

VIATA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

Din cuprins:

VERONICA PORUMBACU
Sint zece ani

MIHAIL SADOVEANU A ÎMPLINIT 75 DE ANI

Semnează: Acad. TRAIAN SĂVULESCU; Acad. G. CĂLINESCU;
Acad. PERPESCIUS; Acad. MIHAIL RALEA; AL. PHILIPPIDE;
PETRU DUMITRIU; V. EM. GALAN; D. I. SUCHIANU; DEMOS-
TENE BOTEZ; NINA CASSIAN; SAVIN BRATU; Ov. S. CROHMĂL-
NICEANU

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

Semnează: VIRGIL TEODORESCU, ERIK MAITENYI,
LASCĂR SEBASTIAN, Acad. VICTOR EFTIMIU,
MIHAIL PETROVEANU

★

EUSEBIU CAMILAR
Împărăția Soarelui (*fragmente*)

★

MARIA BANUȘ
Versuri

★

NICOLAE TĂUTU
Zbor de noapte (*piesă în 3 acte*)

★

DUMITRU CORBEA
Versuri

★

LUCIAN RAICU
Titus Popovici: „Străinul”

★

REVISTA REVISTELOR

★

MISCELLANEEA

10

008
V-54

VIATA ROMINEASCĂ

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN R. P. R.

Apare sub conducerea unui comitet de redacție

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

OF
af

81

14

Biblioteca Județeană
"OVID DENSUSIANU"
Hunedoara - Deva
Nr. Inv. P/544 X34

10

24

E - 1955 - ANUL VIII

* P / 5 4 4 7 3 4 *

C U P R I N S U L

	Pag.
COMUNICAT	5
VERONICA PORUMBACU: Sînt zece ani	6
AL. ANDRÎTOIU: Poezia hotărîrilor; Rădăcini	8
ION BRAD: Soare în amiază	10
I. PĂTRAȘCU: Stegarul	11
MIHAIL SADOVEANU A ÎMPLINIT 75 DE ANI	
La aniversarea maestrului Sadoveanu	14
MĂRTURII	18
Acad. TRAIAN SĂVULESCU: Omagiu lui M. Sadoveanu	20
Acad. G. CĂLINESCU: Mihail Sadoveanu	22
Acad. PERPESSICIUS: Lirism și narațiuni în opera lui Mihail Sadoveanu	27
Acad. MIHAIL RALEA: Note asupra specificului operei lui M. Sadoveanu	30
AL. PHILIPPIDE: Note despre stilul lui Mihail Sadoveanu	33
PETRU DUMITRIU: Exemplul lui Mihail Sadoveanu	35
V. EM. GALAN: Cîntărețul sufletelor simple	37
D. I. SUCHIANU: Mihail Sadoveanu și poezia legendei	39
DEMOSTENE BOTEZ: La vînătoare cu maistrul Mihail Sadoveanu	41
NINA CASSIAN: Bunicul	42
SAVIN BRATU: Însemnări despre începuturile literare ale lui M. Sadoveanu	43
OV. S. CROHMĂLNICEANU: Tîrgul vechi moldovenesc în literatura lui M. Sadoveanu	67
MIHAIL SADOVEANU: Gînduri despre viață și literatură	78
LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE	
VIRGIL TEODORESCU: „Malcik“ — sau Povestea izvorului	81
ERIK MAJTENYI: Marșul asediatorilor (în rom. de H. Grănescu)	85
LASCĂR SEBASTIAN: Alexei Arbuзов și drama psihologică	87
VICTOR EFTIMIU: Doi romîni la începuturile teatrului rusesc	98
MIHAIL PETROVEANU: Oblomovismul — boală a decadenței	106
★	
EUSEBIU CAMILAR: Împărăția Soarelui (fragmente)	113
★	
MARIA BANUȘ: Mamei	175
DUMITRU CORBEA: În satul meu; Zișii prieteni	177
CRISTIAN SÎRBU: Slove de călătorie	179
ȘTEFAN IUREȘ: Rămii tu însuți; Șoaptă fierbinte; Dacă șovăi	188
★	
NICOLAE TĂUTU: Zbor de noapte (piesă în 3 acte)	190

ORIENTĂRI

Sarcina nobilă a literaturii sovietice (art. din „Pravda“) 231

TEORIE ȘI CRITICĂ

LUCIAN RAICU: Titus Popovici: „Străinul“ 234

REVISTA REVISTELOR 244

MISCELLANEEA: Șmecherul literat; Despre vignete; Ceva despre polemică și
despre ... buna credință; Despre munca anonimă, un dicționar de sinonime
și o hartă literară a țării 250

Planșa după o fotografie de Dan Grigorescu

COMUNICAT

În zilele de 30 septembrie și 1 octombrie 1955 a avut loc ședința plenară a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

La plenară au luat parte primii secretari ai comitetelor regionale ale partidului.

La ordinea de zi a plenei au figurat următoarele puncte:

1. Probleme organizatorice.

2. Convocarea celui de-al 2-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român și aprobarea ordinei de zi a Congresului.

3. Despre mersul lucrărilor agricole în anul 1955.

În vederea îmbunătățirii muncii de partid și întăririi continue a rolului conducător al partidului în toate sectoarele vieții de stat și în organizațiile de masă, Plenara Comitetului Central a ales în unanimitate pe tov. Gh. Gheorghiu-Dej în funcția de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, eliberând din această funcție pe tov. Gh. Apostol.

Plenara a ales în unanimitate ca secretar al C.C. al P.M.R. pe tov. I. Chișinevschi.

Tov. Gh. Apostol a fost ales de Consiliul Central al Sindicatelor în funcția de Președinte al C.C.S.

Plenara a hotărât convocarea celui de-al 2-lea Congres al P.M.R. în ziua de 23 decembrie 1955.

Plenara a aprobat următoarea ordine de zi a Congresului:

1. Raportul de activitate al C.C. al P.M.R.

— raportor tov. Gh. Gheorghiu-Dej

2. Raportul Comisiei Centrale de Revizie

— raportor tov. Guină Nicolae

3. Raportul asupra Directivelor Congresului al II-lea cu privire la cel de-al 2-lea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1956—1960.

— raportor tov. Chivu Stoica

4. Raportul cu privire la modificarea Statutului P.M.R.

— raportor tov. Ceaușescu Nicolae

5. Alegerea organelor centrale ale partidului.

Plenara a stabilit măsuri practice în vederea încheierii cu succes a lucrărilor agricole din toamna acestui an.

VERONICA PORUMBACU

SÎNT ZECE ANI

*Sînt zece ani. Dar pentru-aniversare,
nu sticle de șampanie deschid.
Trecură zece ani din ziua-n care
adînc, inima clasei muncitoare
m-a-mbrățișat, ca membră de partid.*

*Cînd m-a atins sărutul ei pe frunte
viața-ntreagă-atunci mi-am revăzut!
Din școala cunoștințelor mărunte,
cu coronițe încă vii pe frunte,
căzusem într-un hău necunoscut.*

*Dar prin partid, din lumi necunoscute,
intram în conștiință — ca ostaș.
Și-n bătălii care păreau pierdute,
el m-a-nvățat să cuceresc redute.
Prin forța clasei, pot fi uriaș.*

*De-am fost lovită, m-apăra frățește,
și de greșeam, mi-era judecător.
De nu loveam dușmanul, bărbătește,
simțeam cum pentru mine el roșește; —
și-acum, la amintire, mă-nfior.*

*Cît mi-i de drag, nu strig în gura mare
și-n piață nu mă bat cu pumnul-n piept.
Dar pentru tot, mai greu răspunzătoare,
mă bucură-o izbîndă, și mă doare
cu-atît mai mult, ce-a mai rămas nedrept.*

*El a sădit în mine liber, gîndul,
el m-a deprins prin mine să gîndesc.
Ca omul, după fapte judecîndu-l,
pe nimeni să nu cruț, nici pe prea sfîntul,
darmite pe fruntași care greșesc!*

*Căci răul l-am văzut născînd din bine,
și îmi ordonă slova din statut,
să-mi spun cuvîntul drept, față de-ori cine,
și linia partidului prin mine
să prindă viață și să-i fiu un scut.*

*Mai greu e-așa, dar și mai nobil țelul.
Partidu-i adevărul neclintit.
Și de ne-o cere nu doar, simplu, zelul,
apoi în flacări se căleşte-oțelul,
și-n luptă, conștiința de partid.*

*...E un deceniu. O aniversară.
Dar primul fir cărunț ivit în păr,
mă află tot în haină militară,
cît n-a pierit și cea din urmă fiară
în lupta pentru om și adevăr.*

AL. ANDRIȚOIU

POEZIA HOTĂRÎRILOR

*Peste pământul românesc
cei hotărîți în viață, — hotăresc.
Partidul hotărește
și hotărîrea e, pe loc, nădejde.*

*Atunci poeții văd în vis
un bărăgan, de aur larg deschis
văd turme de mioare, herghelii.
Și-așa cum astronomii cu lunete
privesc spre-ndepărtatele planete
poeții văd în anul 2000.*

*Carpații s-au impresurat
cu al știubeielor plăcut cîntat,
curg apele-n cascade și, la fel,
cascade curg cu șarje de oțel.
Se urcă schele,
către stele, —
și poduri leagă maluri și visări, —
și fericirea crește-n patru zări
din întocmirea visurilor mele.*

*O! Poezia hotărîrilor
e-o poezie despre viitor.
Și strig ca Archimede, peste țară,
să nu te-atingi de-aceste cercuri, fiară.*

RĂDĂCINI

*Partid, tu, pom cu fructe de lumină,
ți-afunzi prin oameni via-ți rădăcină,
și-ți urcă prin vîrtoasele artere
hăt de la Doja seve de putere.*

Și cel pe roată tras în Bălgărad
putere urcă-n trunchiul tău bărbat.
Îți dă văpaia dragostei și-a urii
și Tudor cel de cîrmuia pandurii.
Tărie la tăria ta adună
Bălcescu-apoi, din groapa cea comună
și-ți dau tărie cei ce-au fost să rabde
cositul greu din 907.—

Stau lîngă tine din apusul vremii,
și luptătorii ce-au sfințit Lupenii
și ne-nfricații dirji, eroii-acei
din Grivița de la '33.

Și mulți mai de aproape îți dă hrana
și universitatea din Doftana.
Pe lîngă-aceste sfere de lumină,
prin trunchiul tău putere-a fost să vină
de la eroii anonimi pe care
domnii i-au pus în humă și-nchisoare.

Nu te-ai născut din lună, nici din stele,
ești fructul copt în multe toamne grele, —
și-acel care te gustă prinde-n el
putere ca de piatră și oțel, —
partidule slăvit de milioane,
de oameni ai istoriei contimporane.

SOARE ÎN AMIAZĂ*)

*Mult cîntat-am plopii răsuciți în aer
Lin torcînd lumina lunii ca din caer,
Murmurul Tîrnavei, viile și nucii,
Văduvele sălcii peste ape lucii...
Dar mă bate gîndul, noaptea, nu arar,
Că de toate-acestea scris-a și Țipar
Timotei, bătrînul, cărturar vestit
Care tot din satul ăsta a pornit!
Zis-am dar: săește, lasă-i plopii lunii,
Cîntă noua față și lumină-a lumii,
Oamenii cu suflet strașnic, ca stejarii,
Foști colegi de școală, frații tăi, plugarii,
Zbuciumul și jalea-ntoarse-n bucurie,
Plugul cu cinci brazde tras peste cîmpie!
Zis-am — însă cine m-a luat de mînă
Dîndu-mi reveneală-n versuri și țărînă?
Cine mi-a dat vîzul mult mai larg ca șesul
Inimii căldura, tainei înțelesul?
Cine plugul aprig l-a lăsat la mine
Să-l împlînt în țelini și în moină, cine?
Dar minunea nouă-a colectivei munci,
Grînele din soare coborîte-n lunci,
Mi le-aduce-n grijă astăzi, cine oare,
Ca temeinicia-n fapt să mi-o măsoare?
Chiar și plopii-aceștia răsuciți în aer
Lin torcînd lumina lunii ca din caer,
Murmurul Tîrnavei, viile și nucii,
Văduvele sălcii peste ape lucii,
Toate mi le-arată-n strălucirea nouă
Parcă din cuvîntu-i aur cald le plouă.
Cine-mi poartă grija, strajă stînd mereu?
Soare în amiază, tu, partidul meu!*

---

*) Din ciclul „Cîntecele pămîntului natal“.

STEGARUL

I

*Istorie, te chem să zăbovim
prin paginile de curînd închise,
cu sînge încă neuscat pe vise,
pe visele ce-aieva le trăim.*

*Era pe vremea celor ce purtau
în buzunar, ca pe-o batistă țara
și cînd țipa la 10 mai fanfara,
își aminteau de ea și-o fluturau.*

*Discursuri grave meștereau din gît,
pîndind spre vinul rubiniu ca zorii.
În jurul mesei mari, ascultătorii
câscau în podul palmei de urit.*

*Desigur, țara o știau în ei,
le șerpuia în cifrele bancare,
o îmbulzeau cu toamna în hambare
și-o dăruiau cucoanelor — cercei.*

*Căci țara le era moșia lor,
sau clubul cu lachei și gură-cască,
acolo unde limba romînească
stătea lîngă șoșoni, pe coridor.*

*Dar mai creștea o țară undeva,
o inimă imensă de văpaie
cu singura, cu marea ei bătaie,
cu mii de inimi ce ardeau în ea.*

*Erau coloane sure de clăcași,
înghenunchiați pe-o țarină străină,
coloane lungi pe drumuri de uzină,
cu pînditoare lanțuri lîngă pași.*

*Dar lanțul nevăzut, adeseori
prindea ființă, se sucea pe gleznă
și țintuia picioarele în beznă,
cînd pumnii se crispau cutezători.*

*O pumnii — pumnii ridicați spre cer!
Păduri de pumni care cereau dreptate,
atît de vii, ameninșînd palate,
atît de vii, cînd sîngerau sub fier.*

II

*O doftană, șase, zece,
cît e zarea, cît e țara.
Piatra-i udă, lanțu-i rece,
ura mistuie ca para.*

*Cot la cot scrișnesc feciorii,
chinul crîncen îi unește,
nu-i înfrîng asupritorii,
îndîrjirea nu slăbește.*

*Noaptea, cînd de caraulă
stă pe cer înalta lună,
din celulă în celulă
parcă trece o furtună:*

*— „Strîmbă este rînduirea,
care ni s-a pus în față.
Altfel socotit-a firea,
omeneasca noastră viață.*

*Cine opintește plugul
cu sudori neîncetate,
lui să i se dea belșugul
și pămînturile toate.*

*Cine ia în mîini, tovarăși,
fierul dur și-l îmblînzește,
lui i se cuvine iarăși
fabrica pe care-o crește.*

*Goi, zvîrliți în închisoare,
cu arsuri cît ține pieptul,
hai la lupta noastră mare,
singuri să ne zmulgem dreptul“.*

III

*S-au dărîmat doftanele... De jos,
urcau și pumni și flăcări și blesteme.
Venea vuind biruitoarea vreme,
din Răsărit venea vijelios.*

*Ținînd destinul veacului în mîini,
Partidul drag își împlinea cuvîntul.
Din robi dădea pămîntului stăpîni
și-i mulțumeau și robii și pămîntul.*

*Apoi — o zi de vară ca acum.
Trecură ani de-atunci, sau poate veacuri?
Atîtea piscuri am urcat în drum,
atîtea rîni ni s-au închis cu leacuri.*

*O zi de vară ca acum. Nu știu
să fi sunat sirenele mai tare,
să fi sunat sirenele mai viu,
a slavă, a izbîndă, a chemare!*

*Atunci prin fabrici au bătut furtuni,
ce-au răsturnat domneasca strîmbătate
și-au așezat de-a pururi pe cei buni
în scaunele pînă ieri furate.*

*Cuvintele ce-au fost, le pipăim,
dar și pe mîine ne-au rămas destule.
Nu, n-au mințit doftanele. Trăim
aieva visul nostru din celule.*

*Ce luminișuri mari ni se deschid,
ce zare purpurie și adîncă!
Sub flamura purtată de Partid,
cu fiecare ceas urcăm o stîncă...*

LA ANIVERSAREA MAESTRULUI SADOVEANU

Mihail Sadoveanu împlinește 75 de ani. E o vîrstă care altă dată se numea a psalmistului, și era considerată a înțelepciunii detașate și contemplative. Nici una nici alta din aceste ipostaze nu se mai potrivește cu credințele și epoca noastră care, onorînd bătrînețea și asigurîndu-i drepturile legitime la odihnă, insuflă totuși un mereu neostenit elan creator, chemînd la acțiune în slujba idealurilor colective și a vieții nepuizabile.

Sărbătorirea lui Mihail Sadoveanu, la care participă întregul popor muncitor are, în primul rînd, acest conținut activ: sărbătoritul se găsește în plină forță creatoare, între o carte recent apărută și o carte abia încheiată, îndeplinind nenumărate sarcini obștești, — printre care aceea de reprezentant al poporului român în nenumărate manifestații pe plan internațional ale luptătorilor păcii, este cea mai scumpă inimii lui. Este, ca să zicem așa, o festivitate în mers: sărbătoritul și cei care-l sărbătoresc își întrerup munca numai o clipă, lîngă unelte, în haine de lucru.

★

În biografia maestrului Sadoveanu nu există nici acte de sfidare, nici explozii aventuroase, nici boemă spirituală, — nici măcar vestimente pitorești. E viața unui provincial potolit, aproape timid, scurgîndu-se domol în case de margine de tîrg, pe care livezile le apropie de sat, viață de om sănătos, fără variații neașteptate de gusturi, fără instabilități de citadin nervos, cu muncă regulată, cu familie ordonată și unită. Ca toți oamenii — din ce în ce mai rari pe atunci — a căror forță fizică se dezvoltă în apropierea naturii, e drumeț, pescar, vînător.

Așa dar, nimic dramatic. Și totuși, cît dramatism în această viață retrasă, anonimă, banală! Căci toate acestea au fost voite, alese, obținute printr-o gravă recunoaștere a misiunii scriitoricești în condițiile atît de grele de creație oferite de clasa dominantă a epocii. La douăzeci și trei de ani e chemat la București spre a lucra la cea mai răspîndită revistă a timpului. La douăzeci și patru de ani, are publicate patru volume și e solicitat de toate editurile și redacțiile. La douăzeci și șase e întîiul prozator al celei mai mari reviste din perioada antebelică, prima „Viața romînească“, iar la treizeci de ani e scriitorul cel mai citit din țară.

Dar toate acestea sînt rodul unui consens care s-a produs pe dedesubt, și împotriva oficialității sociale, politice și literare. În clipa cînd problema țărănească atingea paroxismul, Sadoveanu readucea în proza romînească viața de suferință a clăcașilor, și moșierimea nu putea privi cu un ochi binevoitor această îndrăzneală. În clipa cînd burghezia încuraja din toate puterile importul masiv al decadentismului occidental, în sectorul literar Sadoveanu se întorcea cu venerație la admirabilele tradiții ale literaturii noastre populare — și acesta nu era un lucru care să fie văzut cu ochi binevoitori de critica literară burgheză. Asupra realizărilor uriașe ale acestui talent care nu putea fi împiedecat să se manifeste, s-a suprapus fără încetare surdina unei interpretări acre. Junimistul Maiorescu și filologul catolicizant Bianu, raportau Academiei pentru primirea tînrului prozator, subliniind calitățile de „mînuitor“ al limbii și calitățile stilistice ale prozei sale. Alți criticii literari calificau realismul sadovenist în prezentarea vieții țărănești drept imoralitate.

Iată cîteva numai din semnele prevestitoare ale unui conflict cînd latent, cînd acut, care a durat mai bine de patruzeci de ani între lumea oficială a Romîniei burghezo-moșierești și lumea cîrților lui Sadoveanu.

Căci Sadoveanu, cu toată singurătatea, cu toată izolarea lui aparentă, reprezenta o lume. Lumea țărănimii oprimate, însetate de dreptate și de o viață mai bună, — lumea intelectualității sărace și cinstite, călcată în picioare și înșelată, lumea tuturor celor lipsiți de putere și bani, a „umiliților și obișduiților“. Și era dușman neîmpăcat al lumii exploataților și îmbuibaiților, al huzurului și voluptății, al obscurantismului și imoralității. Mihail Sadoveanu a simțit din prima clipă despre și pentru care lume trebuia să vorbească. El a refuzat ispitele pe care i le flutura înaintea clasei stăpînitoare, cu geniile ei efemere, cu atmosfera ei stătută, cu valorile ei arbitrare, cu zgomotul, cu minciuna, cu cafenelele ei. Este deosebit de semnificativ în legătură cu aceasta un fapt din biografia scriitorului. Mihail Sadoveanu e unul din pușinii tineri ai anilor 1900 care n-a vrut să „cucerească“ Bucureștii, oraș dispensator de putere, glorie și bogăție. Mai mult decît atît — ori de cîte ori a fost obligat să facă un popas în Capitală, a rămas acolo cît mai puțin, a prins din zbor primul pretext pentru a fugi cît mai departe, pentru a pune cît mai mult pămînt, păduri și oameni între el și ifosele, cruzimile și prostiile acelei lumi care stăpînea o țară întreagă cu ziarele ei, cu girbaciul și cu tunul. Iată cauza exactă a provincialismului lui M. Sadoveanu, a „moldovenismului“ său (care a fost mult exagerat), a izolării sale.

★

De fapt n-a existat om mai legat de viață decît acest scriitor, n-a existat scriitor mai disprețuit al „turnului de fîldeș“ decît acest om. Ideea sa despre rosturile scrisului l-a făcut să caute sursa artei în viață, și să caute viața acolo unde ea se afirmă ca o valoare creatoare, capabilă să se reînnoiască neîncetat. Astfel a ajuns M. Sadoveanu la acea legătură profundă cu poporul și cu natura, astfel a căpătat opera sa acea adîncime care o ridică în fruntea prozei noastre din ultimii cincizeci de ani.}

Cu o mare experiență a raporturilor sociale ale vremii, cu o solidă cunoaștere a istoriei naționale, și mai ales cu o limpede conștiință a datoriilor cronicărești și profetice ale scriitorului, el a pus în centrul întregii sale concepții despre istoria poporului nostru antagonismul țaran-boier, și în jurul lui a creat, pe de o parte acea splendidă epopee a secolelor XV-lea și XVII-lea din istoria Moldovei, iar pe de altă parte formidabila figură a

omului din popor, depozitar al celor mai bune virtuți umane, luptător neobosit pentru dreptatea socială, erou al secularei bătălii pentru independența națională. Chiar și operele lui care par legate mai puțin direct de intenția luminării groaznicului adevăr al raporturilor dintre iobagi și boieri, sînt totuși solid legate de această rană a societății românești de ieri și nu pot fi altfel înțelese pe deplin. Istoria sumbră a secolelor trecute, imaginea dezolantă a prezentului, tabloul mizeriei morale în care se zbătea viața țărilor, tragica amintire a lui 1907, și chiar purele imnuri ale naturii din „Țara de dincolo de Negura” sau „Nada florilor”, toate cresc din frămîntarea socială a vremii și din apriga dezvoltare spre o soluție finală.

Iată rădăcinile creației lui Sadoveanu, iată factorul decisiv nu numai în orientarea activității literare a scriitorului, dar și în orientarea întregii sale vieți. Sadoveanu a fost întotdeauna un scriitor cetățean, apărător al ideilor democratice, sprijinitor al culturalizării maselor, luptător pentru progresul social, și într-una din cele mai negre perioade ale istoriei noastre moderne, luptător curajos împotriva fascismului și războiului. El, care e unul din marii scriitori contemporani nu numai ai țării noastre, dar și ai lumii întregi, el care n-a făcut gazetărie și avea oroare de oribila presă burgheză, în anii fascizării țării noastre a intrat în arenă și a ridicat cuvîntul împotriva legionarismului criminal, a hitlerismului invadator și a războiului imperialist.

Dragostea statornică pentru popor l-a pregătit mai repede decît pe mulți alții să înțeleagă întreaga măreție a transformărilor revoluționare din viața noastră socială. O vastă experiență umană l-a găsit pregătit pentru a primi învățătura nouă a istoriei și a artei, presimțită în lungile decenii ale așteptărilor sale. Din prima clipă, Mihail Sadoveanu, trecut de șaiszeci de ani, s-a dovedit inimă tinără, conștiință vie și minte riguroasă, capabilă să aducă o contribuție deosebit de prețioasă la edificarea socialismului în țara noastră. Imensa cronică a țărănimii romîne a înregistrat astfel încă un capitol, capitolul eliberării țărănimii, în care Mitrea Cocor se așează în flancul ultim al unei îndelungate serii de luptători țărani, începută cîndva cu Ghiță Botgros și Tudor Șoimar. Lui Mihail Sadoveanu îi revine meritul de a fi scris primul roman realist-socialist din literatura noastră, și acest merit este cu atît mai mare cu cît el a stîrnit o emoționantă emulație, care a avut cel mai fericit efect asupra noii noastre proze.

★

Mihail Sadoveanu este cel mai mare povestitor al nostru, de la și după Creangă. Este cronicarul emoționant al frămîntărilor sociale de la noi, în preajma răscoalelor țărănești. Este creatorul romanului istoric românesc modern.

Poet, pictor și muzician fermecat de frumusețile peisajului românesc, el este geograful, cartograful și monografistul neîntrecut al naturii românești, pe care a cîntat-o cu o rară și într-o emoționantă unitate cu durerile și bucuriile omului din popor.

Este strălucitul cunoscător al limbii populare, pe care a ridicat-o, prin utilizare inteligentă, pătrunzătoare și inspirată, la înălțimi nebănuite. Limba cărților lui Sadoveanu constituie un monument unic al limbii noastre literare, desăvîrșit și inimitabil, capabil să reziste neștirbit vremurilor.

★

Acum o jumătate de secol și mai bine, în țara noastră lupta poporului neîntreruptă și îndrăjită se mai desfășura încă sub un semn tragic. Câte forțe nu se pulverizau zadarnic, neștiind să-și caute drumul spre adevăratul lor țel: viața și propășirea celor mulți.

Atunci, în chiar zorii secolului nostru, care avea să fie al libertății și dreptății, secolul ieșirii din singurătate, un tânăr pătrundea între oameni, în inima naturii și în teritoriul vrăjit al cuvintelor, începînd o viață închinată artei și o artă supusă vieții... El a căutat, de-a lungul unor grele decenii, și ridicîndu-se pe treptele a mii de pagini unice și inimitabile, drumul spre „sufletul popoarelor“, călăuzit numai de „glasul inimii lor“.

Lungi și grele decenii... La capătul cărora, pe cit de tulburător pe atît de firesc, chipul său pare astăzi o bucată din însuși pămîntul patriei, concentrîndu-și în vederea creațiunii toate forțele interioare, sub zăpada calmă, ocrotitoare, a pletelor de septuagenar...

V. R.

P/544734

MĂRTURII DESPRE MIHAIL SADOVEANU

„*D. Sadoveanu e cel dintîiu cîntăreş al pămîntului ţării sale,—vreau să zic că nimenea nu e legat, ca dînsul, prin atîtea fibre trainice cu sufletul acestui pămînt, cu cîmpiile lui, cu apele lui, cu oamenii lui, — şi deci cu cei mici, — cu tragedia lui...*“

G. Ibrăileanu
(„*Scriitori şi curente*“)

„*Opera lui Mihail Sadoveanu va proiecta pe ecranul viitorului viaţa cea mai adevărată a Moldovei de astăzi. El va purta urmaşilor noştri, peste veacuri, ştiria cea mai autentică despre noi, cînd noi vom fi trecut de mult în ţara de dincolo de negură.*“

Pentru un astfel de serviciu există oare răsplată destul de mare din partea noastră?“

G. Topîrceanu (1930)

LUI MIHAIL SADOVEANU

*Cum ape limpezi oglindesc Tăria
Şi-i reflectează-n val misteru-ntreg,
Aşa la tine, vorbele culeg
Din clipe trecătoare, veşnicia.*

*De-aceea Proza şi cu Poezia
Frumosul din viaţă îşi aleg
Şi verbul tău sculptîndu-l, se-nţeleg
Ca să-ţi sărbătorească măestria.*

*La tine șesuri, rîuri, văi și munți,
Copii și oameni tineri ori cărunți...
Și plante și-animale — sînt natură.*

*Iar printre veacuri, ne-ntrecut vlăstar
Sădindu-ți romîneasca ta măsură
Vei crește-n neamul tău ca un stejar.*

Mihai Codreanu (1930)

„In opera lui Mihail Sadoveanu se oglindește sufletul poporului nostru. Sufletul acesta îl cunoaște Sadoveanu în toată adîncimea lui, și-l descrie cu măestria la care n-a ajuns nici unul dintre scriitorii noștri de pînă astăzi. De aceea opera lui Sadoveanu va rămînea un nesecat izvor de informații pentru generațiile viitoare“.

Artur Gorovei (1930)

„Cînd trăiești lîngă un munte nu-i vezi contururile, nu-i poți ghici proporțiile...“

Scriitorul Mihail Sadoveanu e prea aproape de noi, ca să-l putem cunoaște în adevăr.

Numai în perspectiva vremii opera unui scriitor mare își vădește adevărata proporție și semnificație“.

Otilia Cazimir (1930)

„Iată-ne iarăși în fața unui nou volum al-d-lui Sadoveanu. („Povestiri de seară“ 1910 — nota red.) Și ca într-o clipă de concentrare trece acum pe dinaintea noastră toată personalitatea acestui scriitor, cuprinsă într-un lung șir de volume. E o muncă uriașă, pe care a săvîrșit-o. E o viață bogată, pe care a prins-o, cu măestria limbii celei mai curate. Sînt orizonturi nouă, pe cari le deschide, prin comoara sa de tipuri și de amintiri. Și un nou mod de povestire se livește în paginile sale, așa de deosebit de ale altora, atît de blînd și de potolit în episoduri mărunte și atît de vișoros în culmile epice.“

In literatura noastră întregă, nici un prozator nu a adus atîtea momente originale și atîtea nouă puncte de orientare, ca acest scriitor“.

Ilarie Chendi „Schite de critică literară“ Buc. 1924

OMAGIU LUI M. SADOVEANU

De maestrul M. Sadoveanu mă leagă o frățească prietenie, bucuria cea mai desăvirșită a vieții mele.

Cu bădia Mihai am stat la sfat tainic în atâtea rinduri, iar taifasul nostru nu a fost tulburat de răutăți, de ocări față de cineva, de clevetiri.

Vorba lui cumpănită mi-a potolit furtunile din suflet, mi-a dat îndemn la muncă și a întărit încrederea în mine. Îi port curată recunoștință, iar sentimentul acesta este întipărit în sufletul tuturor acelora care i-au citit cărțile — îmbinarea între vis și realitate, între inchipuire și realitate — tuturor acelora care l-au apropiat.

Îmi amintesc de o spovedanie care s-a prelungit pînă în zorii zilei, îmi amintesc de o seară între ai lui, la Minăstirea Neamțului, cu revărsare imbelșugată de vorbe de duh, de strigări, de stihuri și cîntece.

Cu cită măiestrie își mlădie limba Sadoveanu după loc, cum își potrivește el cuvintele după oameni și veacul în care ei au trăit: de la Vodă Ștefan, Nicoară Potcoavă, Comisul Ioaniță de la Drăgănești, jupineasa Ili-safta, Domnița Ruxandra, Veniamin Iarmonachul, Nichifor Lipan și Vittoria pînă la Mitrea Cocor, care pășește îndrăzneț spre „înțelegere“.

Îmi dau bine seama că nu sînt chemat eu să mă pronunț asupra operei geniale a lui Mihail Sadoveanu. Acest lucru l-au făcut și-l vor face atîția pricepuți în descusutul creațiilor literare. Dar M. Sadoveanu este al nostru, al tuturor și fiecare putem să ne dăm pe față un gînd despre el. În aceste zile cînd, M. Sadoveanu pășește vinjos în al patrulea sfert de veac al vieții lui bogate, cînd întreg poporul îl sărbătorește ca pe unul din cei mai mari artiști și creatori pe care i-a zămislit, eu îl găsesc tînăr, ca atunci cînd a pus pe hîrtie slovele din „Neamul Șoimăreștilor“, sau din „Amintirile Căprarului Gheorghită“. Este tînăr ca țara pe care o ajută cu puterea lui uriașă să-și facă drum spre viața nouă, la care are drept, după veacurile viforoase din trecut.

M. Sadoveanu a crescut cu creșterea vremurilor. Inima nu i-a îmbătrînit iar mintea s-a înălțat să vadă lumina cea mare din țara de „dincolo de neguri“, Țara Socialismului, a dreptății pentru cei mulți și obidiți, a înfrățirii, a iubirii între neamuri.

M. Sadoveanu întruchipează poporul de la începuturile lui pînă astăzi și pînă mîine. El a rupt, ca să trăiască în veșnicie, ce este mai nemuritor în poporul nostru. Din cuvinte a plămuit viață, din „iscusită zăbavă cu

cărțile", cum glăsuiește Neculce care i-a fost învățător, a luminat întunecatul trecut al veacurilor. Din călătorii și închipuiri a întocmit tabloul care înfățișază frumusețea peisajului țării noastre.

Nici un scriitor nu se poate compara cu el din punct de vedere al subiectelor tratate, al vieții reale pe care-o zugrăvește, al diversității sentimentelor pe care le exprimă, al bogăției limbii.

Opera lui Sadoveanu cuprinde cele mai reale documente pentru cunoașterea virtuților, entuziasmului, frământărilor, necazurilor și îndoielilor poporului român.

Cel mai de preț omagiu ce i se poate aduce lui Mihail Sadoveanu este recunoașterea unanimă că el reprezintă tot ce are poporul nostru mai caracteristic prin veacuri.

Pină la marmora sau bronzul care-l va înfățișa generațiilor viitoare, îmi unesc glasul meu cu al întregului popor și-i urez sănătate și viață îndelungată. Ca Panaghia să stea strajă în fața vremilor, călăuz vrednic să fie tovarășilor lui Mitrea Cocor, pe drumul cel lung și anevoios al împlinirilor mult așteptate.

MIHAIL SADOVEANU

Dacă Ștefan cel Mare s-ar scula din mormint și ar vorovi cu noi, am încredințarea că pe noi nu ne-ar pricepe, dar pe Mihail Sadoveanu da. Însă nu neapărat pentru că graiul marelui nostru povestitor se apropie pe temeiul studiului limbii vechi, de acela vorbit pe vremea bătrînului voevod. Limba cronicarilor este în general ghimpoasă, arhaic prolixă, sarcastică, amară și crudă, este limba unor oameni a căror pene sînt muiate-n sînge și durere și nu rareori și-n veninul clasei boierești. Modul lor este al xilografiei sumare, scoțînd în linii dure conturul elementar al lucrurilor. Patetici sau blasfematorii, cronicarii sînt ascuțiți moraliști, judecători sobri și adesea părtinitori de oameni, fugînd de orice efect melodic: „Și după ce au venit Iliăș Vodă Domn în țeară, pre acea vreme era pace; și acest Domn era bun țarei și boierilor. Ci avea în cinste pre boieri; numai fiind născut, crescut în Țarigrad, nu știa limba țarei, ce grăia cu tălmaci la divan; și multe giudețe a lui fiind cu tălmaciu, nu se giudecau bine; și citeva ispisoace au ieșt pre urmă rele“. M. Sadoveanu își ia, pentru romanele istorice îndeosebi, elementele de pretutindenii în ordinea vremii și a locului, din cronică și din graiul țărănesc, din toate părțile țării, precădere avînd-o vorbirea moldovenească. Nu folosește arhaisme, pentru a scoate efecte de vetustate, ci aduce în prezent forme ce i se par trainice și apte să exprime ideii la înțelegerea omului modern. Balzac în *Contes drolatiques* făcea o truculentă pasișă, M. Sadoveanu, ca și Luther, crează singur o limbă literară pentru toți romîinii pornind de la realități. Fără îndoială vă afară de scriitori și de eroii săi, puțini vor vorbi aidoma acest grai, ce rămîne numai ca un monument de puritate. El este totuși posibil și nuface impresia himericului. Sub acest raport, opera lui M. Sadoveanu este fără precedent; e rodul de peste mai bine de jumătate de veac al silinței de a supune regulilor muzicii contemplația naturii și cunoașterea realistă a oamenilor cu instituțiile lor. Niciodată nu s-a încercat în proză un asemenea lucru și Chateaubriand cîntă foarte intermitent și scurt. Opera lui M. Sadoveanu este o harfă eoliană, o țiteră uriașă cu mii de strune, toate acordate cu grijă timp de jumătate de veac pentru ca nici o surpriză cacofonică să nu fie cu putință. Toate gîndurile, priveliștile, figurile sînt puse pe portativ, virgulele cîntă și ele, punctele așteaptă risipirea ecourilor. Eufonia nu-i scoasă tutuși

din valori abstract melodice. M. Sadoveanu nu este căutătorul de expresii serafice furate muzicii propriuzise. Eufonia sa este aceea a unei limbi istorice, expurgate de tot ce este echivoc, inexpressiv, născocit pe loc, lipsit de rădăcină bună, îmbogățit cu ceea ce sta să piară prin concurența hibrizilor. Eroii lui M. Sadoveanu se mînie și suduie, fără erori de gramatică, se jălesc ca psalții pe glasurile canonice. Precum mierla și cucul cîntă pe limba lor, de la voevod pînă la mișel, acești oameni își au graiul lor prevăzut. De aici o impresie de concert. Balzac analiza cu ce-i venea la îndemînă pe eroii săi, inventa forme, povestitorul român ascultă gruparea umană, monologurile și forfota, totalul sonor care e supus totdeauna unor reguli obiective ca și strigătele vietăților. Ștefan cel Mare n-ar înțelege unele cuvinte și fără îndoială multe idei spuse cu complexă naivitate, dar ar avea sentimentul neted că limba lui Nicoară Potcoavă și a creatorului său nus-a rupt în modurile ei fundamentale de aceea pe care el însuși o vorbea trăind. Ar ghici necunoscutele din cunoscut. Noi însă, ceilalți, unii din noi cel puțin, folosim numai aparența vocabularului tradițional, uneori într-o imitație de vechiu ce iluzionează. Însă forma gîndirii noastre e deosebită, percepția universului schimbată, ruptura de felul de cugetare al omului din popor adîncă. Scrisul lui M. Sadoveanu este cea mai întinsă încercare de la Eminescu încoace de a face actuală limba veche, cită n-a murit, și a o petrece mai departe ca o ființă vie, împreună cu cea poporală, ca purtătoare de idei la nivel umanistic. Reconstrucția trecutului în romane este făcută, prin urmare, nu prin arhaisme ca atare, ci prin folosirea acestui grai nou istoric bun, din trecut pînă în prezent și pe care creatorul lui însuși îl folosește, scăzînd proporția de expresii tehnice vechi și înlocuindu-le cu altele pe măsură ce se apropie de prezent, totdeauna însă cu grija de a fi înțeles, ca să mă exprim astfel, și în trecut.

Iată cîteva pilde:

„...Dacă nu s-ar întoarce după război cum a fost acela de anțărt, apoi pomeni-i-va și pe dinșii norodul...“

„— Bine este înainte de toate, să bem vinul. Să curgă picușul pentru măriia sa și luptătorii mării sale, care toți se află acum în loc de verdeață și tihnă...“

„— ...Ai văzut dumneata cu ochii dummitale?“

— Văzut.

— Au cumva și cazacii asemenea meșteșuguri?“

— Au.“

„...Să mergem, i-a zis presvitera, să pregătim băutura de liniște pentru bolnavul nostru. (noi zicem azi „calmant“, „sedativ“, o farmacie care ar purta pe bocalurile sale inscripții ca „băutura de liniște“, „buruiiană potolitoare de dureri“ ar fi sublimă!)

„... Înțeleg că ești bărbat cu libov și cu inima ca pinea; îți fac loc lingă mine și te îndemn să cînstești cu un oștean bătrîn o ulcică de vin“.

„— Ba nouă nu ne trebuie, zic moldovenii, nici război, nici dobînda săbiei, noi cu dulceață trăim în țara noastră de podgorii“.

„Acolo la domnia lui Ștefăniță-Vodă, și-a fost clădit curte cu turn de strajă un cneaz, cu numele Iurg Litean. Nu era cneaz, dar așa-i zicea lumea pentru pohfala ce arăta“.

„... Oamenii de la pritețul lui Axinte și-au pornit mai din susul apei două dubasuri îngemănate, legate strîns unul de altul, pe care au așezat pod. Și au venit opt, șase cu lopeți și doi cu ghiondere, aburcînd pieziș acea plută prin sforul apei.“

„— Socot că măriia sa, ca oștean, e deprins să doarmă și sub stele.“

— Se înțelege! ...Imi pun gîndurile pernă și mă-nvălesc cu grijile.“

„Iaca, ia! să-nchid zăvozi! Iaca, ia! să deschid poarta! Greu mă împovărează cele pustii bătrînețe! Iaca, ia! să zădăresc focul. Că n-am muiere să-mi ajute și nu pot împrumuta de nicăieri, că n-am cu ce-o ține, nu din mîncare — că de asta slavă Domnului — dar din altele. Iaca, ia!...“

„...Cînd au auzit tropot, au pus piciorul în scară. Indată ce s-a arătat Agapie, Nicoară s-a încălărat...“

„ — ... Va veni vremea cînd se va limpezi zarea de cătră ismailiteni.

— Stau ca o negreață, căpitane. Ne înăbușă de ne stupim sufletul.“

„ — Am a te ruga ceva, moș Mitrea, înainte de trecerea mea peste Nistru. Intoarce-ți cătră mine urechea cea bună și ascultă. Șezi colea.

— Stau bine în picioare înaintea Domnului meu ca să-i ascult porunca..“

„ — ... Slăvite stăpîne, noi ne-am dus în voinicie, săvîrșind destule răutăți asupra slujitorilor stărostiei și asupra boierimii. Cum îi întîlneam pe slujitori și boieri, cum îi suduiam și-i păleam. Să fie iertați, căci asemenea fapte le-am săvîrșit din amărăciune și desnădejde.“

„Măria sa nu prea avea somn. Ardeau făcliile în camara sa pînă la miezul nopții...“

Chiar și glosarul întocmit sau privegheat de autor, grija de eufonie și de desăvîrșire este vizibilă, explicația fiind ecuația cu amîndouă elementele plăcute la auz și la vedere.

„gușter = șopirlă mare, verde, cu burta galben-aurie.

„hrișcă = plantă ierboasă din ale cărei boabe se macină crupe.

Tot aspectul verbal este caracterizat printr-un hieratism propriu societății umane vechi și cu evoluție organică și e personal și obiectiv totodată, încît o lume sadoveniană reprezintă un punct geografic real. A spori în acest chip natura este o operă de geniu.

O altă particularitate a operei lui M. Sadoveanu este repetarea în variantă a aceluiași teme, de unde o anume „monotonie“ de un efect artistic inegalat, înrudit cu caligrafia persană. Așa lucrează artistul popular, liric sau plastic. El nu inventază tema cu fiecă piesă, asta ar implica o risipire a forței creatoare. Subiectul este definit printr-un șablon la iconari, printr-un prototip în poezie, la care s-a ajuns după îndelungi șlefuirii și eliminări. Creatorul, ușurat de grija născocirii întregului, își pune toată fantazia în modificarea detaliului, în diversificarea nuanței de culoare. Arta bizantină care nu-i lipsită de realism și de libertate de creație pentru artist, scoate efecte de policromie și de compoziție murală din repetarea la infinit a aceluiași teme, să le zicem universale, cu mereu inepuizabilă observație de conținut plastic. De altfel clasicul în deobște, ca și poporul, procedează astfel, punînd foarte puțină importanță pe originalitatea tablei de materii. Moliere și-au luat „avarul“ său, gata făcut de teatrul latin și de fapt constituit obiectiv prin observația colectivă a veacurilor. El numai a „imitat“, dînd magistral o stare civilă în timp și spațiu lui Harpagon. Adevărurile vieții formulate abstract nu sînt prea multe, geniul artistului stă în a-l traduce mereu în forme particulare și vii. M. Sadoveanu revine neconținut asupra tematicii sale, se imită pe sine însuși, dar nu se copiază, ci de fiecare dată varianta descoperă valori noi ale vieții. Operele sale sînt frați și surori. Una nu poate fi substituită alteia.

Povestitorul a ajuns la un tip de compoziție vastă, de caracter mai mult procesional decît strict epic, în care un erou străbate țara Moldovei și cunoaște munții și apele ei, sălbăticiunile și bogățiile, stările și oamenii. În

Nicoară Potcoavă, ultimă variantă a acestui prototip, substanța e iarăși nouă. Rătăcitorul este unul dintre efemerii domni, frate al lui Ioan Vodă Cumplitul, în care țara obidită de păgini și deboieri, pune mari nădejdi. Reapar marile detalii sadoviene, surprinzătoare ca și variantele *Mioriței*, inedite plastice absolute într-o aparență de repetiție. Un fazan este un fazan, nu-l poți zugrăvi într-o sută de chipuri. Dar îl poți privi mereu altfel. În capitolul sălbăticiuni apar acum mistreții de codru cu misterioasa lor disciplină:

„Se află o ripă în margine de codru pe unde coboară. Stau buluc în gura rîpei și ascultă, stau, parcă ar fibolovani. Și numai unul, cel mai bătrîn și mai cuminte se mișcă spre apă. Cînd și cînd se oprește, ascultă, adulmecă vîntul. Numai ce trece apa, nu departe de poiana bulboanei. Cum a ajuns dincoace iar stă, ca să-și iee incredințările. Și odată poruncește: broh!“

Mai încolo, la fenomenele naturii, urmează ploaia în pădure. La acest capitol putem inscrie uimitorul cataclism al arderii codrului, vrednic de condeiul lui Miron Costin:

„... Ș-a ars acolo codrul toată vara și toată toamna, pină-n luna lui răpciune, cînd au pornit ploile cele lungi și, după ploi, ninsorile. Au rămas stejarii cei bătrîni în picioare ca niște tăciuni stînși și pămîntul era acoperit de zgură de un strat de om“.

Iată la jivine ialanul, specie de cerb, văzută fabulos:

„Și-apoi se mai rătăcesc de cătră miază noapte prin acele păduri ialanii, despre care se vorbește ca de năluci înfricoșate, cu copaci în loc de coarne“.

Pe alt perete al acestui vast interior cu fresce întîlnim caii sălbatici:

„Acești cai erau urmași ai harmasarilor și iepelor care scăpaseră din tabunurile vechilor sarmați și sobiți, în vremea de demult și se înmulțiseră în pășuni ascunse în ostroave și singurătăți. Mulți se prăpădiseră și, cu anii, se alesese din aceștia un soi pietros, cu copitele late cu care puteau umbla în mlaștini și cu păr mare de iarnă pe care îl năpîrleau în soarele primăverii“.

La pești vedem acum somnul gigantic:

„... Două căldări de aramă fierbeau sub crăcani. Trei dintre stăpînii locului se năcăjeau, după ce-l trăsese ră la mal dintr-un zăton, c-un somn pe care-l avuseseră priponit acolo. Doi îl prinseseră cu cangea bahorului stăpînindu-l, și al treilea îl ucidea cu timleacul — buzdugan al pescarilor împotriva aceluia pește uriaș. Căci era un bătrîn din bulboanele afunde, trăgînd la cîntar cît un bivol.“

În ordinea umană, povestitorul vede mereu omul sociologic, ca specimen al categoriei sale. Pictura este grandios obiectivă, alunecînd asupra particularităților prea individuale. „Viața interioară“ a eroilor este simbolizată în gesturi de clasă. Nicoară este „domnul“ căutînd a fi pe placul celor mulți, cutare este răzăș, altul neguțător în stare a lua amanet și biserică. Cu o remarcabilă îndemînare, M. Sadoveanu face acum roman istoric progresist, ferindu-se a traduce în arhaisme ideologia noastră, căutînd în sufletele și modurile epocii, contradicțiile istorice, năzuința către altceva. Iorgu Samson intuieste în urmă cu cîteva secole învrăjbirea claselor. El n-are încă noțiunea metodelor științifice, cugetătorii sint pentru el „filosofii lumii“:

„— Așa a gîndit măriia sa Lăpușneanu-Vodă să stirpească din țară lăcomia cătră norod și viclenia cătră Domn. Tot astfel la Moldova s-a iscat de la o vreme o buruiană îndărătnică și păgubitoare, căreia îi zice chir. Greu s-o stirpească plugarul, oricît ar tăia-o. Ba de ce o tai de ce odrășlește mai virtos. Odată și odată poate tot s-o cunoaște un meșteșug cel-arscorni filosofii lumii să facă din chir buruiană bună și din boier om; ori să facă să nu mai fie.“

Potcoavă e un vizionar care vede viitorul în mișcare:

„După ce se va priboli lumea de lingoarea în care se află... apoi să știți că se vor naște oameni noi care vor clădi o lume mai bună. Inflori-vor flori și se vor pîrgui holde pe gunoaiele trecutului. Noi nu vom mai fi. Dar pînă atunci să lucrăm pentru dreptate, să împlinim poruncile pe care le avem“.

Și tot el moare cu sentimentul de a fi un martir al vremilor noi:

„Făcutu-mi-am datoria ce aveam, a mai zis măria sa; acuma pot să mor. Din sîngele meu va crește răscumpărarea, cum crește griul dintr-o sămîntă. Nu voi pieri întreg. Rămîneți cu bine și aduceți-vă aminte de mine!“

Cu o intuiție artistică superioară, potrivindu-se veacului, M. Sadoveanu a adoptat tonul biblic așa de potrivit hieratismului răsăritean al frescelor sale. Dar surpriză, pentru erudit. Nicoară cel cu învățatură umanistică, strecoară printre psalmodii cîteva măsuri din Horațiu: Nu voi pieri întreg, non omnis moriar.

LIRISM ȘI NARAȚIUNE ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU

Ceea ce deosebește scrisul lui Mihail Sadoveanu de scrisul celorlalți prozatori ai noștri este constanta și continua fuziune dintre lirismul expresiei și predestinarea tiparului epic. O narațiune de Mihail Sadoveanu, indiferent de proporțiile ei, schiță, nuvelă de dimensiuni sau epopee, se desfășoară după aceleași canoane interioare, ale grației și logicii, așa cum tortul de cîneșă din care Ursitoarele torc fire predestinate este totodată și izvor de taină și de poezie. Vița de vie, arămie, ce îmbrățișează ulmul pe care se sprijină sau iedera cu cîrcei ce se împletește de-a lungul columnei de marmură fac trup și suflet cu axa de susținere, de parcă și-ar comunica, unele altora, seva și ornamentele. Povestitor înăscut, cum atestă cele peste o sută de titluri de generoasă nobleță, cu care a încîntat sufletul românesc, generații după generații, de-a lungul a peste jumătate de veac de creație literară, Mihail Sadoveanu este, în același timp, și cel mai desăvîrșit poet al prozei noastre din toate timpurile.

Desigur, atîtea pagini din letopisețul lui Ion Neculce, dascălul cu preferință mărturisit al lui Mihail Sadoveanu, nu și-au irosit nici după trecere de veacuri, aroma. Desigur, oricare pagină din Nicolae Bălcescu vibrează și astăzi de aceeași înfierare ca pe vremea cînd tînărul istoric deschidea „sfînta carte“ a neamului, ca să-i descifreze, în armonioase cadențe, destinele. Desigur, farmecul rafinat al unei perioade din Odobescu, poezia luxuriantă a pajiștelor supraceleste în care Sărmanul Dionis își transmută himerele, castitatea idilică a vieții de țară în atîtea din episoadele lui Dui-liu Zamfirescu și sumbra poezie rustică din romanele lui Liviu Rebreanu — cine le-ar putea tăgădui?

Încă de la cronicari, nenumărați au fost scriitorii care au turnat în fel și chip, în variate tipare, miragiile graiului național. Despre nici unul însă nu se poate spune cu deplină convingere și cu mai spontană simplicitate, că a scris, pentru a vorbi în metafora Poetului, o limbă ca un fagure de miere, ca despre Mihail Sadoveanu. Fiecare dintre înaintășii sau contemporanii lui și-a tras o brazdă anume în ogorul prozei noastre, fiecare și-a săpat o albie anume în hidrografia scrisului românesc. Singur Mihail Sadoveanu a răsturnat brazde peste brazde de-a lungul și de-a latul întregii țări,

singur el a exprimat cu majestuosul Danubiu al creațiunilor sale, toate peisajele, toate acordurile, întreaga simfonie a sufletului național.

Pentru că, spre deosebire de toți ceilalți, nu este carte, nu este pagină, nu este rînd din Mihail Sadoveanu în care nimbul de poezie, zaimful care transfigurează, halosul ce vrăjește, cu un cuvînt lirismul care învăluie totul să nu fie încontinuu prezent. Atît de dominantă este această incincită esență și atît de adînc s-a infiltrat ea în toate fibrele operei lui, încît oriunde ai deschide, indiferent la ce pagină, biblia scrisului sadovenesc, îi simți de îndată efluviile, la fel cu mireasma florilor incoruptibile, uitate de demult între pagini.

Dar dacă esența lirismului e una și aceeași, infinite sînt modurile și ipostazele în care el se manifestă. Peisajul e printre primele. Poezia noastră descriptivă, fie în proză, fie în versuri, nu cunoaște un virtuos mai desăvîrșit ca autorul „Baltagului“. Inițierea aceasta în frumusețile naturii urcă la anii copilăriei, despre care vorbesc în pagini evocatoare memoriile scriitoricești ale lui Mihail Sadoveanu, „Anii de ucenicie“. Spre deosebire de peisajul lui Alecsandri, Odobescu sau Hogaș, în care artificicul se resimte cu mai multă sau mai puțină ostentație, peisajul lui Mihail Sadoveanu este, cu expresia lui Amiel, o stare de suflet, o cutie de rezonanță, care amplifică suspinul, un clopot de sticlă care temperează tumulturile. De la „Șoimii“ la „Nicoară Potcoavă“, de la „Cocostircul albastru“ la „Frații Jderi“ și de la „Hanul Ancuții“ la „Aventură în lunca Dunării“, poezia naturii își modulează cu ineputare litanii. Între natură și vietate e o continuă comuniune. Corespondențele simbolice ale poetului francez nu și-au ilustrat cu mai multă strălucire adevărul ca în paginile descriptive ale lui Mihail Sadoveanu. Nu cunosc o agonie mai pură, mai extatică, mai franciscană, ca aceea a căprioarei din pădurea Petrișorului. Nu cunosc confruntare mai crispanță, cu atît mai crispanță cu cît revelația ei ține de scînteia unui fulger, ca îndoita furtună ce se dezlănțuie pe valea Barnarului, în sufletul omului și-n ambianță. Nu cunosc, din cîte ridicări de cortină se boltesc peste o aventură sau alta, încredințată cărților, o uvertură mai pitorească și mai simbolică în același timp ca aceea din „Venea o moară pe Siret“, cu revărsarea apelor înfuriate și cu viziunea moarei plutind indiferentă, ca o altă arcă a lui Noe, și aducînd cu sine un demon feminin, mai funest ca al Evei. În toate aceste cazuri de afinitate electivă, pentru a spune astfel, stilul lui Mihail Sadoveanu oficiază în odăjdii, ca pentru tot atîtea taine ale naturii, pe care el, rapsodul, le intuește și le proiectează pe ecranul fabulei.

Humorul este o altă ipostază a lirismului sadovenesc. Prin el, Mihail Sadoveanu se alătură gînteii aceleia de izvoditori, pentru care o anumită umanitate, chiar ridicolă, are dreptul la înțelegere și absolvire. Umoriștii de rasă au venit în urma marilor satirici. Așa a fost în toate timpurile. Lui Rabelais i-a urmat Voltaire, al cărui „basm filozofic“ e la răsîntia dintre pamflet și pastorală, iar după el Anatole France, cu ironia lui condescendentă. Lui Swift i-a urmat Dickens și lui Gogol, suprasensibilul Cehov. Climatului continental, incisiv și bogat în contraste, din satira lui Caragiale, i-a alternat climatul temperat, cu alintări de toamnă somptuoasă, al literaturii lui Mihail Sadoveanu. Prin ea am pătruns în ținuturi peste care bătuseră cînd simunul realist al satirei caragialești și cînd uraganul, prin excelență romantic, al temperamentului hașdeian. Incursiunile în trecut și în istorie ale lui Mihail Sadoveanu sînt de altă natură. Ele se aseamănă expedițiilor pe tărîmul celălalt al eroilor din basme. De aici, înțelegerea superioară, zîmbetul ce calmează, compasiunea care toarnă balsamul ei

peste răni și le vindecă. E legendara apă vie a humorului, captată la izvoarele fără de moarte ale lirismului. Călătoria abatelui Paul de Marenne prin Moldova, și prinzul sardanapalic de la șătrarul Griga Lăzărel în „Zodia Cancerului“, și experiența judiciară a noului Nazvedim, și resemnarea lui tipic orientală din „Ostrovul lupilor“; atmosfera de harță olimpiantă (nu-i oare comisoaia Ilisafra o adevărată Junonă?) de la curtea comisului Manole Pâr-Negru în „Frații Jderi“ și, mai ales, surisul continuu cu care se vintură și se judecă ispitele în „Divanul persian“ sînt tot atîtea pilde de felul cum lirismul sadovenesc rezolvă, sub bagheta magică a humorului, situațiile cele mai caracteristice, cele mai dificile. Și fiindcă am amintit de „Divanul persian“, să spunem că originalitatea acestei lucrări, ce reeditează de fapt un episod din „O mie și una de nopți“, stă toată în stilul ei incomparabil și că toată această alchimie a verbului, cu dulceața modulată a inflexiunilor, ca o continuă și feerică solemnitate a ceremonialului oriental, n-ar fi putut cristaliza altundeva decît în recipientul miraculos al celui mai iscusit dintre vracii limbii romînești.

Lirică, de o atît de înaltă intensitate și de o atît de multiplă metamorfoză, opera lui Mihail Sadoveanu nu e totuși mai puțin epică, prin bogatul registru de titluri, atît de multe și atît de diverse, cari au îmbogățit universul ficțiunilor cu întîmplări memorabile, cu eroi și eroine greu de uitat. O nuvelă ca „Haia Sanis“ sau „Bulboana lui Vălinaș“, o suită de povestiri ca aceea din „Hanul Ancuții“, una mai minunată ca alta, un roman din cele mai puțin extinse ca „Locul unde nu s-a întîmplat nimic“, a cărui densitate psihologică suplinește lungi tomuri de sociologie, o secțiune în infernul trogloditismului nostru feudal, ca „Bordeenii“, peste care marele liric întinde totuși straiul transfigurator de purpură și aur al poeziei, o frescă de extensiunea „Fraților Jderi“, în care poetul epic a săpat ca pe un alt scut achileian, imaginile celei mai pregnante ale istoriei noastre naționale, o dramă păstorească petrecută în creerii munților, ca aceea din „Baltagul“ și o eroină ca Vittoria Lipan, reeditînd la distanță de milenii și într-un ținut hiperboreic mitul anticei Antigone — iată cîteva numai din momentele festive ale unei vaste cariere, pe care cetitorul și le-a zidit de-a pururi în memorie.

Și fiindcă am amintit de două din culmile creației sadovenești, încă două cuvinte, cu care și putem încheia sfiosul nostru omagiu. E vorba de „Frații Jderi“ și de „Baltagul“. Istoria noastră literară a înregistrat altă dată insuccesele poeziei în materie de epopee națională. Dar ceea ce n-a izbutit poezia a împlinit proza romînească. „Frații Jderi“ sînt o astfel de epopee, demnă și de gloria lui Ștefan Vodă, demnă și de virtuțile epice ale rapsodului său. Iar „Baltagul“? Este el, cum s-a remarcat de timpuriu, romanul Mioriței? Și da, și nu. Vorbind de poezia populară, Mihail Sadoveanu spunea cîndva: „Am găsit în ea elemente de valoare diamantină, care s-au răsfrînt în opera mea proprie“. Și mărturia mi se pare cu osebire prețioasă. Ea trebuie cumpănită și înțeleasă în strictul ei sens. Căci dacă rădăcinile folclorice ale „Baltagului“ nu pot fi tăgăduite, exemplul lui constituie tot deodată și o înaltă lecție de tehnică literară. Căci așa cum balada populară a ridicat un incident singeros din viața păstorilor la înălțimea eterată a poeziei, tot astfel Mihail Sadoveanu a transfigurat balada într-un poem de altitudine și de largi perspective, expresie armonioasă și unică a geniului său liric și narativ.

NOTE ASUPRA SPECIFICULUI OPEREI LUI M. SADOVEANU

Se vor împlini în curînd şaptezeci şi cinci de ani de la naşterea lui M. Sadoveanu. Aceste aniversări confruntă opera trecutului cu puterea de selectare a prezentului: verificarea de vitalitate care invită totodată la analiza operei. Astăzi, cînd avem în faţa noastră una din cele mai fecunde şi grandioase opere romîneşti, operă care atinge prin originalitatea şi calitatea ei poate numai pe Eminescu şi Caragiale, e mai uşor decît altădată de găsit specificul Sadoveanu. Experimentatorii de laborator cînd voiesc să cunoască un detaliu fiziologic caracteristic, îl colorează cu un reactiv şi prin aceasta îl izolează. Să izolăm, după aceeaşi metodă, fenomenul Sadoveanu.

★

Într-un interviu acordat odată, M. Sadoveanu începe cu aceste cuvinte: „Sînt născut dintr-un tată de origine oltean din părţile Gorjului şi dintr-o mamă moldoveancă“. Chiar şi amatorii de explicaţii ale operei de artă prin biografie, vor găsi acest amănunt lipst de semnificaţie. Pentru noi însă el conţine cheia multor explicaţii.

Dintre toate componentele sufletului romînesc, spiritul oltean manifestă un puternic gust pentru epopee. Acolo s-a desfăşurat viaţa minunată a haiducilor romantici. Povestea legendarului Iancu Jianu de acolo ne vine. În ţinutul Gorjului a apărut Tudor Vladimirescu şi cu pandurii săi. Balada romantică a răzbnătorului revoluţionar, tînăr, voinic, frumos, cu cal năzdrăvan şi ibovnica ispititoare, cu plosca de vin într-o mîină şi cu pistolul turcesc în alta, acolo s-a dezvoltat ca în mediul ei cel mai apropiat.

Strămoşii au trecut această pasiune strănepotului. Acţiunea bunicului haiduc a trecut în urmaş ca o nostalgie vagă, ca o chemare misterioasă către această viaţă plină de culoare, de bărbăţie şi de iubire. Sub această formă o găsim, ca o răzbunare tîrzie a unui inexplicabil inconştient, în opera lui M. Sadoveanu. Ceea ce aşi numi *spiritul pandur* al marelui scriitor, îi vine de la bunicul său gorjean.

Acest element activ, dinamic, aproape marţial, coexistă în sufletul său alături de un altul, făcut din contemplaţie blindă, pasivă, poetică, din sentimentul său pentru natură. Gustul aproape panteistic al firii, înclinarea pentru calmul şi indiferenţa ei, înecat în melancolie, e o trăsătură a sufletului slav. Cine îşi mai aduce aminte de poveştile de vînător ale lui Turgheniev şi „Veghile Ucrainiene“ ale lui Gogol, nu poate separa complet, în această privinţă, pe Sadoveanu de marii săi înaintaşi ruşi. Sentimentul acesta unic al naturii e o noutate introdusă în literatură întîia oară de slavi. De la ei a trecut la moldoveni.

Cu excepţia lui Grigorescu, cei mai mulţi din pictorii noştri importanţi sînt moldoveni: Luchian, Palade, Pătraşcu, Tonitza, Ştefan Dumitrescu, etc. Alecsandri a creat un gen: pastelurile.

Eminescu a amestecat peste tot natura în poeziile sale. Aceasta nu fiindcă peisajul moldovenesc e mai pitoresc și mai variat, dar pentru că sentimentul naturii făcut din contemplație e mai aproape de sufletul visător al moldoveanului. La Sadoveanu natura nu apare într-un aspect pur plastic, pictural: colori, linii, contururi. Ea trăiește, suferă, consolează. În zbuciumul nostru calmul ei intră, ca o alinare, în diminețile ei radioase triumfăm cu glorie, în crepusculul ei sintem învăluiți în zilele de îngropăciune.

Aceste două elemente native din natura lui M. Sadoveanu nu sînt numai juxtapuse. Ele intră în relațiuni, se confruntă, se ajută, dau naștere unui compromis sintetic. Un scriitor francez a scris odată: „Nu e nimic mai frumos decît un peisaj lucrat de istorie“. Vorba aceasta parcă a fost spusă înadins pentru Sadoveanu. Acțiunile și reacțiunile între eroul de epopee și natura dimprejurul său e canavaua pe care sînt brodate estetic aproape toate bucățile sale mai importante. Niciodată el nu prezintă natura și omul, fără să arate relațiile dintre ele, niciodată natura nu rămîne neumanizată sau omul neinsuflețit de firea înconjurătoare. Iată două aspecte care revin mereu. O cîmpie strălucitoare de lumină. Azurul nu e tăiat măcar de un filfiit de aripi. Frunzele copacilor stau incremenite. Am zice liniștea de la începutul lumii.

Dar deodată în acest peisaj neînsuflețit, în zarea dealului, în capătul șleahului, apare un călăreț. Natura a căpătat imediat un accent omenesc. Omul a înviat natura. Sau invers. După o aventură de dragoste sau după o luptă, un voinic trece călare printre tufe de copaci. Tot gîndul său e la femeia iubită ori la dușmanul răpus. Dar deodată el se oprește într-o poiană. Un glas de mierlă a răsărit de undeva. Un vînt ușor înfioară frunzele. Călărețul a uitat brusc gîndurile sale și se lasă furat de farmecele din jurul său, cu mintea goală, fără un gînd, fără vreo preocupare, numai legănat de vînt, de albastrul cerului, ori de glasul paserii. Natura lui Sadoveanu e o natură istorizantă, natura care a văzut, a auzit, a înghițit multe suflete.

E un depozit, un cimitir de veleități și frămîntări stînse. Ea păstrează toate urmele vieții care a palpitat în sinul ei. Un fluid, ca o osmoză, curge mereu de la om către pămînt și din pămînt renaște către om. Această natură e natura noastră romînească, cu specificul ei. E culcușul în care a crescut și s-a dezvoltat un popor cu istoria lui. De aceea Sadoveanu e *al nostru*, e cel mai caracteristic scriitor român. Marea epopee națională, zbuciumata frescă a trecutului nostru e încadrată, închisă în această natură care a determinat-o.

M. Sadoveanu a apărut în momentul istoric al țării noastre, cînd apunea o alcătuire socială și cînd începea o alta. El a deschis ochii la intersecția amurgului feudalismului cu formarea mediului orășenesc burghez. Dar mentalitatea nouă nu era creată încă complet. Lumea trepidantă a orașelor tentaculare, nervozitatea urbană cu problemele și preocupările ei, burghezia inteligentă și avidă, tehnica asurzitoare și confortabilă a marilor industrii, nu se formase complet. Lumea care murea își trimitea ultimele chemări. Ea nu fusese încă înlocuită. Mediul patriarhal rural ori semi-arhaic de mic orășel din Moldova, același ca pe vremea bezmanului boieresc, continua să trăiască. Revoluția industrială și capitalistă nu măturase încă total de pe fața pămîntului idila veche. Această lume în declin de mari și mici moșieri, de țigani lăutari, de haiduci, de evrei sârmani, de domnișoare languroase și romanțioase ca un vals de Chopin ori ca o noapte cu lună pe lacul unui castel, de țărani sfătoși, de mici funcționari și mici burghezi, lume pe care generațiile viitoare nu vor mai vedea-o, lume nemercantilizată, așa

cum a descris-o Marx și Engels în „Manifestul comunist“, a fixat-o nemuritor Sadoveanu. Cîteodată, tentaculele sale de analist s-au coborît și mai adînc, în etape încă anterioare. Ele au prins în suflete primitive, însuși momentul biblic al genezei, momentul de la începutul firii, cînd omul se desprinde, se diferențiază de natură; dar nu o poate părăsi, fiindcă mai păstrează legături cu dînsa.

Delta Dunării, cu viața sa de apă abia deosebită de pămînt, cu viețile sale netulburate de om, amintește adesea de acest moment al începuturilor.

★

Talentul e un maximum de eficiență. Secretul său e de a obține din anumite date cel mai mare randament și, cîteodată, singurul posibil. Elementele primare din Sadoveanu sînt poezia panteistică a naturii și spiritul pandur.

Cum se puteau ajusta ele cu cea mai mare eficacitate?

Firește, în primul rînd, M. Sadoveanu, inspirat de trecut, cufundat în ambianța istorică, ar fi putut cădea în manierism arhaic. Ca alții alții, el ar fi putut, — dacă ar fi avut mai puțin gust și simț artistic, — să recurgă la afectarea neoașistă. Panta de facilitate era destinată în această direcție. Dar el a știut să se ferească. Utilizînd numai *spiritul limbii* cronicărești, el a reușit să-i dea o accepție modernă. Perfecția stilului său, care amintește prin arhitectonică pe A. France, constituie o mare revoluție lingvistică: fuziunea vechii limbi cu cea contemporană într-o sinteză estetică.

Pe de altă parte, cele două elemente din opera lui Sadoveanu, de care vorbeam mai sus, fuzionate în fond, n-au rămas separate nici în expresie. Sentimentul naturii ar fi putut rămîne oarecum autonom, dacă M. Sadoveanu ar fi redat peisajul cu mijloace exclusiv plastice, picturale. Tabloul său ar fi conținut multe elemente decorative, dar ar fi rămas rece, prea obiectiv. O astfel de înfățișare n-ar fi corespuns sentimentului naturii, așa cum îl simte el, adică umanizat. La colori și la linii a adăugat elementul poetic, care e elementul uman. La colori și linii a adăugat accente de nostalgie, de dor, de regret. A scoborît peste șesuri moarte un suflu de vis. A reușit să realizeze *natura poetică*, ferindu-se de *natura picturală* care nu i se potrivea. Prin aceasta a dat cea mai adecvată expresie, contopită într-un bloc, dualismului său sufletesc inițial.

★

Ultima parte a operei lui M. Sadoveanu se așează în marea înnoire de după 1944. Mediul patriarhal bucolic, micile orășele de provincie cu domnișoarele și tînuitele lor romane, cu micii săi funcționari amărîți s-a împrăștiat. O lume mare, proaspătă, imensă, lumea civilizației muncitorești, răsăritul unui astru nou de făgăduieli, care împrăștie marasmul de nedreptate al trecutului, se ivește. Fire indisolubil legată de acest popor și de acest pămînt, în sufletul lui M. Sadoveanu, autentic bard al neamului, sună o nouă rezonanță.

El devine cîntărețul lumii noi. În el răsună toate nădejdele neamului. El se înfiorează, seismograf sensibil al destinului românesc, de toate perspectivele unui luminos viitor. Această minunată vioară a sufletului nostru, va trebui să cînte de acum înainte apoteoza lumii socialiste românești. Încheierea operei sale și oarecum ca o concluzie, se va fixa pe acest capitol. Ea este binecuvîntarea lumii care vine.

NOTE DESPRE STILUL LUI MIHAIL SADOVEANU

Darul povestirii și sentimentul naturii sînt două trăsături esențiale ale stilului lui Mihail Sadoveanu. Nu toți scriitorii au darul povestirii. Sînt scriitori de mare adîncime care nu știusă povestesc. Sînt alții care, în istoria literară nu ocupă un loc de frunte și care totuși sînt povestitori minunați. Din ce este făcut acest dar, acest talent al povestirii? Este greu de spus cu precizie; ca și gustul, talentul de povestitor este simțit cu putere dar nu se lasă prins într-o definiție. O vrajă parcă se desprinde de la primele pagini și te leagă pasional și puternic de o carte. Față de o astfel de carte ai mai mult decît un interes literar, ai față de ea un sentiment de prietenie. Nu sînt foarte multe opere literare care să inspire această prietenie. Și asta din pricină că scriitorii care știu să povestesc sînt puțini. Sînt puternice talente care n-au decît într-o mică măsură darul povestirii. Flaubert nu-l are aproape niciodată, Balzac îl are numai în cîteva din bucățile lui scurte. Geniul nostru popular est prielnic darului povestirii. Neculce și Creangă sînt povestitorii noștri exemplari. Tradiția literară romînească, atîta cît o avea, se întemeiază și se construiește mereu pe acest dar care, astăzi, se manifestă cu un incomparabil belșug în opera lui Mihail Sadoveanu.

Darul e de la natură, meșteșugul se capătă. La Sadoveanu meșteșugul apare de la primele povestiri; nu găsești în ele nici o șovăială stilistică. Povestirea curge, cînd lină, cînd repede, cînd cu ocoluri, cînd de-a dreptul, după felul episoadelor, și autorul o minuește cu o îndemînare de artist matur. Personalitatea stilistică a lui Sadoveanu este de la început adîncă și conturată deplin — de la volumul de *Povestiri* din 1904. Povestitorul din *Pribegii*, din *Cozma Răcoare*, din *Răzbunarea lui Nour* este și acela din *Hanul Ancuții*. Darul este același și aici și acolo. Amplitudinea, numai, a sporit. Păriul de atunci a ajuns riu, a ajuns fluviu.

Sadoveanu are în cel mai înalt grad sentimentul naturii. Natura în opera sa apare mereu. Ea ia parte la gesturile și la faptele personajelor. Oamenii lui Sadoveanu — sau cei mai mulți dintre ei — proiectează în natură tristețile sau bucuriile lor și povestitorul, de multe ori descrie natura așa cum o văd personajele lui. Și astfel natura e mereu alta. Mereu alta și totuși aceeași în esența ei: e natura țării noastre. Fără descriții lungi

și fără multe imagini, un peisaj întreg ne este înfățișat și îl vedem așa cum nu l-am fi văzut niciodată singuri. Aduceți-vă aminte numai de noaptea aceea în care „o lună știrbă și roșcată se ridica din răsărit ca peste o pustie“, noaptea aceea din *Fintina dintre plopi*, una din povestirile de la Hanul Ancuții.

Priveliștile românești de la Deltă și de la Cîmpia Dunării pînă la dealurile Moldovei și pînă la munții Călimanului sau la Valea Frumoasei din munții Sebeșului, toate aceste priveliști care sînt atît de felurite și care în același timp se cumpănesc atîta de armonios între ele alcătuiind natura țării noastre, s-au strîns de cincizeci și mai bine de ani încoace în opera lui Sădoveanu cu un belșug de aspecte care rareori s-a mai întîlnit pînă acuma în literatura romînă.

EXEMPLUL LUI MIHAIL SADOVEANU

Scriu aceste rânduri de adînc și respectuos omagiu, avînd vie în amintire o după amiază de la sfîrșitul iernii sau din primăvara lui 1945. Era o vreme cenușie și rece. Zidurile Bucureștiului erau pe alocuri încă înnegrite de incendiile provocate de bombardamente, iar pe străzi era zăpadă topită și noroi. Culori sumbre, oraș galben-cenușiu, vînt tăios, oameni cu fețele încordate și trase, de curînd ieșiți din spaimele războiului și bombardamentelor — și totuși în această lume mohorîtă și tristă apăruse o culoare intensă și vibrantă, o culoare a pătimașului asalt pe care-l dădeau masele pentru cucerirea puterii: pe bulevardele cenușii, steagurile roșii ale muncitorimii bucureștene. Mulțimea zgribulită și palidă de pe străzi avea în priviri tensiunea, focul marilor zile de luptă politică. Atunci, într-o după amiază mohorîtă, l-am cunoscut pe Mihail Sadoveanu, la o adunare a A.R.L.U.S.-ului, într-un vechi palat boieresc, sub candelabre aurite, între ziduri îmbrăcate în mătase. Afară era ziua cenușie și mulțimea cu steaguri roșii. Iar aici înăuntru, lucrurile fastuoase și vechi erau un decor mort. Oamenii care se adunaseră acolo în după amiaza aceea erau intelectuali progresiști, reprezentanți ai culturii și ai gîndirii poporului nostru, frămîntați de marea cutremurare istorică a momentului. Oameni care-și căutau drumul, oameni care dezbăteau problema viitoarelor căi ale culturii noastre, oameni dintre care cei mai mulți, poate toți, sînt astăzi personalități însemnate ale noii noastre culturi. Acolo l-am zărit, așezat pe un fotoliu cu liniștea monumentală pe care i-o dă înțelepciunea lui și profunda lui aderență la viață, pe Mihail Sadoveanu, înconjurat de oameni care voiau să-i cunoască părerea asupra evenimentelor în curs. Mi-amintesc cu emoție că atunci cînd i-am fost prezentat eu, tînăr necunoscut venit din provincie, care publicasem cîteva bucăți de proză în reviste, m-a privit nu ca pe un om pe care-l vezi întia dată și mi-a spus că-mi citise acele prime pagini. Scriitorul cel mai important al vremii și unul din cei mai mari artiști pe care i-a produs de-a lungul veacurilor poporul nostru, era prezent în mijlocul vieții pînă la a citi primele pagini ale unui debutant despre care puțină vreme înainte nu știa nimeni nimic. E greu de exprimat în cuvinte potrivite întreaga valoare a acestei experiențe și al acestui exemplu. E greu de exprimat admirația și venerația cu care mă apropiam eu de Mihail Sadoveanu, ce-mi

dăduse, alături de „Tinerețe fără bătrinețe și viață fără de moarte“, alături de „Harap Alb“, primele lacrimi de emoție artistică, de exaltare romantică cu „Șoimii“ săi. Sentimentele mele erau acelea ale unei întregi generații a cărei adolescență și maturitate se dezvoltaseră de la Ionuț Jder și Simion Jder pînă la beizade Alecu Ruset, de la experiența romantică a trecutului poporului nostru pînă la rafinamentul plin de înțelepciune și de subtilă maturitate al cărților mai recente ale lui Sadoveanu.

Atunci, în ziua aceea sumbră, luminată de steagurile roșii ale proletariatului, am cîștigat pentru întia dată înțelegerea (care s-a limpezit din ce în ce mai mult apoi) rolului pe care l-a avut exemplul lui Mihail Sadoveanu scriitor al poporului și artist cetățean, pentru evoluția de mai tîrziu a celor mai mulți și mai buni oameni de cultură din țara noastră. Faptul că el s-a alăturat cu fermitate și hotărîre, în mod public, în chip răsunător, mișcării maselor conduse de comuniști, i-a făcut pe scriitorii tineri și maturi, și cred că îndeobște pe oamenii de cultură, fie ei scriitori, savanți sau artiști, să înțeleagă că aceasta era calea istorică a intelectualității romîne. Cauzele mari, sociale și politice, care au determinat dezvoltarea culturii noastre, au fost fără îndoială factorul determinant. Dar printre marile exemple de oameni de frunte ai culturii romînești, care au înțeles aceasta și au tras îndată concluzii practice, care s-au pus în fruntea mișcării culturii romînești spre forma ei nouă socialistă, Mihail Sadoveanu se așează în locul de frunte, locul lui în literatură și în viață.

CÎNTĂREȚUL SUFLETELOR SIMPLE

Îl numim obișnuit pe Mihail Sadoveanu „clasicul nostru în viață”. Il numim așa, firesc și simplu, un întreg popor cititor. Iar obștea scriitorilor, știindu-și-l de multe decenii maestru, tot așa-l numește.

Cu vreo 50 de ani în urmă, în țară la noi, exponenții ideologici ai regimului reacționar papagalizau, promovau și căutau să aplice în literatură odioasa teză după care „cei mai mari creatori de caractere omenești n-au a se ocupa de sufletele simple, pentru că acelea sînt, ca neantul, fără evenimente”. Într-o asemenea perioadă a început să scrie Mihail Sadoveanu. Și a început — publicînd în același an trei volume (povestiri și un roman istoric) închinat tocmai „sufletelor simple”.

Opinia publică, ai cărei comandanți erau pe atunci Caragiale, Coșbuc, Vlahuță, recunoscuți mai tirziu printre clasicii de frunte ai literaturii noastre, opinia publică — tot mai puternic influențată pe atunci de cei dintii exponenți ai ideologiei clasei muncitoare — a știut să impună chiar atunci înregistrarea aceluși an, în istoria literaturii românești, ca „anul literar Mihail Sadoveanu”.

De atunci și pînă astăzi, într-o jumătate de veac, Sadoveanu a publicat peste 120 de volume, — toate, despre și pentru „sufletele simple” ale poporului său: o operă masivă, unitară, monumentală, continuînd cele mai înaintate tradiții ale realismului românesc, și dezvoltîndu-le.

Maculatura mistificării și calomniei beletristice și filozofia sprijinite pe toate căile de regimul reacționar din trecut, se străduiau să sugereze poporului român ideea că ar fi sub multe aspecte infirm sufletește și deci sortit robirii veșnice; că ar fi nevolnic, incapabil să-și cucerească libertatea și o viață demnă. Mihail Sadoveanu a rămas neclintit în fruntea scriitorilor credincioși adevărului vieții. Operele lui de atunci oglindesc cu precădere, prin viața, gîndirea și faptele a nenumărați eroi de neuitat, tocmai robustul, invincibilul optimism al poporului nostru, vitalitatea, bărbăția, neînduplecarea, capacitatea de a lupta împotriva oricăror greutăți și a le învinge; oglindesc tocmai gigantică forță atotbiruitoare a milioaneilor de suflete simple de pe aceste meleaguri, a milioaneilor de oameni tari și hotărîți, adică, folosind chiar expresia marelui nostru scriitor, forța milioaneilor de oameni „cu sufletul lămurit de necazuri”. Generație după generație, tineretu l

țării române a învățat din cărțile lui Sadoveanu alfabetul dragostei nemărginite și al neprecupețitei responsabilități pentru soarta poporului; și alfabetul umanismului; și marele poem al dragostei pline de exigență ce stă la temelia relațiilor dintre oameni și natura ce li se încredințează spre gospodărire, și alfabetul adâncii înțelegeri față de istoria și viața popoarelor ce ne stau ori ne-au stat în preajmă, ajutându-ne la făurirea proprieinoastre istorii.

Covârșitoare a fost—în această jumătate de veac—influența lui Sadoveanu asupra formării mării majorități a scriitorilor cât de cât însemnați ai poporului nostru: începînd cu cei apropiați ca vîrstă de Sadoveanu, sau începînd cu cei care, ca altădată Correggio față de Rafael, și-au descoperit, citindu-l pe Sadoveanu, propriul lor talent literar — capacitatea și posibilitatea de a aduce prin scris o contribuție la cunoașterea și transformarea spre mai bine a vieții poporului.

De-a lungul unei jumătăți de veac opera lui Sadoveanu a afirmat și a reafirmat mereu încrederea neclintită în viitorul pe care poporul nostru iscusit, îndrăzneț, robust și plin de bărbăție și-l va construi în ziua cînd, eliberîndu-se, își va descătușa forțele creatoare. Carte după carte — baricadă după baricadă— a ridicat talentul și munca lui Mihail Sadoveanu în calea pesimismului promovat de clasele exploatoare, în calea destrăbălării ideologice, în calea huliganismului, a cosmopolitismului, a panicardismului și a filistinismului.

Cînd poporul nostru, cîștigîndu-și libertatea, a început să-și construiască acest viitor — socialismul — Mihail Sadoveanu, atunci pe aproape de 70 de ani, mai tînăr și mai robust ca întotdeauna, și-a continuat — firesc și simplu ca întreg poporul muncitor, ca proprii săi eroi — urcușul: a dat cele dintii opere literare ale realismului socialist românesc, a dat viață literară celor dintii comuniști prinși în marea luptă pentru construirea socialismului; a început redactarea celor mai frumoase, mai profunde și mai inspirate opere ale sale.

Sărbătorim acum a 75-a aniversare a marelui și iubitului nostru „clasic în viață”, a tovarășului și maestrului nostru Mihail Sadoveanu.

„Clasic”, — pentru că-l recunoaștem de multe decenii drept cel mai înțelept dintre literații noștri, cel mai înzestrat, cel mai îndrăzneț, cel mai viguros, cel mai plin de pasiune și forță. Dar prin asta, desigur, spunem totodată: tînăr...

MIHAIL SADOVEANU ȘI POEZIA LEGENDEI

Buni povestitori, innoitori de limbă, meșteri în logodna vorbei vechi cu neologismul proaspăt, artiști în amestecarea asprimii cu duioșia, a sarcasmului cu indulgența, a triumfului cu tristețea— toate acestea se găseseră din belșug în literatura universală. Ceea ce însă Sadoveanu aduce nou și nu-l găsim în toată arta lumii, este darul, darul său unic de a genera legenda. Paradoxală naștere. Căci legenda e rezultatul unei lungi și vechi circulații de imagini, din minte în minte. Acest proces lent, la Sadoveanu este instantaneu.

„Legendă“ înseamnă: „care urmează a fi cetit“; totuși legendeles mai cu seamă transmisiune orală, repovestire din gură în gură, îndesire de schimburi psihice de la om la om, pînă ce un tablou prestigios se înfiripează, tablou din acelea, cum ar zice Burkhardt, „adevărat pretutindeni și nicăieri“, conținînd laolaltă trecut uitat și viitor neinceput, vis și real, și totul scaldat în emoție și în grandios. Sadoveanu are acest dar, pe care nu-l are nimeni, de a suscita legendă de cum pana lui începe a atinge hirtia, de a naște brusc ceea ce normal se naște foarte încet. Cele mai banale, mai cotidiene și mai actual contemporane fapte capătă, subit și firesc, măreție de mileniu, capătă acel „etwas Legenderhaftes“ cum zic germanii. Exilatul de la Gernesey ne-a spus ce a vrut el să facă prin a sa „Legende des siècles“: am vrut, zicea el, „să fac să răsară, într-un fel de oglindă totodată sumbră și clară, această mare figură, una și multiplă, lugubră și radiantă, fatală și sacră, anume: omul“. Hugo se „silise“ să facă aceasta. Legenda lui e anume și dinadins „făcută“. A lui Sadoveanu este emanație naturală. Un eveniment banal, ca de pildă contractul de exploatare a unei păduri, încheiat între proprietar și un capitalist francez („Noaptea de Sinziene“) devine deodată o luptă homerică între întreaga istorie și preistorie silvică a pămîntului românesc, pe de o parte, și capitalismul apusean internațional pe de alta. Cei doi beligeranți, făpturi mitologice, totuși cumplit de actuale și de dureros reale, folosesc arme misterioase, despre care nu știi niciodată dacă-s aranjamente omenști sau un „făcut“ al zeilor. Și această poezie grandioasă se așterne peste sutele de fapte mărunte și concrete. Aceeași luptă de stihii morale, de demiurghi reprezentați prin oameni oarecari pe baza unei procuri nevăzute, aceeași amploare de legendă găsim în fiecare din povestirile care

se s pun la „Hanul Ancuții” și, de altfel, în cele mai multe din scrierile sale.

Această trăsătură, tocmai pentru că e unică în lume, a aruncat pe mulți critici în perplexitate. Ei au simțit, desigur, că este aici ceva cu totul nou. Unii s-au mulțumit a nu înțelege de loc. Alții — cum e Ibrăileanu, — au înțeles prea bine, dar nu au găsit cuvintele potrivite ca să-și exprime înțelegerea. Intrigat de acest „nu știu ce” sadovenian, unic în lume, Ibrăileanu l-a explicat dacă nu inexact, în tot cazul „alături de subiect”. Ibrăileanu vorbește de un foarte paradoxal „lirism obiectiv” și „obiectivitate lirică” la Sadoveanu. Sadoveanu, zice Ibrăileanu, își spovedește cele mai intime simțăminte zugrăvind personaje realiste, situații concrete, tablouri obiective. E un mod inedit și paradoxal de destăinuire. Și este — spune Ibrăileanu — „pur și simplu lirism; scriitorul își ilustrează un sentiment (al lui) prin scene reale din viața reală (a altora)”. În nuvelele sale, Eminescu descrie personaje care-s toate unul singur, anume Eminescu însuși, pe când — observă Ibrăileanu — la Sadoveanu încarnarea este completă: „el face lirism prin cea mai obiectivă zugrăvire a vieții —, oricât s-ar bate în cap aceste două cuvinte”.

Este, desigur, adevăr în ce spune Ibrăileanu, cu toată formularea cam sofisticată. Dar adevărul e, în fond, mult mai direct și simplu. De îndată ce Sadoveanu începe a descrie concret realitatea, din fundurile lumii răsar și se adună toate stihiiile morale trecute și toate posibilitățile viitoare ale sufletului și pământului românesc. Și fiindcă e atît de specific național, Sadoveanu este mai ales scriitor mondial. Când un scriitor e foarte specific, încetează de a mai fi raportat la ceilalți scriitori ai țării sale, ci reprezentîndu-i pe aceștia din urmă în bloc, el se așează în aeropagul marilor figuri ale lumii. Caracterul internațional al lui Sadoveanu rezultă de aici. Timpul confirmă o observație, pe care o făceam într-un lung studiu publicat acum douăzeci de ani, în „Viața Romînească”: „De la d. Sadoveanu pot afla oamenii altor semînții acel lucru, unic și original, pe care l-am numi tragicul românesc. Peste graniți, d. Sadoveanu este cel mai mare scriitor român; și pentru că opera sa e atît de specific națională, valoarea ei e mai cu seamă internațională”.

LA VÎNĂTOARE CU MAISTRUL
MIHAIL SADOVEANU

MOMENTE

1

Omagiu

Încarcă șase gloanțe-n Vincester
Și stă proptit de-un trunchi de pădureț
În tăetura veche, lâng-un ster,
Pe unde sînt copite de mistreț.

E deasă țihla. Ochii lui veghează
Pe scînteierea vie de zăpadă.
Bătut acum de soarele de-amiază,
Omătul cade năruit din zadă.

Trosnesc crenguțe sub un fag înalt
Și frunzele uscate de stejar,
Da-n loc de așteptatul solitar,
Un țap făcu în fața lui un salt.

Rămase împietrit ca-ntr-o minune.
Doar gura țevii se-aplecă în jos,
Și cel din stînga-l auzi cum spune
— „Te du cu bine, că prea ești frumos!”

2

Lecție

Pe-un lan de grîu de toamnă, pe-un colnic,
Merg la vînat de iepuri, la picior,
C-un cîne arămiu în fața lor,
El, maistrul nostru, și un ucenic.

Băiatul merge mai în urma lui
Ținîndu-și arma ca de prezentare.
Din grîul înverzit nimic nu sare,
Și-i umblă ochii peste cîmp, hai-hui.

*Dar iată că deodată, din pământ,
Mișcă un bulgăr cenușiu din loc.
Băiatul slobozi grăbit un foc,
Și focul presură halice-n vînt.*

— „Ai tras în urma lui. Nu e nimic“
Îi spuse-atuncia maistrul lui, vecin.
Și cu o lovitură trasă-n plin
Îl corectă în scurt pe ucenic.

3

Cocostîrcu-albastru

*Sînt poate-acuma două zeci de ani
De cînd pe-o toamnă cum o alta nu-i,
Cu colorit de flăcări și gutui,
Am fost cu maistrul la vînat fazani.*

*Stăteam în dreapta lingă un tufiș
Cînd tocmai în bătaia puștii noastre,
Măreț fazan cu penele albastre
Se ridică deodată-n luminiș.*

*Pe cerul pur avea sclipiri de astru.
Și maistrul i-a dat voie să se ducă.
El avusese-o stranie nălucă:
I s-a părut că-i COCOSTÎRCU-ALBASTRU.*

NINA CASSIAN

BUNICUL

*Lizucă, nu te teme: chiar dacă vine sara
Și-și clatină pădurea soboarele-nfrunzite,
chiar dacă luna mare e roșie ca para
și apa umblă moale sub bolta de răchite,
Lizucă, nu te teme...*

*Lizucă, n-avea grijă: cărunții tăi bunici,
în scorbura cu vise, te vor găsi aproape
de Feți-frumoși, de zîne subțiri și de pitici,
cu urmele minunii rămase în pleoape...
Lizucă, n-avea grijă...*

*Lizucă, fii pe pace: dumbrava minunată
să-ți șteargă pe vecie durerile, aleanul...
In limpezi borangicuri, sub raza fără pată,
zîmbind, te ocrotește bunicul Sadoveanu.
Lizucă, fii pe pace...*

ÎNSEMĂNĂRI DESPRE ÎNCEPUTURILE LITERARE ALE LUI M. SADOVEANU

Anul acesta au ieșit de sub tipar primele volume din noua ediție de „Opere complete“ ale marelui nostru Sadoveanu.

Însemnările ce urmează se opresc pe marginea volumului I. Cuprinderea laolaltă în acest volum a primelor cărți ale lui Sadoveanu îndeamnă la cercetarea — în ansamblul lor tematic și artistic, în varietatea și uneori în inegala valoare a acestui ansamblu de tinerețe — a acelor trăsături pe care opera maestrului le-a dezvoltat și dus la perfecție de-a lungul a peste jumătate de veac.

Vom zăbovi deci asupra celor patru volume cu care tânărul Sadoveanu a „ieșit la lume dintr-odată“, într-o singură jumătate de an. Se știe că, începînd de prin iunie și pînă în sărbătorile de iarnă ale anului 1904, editura „Minerva“ scotea la iveală „geanta plină“ a tânărului care adunase, din cele scrise de la 17 ani încolo (adică pînă la 24 cîți avea în acel an), volumele: „Povestiri“, „Șoimii“, „Doruri înăbușite“ și „Crișma lui Moș Precu“.

„Aceste povestiri ale începuturilor mele — ne spune scriitorul în cuvîntul înainte al primului volum din *Opere complete* — scrise, unele, la șaptesprezece ani, se ocupau de o lume puțin cunoscută, oameni simpli, de la țară cei mai mulți, cu care petrecusem în peisajile încîntătoare ale Moldovei de miază-noapte“.

Într-adevăr, tânărul de 24 de ani, ivit brusc cu patru volume, aducea o lume puțin cunoscută, în care se învîrtejau durerile înăbușite ale oamenilor simpli ai vremii, alături de vijelioasele zbuciumări și lupte ale unor oameni de demult, din istoria poporului nostru căruia Sadoveanu îi va deveni depozitarul plingerilor, năzuințelor și victoriilor, din adîncul timpului lui Chesarion Breb pînă în zilele de azi ale învingătorului Mitrea Cocor. „Lumea“ lui Sadoveanu, cu oamenii și locurile atît de cunoscute, își are izvoarele — cum se spune în „Anii de ucenicie“ — într-un „rezervor umplut cu nemiluita în ani și ani, în toată copilăria acum atît de depărtată, în perioada secundară a pămîntului“.

Sadoveanu, copilul preferat al mamei sale, căreia, după proprie mărturie, îi seamănă și de la care a moștenit „unele însușiri în legătură cu

arta sa", este urmaşul și purtătorul de cuvânt al „zecilor și sutelor de generații ale clanului din care făcea parte" și care „se petrecuseră într-un colț de lume, la apa Moldovei, în întuneric și suferințe, în tristeță și revoltă înăbușită împotriva unei vieți care devenea din ce în ce mai grea și mai apăsătoare". „Clanul" de care vorbește Sadoveanu este „seminția mamei sale", din care scriitorul e „primul individ" ajuns „la asemenea stare deosebită", primul „ieșit la lumină" din vechea familie a mamei ce „se născuse din *clăcași* păstrind numai amintirea *neamurilor* din care se trăgea":

„Sufletul acestor rînduri de oameni ai tristeței și ai suferinței pe care îl aveam în mine ca un venin, sufletul acesta colectiv care aspiră spre altă lume și altă viață, mama mea mi l-a trecut mie".

Mesajul acesta, purtat din strămoși pînă la el, dă cheia personalității unice a lui Sadoveanu care, — într-o formă încă imprecisă, cu dibuiri romantice și cu ingenuități ale unui realism deocamdată crud, — se dezvoltă de la primele scrieri reunite acum în vol I.

„Trecerea sufletului" din strămoși în urmașul care este un mare artist nu este o mistică metempsihoză. Copilul și adolescentul, care „trăgea de partea mamei", a crescut în atmosfera povestirilor populare, păstrătoarele din veacuri ale aceluși suflet ce clocotea amarnic sub apăsarea orînduirilor dușmane omului. Neamurile mamei, care trăiau încă viața străbunilor, îl transportau pe tînăr în lumea care va deveni lumea operei sale. Unul din unchi, moș Vasile, „care fusese la ciobănie" (asemeni unchiașului Haralambie din „Nada Florilor") îi „istorisea ades lucruri din viața lui trudnică și aspră". Ca și Pușkin, tînărul Sadoveanu asculta cu neșat poveștile bătrînilor care slujeau la casa părintească. Tovarășii de joacă i-au fost deopotrivă băieții de la țară în mijlocul cărora își petrecea verile, ca și feciorii din vatra Pașcanilor și „copiii lucrătorilor și meșterilor de la ateliere". În „Cele mai vechi amintiri", prietenii lui „Băiețel" sînt și Leiser și Ghiță țiganul care se adaugă prietenilor cu flăcăii Vasile Pinsaru, Toader Grecu și Ion Ciopraga. Învățătorii pe care i-a avut, oameni simpli ei însăși, și-au crescut elevul transmițîndu-i legăturile lor cu poporul. Unul din ei, Ion Secăreanu, el însuși poet popular, era „mare meșter de povești", „cînta cu măiestrie din fluier și spunea din gură și cîntece bătrînești". „Eu sînt partizanul lui Ion Secăreanu și al tuturor celorlalți umiliți și vămuiți ai vieții" — i-a declarat adolescentul Sadoveanu tatălui său, simțînd că „devine tot mai mult fiul țărancii". „În acea vreme — povestește Sadoveanu — plăcerea mea să frecventez pe umiliții vieții a sporit. Sufletul meu s-a umplut de răsunetul versului popular și de dulceața metaforelor străvechi". Prin „domnul Busuioc" (învățătorul — cunoscutul domn Trandafir din „La noi în Viișoara") „a cunoscut pe Creangă". Alături de Creangă, lectura lui preferată era aceea a romanelor haiducești ale lui Nedeia Popescu, care — dacă nu sînt lucrări de valoare literară — au fost însă o hrană bogată pentru visurile de răzvîtire adunate în copilul Sadoveanu, transmise lui din moși. (Nu e lipsită de semnificație amintirea lui E. Lovinescu, coleg de clasă cu scriitorul la Liceul din Fălticeni, care povestește despre faima jocurilor „de-a haiducii", în care Sadoveanu avea întotdeauna rolul haiducului; de asemenea că primele scrieri din cl. a II-a gimnazială erau povestiri haiducești). „Primul meu obiect de predilecție, la școală — povestește Sadoveanu — a fost *Istoria*", și în această predilecție înțelegem de ce „panteonul literar" al scriitorului, despre care vorbise în 1923, la primirea în Academie, cuprindea, alături de Creangă, pe Neculce.

Iată sufletul transmis de generațiile trecute, format la Sadoveanu din copilărie, sufletul care va determina trăsăturile esențiale, caracterul profund național și democrat al operei lui Sadoveanu, moștenitoare a literaturii populare, purtătoare a unor năzuințe nobile de eliberare a vieții omului simplu, plină de omenie și străină oricărui șovinism. „Găseam în literatura populară și în popor o perspectivă de noutate, la care se adăuga dragostea mea adâncă pentru umilință, ofensație și nedreptate“, — va povesti Sadoveanu, mult mai târziu, în 1943. Ucenicia artistică a scriitorului, făcută la școala folclorului, a lui Neculce și a lui Creangă, este baza înaltei valori stilistice care se manifestă din primele lui volume, căci, fără să uităm nota personală inegalabilă a lui Sadoveanu, putem spune despre el ceea ce spusese el însuși despre Creangă: că povestirile lui „sînt însăși limba vie a poporului ridicată la un înalt potențial artistic“.

Trebuie să mai adăugăm cealaltă școală a tînărului Sadoveanu, — aceea a cunoașterii tainelor naturii, școală la care a avut învățători ca moș Pricopie Șeptilici, om „din vremea cînd rațele sălbatece se vîneau c-o scurtătură încovoiată“.

Scrierile cuprinse în vol. I, selecție severă a lucrărilor date între 17 și 24 de ani, aduc dintr-odată, în imagini felurite, întregă această lume a adolescenței scoborîtorului din neamurile iobăgite. Nu întîmplător, acest prim volum dintr-o mare operă dă primele încercări din cele trei mari teme ale scriitorului: viața țăranilor asupriți în setea lor de libertate și în sentimentele lor; viața monotonă și cufundată în liniște grea a micilor tîrguri de pruncie; viața din trecutul îndepărtat al istoriei poporului. Și nu întîmplător primul volum cuprinde împletirea timpurie a romantismului de origine haiducească cu vigurosul realism, care cîștigă tot mai mult spațiu, pornit către scriitor din istorisirile pline de amărăciune ale lui Moș Vasile și din observarea cu un ochi scrutător a dramelor cotidiene din viața satului și a tîrgușorului.

Eroul principal al lui Sadoveanu din primele sale opere, este *omul care luptă împotriva condițiilor înăbușitoare ale vieții din jur*. Nu e vorba, deocamdată și pentru o bună bucată de vreme, propriu zis de *răzvrătit*, de oameni ca Vasile cel Mare-hoțul sau măcar ca Marin Pescarul, care se răzbună, sau măcar ca Petrance, *umbra* care-l pîndește pe „preceptu“ ca să-și facă singur dreptate. Abordarea cu îndrăzneală a problemelor sociale, crearea imaginii luptei drepte împotriva asupritorilor, este cîștigul esențial al maturității precoce a scriitorului și — dacă nu apare în „Povestiri“ — e evidentă în „Dureri înăbușite“.

Dar gama variată a revoltelor — uneori mărunte, însă purtînd în ele răzvrătirea împotriva unei vieți prea sărace în bucurii — se relevă și în „Povestiri“. Într-un sens, *Cîntecul de dragoste* al sărmanului Ilie, țiganul, este expresia hotărîrii robului de a pune în cîntecul lui arzător toată patima sa nelegiuită pentru frumoasa stăpînă, deși înțelege că de la acest cîntec i se va trage moartea.

Este, deocamdată, o hotărîre a *disperării* unui răzvrătit împotriva rînduieșilor sociale, a unui răzvrătit umil, care știe bine că nu poate să biruie și-și așteaptă pedeapsa cu o îndîrjire fatalistă (cu totul altfel decît *moșul* din povestirile alipite „Crișmei lui moș Precu“ care știe să-și răpească iubita și să lupte pe viață și pe moarte, anunțîndu-l de pe acum pe neuitatul cîntăreț din buciul din „Cîntecul amintirii“...)

Într-alt sens, trebuie să vorbim de „Năluca“, în care personajul principal este Zamfira, nevasta lui Alexandru Urzică, cetăţean cumsecade, dar cu patima beţiei, dintr-un oarecare tîrg de provincie. A fost dată după bărbatul ei fără să fie întrebată şi a trăit alături de el o viaţă întreagă, fără să ştie ce-i bucuria dragostei, flacăra patimii puternice. Numai odată, de mult, înainte cu jumătate de veac, s-a „răzvrătit“ — o răzvrătire meschină, fără sens, ridicolă, dar care a fost singura ei încercare de a trece peste ceea ce i-a fost rînduit: s-a avîntat în mrejele unei iubiri trecătoare a unui trecător iuncher ferchezuit. Tema va fi reluată, adîncită, în romanele despre viaţa tîrgurilor de provincie şi — cu o complexitate mai mare — în „Haia Sanis“. Este o temă care l-a urmărit pe adolescentul Sadoveanu de la primele lui încercări literare. Încă în 1901 (la 27 ianuarie, din Făl-ticeni) îi scria unui prieten*), că lucrează la un roman intitulat „Un foc în negură“ şi adăuga: „Titlul e simbolic: o dragoste în negura provinciei, a moravurilor triste ale unui tîrguşor“. Peste 51 de ani, în 1942, scriitorul va reuni două din romanele axate pe această temă, sub titlul comun „Focuri în ceaţă“.

Începuturile lui Sadoveanu aduc pe primul plan însă, ca principal exponent al opoziţiilor vieţii, pe *pribeag*. Este o evoluţie a acestui personaj de-a lungul întregii opere a scriitorului, prin amplificarea semnificaţiilor sale şi prin varietatea individualităţilor care acţionează în condiţii diferite, purtînd povara unor întîmplări diverse, încărcate de dramatism. *Pribeagul*, la Sadoveanu, este prima întruchipare a *revoltatului*, pe linia ascendentă pe care, adîncind sensurile pribegiei, va ajunge la Vasile cel Mare, apoi la Mitrea Cocor şi chiar la Emilian Popovici, militantul social, care-şi spune el însuşi „pribeag sărman“.

Despre haiduci, Sadoveanu va scrie în „Anii de Ucenicie“: „Aceşti haiduci erau pentru necăjiţi, sau presupuneau ei că sînt, sau doreau ei să fie, născocind legende — erau răzbunători ai năpăstuiţilor şi ocrotitori ai slabilor“. Aceasta este semnificaţia socială adîncă a lui Vasile cel Mare, el însuşi personaj semi-istoric, semi-legendar. Semnificaţia aceasta a eroului său, intuită profund şi trăită sentimental, o cunoştea adolescentul Sadoveanu care, la 18 ani, spunea într-o scrisoare**): „De banditul Florea ai auzit? A fost împuşcat. Mi-a părut grozav de rău şi nu ştiu de ce. Aşa, o simpatie pentru omul acela necăjit şi pribeag — gonit de o întreagă societate mult mai cufundată în răutăţi şi crime decît el. ... Şi dacă cite-o oaie rătăcită de mizeriile omeneşti cată libertate, e sfărîmată. Eu nu găsesc vinovat pe Florea. Aici a fost o luptă pe viaţă şi pe moarte între bandit şi societate. O luptă leală, nu laşă. El a fost *Robul*, el e de compătimit, şi dacă a căzut în luptă e de plîns“... Iar într-o altă scrisoare***): „Tu prea îl idealizezi poate. Florea nu e un ideal. (Numai o umbră de ideal, căci prea scurtă i-a fost viaţa)... Cu toate acestea, în scurtul lui trai tot a avut vreme să se facă cunoscut; a avut vreme să-şi facă admiratori şi tovarăşi din toţi sătenii pe care-i menaja. Şi aşa a fost — iar după moarte a lăsat multă părere de rău, — dar ştii, nu părere de rău că a murit cutare bogătaş şi cutare om de Stat (pretins)“.

Eroii zilelor noastre, înfăţişaţi în ultimele cărţi ale maestrului, exprimă saltul de la revolta individuală, izolată, a unui haiduc legendar, la acţiunea

*) Folosim, aici şi în decursul materialului, corespondenţa lui Sadoveanu cu Enric Furtună, dintre anii 1898 şi 1904. Corespondenţa se află în arhiva maestrului Sadoveanu.

***) Datată 1898, iulie 8, Paşcani.

****) Datată 1898, iulie 13, Paşcani.

organizată, revoluționară, a militanților conduși de partidul clasei muncitoare.

„Pribeagul“, pe care-l întâlnim ades în lucrările de început ale lui Sadoveanu, încă nu cunoaște treapta haiduciei. El este un om gonit de împrejurări vitrege — pe care *nu vrea* să le mai îndure, dar împotriva cărora *încă nu se ridică* — sau de țeluri deocamdată neguroase, către care rătăcește fără stea călăuzitoare.

„Pribeagul“ a fost primul personaj *sadovenian*, primul personaj ieșit din „substanța proprie“, după versurile de început ale liceanului:

„Am fost cuprins — povestește Sadoveanu despre o încercare literară din ultima clasă gimnazială — într-o febră aprigă de nevoia să scriu o istorisire care ar ieși oarecum din propria mea substanță. Rimele mele nu fuseseră decât răsfringeri ale altora. Ideia povestirii înmugurise dintr-un sentiment care, încă de la vremea aceea, mă împungea ca o *neliniște*: Un pribeag istorisește, la o stână, într-un peisaj de singurătate, o dramă de dragoste din trecut. Vântul de toamnă sună ca un acord mîhnit peste dureri înmormîntate“.

În cinci numere din „Pagini literare“, în 1899, a apărut suita de povestiri „La sfîrșit“, istoria unui pribeag care nu și-a găsit liniștea și se întoarce acasă înfrînt. Drama pribeagului apăruse, tot în paginile literare, încă în prima povestire publicată acolo, „De prin străini“.

Nu sînt puține rîndurile în care se anunța expresia *sadoveniană*, pentru a pătrunde în adîncul omului simplu care pribegește departe de ai săi, dar care e mistuit adeseori de setea pămînturilor natale: Nistor, personajul principal, e „o pasăre pribeagă“; părinții lui sînt „cufundați în sărăcie și nemila oamenilor“. El „întreaga viață a pribegit prin streini“. „După atîta amar de vreme, cît a pribegit departe de-ai lui și de țară, s-a mirat chiar el singur cum l-a lovit așa, un dor nemilostiv, de plaiurile care i-au luminat de bucurie sufletul tînăr“... (Evident, la această suită de povestiri se referă corespondența din anul 1898, în cursul căreia, în repetate rînduri, se arată stadiul în care se află o lucrare intitulată „Suflete pierdute“).

În „Povestiri“, pribeagul apare învăluit în taina durerii lui de om care gonește pe calul său și moare într-un sat necunoscut, departe de ai săi, fără să i se știe măcar numele („Într-un sat, odată“).

Dar tot în „Povestiri“ se schițează *pribeagului* pentru prima dată o semnificație umană mai largă. Pribeag e și Ivanciu Leul, personajul uneia din cele mai izbutite istorii din cuprinsul acestui volum de început. De data aceasta, întâlnim pribeagul care urmărește un țel, încă neclar, dar după care aleargă ca personajul legendar după pasărea albastră. Ivanciu „a cutreierat lumea cuprins de dorinți nebune“ — spune el, — dar în patima acestor dorinți se întrevede pentru prima oară năzuința nobilă a omului însetat să ducă lupta pentru o viață dreaptă și liberă. Ivanciu se află în țară în timpul revoluției de la 1848 și el, pribeagul fără căpătii, își exprimă cu năduf indignarea față de trădătorii revoluției: — „Ah, cum geme sufletul în mine! — strigă el. Să fugă dinaintea primejdiei! *Dar cînd am un dor și o țintă, vie oricine, înfrunt lumea!*“ Drama lui Ivanciu Leul este tocmai drama omului care se simte în stare să *înfrunte lumea* pentru un dor și o țintă; dar e dezorientat, lipsit tocmai de *dor și țintă*; de aceea energia lui clocotitoare se cheltuiește zadarnic, fără mulțumire sufletească și în neîncetată neliniște, supunîndu-se în cele din urmă dragostei pătimașe, singurul *dor* căruia, în cele din urmă, i s-a închinat cu toată ardoarea lui minunată în sălbătecia ei.

Priveag care-și înlanțuie goana prin lume în puterea dragostei este și Mîndrilă, unul din *Cei trei*, oprit în calea lui de om care nu se teme să calce hotare și rînduiești, dar nu știe încotro să se îndrepte.

La Sadoveanu, deznodămîntul unei întîmplări nu e niciodată arbitrar: sfîrșitul dureros al pribegilor Ivanciu și Mîndrilă cuprinde tîlcul dramatic al unor vieți care s-au irosit zadarnic, amăgindu-se cu mistuitorul foc al dragostei în care ei puneau toată uriașa lor capacitate de simțire omenească, deși flacăra vieții lor ar fi putut arde într-o luptă creatoare, pe care n-au întîlnit-o.

Acest sens al vieții irosite în căutări zadarnice se îmbogățește mai tîrziu în „Dureri înăbușite“. Ar fi bine, poate, să arătăm aceasta prin accepția nouă a dramei priveagului în povestirea „Două vieți“ (definitivare a unei variante mai demult apărute în Nr. 1 al revistei „Lumea“, pe care o scosese Sadoveanu în 1899, împreună cu publicistul Matei Rusu).

Bătrînul hunic din această povestire nu s-a călătorit nicăieri. Dar, depărtat de ai săi, închis în sine și trăindu-și viața în așteptarea morții fiului și nurorei sale, și-a dus traiul inutil așteptînd zadarnic îndeplinirea unui vis urît, care nu-i poate aduce bucurie, mulțumire. De aceea, cînd în sfîrșit își vede realizată năzuința josnică, se simte gol și nenorocit, „ca un drumeț care se întoarce în locurile vechi și nu găsește nimic din ce era odată“.

Drama aceasta a „pribegiei“ pasive, a bătrînului din „Două vieți“ este reversul pribegiei active a drumeților înflăcărați ca Ivanciu Leul. Bătrînul e meschin, Ivanciu e romantic, avîntat, dar soarta amîndorura este aceeași; rămași fără țelul lor lipsit de conținut, ei plîng pe ruinele unei vieți prăpădite.

Deosebirea esențială dintre priveag și haiduc, amîndoi rupți de societatea pe care n-o pot suferi și porniți în lume, este aceea că priveagul e un suflet slab, în timp ce haiducul e un suflet tare: unul e gonit, celălalt pedepsește pe hăitași. (Ivanciu Leul ar fi putut deveni haiduc: avea forța pentru aceasta, dar și-a risipit-o, rămînînd în cele din urmă și el un suflet slab. Constandin Moțoc putea să pribegască și el, ca atîția alți pribegi: a luat calea codrilor gonit, nu cu gîndul pedepsirii, dar l-a întîlnit pe Vasile cel Mare și a trecut de pe o treaptă pe cealaltă: s-a haiducit).

Definirea priveagului ca un om cu sufletul slab nu ne aparține; e a lui Sadoveanu. „A fost un suflet slab“ — spune el despre Petrea Străinul, victimă a societății care transforma armata într-o ocnă distrugătoare, spiritualicește și moralicește, în care — fără tărie suficientă — omul devine tocmai ceea ce se numește *pribeg* în opera de început a lui Sadoveanu.

„Două firi“, povestirea cuprinsă în volumul „Crișma lui Moș Precu“, aduce o ripostă, într-un anumit fel, dramei lui Petrea. Această povestire cuprinde ciocnirea a două filozofii ale vieții, în ceea ce privește *tăria sufletului*. „Tăria“ împietririi, a resemnării, care te face să rezisti de-a lungul vieții, dar care te lasă dezgolit în amurgul ei, ca în istoria *pribegilor*, — această „tărie“ aparține „sufletului slab“. Adevărata tărie este aceea a sufletului însetat de libertate, *neîmpăcat cu soarta*.

Mîndru, ocașul se fălește cu puterea morală pe care o are: „Eu sînt om tare la suflet!“ Celălalt ocaș, persoana l-a a povestirii, știe că „tăria“ lui, de om împietrit la inimă de durere, „nu mai avea nici o legătură cu viața care clocotea în el“, în Mîndru. Mîndru nu poate fi un învingător, pentru că forțele sociale care l-au supus sînt mult mai mari ca ale lui. Dar el știe că focul libertății în el nu poate fi înăbușit: „S-a potolit? Fleacuri! La mine nu se potolește! Eu sînt altfel de om!“... „Eu n-ași putea să mor

aici" — spune el și astfel demnitatea lui umană se ridică acuzatoare împotriva celor resemnați să-și sfirșească viața în ocnă. Deși învins, cînd încearcă să-și cucerească libertatea, Mindru e superior tovarășului său de suferințe, care rămîne fără răzvrătire îngropat în ocnă pentru a ieși tirziu, cu o libertate de prisos ca și cea a lui Petrea Străinul, deoarece avînturile tinerești s-au stins de mult într-însul și întoarcerea lui la lume e tardivă.

Prin Mindru, mai mult decît prin Ivanciu, se conturează în povestirile lui Sadoveanu *sufletul tare* al eroilor de mai tirziu.

Dar de la Nistor, pribeagul din „Pagini literare“, pînă la Mindru, *sufletul tare*, evoluția viziunii artistice a lui Sadoveanu a crescut și din alt punct de vedere. În primele povestiri, rădăcinile sociale ale pribegiei sînt abia subînțelese. Pricepem că numai împrejurările nedrepte ale unei orînduiri asupritoare, au împins pe oameni să cutreere lumea, în urmărirea unui nelămurit țel de mai bine. Dar „tabloul social“ care lipsește în „Povestiri“, se descoperă, în culori de-un sumbru realism, în „Dureri înăbușite“. Cu acest volum și cu următorul — „Crișma lui Moș-Precu“ — prezentarea încă nebulos romantică a pribeagului cedează pasul înfățișării critice a realității.

Ion Ursu este primul personaj al lui Sadoveanu cu o precisă determinare socială. Povestea lui nu mai este povestea unui ins izolat, ci povestea unui reprezentant tipic al unei întregi drame sociale. E drept că influențele semănătorismului care vedea în oraș locul de pierzanie al țărănilor puri, dăunează în mod simțitor tabloului social pentru prima dată amplu la Sadoveanu. Meritul de a fi prezentat pentru întîia oară viața unor ateliere de fabrică e scăzut în bună măsură prin prejudecățile semănătoriste despre viața muncitorilor industriali, opusă vieții țărănești, idilice. Dar personalitatea puternică a lui Sadoveanu, simțul riguros al realității și dragostea adîncă pentru oamenii muncii au salvat povestirea. Satul nu e idilizat în „Ion Ursu“, iar lucrătorii, în ciuda prezentării lor mai ales în beție, sînt oameni cu suflet mare, capabili de sentimente adînci ca cel al prieteniei și cu desăvîrșire străine de șovinism.

Pribegia lui Ion Ursu este expresia unei drame sociale: țăranul care moare de foame pe bucașica lui de pămînt se proletarizează, părăsindu-și vatra copilăriei și familia, cu nădejdea dreaptă și cinstită că va putea, cu banii căpătați pentru munca lui la oraș, să scoată din ghiarele foamei pe nevastă și pe copii. Semnificația semănătoristă, a decăderii morale a *pribeagului* în mediul decăzut al uzinei, e falsă și rămîne în umbră, învinsă de realitatea mai puternică sesizată de scriitor. Nu din cauza lui Heba, prietenul devotat, deși zdrobit și el de pribegie, decede Ion Ursu. Ci pentru că, în urma lui, viața socială a satului continuă cu asprimea luptei dintre cei slabi și cei puternici, pentru că în satul, de loc idilic, al lui Sadoveanu, preotul satului, abuzînd de forța sa socială și economică și acoperindu-se cu „Mare e Dumnezeu“, distruge casa celui plecat, luîndu-i nevasta.

Ion Ursu are o semnificație simbolică în evoluția lui Sadoveanu, semnificație reliefată de el însuși. Romantică pîcloasă a *pribeagiilor* nu pornea destul de adînc din *sufletul* răzeșilor aduși la șerbie care s-a transmis scriitorului, chemînd dreptatea prin opera lui întregă. De aceea, ea coexistă cu dibuirile artistice ale scriitorului, care meșteșugea harnic povestiri romantice și versuri clasicizante. În această vreme a compus acea „Hecabe“ în versuri albe, la care ne referim întotdeauna, după îndemnul scriitorului, cînd subliniem *alegera* definitivă pe care a făcut-o marele scriitor, oprindu-se asupra vieții poporului nostru oropsit în orînduiri tiranice: „Abia am isprăvit tragedia și n-am mai simțit între Hecabe și mine nici o corespondență armo-

nică. Era ceva sălciiu și straniu; planurile mele literare se situară în altă regiune^{*)}). Această *altă regiune* a fost cea a lui *Ion Ursu*, dacă privim această povestire ca urmare a hotărârii de a se pleca cu dragoste și înțelegere peste suferințele celor exploatați și a acuza cu asprime viața de huzur și capricii deșănțate a exploatatilor, mici la suflet, cruzi și imorali.

Cotitura de la Hecabe la Ion Ursu și „întregul lui convoi de nenorociri“ este puternic prezentat într-un articol scris de Sadoveanu cu mulți ani în urma povestirii^{**)}): „În anii trecutului sfârșit de veac, petrecînd ca flăcăiaș fără grijă între oamenii de la malul Moldovei, am cunoscut pe acel Ion Ursu și împrejurările vieții lui. Fără să-mi dau seama și fără să cunosc amploarea problemei, am scris despre un năcaz al unui biet om de la țară...”

N-am recitat de mult bucată aceasta. Acum desigur ași prezenta mai complex și mai variat acest subiect. Atunci eram ademenit de formula naturalismului, care se impunea coplesitoare tinerilor scriitori; deci am făcut o povestire cenușie și amară. În orice caz, nuvela aceasta tristă pornea dintr-un sentiment adînc de simpatie și răspundea unor realități care mi se impuseseră fără să le caut anume... Tatăl lui Ion Ursu fusese împrumutat, la 1864, cu două fălci și zece prăjini, ca pălmaș. Zece prăjini erau locul de casă și grădina în sat (Verșeni), iar cele două fălci constituiau pămîntul de agricultură. Acest prim împrumutat a avut șase copii. Deci chiar din timpul vieții lui, se punea pentru gospodarul bătrîn problema fărămitării și grija năcazului copiilor lui. Trei hectare la șase copii înseamnă dintr-odată, de la a doua generație, mizeria. Cel dintîi fecior, însurîndu-se, a primit o bucată de loc pentru casă și o bucată de pămînt în țarină pentru hrană. Și-a mai sporit partea lui cu zestrea nevestei. Al doilea copil s-a gîndit să se ducă la munte, unde a trăit vre-o zece ani, făcîndu-și oarecare stare. Al treilea s-a dus la cîmpie, căutînd să se lipească de niște oameni bogați. Acesta nu s-a mai întors. O fată s-a dus să „slujească“ la Iași. Dintre ceilalți doi rămași, unul a murit flăcăiandru. Cel din urmă, Ion Ursu, cum l-am poreclit eu, a căutat serviciu la Pașcani“... Înțelegerea destinului lui Ion Ursu este caracterizantă pentru omul și pentru scriitorul Sadoveanu, neam îndeaproape cu eroul său, căci, cum arată Profira Sadoveanu, acesta nu era decît un „unchi de pe mamă“ (Ursache, din Verșeni), frate bun cu uncheșul Haralambie, lesne de recunoscut în prezentarea făcută mai sus. Dar înțelegerea destinului lui Ion Ursu depășea limitele înguste ale literaturii semănătoriste, și Sadoveanu adăuga, în continuarea articolului său: „Nu înseamnă că acest contact al omului de la țară cu atelierul orășenesc e fatal dezastruos. Cum n-am pierdut contactul cu tîrgul meu de origine, Pașcanii, știu că, începînd chiar din acea vreme despre care vorbesc, copiii de la țară au început a învăța meserii în atelierul căilor ferate și astăzi sînt foarte mulți lucrători și meșteri romîni în locul celor aduși din Austria de vechea companie Strusberg“. Drama lui Ion Ursu nu este drama dezrădăcinatului, ci drama omului trăind într-o societate care calcă în picioare cele mai sfinte drepturi omenești și pe care nu este pregătit s-o înfrunte prin luptă.

„Șesurile tînjeau galbene și sărace“; „vitele suiau coasta flămînde și talange sunau mîhnite în durerea începutului de toamnă“. (Uscăciunea pămîntului secătuiește și mai mult roadele de care are parte Ion Ursu și-l

*) În scrisoarea datată: Duminică, 11 februarie 1901.

**) Articolul în manuscris ne-a fost pus la dispoziție din arhiva maestrului Sadoveanu și pare să dateze din anii 1925—1930.

împinge în pribegie). Sărăcia personajului e sugerată prin imagine, mai puternic și mai complex decât prin înșiruirea lipsurilor de la casa omului: Ursu privește vacile cirezii care trece pe lângă el... „Se uită la fiecare vacă: Asta nu e a lui; nici asta, *nici una nu e a lui*“. Acel *nimica* din Golescu și din „Cintecul de dragoste“ e transformat aici dintr-o *absență* într-o *prezență*: „el e om sărac, n-are la casă decât nevoie“. Aceasta îl gonește de-acasă, *nevoia*, acest singur „bun“ pe care *il are* în casa lui de *nevoiaș*. Casa lui Ion „soldită parcă,“ „cu acoperișul de paie negru și zburlit de vinturi“, are un rol direct în epica povestirii: ea e pentru Ion Ursu în același timp simbolul vetrei părintești pe care o părăsește, ca și simbolul mizeriei lui nețărâmurte. „Casa și el“ ca și în vremea când trăiau părinții, „se uitau cu jale unul la altul“. Pe Ion Ursu, casa „il privea, cu ochii ei răutăcioși, cum se zbugucă și cum caută să iasă de-asupra nevoilor“. Dar, când, departe de casă „il lovea jalea“, își aduce aminte cu dor de copii, de nevastă, însă și „de casa plecată într-o parte“. *Bordeiul* nu are niciun rol în drama lui Ilie țiganul. *Căsuța soldită* joacă un rol adinc în drama lui Ion Ursu: ea îl alungă cu uriciunea ei mizeră, dar tot ea îl cheamă mereu pe țăranul proletarizat cu mirajul petecului de pământ propriu, de care e încă legat.

Deșfășurându-se parțial în uzină, tabloul social al povestirii lui Ion Ursu cuprinde și descrierea sugestivă a atelierelor (și „zolisumul“ de care vorbeau criticii la apariția bucății nu trebuie numai decât să fie invocat, căci Sadoveanu, cum se știe, cunoștea încă din copilărie atelierelor, — și nu din lectură). În fierărie, Ursu „toată ziua înghițea fum negru, cu gust de păcură“... „Oamenii negri munceau din greu, spinările se încordau, glasurile răgușite spintecau negura cu gust de păcură“...

Dar în *Ion Ursu*, pe lângă *descrierea*, semnificativă din punct de vedere social, apare o diversitate de *tipuri sociale*: părintele Tănase, reprezentantul forței morale a puternicilor satului, figură de *tartuffe* mărunț; Hleba, muncitorul înapoiat, fără țeluri și fără voință, dar curat la suflet ca un copil, în ciuda vieții întristătoare pe care o duce; crișmarul Barbălată, deșertînd calm banii trudiți cu sudoare de muncitori...

Tînărul Sadoveanu *observa* viața și o observa de pe poziția omului legat de suferințele și năzuințele poporului. „Studiază poporul — îi scrie el prietenului său*) — vorbește și vorbește adevărat despre cei umiliți și necăjiți și pe urmă ieși la lumină și fă literatură sănătoasă, nu anemică; nu suspine pe la balcoane...; cel puțin, adevăr și vieță...“

Trecînd de la *pribeagul* vag determinat de anumite condiții sociale la pribeagul Ion Ursu și la alții ca el, Sadoveanu dezvoltă forța criticii sociale a povestirilor sale. Drama pribeagului rămîne uneori în rolul de declanșator al unei imagini critice a societății, ca în „Într-un săt odată“, (din „Povestiri“, dar de fapt una din ultimele scrieri ale autorului în perioada apariției cărții). În urma necunoscutului care moare subit în circumstanța străină, se încheie între „părinții satului“, popa și primarul, tranzacția referitoare la jefuirea singurei averi a pribeagului anonim — calul.

Recitînd vechile scrieri ale lui Sadoveanu, cu prilejul apariției vol. I, ni se pare că, pînă la găsirea unei noi „formule“ artistice mai avansate decât cea a *pribeagului* pentru a exprima *răzvrătirea* împotriva orînduirii sociale, o serie de povestiri ale tînărului Sadoveanu lasă pe al doilea plan

*) Scrisoare datată: 19 februarie 1901, Iași.

chipul eroului său principal, trecînd la o nouă experiență creatoare: crearea de „scene și moravuri“ din societatea pe care o cunoaște atît de bine, din lumea satului și a tîrgușorului.

O scenă este „Doi feciori“, care nu cuprinde propriu zis o desfășurare epică, ci doar un *moment* semnificativ pentru o anumită stare socială: cuconul Gheorghieș filozofează, într-un moment de slăbiciune și într-o tresărire trecătoare a conștiinței, asupra soartei celor doi feciori ai săi, — unul legitim, făcut cu cucoana Sofica, care-i cheltuiește averea într-o viață desfrînată de „student“ fără griji; celălalt, flăcăul, „din flori“ al fetei de țăran, sortit să rămînă „slugă urgisită“ chiar la curtea lui.

Scene sînt bucățile despre viața tîrgurilor de provincie de la „Un țipet“, pînă la „Luna“, „Cîinele“, și „Lupul“... Sînt primele exerciții pentru crearea *atmosferei* viitoarelor romane ale „locurilor unde nu s-a întîmplat nimic“, ale „apei morților“ și ale „florilor ofilite“ în cartierele mucedale ale orașelelor.

Asemenea *scene*, nu lipsite de „sadovenism“, au apărut în ultimul an al secolului trecut în „Opinia“ din Iași. Acolo, sub semnătura Mihai S., au apărut în cursul lunilor de vară o serie de „cronici provinciale“, sub titlul „Opinia“ la Pașcani“. Cît de definatorii pentru locul și amploarea dramelor mărunte, dar adînc umane, care se desfășoară în viața tîrgușoarelor sadoveniene, sînt aceste rînduri din „cronica de la Pașcani“ care a apărut în 8 iulie 1899:

„Sărmanul nostru orașel, tăcut și lipsit de viața senzațiilor, totuși, în răstimpuri, este martor la multe comedii pline de sarcasmul sonor al durerii“. Nu sînt multe din povestirile de mai tîrziu ale lui Sadoveanu, în genul aceleia întitulate „O zi ca altele“, „*comedii pline de sarcasmul sonor al durerii*“, cum spunea pe atunci tînărul cronicar al Pașcanilor?

Sadoveanu publicase „Luna“ — care este, în sensul arătat mai sus, de asemenea o *scenă* — într-o variantă a ei, „Bine crescută“, în „Vieța nouă“ (1898), care, la rîndul ei, relua o schiță și mai veche „Domnișoara M*** din Fălticeni“ (publicată în 1897, în „Dracu“). Ironia îngăduitoare care stă la baza acestei scurte scrieri asupra căreia tînărul Sadoveanu a revenit cel puțin în trei rînduri, este o particularitate a întregii lui literaturi despre romanțioasele și cumsecadele domnișoare bine crescute ale tîrgușoarelor (care devin, mai tîrziu, inevitabil, „flori ofilite“, dar uneori se „răzvrătesc“ împotriva voinței lor). Cronicarul de la Pașcani anunța sentimentalitatea unor asemenea personaje, în nr. din 11 iulie al „Opinie“. „Doamne, cît de poetic!“ exclama cronicarul, în încheierea următorului dialog care putea foarte bine continua povestea întîlnirii sub clar de lună a domnișoarei bine crescute:

„ — Ah, ce poziții încîntătoare; — suspină o domnișoară potrivit-du-și bucelele pe frunte, pe cînd un nour de praf o învăluia.

— Admirabile! — răspunde tînărul, tușînd cu lacrimi și cu ochii țîntă în ochii domnișoarei“.

Dar, alături de această ironie înțelegătoare, se dezvăluie și aspra critică socială a tînărului scriitor. „Opinia la Pașcani“ vorbea despre berăria „Izvorul“ unde „se desfată frunțașii cetății, golînd sufletul de năduf și halbele de bere; acolo, într-o poezie delicioasă, uită de mizeria familiară“... În „Cîinele“, asemenea „frunțași ai cetății“, după ce au ieșit pe trei cărări dintr-un local asemănător „Izvorului“, sînt arătați în toată micimea lor prin *scena* simbolică a hăituirii „cu vitejie“ a unui biet cîine de pripas...

Însă lucrarea de mai mare întîndere care e reprezentativă pentru arta *scenelor* sadoveniene în perioada 1901—1904 este „Crișma lui moș Precu“.

Inițial, încă în 1901, lucrarea trebuia să fie „o bucată de umor și satiră“, cuprinzând „scene sătești și moravuri sătești“ și urma să fie scrisă în colaborare cu N. N. Beldiceanu. *Popa Tărăboi* ar fi fost eroul principal al scrierii, care, inițial, îi purta și numele.

Procesul elaborării „Crișmii lui Moș Precu“ a început în 1901. O scrisoare din Fălticeni (27 ianuarie 1901) vorbește de „adunarea de note și de date“ pentru această bucată. La 12 septembrie 1901, Sadoveanu scrie: „La *Popa Tărăboi* mai avem de scris patru capitole jumătate. Beldiceanu trei și eu unul jumătate și pe urmă îl mai răzăluim și gata“. Dar la 17 martie 1902 o scrisoare anunța: „*Popa Tărăboi* s-a transformat. Fragmentele mele le păstrez pentru un roman viitor. Beldiceanu va transforma pe ale sale în nuvele“. Iar în 1904, dînd viață celor adunate în anii trecuți, Sadoveanu scrie singur, într-o săptămîină, „Crișma lui Moș Precu“, care nu mai este o simplă „bucată de umor și satiră“. Ascuțitei critici sociale, pentru care erau create personajele satirice ale popilor și ale funcționării meschine și idiotizate, i s-au adăugat notele proprii creației sadoveniene în creștere. Astfel, scrierea a devenit o mare scenă a vieții satului, o *antologie de scene și moravuri sătești*, cuprinzătoare mai ales, dat fiind concepția inițială, a aspectelor satirice, privitoare la „fruntea“ satului. *Popa Dumitru Tărăboi*, bețiv și desfrinat; *Popa Manole*, dușmănindu-l în taină dar ținîndu-i isonul la beție și destrăbălare, întrebînd savant *Chischi-fe?*; dascălul Luca, redus la treapta cea mai de jos a vieții spirituale, incapabil să scoată altceva din mintea lui decît urletul: „Eu sînt Luca din vechime, măă!“; notarul care „smircăie“ și, asemeni dascălului, își exprimă personalitatea de cretin mulțumit de sine într-un dicton invariabil: „Vivat!“ — „Asta-i treaba mea!“ — toți aceștia nu sînt simple personaje umoristice, ci exponenți ai „albăstrimii satelor“, care duc o viață imorală pe spinarea mulțimii.

De-a lungul întregii cărți a „Crișmei lui Moș-Precu“ răzbate încercarea de a contura, într-o altă varietate individuală, pe eroii *sadoveni*, continuînd unele tradiții împămîntenite de primele volume și anunțînd drumuri noi în creația multilaterală a personajelor care poartă semnificația răzvrătirii față de forțe sociale și naturale potrivnice omului.

Locul de adunare al petrecăreților este Crișma lui Precu, om cu „trecut destul de neguros“ căci fusese în tinerețe haiduc. I-au rămas, din vremurile haiduciei, anume obiceiuri care mărturisesc viața de altădată. Mai cu seamă, la chef, îi vin în minte primăverile de demult, cînd aștepta cum zice unul din cîntecele populare pe care le îngină în asemenea ceasuri de amintire, „să se lase iarăși la vale cu durdă și cu pistoale“... Fusese și cioban, asemeni povestitorului aceluși de mai tîrziu „județ al sărmanilor“ și, tot asemeni lui, avea pletele „unse totdeauna cu unt“ și „își rădea barba cu o custură de brici făurită de el dintr-o frîntură de coasă“. Există, așa dar, în Moș Precu, unele elemente, deocamdată exterioare, ale unor ulterioare personaje mai complexe. Treapta superioară va fi atinsă atunci cînd aducerea aminte nu va mai fi însoțită de „zîmbetul posnaș“ al lui Precu, pentru care haiducia nu mai înseamnă decît o trecută vreme de aventuri voioase, ci de întreaga expresie a celui care încă se cunoaște „că-i prea din sălbătăcie“ și istorisește cu dramatism o poveste cutremurătoare prin adîncul ei înțeles omenesc și prin mesajul de luptă socială pe care-l transmite ascultătorilor.

Printre mușterii obișnuiți ai Crișmei lui Moș-Precu se află și solomonarul Gherasim, care-și are păcatele lui în amăgirea oamenilor, făcînd astfel concurență popilor, dar în acelaș timp e un om isteț la minte, „totdeauna cu pilde pe buze“ și avînd, îndărătul misticei mistificatoare,

reale cunoștințe despre tainele naturii. E în acest amărit solomonar, vesel în aparență, schița unui alt gen de împotrivire față de viața vicleană care supune pe omul simplu forțelor nepătrunse ale naturii și orinduirilor asupritoare ale societății. Gherasim este un biet vrăjitor neajutorat de puteri oculte. Dar el exprimă căutarea poporului de a se elibera de sub tirania forțelor oarbe și de a impune naturii și soartei voința omului. Făcînd și desfăcînd vrăji, Gherasim crează iluzia unei lupte cu puterile necunoscute care-l înconjoară pe omul neștiutor și asuprit, dar înțelepciunea lui naturală și capacitatea de a descifra unele taine ale sufletului sau ale naturii sînt calități reale, care îi aduc oarecum încrederea întemeiată a unor consăteni. Nu-l putem însă înțelege pe Gherasim, ca personaj sado-venian, decît invocînd pe urmașii lui în creația scriitorului, care se ridică pe treptele unei adevărate lupte pentru cucerirea înțelepciunii și dezvăluirea tainelor vieții înconjurătoare, — și care nu mai sînt bătrîni hitrii și buni de gură—așa cum adevărații haiduci sadovenieni nu vor mai fi hangii așezați care-și amintesc de poznele din tinerețe. Opera lui Sadoveanu aduce — de-a lungul ei, alături de eroul care se înalță prin vitejia brațului, pe cel care se înalță prin forța excepțională a inteligenței sale sau prin cunoașterea sa asupra lumii însuflețite și neînsuflețite. De aceea, lăsîndu-l mult în urmă pe Gherasim, găsim la Sadoveanu, pe diferite trepte, iscușiți dezlegători ai misterelor pădurii și apei ca Nicolae Peceneaga, pădurarul, ca Badea Toma care știe ritualul cocoșilor de munte, Culi Ursache, care descifrează urmele pașilor de fiară ori de om, sau neobișnuit de pricepuții cunoscători ai tainelor de la „Nada florilor“. Îl vom găsi pe dumnealui căpitanul Ilie Turculeț, stăpîn pe cititul stelelor și pe schimbările neprevăzute ale vremii. Vom găsi, pe treapta cea mai de sus, însă pentru timpurile cele mai vechi ale istoriei noastre, pe magul Chesarion Breb, înțeleptul pregătit să păstorească poporul prin darurile minții sale, care pătrunde în cele mai complicate rețele ale vieții omenești, găsînd cheia treburilor filozoficești ca și a celor politicești, ca și cheia încilcitelor și niciodată neîndoielnicelor treburi ale inimii omenești. Și nu ne înșelăm poate dacă afirmăm că — eroii înțelepciunii jucînd un rol complementar în semnificație, cu cei ai vitejiei — la Sadoveanu vestiții și frecvenții jucători de șah nu sînt nici ei simple victime ale unei pasiuni deșarte, ci ucenici pătimași la școala gîndirii omenești, capabili să se ridice împotriva *necunoscutului* prin forța rațiunii lor experimentate în strategia bătăliilor dintre minți. Nu întimplător azi, cînd opera maestrului s-a îndreptat cu toate valorile ei spre realismul socialist, Nicoară Potcoavă, altădată doar viteaz cu aureolă legendară, intruchi-pează o sinteză superioară a celor două forțe ale personalității sale de conducător al unei lupte pentru dreptatea poporului: vitejia și înțelepciunea, strategia bătăliei cu paloșul, dar și a aceleia cu mintea, care înțelege multe din legiurile istoriei politice și sociale. Iar Emilian Popovici, caré — asemeni stră-strămoșului său Kesarion — ghicește ce-i ascuns în inima omului, este un luptător pentru cauza socialismului, stăpîn pe cunoștințele sale ideologice, dar și excelent șahist, ba chiar și tainic prieten al ființelor negrăitoare care-i dau semn de cunoștință și credință...

★

În 1902, în „Pagini literare“, apărea prima variantă a viitorului roman „Șoimii“, sub forma povestirii la persoana I a lui Radu Suliță și cu titlul „Frații Potcoavă“. Așa dar, cunoscutul roman de tinerețe, — apărut în 1903 în foiletonul „Voinței Naționale“, apoi în 1904 în volum separat, — face parte din acele opere asupra cărora încă de la început scriitorul a

revenit în mai multe rînduri, pasionîndu-l subiectul dar simţînd că încă nu l-a realizat deplin.

Istoricul repetatelor reveniri la primul său roman istoric este elocvent reliefat de corespondenţa amintită. În scrisoarea datată: 23 martie 1901 *Fălticeni*, Sadoveanu comunica şi comenta: „Am scris neîntreput vreo 15 zile şi am dat gata un roman pe care l-am botezat: „Fraţii Potcoavă“. Patruzeci de file scrise mărunţ-mărunţ, cum ştii tu că scriu eu. Hm! „Fraţii Potcoavă“! Nu-i așa că miroase a romantism? Lucruri care s-au întîmplat la 1570... Ciudat. Şi eu am crezut că-i romantic... Vorbă! Tocmai romantic n-o fi el, că oamenii care se învîrt în povestire nu-s nici de carton, nu-s nici zmei, nici eroi care au cite-o bătălie în fiecare zi — înţelegi. Prăpăstii niciodată n-o să pot scrie. Îs oameni ca toţi oamenii, numai cu patimi mai mari şi caractere mai tari, cum erau pe vremea aceea de frămîntări“. Peste jumătate de an, la 2 octombrie 1901, scria însă: „Fraţii Potcoavă“ tot am zis că ţi-l trimit, dar nu ţi-l mai trimit. Am de gînd să-l revăd... La 26 februarie 1903, din nou: „Nemulţumit de „Fraţii Potcoavă“, vreau să-i prefac... Setea după *mai bun* mă cheamă“. Iar la 12 aprilie: „De mult am isprăvit de prelucrat „Fraţii Potcoavă“ — acum cu titlul nou de „Şoimii“. La 1 iulie: „Îţi scrisesem că am prelucrat „Fraţii Potcoavă“. I-am prelucrat; şi acuma plănuiesc să-i mai prelucrez odată“. Şi în fine, într-o scrisoare datată *Bucureşti, 27 noiembrie 1903*: „De luni, te anunţ că se începe publicarea romanului „Şoimii“ în foiletonul „Voinţei Naţionale...“

Prelucrarea după jumătate de veac a vechiului subiect — într-o operă cu desăvîrşire nouă şi cuprinzînd depotrivă arta scriitorului ajunsă la cea mai înaltă măiestrie ca şi noua concepţie asupra vieţii pe care i-a dat-o partidul clasei muncitoare — ne îngăduie, cred, să înţelegem mai adînc intenţiile artistice ale lui Sadoveanu şi cauzele imperfecţiei cu care ele au fost împlinite în „Şoimii“, — operă totuşi cu totul remarcabilă în producţia generală a vremii.

Fraţii Potcoavă şi tovarăşii lor de luptă, întrebuiţînd o formulă în legătură cu creaţia de tinerete a scriitorului, sînt *pribegi de un tip superior* celorlalţi eroi de început. Figurile pe care, deocamdată, nu le găseşte în actualitate, apăsător de impresia forţelor covîrşitoare ale societăţii care zdrobeşte omul şi-l împinge în pribegie, — scriitorul le-a găsit în istoria patriei, întruchipînd în fraţii şi tovarăşii marelui domn Ion cel Cumplit imaginea pribegilor care se întorc cu vitejie asupra duşmanilor, arătîndu-se puternici, capabili să-şi cîştige prin luptă drepturile. Dar pentru ca figura acestor pribegi-luptători să aibă vigoarea pe care o va avea mai tîrziu cea a lui Vasile cel Mare, de pildă, trebuia să înglobeze într-însa o adîncă semnificaţie socială a luptei lor, trebuia ca Nicoară Potcoavă să fie — așa cum chiar ni-l arată istoria — un împlinitor al „judeţului celor sărmani“. Tînărul romancier se afla atunci între limita pe care o atinsese Ivanciu-Leul — ca pribeg *viteaz şi drept* — şi limita pe care o va atinge mai tîrziu în „Hanul Ancuţei“. Nicoară Potcoavă, personaj istoric, deci cu semnificaţiei *istorice*, nu putea fi un răz-bunător personal, ci un răz-bunător al dreptăţii poporului, pe care o reprezentase altădată Ion Vodă. Într-adevăr, scriitorul a trecut la o imagine nouă, creînd *şoimi*, viteji legaţi între dinşii prin legămînt *să facă dreptate*, superiori prin calitatea lor etică indivizilor izolaţi care se zbuciumă fără ţel, risipindu-şi zadarnic energiile. Luptătorii lui Nicoară sînt *eroi pozitivi*, fără rezerve, pentru că nu sînt partizanii unui oarecare domn, ci ai „marelui Ion cel Cumplit“, cel care „aprinse inimile oamenilor, făcînd să izbucnească vrednicia veche“. Dar, în anii acestei scrieri, dominată totuşi de romantica sumbră şi aventuroasă, fără adîncimile sociale de mai tîrziu, tînărul Sadoveanu a

mărginit povestirea „Șoimii“ la lupta celor „zece soli a răzbunării“ pentru drepturile surpate de domnul pus de turci, cu ajutorul trădătorilor. De aceea, *șoimii* sînt încă personaje desprinse de lupta socială a poporului, fără semnificația pe care o vor căpăta abia în zilele noastre, ca reprezentanți ai luptei pentru independența țării și pentru ridicarea poporului, împotriva boierimii trădătoare, pe care o urăsc deopotrivă poporul asuprit de ea ca și domnul înțelept urmărind să-i slăbească dominația distrugătoare. De aceea și figura eroului principal, Nicoară Potcoavă, figură *simbolizînd* vitejia și tăria în luptă, dar fără o puternică viață spirituală, de înfăptuitor al unor înalte idei naționale și sociale, era încă vagă, aureolată în legendă dar prea puțin individualizată ca figură a unei mari personalități; era mai aproape de alți eroi sadovenieni de tinerete, ca Ivanciu și Cosma Răcoare, decît de ceilalți eroi ai operelor de evocare istorică, de la Tudor Șoimaru la noul Nicoară Potcoavă, cel din romanul de azi al marelui scriitor.

Din primele scrieri, *dragostea* a fost aproape totdeauna nelipsită în povestirile lui Sadoveanu. În cele patru cărți din tinerete, numai arareori nu se împletește în firul epicii un conflict erotic, dacă nu chiar acest conflict este motivul acțiunii desfășurate.

Această insistență urmărire a *dragostei* în cărțile sale nu este întîmplătoare și nu se datorește nici numai faptului că însăși viața arată ce mult loc ocupă dragostea în viața oamenilor. La Sadoveanu conflictul amoros este legat de țelurile sale artistice în ceea ce privește crearea propriului său erou principal, pe care am încercat să-l definim, — sintetizînd elemente esențiale dintr-o multitudine de indivizi totuși puternic delimitați unul de altul — ca fiind *omul care luptă împotriva condițiilor înăbușitoare, înlănțuitoare, ale vieții din jur*. Acțiunea oprimentă a societății bazate pe exploatare se răsfrînge asupra întregii vieți morale a omului, lovind nu numai în condițiile materiale de trai ci și în posibilitatea împlinirii celor mai adînci sentimente umane. În calea dragostei omului sărac și asuprit, stau dramele *tipice*, care-l așteaptă: pentru bărbați, răpirea femeii iubite de către boierul capricios și crud; pentru femei, presiunea socială care le silește să se ducă nu după cel iubit, ci după cel bogat, fie el urit, bătrîn sau rău. Asemenea drame sînt vie în amintirea poporului, care le-a înregistrat în nenumărate variante, în cîntece populare.

La Sadoveanu, conflictul de dragoste este, cu rari excepții, un conflict social, în sensul celor arătate mai sus. De aici frecvența temei pe care, cu o obtuzitate fără margini, criticul H. Sanielevici o proclama, în vestitul său „tablou sinoptic“ al operei tinărului Sadoveanu, din 1905, drept „adulter-omor“, golind de conținutul lor social și psihologic povestirile care vorbeau despre lupta omului pentru drepturile sale la fericire printr-o dragoste dreaptă și despre ura lui răzbușătoare împotriva boierilor atotputernici care le-au zdrobit viața.

Într-un anumit sens, putem spune că evoluția conflictului de dragoste, de-a lungul întregii opere sadoveniene, se face nu numai paralel ci și strîns legată de maturizarea concepției scriitorului despre lupta eroului său principal. Drumul de la *prîbegie la haiducie*, la răzbușare activă împotriva asupritorului, și pînă la acțiunea organizată, revoluționară din zilele noastre, — acest drum își are reflectare nemijlocită în înfățișarea temei *dragostei*.

În prima parte a acestor însemnări se vorbește, în treacăt, de ciclul de povestiri „De prin străini“, „La sfîrșit“, publicat de Sadoveanu la 19 ani, ciclul în care — dacă arta scriitorului nu se dezvăluie cu plenitudinea celei

din „Povestiri“ — se zărește totuși mărturia încercării de a aduce la lumină „lumea sadoveniană“. Pribeagul Nistor, întors din meleaguri depărtate, are o singură nădejde, — și aceea palidă: că-și va regăsi dragostea „dinainte“, puternică și credincioasă. Află însă că Ilinca „slujește la un boier văduv“. Într-o circiumă unde „scripca nu se auzea de atita larmă“, reintilnirea cu Ilinca are loc în împrejurări și mai dramatice: fata e prostituată. (Tema *prostituatei*, ca temă a unui învins al vieții în societatea bazată pe exploatare, fusese atunci curentă în paginile revistelor legate mai mult sau mai puțin de mișcarea socialistă). Nistor hotărăște să se răzbune pe boierul care a împins-o pe Ilinca pe calea pierzaniei și-l omoară.

Saltul „calitativ“, ca semnificație și artă, străbătut de scriitor pînă la acțiunea oarecum asemănătoare din „Județ al sărmanilor“, ne ajută să înțelegem dezvoltarea măestriei sadoveniene nu ca pe o creștere spontană ci ca pe o neîncetată *căutare* ideologică și estetică, ajutată de maturizarea unui talent excepțional. Tinărul scriitor de 19 ani era atunci *neliniștit* (în sensul neliniștii creatoare care se opune seninătății mulțumite de sine și sterpe) de ideea artistică a *pribegiei* ca imagine a *fugii* de societatea prigonitoare, deci ca imagine a unei împotriviri primitive față de forțele sociale adverse. Pribeagul, „suflet slab“, nu putea însă aduce în povestire patima în stare să descătușeze forțele latente ale omului, cum se va întîmpla mai tîrziu în scrierile lui Sadoveanu, chiar cu unele de la sfîrșitul perioadei 1901—1904. Nistor se răzbună pe boier în mod lamentabil, fără anunțarea celei mai mici asemănări prin semnificație cu „județul“ făcut de Vasile și de Constandin Moțoc. Cu influențe naturaliste, debutantul se oprește asupra obsesiilor, groazei și nebuniei care îl cuprind pe răzbunător după înfăptuirea actului pe care îl simte totuși și ca pe o *crimă*. Dar *ceva* din forța dragostei oamenilor simpli începe să apară încă de pe acum, dacă nu în prăbușitul Nistor, în orice caz în Ilinca. Cînd Nistor se plinge că moare fără luminare la căpătii, ea îi răspunde: „Ba ai, Nistore, foc la căpătii: sufletul meu îi pară“.

Pribegii din volumele apărute în 1904 nu vor mai trăi pasiunea dragostei cu sărăcia de sentimente și cu plinsetele nervoase ale eroului creat de debutant. Ei vor păstra însă sensul bine intuit încă atunci al iubirii „sufletului slab“. O mare pasiune a sentimentelor nu se proiectează, la el, în proporțiile mărețe ale luptei, dar are forța de a naște în inima pribegului regrete, de a-i întrerupe *pribegia*, de a-l opri *locului*. În stîngacele încercări din „La sfîrșit“ se ivește însă și sensul *sufletului-pară* a fetei din popor, pe care-l vom regăsi, în imaginea puternică a unor personaje care evoluează de la Elvira a lui Ivanciu-Leul pînă la Anița lui Timofte din „O istorie de demult“.

În „Regretul“, pribegul Luca, personajul cel mai înrudit cu Nistor al debutului, se căinează pentru *viața prăpădită* și trăiește regretul amar al dragostei lăsate în urmă, în tinerețea de demult uitată, odată cu care „s-a cufundat în neguri fata pe care a iubit-o ca un nebu“. Destinul acestui pribeg e purtat în chip fatal de o dragoste tragică pentru o vădană care l-a smuls din brațele iubitei, purtîndu-l orbește departe de ceea ce era sentimentul lui puternic. Astfel, forța *fatală* a dragostei marchează în acelaș timp o anumită fază în evoluția eroilor sadoveniieni: dragostea *fatalistă* precede dragostea *voluntară*, mult superioară, care transformă pasiunea într-o armă împotriva asupririi și prejudecăților (ceea ce nu înseamnă că soarta unui Vasile Brebu e mai fericită decît cea a „sufletelor slabe“, dar e mai bogată în conținut și e o manifestare a voinței de a dărîma injustețea societății).

Pasiunea fără margini a dragostei, care deocamdată înlănțuie viața omului, fără să-l crească în luptă, dar dîndu-i forța unei vitalități uriașe

este aceea care leagă și statornicește sufletele celor doi pribezi, Ivanciuși Elvira (căci e evident că și Elvira e pribeagă!). „O patimă aspră stăpînea viața lor. Se iubeau cu sălbătăcia unor nebuni“. Pentru că, „înafară de dragostea lor, nu mai viețuia nimic“.

Fatalistă, mai presus de voința individului, dar capabilă să-i dea o înaltă frumusețe umană, este dragostea lui Ilie Țiganu. E drept că acesta se deplînge însuși pentru iubirea căreia nu-i poate rezista. („Săraca inima mea!... Mare foc! Mă arde...“) și-și dorește moartea (pentru că „focul care mă arde e mai rău decît moartea!“). Dar robul umil capătă o anumită putere măreață de a sta în fața morții pe care o așteaptă, pentru îndrăzneala lui de a iubi pe nevasta boierului, — capătă o anumită hotărîre — e adevărat a disperării, cum am mai spus — de-ași exprima iubitei sentimentele, prin cîntecul pe care i-l aduce direct, întorcîndu-se cu fața spre ea, sub amenințarea hangerului strălucitor al boierului.

Adevărata „dragoste sadoveniană“ începe să se precizeze în povestea legăturii dintre Zaharia lui Zadoina și Anica Răducului, din „Crișma lui Moș-Precu“. Zaharia e încă unul din acele personaje care l-au neliniștit pe autor, determinîndu-l să revină asupra lui. La început, apăruse și el ca un „suflet slab“. În „Petrea Străinul“, îl pomeneau oamenii stînd la taifas, pentru a-l da drept pildă de om „fermecat“ (aluzie la „povestea babei cîrne“ pe care o răspîdea Gherasim solomonarul). „Fierbințelile pribegiei“ care-i „veneau“ lui Zaharia erau însă manifestările unei îmbolnăviri sufletești adînci, a unui om care se ridică, moralicește, deasupra altora, dar nu găsește dezlegarea căutărilor lui.

„— Parcă ce pot să știe oamenii? Gherasim e un prost. Ei cred că nu ești om dacă nu te duci la crișmă și la horă“...

Dragostea pentru Anica face din el un „suflet tare“ și dezvăluie calitățile lui cele mai adînci. În iubirea ei e un profund simț al demnității omenești, o adîncă înțelepciune a caracterului *moral* al legăturii cu femeia iubită. Dragostea lui Zaharia contrazice vehement atît laudele cît și criticile celor care vorbeau despre patima instinctivă care stăpînește oamenii lui Sadoveanu; în ea, pasiunea puternică se îmbină și se bazează pe o mare tandreță tovarășească, pe o împărtășire a dorurilor și a năzuințelor comune. Cînd se întîlneau Zaharia și Anica „se întrebau despre năcazurici glasuri stăpînite, se bucurau de clipa întîlnirii și se iubeau cu o dragoste mare și simplă“. Înțelegem, prin dragostea lor, că așa se iubeau și Irina Dascălului cu ibovnicul ei, cînd ea cobora la chemarea buciului, scăpînd de sub ochii alvanitului, — și Anița lui Timofte cu iubitul ei dinainte de a fi fost dată cu sila după chiabur.

O asemenea „dragoste mare și simplă“ dă forțe visătorului Zaharia lui Zadoina și-l face aspru pedepsitor al Răduțului...

Prin ridicarea *dragostei* la rolul de pasiune care dă omului puterea de a încălca legiurile societății asupritoare, povestirile lui Sadoveanu accentuează caracterul *criticii sociale*. De-alungul întregii opere a scriitorului vom întîlni conflictul acut dintre pasiunea dreaptă a eroilor și societatea care caută s-o înnăbușe.

Critica socială prin punerea problemei dragostei se realizează însă și prin opoziția *celeilalte dragoste*, a dragostei în lumea exploataților.

Între boierul Năstase și firava lui soție, care freamătă cînd ascultă cîntecul țiganului Ilie, nu există nimic din acea mare și tainică înțelegere ce-i leagă pe toți cei asemeni lui Zaharia și Anicăi.

Boierul își iubește nevasta „așa cum poate iubi el, cu firea lui cumplită de sălbatic. Pentru el, dragostea e *poseesiune*. Femeia nu *răspunde*

îmbrățișării, ci cedează resemnată, fără conștiința unei împărtășiri sufletești. Scriitorul, atît de tînăr, are măestria de a reliefa succint, într-un fel de concentrate versuri albe — aceste raporturi caracteristice: „Brațele lui tremurau ca niște coarde de oțel“; „Ana se lăsă moale și tăcută“...

„Sălbatecă“ e și dragostea lui Ivanciu. „Sălbatecă“, în sensul unei pasiuni dezlănțuite, copleșitoare, e și dragostea multor oameni simpli, care-și pun într-o singură mare iubire întreaga viață. Cu totul alta e *sălbătecia* în dragoste a boierului. Ea are ceva din sălbătecia uliului care se aruncă asupra prăzii. Pasiunea boierilor lui Sadoveanu e întotdeauna manifestarea intensă a unui suprem egoism. Niciodată ea nu ține mult, nu e unică în viață. De aceea, povestirile de dragoste ale boierului seamănă cu regretul pentru ceea ce nu se poate întoarce, al pribegilor. Ele sînt amintirea uneia din multele dragoste pe care le-a avut în viață, și pe care le-a părăsit trădîndu-le, nici o forță socială neputîndu-l împiedeca pe boier să-și realizeze fericirea după care tinjește abia la bătrînețe. Astfel se întîmplă cu boierul Manolache („Necunoscutul“), a cărui spovedanie este mărturisirea dramatică a unei vieți irosite, deși nu erau condiții obiective vitrege pentru el: „... Și au trecut ani peste ani... am băut, am mîncat, am petrecut și am cheltuit cu femeile, părinte! — cu femeile, în beții și desfrînări... și a trecut primăvară după primăvară... acum de-abia simțesc că am trecut așa prin viață, fără s-o înțeleg!“ ....

Bătrînul Costescu, „din cînd în cînd tot își mai aduce aminte de zîna lacului“, pe care n-a mai văzut-o niciodată, pentru că „alte iubiri l-au ținut în altă parte“. În fond, una din cele mai zguduitoare și mai artistice povestiri sadoveniene, „Păcat boieresc“, este expresia aceleiași întoarceri tîrzii asupra uneia din trecătoarele pasiunii ale tinereții, peste care tragismul soartei omului din popor apasă acuzator.

Lumea *sadoveniană* se dezvăluie, de la primul volum, printr-o artă de-o puternică originalitate și unitate.

Insemnările acestea nu-și propun să facă o cercetare completă și largă a artei lui Sadoveanu, — cercetare pe care criticii noștri literari și îndeosebi monografiile marelui scriitor au, de-abia de-acum în colo s-o facă în spirit științific, adică așa cum prea puțin s-a făcut în trecut. Insemnările de față nu urmăresc decît sublinierea cîtorva din elementele acestei arte — tot atît de *sadoveniene* ca și lumea pe care o revelează prin imagine — elemente care încep să devină evidente din primele scrieri ale maestrului.

Există, printre aceste *elemente* ale artei sale, unul care ni se pare deosebit de important. Se referă atît la viziunea epică a scriitorului și la construcția povestirilor sale, la descoperirea psihologică a eroului, cît și la mijloacele de tipizare, prin situațiile în care se află și prin limba pe care o vorbesc personajele proprii lumii sadoveniene. S-ar putea numi, acest *element*, cam didactic, semnificația *povestirii la persoana I*.

Oamenii lui Sadoveanu, cum se arată în Petrea Străinul, vorbesc „rar și puțin“, ca oameni „care au îndurat multe în viață“. Nu e o particularitate a unuia sau a altuia dintre eroi: e o viziune unitară asupra felului de a fi al omului obișnuit să tacă, apăsător de nevoi și aspirări, adunînd într-însul durere și ură, și nădejde, așteptînd ziua pe care au așteptat-o din generație în generație, de la bătrînul Tudor Șoimaru încoace, și pe care abia stră-strănepotul Mitrea Cocor a apucat-o. Adevărul acesta profund al *tăcerii pline*, al *povestirii virtuale* care așteaptă, îngropată în inima omului — l-a urmărit pe scriitor de la primele sale scrieri. Nimeni nu poate ști ce durere,

ce ură, ce dor, ce blestem, ce jurămint, zac în inima omului tăcut și asuprit, — aceasta este ideea artistică a celor mai multe povestiri de tinerețe. De aici și frecvența uneori, prin expresii aproape identice deocamdată, a aluziilor la *taina* ascunsă a omului, pe care nimeni din jur n-o bănuiește, dar fiecare înțelege, prin solidarizare cu suferința tovarășului, că există și că îndreptățește tristețea sau mînia omului. „În inima omului numai Dumnezeu poate citi“ spune Mîndrilă, gîndindu-se la amărăciunea lui Oarță. „Dumnezeu știe ce-i în sufletul lui, părinte!... Durerea trebuie să izbucnească odată și odată“, — se spune despre Ivanciu Leul. „Dar n-am știut, moșule — vorbește povestitorul în numele celor ce ascultaseră povestea *Moșului* — că, în trecutul tău îndepărtat, au ars doruri mari și au curs lacrimi de foc.“ Iar Petrea Străinul spune el însuși: „Sufletul meu, sărmanul... numai Dumnezeu de sus știe ce-i în el“.. Cîteva cuvinte, rostite mai în șir, îl sperie pe acest om tăcut: „Într-o lună n-am vorbit cît am vorbit în ia-sară“ — spune Petrea.

Așa tac oamenii, închiși întrînșii, pînă izbucnesc odată, în anume împrejurări care desfac din incuietoare ura și dorul de pedepsire a asupritorului sau care deschid numai taina grea a inimii, dînd drum liber povestirii.

Izbucnirea urii pedepsitoare încă n-o găsim în volumele din 1904. O vom întîlni abia mai tîrziu, marcînd maturizarea operei, aprofundarea criticii sociale. Chiar în anul următor apariției primelor sale patru cărți a apărut în literatură sa chipul de neuitat al tăcutului și întunecatului Marin Pescarul, care o singură dată în viața lui vorbește mai mult, descătușînd minie și amenințare: „In glasul lui termură o ură zeci de ani stăpînită, o ură mistuitoare, fără nume, ura unui întreg neam obijduit.“

Însă celălalt moment emoționant al literaturii sadoveniene, momentul cînd omul tăcut e împins de *ceva* să-și spună *taina* — care nu e o taină, ci o poveste de durere și jale, cum au toți cei ce-l ascultă, — acest moment apare realizat sau, deocamdată enunțat în multe din bucățile de început, și asupra lui se cere oprire mai îndelungată.

Momentul acesta psihologic determină construcția unui mare număr de povestiri sadoveniene. Scriitorul *crează* condiții prielnice pentru descătușarea *vorbei mari*, a poveștii fundamentale a vieții sale, în care se grămădește patima dinăuntru, toată.

Taina inimii apasă, *cheamă* dezlegare. Destăinuirea ușurează durerea, o alină oarecum prin mîngierea înțelegerii ascultătorilor. Dar cu greu și prea rar se hotărăște totuși omul să sloboadă dinadîncimi cuvîntul cel ascuns. Drama lui Petrea Străinul rămîne înmormîntată: „In sufletul lui gemînd mărturisirea, *vorba mare* născu, izvorî prin ochii înfrigurați: buzele termurară, purtate de un freamăt dureros, — dar vorba rămase în adîncuri, se strînse“...

Condiția creării momentului pentru mărturisire e sugerată, ca într-un fel de *artă poetică* indirectă, chiar de către scriitor, în cîteva rînduri din „Hanul boului“: „Știi, cîteodată, ai nevoie să-ți mai dezdoi inima. Cîte dureri nu-s îngropate în fundul sufletului! *O suflare trece și descoperă întîmplări uitate*“.

Suflarea aceasta care „trece și descoperă întîmplări uitate“ (uitate pentru alții, adică îngropate adînc în inimă și în amintire, dar *ascunse*) este *cheia construcției povestirilor sadoveniene*.

Intr-o adunare de oameni, sau numai cu un tovarăș, *se întîmplă ceva* fără semnificație aparentă, care constituie *suflarea*: un om trece prin locuri de demult văzute, dar de care e legată drama vieții sale; într-o seară de

povești bătrinești, un om simte că propria lui poveste este asemănătoare cu cele vechi, din alte timpuri, sau e *aceeași*; un om stă la taifas cu flăcăii și cade pe gânduri la apropierea Brumărelului care-i amintește că trebuie din nou să se călătorească din satul tinereții sale; un om trece pe lângă o cruce înegrită și strimbă și din adâncuri e readusă la lumină o dramă a altor vremi. Așa trece *sufllarea* peste amintirile acestor oameni și „desface din noapte” „întimplări petrecute tot acolo.”

De-acî, *construcția necesară* a povestirii: *întîi* o *evocare* descriptivă, dar și lirică, prin care înțelegem și *simțim* că peste amintirile cuiva va trece adierea care cheamă durerea din adâncuri.

La popasul din Poiana Țipanului, noaptea, glasul bunicului „deșteaptă fiori”. „Cu ochii vede, în alte vremuri, întimplări petrecute tot acolo”... „Cărăușii stau tăcuți în lumină, cu ochii duși”...

Apoi, începe povestirea, deobicei *trăită* de cel care o spune. (În volumele din 1904 mai puțin, în cele următoare din ce în ce mai mult). În felul acesta, povestirea la persoana I apare ca o necesitate a atmosferei create de scriitor la începutul scrierii, anunțându-i pe cei obișnuiți că, neapărat, trebuie să urmeze *vorba mare* a unei dureri zăvorite de timp îndelungat. Povestitorul, care e și eroul întimplării, e caracterizat, de la început, ca *tip*, prin încadrarea, subînțeleasă, a lui, în categoria oamenilor care tănuiesc într-înșii o viață de suferință și doruri. Dar eroul se precizează apoi în trăsăturile lui individuale pe două căi: prin reliefaarea personalității lui în acțiunea povestită și prin felul cum povestește el însuși întimplarea, prin felul cum privește el însuși cele povestite.

Uneori, omul care se decide să-și spună povestea nu se poate decide în același timp să se dezvăluie pe el ca erou al istorisirii. Atunci întrebuintează persoana a III-a și vorbește despre „un prieten al său”, așa cum va face ciobanul îmbrăcat în tohoarcă de la Hanul Ancuței, — sau Bădița Mihalache. Atunci, puterea magică a povestirii întrece semnificația regulilor gramaticale și persoana a III-a parcă vorbește direct, întocmai ca și cum ar fi povestit la persoana I-a, astfel încît ascultătorii înțeleg foarte bine despre cine e vorba.

Chiar cînd persoana a III-a e reală, povestirea fiind spusă de un martor nemijlocit, cum este, în scrierile de început, *bunicul* din „Cîntecul de dragoste” sau mai tîrziu moșul Leu din „O istorie de demult”, povestitorul participă atît de intens la desfășurarea dramei, amănuntele sînt atît de prezente în vorbele lui, iar expresia de durere pentru faptele petrecute este atît de autentică, încît cititorul *sadovenizîndu-se*, se închipuie la un popas într-un loc prielnic amintirilor, unde însuși Ilie Țiganul sau Anița lui Timofte își spun povestea.

Interesantă este aplicarea *artei povestirii* la romanele istorice ale lui Sadoveanu. Aici, povestitorul este însuși scriitorul, dar un povestitor cu semnificația, transformată într-un anumit sens, a povestitorului din popor care-și descarcă inima de povara durerilor și a întimplărilor de mirare din viața sa proprie. Sadoveanu, scriitorul din razeșimea adusă la sapă de lemn și iobăgită, este un povestitor superior, care are adunate în inima lui nu numai furtunile propriei vieți, ci furtunile întregului popor, viscolite prin veacuri în generații de oameni care s-au luptat ca să-și apere libertatea și să răzbată la lumină. De aceea „Neamul Șoimăreștilor” se încheia cu mărturisirea persoanei I-a, care se ascunsese de-a lungul romanului: „Și această istorisire de acum trei sute de ani, din vremea cînd strămoșii erau încă dîrji, am scris-o în liniștea unei prisăci, *avînd în inima mea răsunsetul durerii lor*”. De aceea și primul roman al tînarului Sadoveanu începuse, în

prima variantă, la persoana I-a, autorul identificându-se cu Radu Suliță, martorul și participantul direct al istoriei *Șoimilor*.

De fapt, înseși întâmplările romanului istoric sînt, ca și dramele eroilor din povestiri, *dureri înăbușite*, pe plan național și social, care așteaptă, asemeni celorlalte, *dezlegarea*, dar o dezlegare pe planul luptei sociale și a luptei pentru independență. Petru Vodă Șchiopul domnea netulburat, „fără să simtă că sub liniște se pregătesc răzvrătiri și răzbunări“. Vorbele acestea ale scriitorului, transmutate în perspectiva istoriei, nu rămîn cu semnificația restrînsă pe care le-a dat-o tînărul scriitor, ci cuprind în ele sensul răzvrătirii și răzbunării care cer de secole cuvîntul și care au căpătat acest cuvînt abia în zilele noastre, cînd mulțimea de Tudor Șoimaru și de Constandin Moțoc a răsturnat orînduirea exploataretilor și a pornit la făurirea unei noi orînduiri, a celor ce muncesc. De aceea marele povestitor al durerilor înăbușite ale poporului a putut spune, la aniversarea a 70 de ani: „Am bucuria că, exprimînd sufletul acestui popor, am putut ajunge la ceasul dezrobirii lui“.

În construirea povestirilor la Sadoveanu mai intră un element aparent de compoziție, deosebit de important pentru caracterizarea artei maestrului. După încheierea istorisirii scoasă la iveală din străfunduri la *sufierea* unei evocări lirico-descriptive, urmează de obicei o revenire la descriția lirică. Nu e vorba de „simetrie clasică“ în organizarea materialului. Această a *treia parte* a povestirilor sadoveniste ridică problema specificului descrierii de natură la Sadoveanu.

La ce mă refer? Destăinuirea sau amintirea are loc într-un anumit cadru. În timpul istorisirii, ascultătorii, absorbiți din prezentul lor trăiesc, alături de povestitor, celălalt prezent, al acțiunii. După ce povestitorul a terminat, o bucată de vreme urmează tăcere (La Sadoveanu ascultătorii nu sînt *pretexte*, ci personaje reale, vii, deși anonime de cele mai multe ori, care au rolul să sublinieze că povestirea spusă are răsănet în sufletul altor oameni, care se simt înfrățiți cu povestitorul. Într-o sinteză dezvoltată, cum este „Hanul Ancuței“, ascultătorii devin la rîndul lor povestitori, demarcația între unii și alții ne mai fiind cu puțință). Apoi, ei se întorc la realitate, pe acelaș loc, în cadrul aceleiași naturi și al aceleiași vremi în care se aflau înainte de începerea povestirii. Și totuși, nimic din jur nu mai e întocmai ca înainte. În prezentul readus perzistă ecoul întâmplării de altădată. De aceea, natura reappare privită și simțită prin prisma stării sufletești a celui care abia s-a desprins din atmosfera dramei istorisite. Poiana în care cei strînși la popas au aflat povestea lui Ilie Țiganul se transformă acum într-o participantă la expresia lirică a durerii stîrnite: „Cu ochii deschiși, mari, mă întorsesem spre colțul poienii, unde odinioară se ridica stejarul străvechi. Într-un tîrziu, prin bolțile codrului, începu să treacă o îngîinare de jale“.

Subiectivizarea naturii inconjurătoare, atît de frecventă în poezia populară, în care elementele naturii sînt prietenii sau dușmanii omului și participă direct la desfășurarea dramelor lui de om asupra, — e preluată astfel creator de Sadoveanu, căpătînd o justificare psihologică și intrînd organic, în crearea construcției epice, ca o expresie a eroului liric.

Adeseori, natura subiectivizată apare și în decursul povestirii, în pauzele pe care le face omul ca să-și adune gîndurile sau ca să-și aprindă pipa (ceea ce, în fond, e același lucru). Aici natura nu e percepută de către

ascultători ca un element exterior, ci ca o vibrație în afară a propriei lor stări sufletești.

Îmi inchipui că Sadoveanu, când își precizează subiectul unei povestiri, și-l precizează de la început în cadrul natural *unic* pentru acest subiect, *chemînd* acest subiect, cadrul fiind strîns legat de la început într-un tot indivizibil, de *sufierea* care trece peste amintire și de eroul sentimental pe care această amintire îl stîrnește.

De altfel, în amintirea citată către începutul acestor însemnări — despre prima încercare literară ieșită din „substanță proprie“, — Sadoveanu prezenta, cum s-a văzut, natura subiectivizată ca parte integrantă a ideii artistice: „un pribeag istorisește, la o stîină, într-un peisaj de singurătate, o dramă de dragoste din trecut. Vîntul de toamnă sună ca un acord mîhnit peste dureri înmormîntate“.

În scrierile de mai tirziu, imaginea manifestărilor naturii în prelungirea stărilor sufletești se va dezvolta pînă la amploarea unor mari tablouri de natură, alcătuiind uneori cea mai mare parte a unor lucrări, în care peisajul nu mai este un complement al dramei povestite. Aceasta a dus la caracterizarea îngustă a scriitorului ca *descriptiv*. În realitate, talentul neîntrecut al scriitorului ca „peisajist“ păstrează întotdeauna semnificația inițială a naturii, care nu e frumoasă *in sine*, ci prin dragostea oamenilor pentru ea, prin viața ei plină de taine pe care cititorul o descoperă cu emoție, întovărășindu-i pe oamenii pasionați, care au învățat de mult să descifreze aceste taine. Scriitorul privește natura cu ochii elevului de pe vremuri al moșului Șeptilici, cu înțelegerea lui Badea Toma și cu acel sentiment de confundare cu natura pe care l-a preluat, odată cu sufletul, de la înaintași. Arta descrierii la Sadoveanu este reflectarea în operă a legăturii lui cu natura: „M-a interesat totdeauna — scria Sadoveanu în „Anii de ucenicie“ — orice peisaj, în orice împrejurare și în orice clipă a vieții, fără să mă obosească, fără să mă plictisească; m-a interesat nu cu voința mea, ci numai printr-un fenomen de participare, osmoză și simbioză. Mă încorporez lucrurilor și vieții, am simțirea că totul trăiește în felul său particular: brazdă, stîncă, ferigă, tufiș de smeură, arbore și tot ce pare nemișcător; faptul de a avea asemenea cunoaștere mă face să iau parte la viața tainică a stîncii, arborelui, smeurei și ferigii“... Mi se pare, deosebit de sugestivă, pentru caracterizarea descrierii la Sadoveanu, imaginea făcută de prof. Tudor Vianu, în 1945, cu prilejul unei comunicări: că, fie și atunci cînd în descriere omul nu este adus direct, natura sadoveniană este totuși „plină de o prezență misterioasă, aceea a sufletului omenesc vibrînd în ea ca vuietul mării în scoică“.

★

Această „prezență misterioasă“ a sufletului omenesc nu se datorește unei mistice, panteiste, poezii a naturii. De la primele lucrări încheiate ale tînărului Sadoveanu — cele pe care scriitorul le-a cuprins în volumele din 1904 — se reliefa un sistem propriu de imagini, merit tocmai să exprime refrîngerea naturii în simțirile omului și colorarea naturii prin stările sufletești. Sadoveanu spune, de pildă, „tăcerea pîclelor“ și înțelegem îndată că nu e vorba de imaginea pîclelor în genere, ci de una care aparține unui anumit moment psihologic, care mută pîcla în peisajul sufletesc și îi atribuie o comportare expresivă, — aceea a tăcerii care apasă și tînuiește, ca de obicei tăcerile sadoveniene. De aceea, „în pîcelele tăcute... plutea o melancolie sfișietoare“.

Sistemul de imagini al scriitorului se bazează pe preponderența afectivului în descrierea lucrurilor și întâmplărilor, — și dezvăluie concepția lui înaintată asupra omului. Omul la Sadoveanu are întotdeauna o viață sufletească bogată, plină de zbuciumul căutării adevărului și dreptății. Ascunderea acestei vieți în tăcerea caracteristică omului obișnuit să nu-și dezvăluie decît rar și cu greutate momentele efervescente în adînc se răscumpără în imaginile care aruncă, din exterior, o lumină asupra celor ce se petrec înlăuntru. În acest sens, natura are întipărită, ca într-un mulaj, o anumită stare sufletească, altfel încă necomunicată.

Exprimarea indirectă a vieții sufletești se realizează în cadrul aceluiași sistem, prin imaginea fizică a eroilor sadovenieni. De aceea Sadoveanu nu face niciodată propriu zis un portret fizic al personajelor, ci insistă numai asupra unor trăsături care reflectă, prin posibilitățile lor de expresie, lumea spirituală și psihologică a individului.

În acest sens, e semnificativă izbitoarea accentuare, în prezentarea fizică a eroilor, asupra ochilor.

Se spune curent, în vorbirea poporului, „vorbea din ochi“. La Sadoveanu, acest grai al ochilor are o accepție aprofundată: el e, virtual, preludiul momentului de descoperire a tainei, preludiul povestirii sadoveniene. Cînd aceasta n-are forță să se descătușeze, rămîne în ochi (ca la Petrea Străinul, cînd „vorba mare“ izvorise prin „ochii înfrigurați“ dar „rămase în adîncuri“...)

Îmi îngădui, vorbind despre ochii personajelor sadoveniene, încă o referire la acele încercări ale adolescentului, pe care tînărul scriitor de cîtiva ani mai tîrziu nici nu le-a mai cuprins în volume, socotindu-le ca produsul altei vîrste, dinainte de realizarea artistică.

În „Pagini literare“, M. S. Cobuz publica, în cîteva rînduri, versuri de dragoste, încă împovărate de reminscențe dar și cu o notă proprie, sfioasă deocamdată. Adolescentul cînta îndeosebi *ochii* iubitei. Era impresionat de privirile care au adîncime și infocare:

Ochi albaștri plini de foc:
Mare fără de sfîrșit...

Îl impresiona de asemenea cuprinsul de taine al ochilor; care-l nelinișteau și-l atrăgea:

Nemiloși, tulburători,
Ochii tăi neînțeleși...

În povestirile din volume, imaginea ochilor — adînci, „plini de foc“, sugerînd taina interioară — devine unul din mijloacele de caracterizare — cum am arătat — a psihologicului prin fiziologic. Ochii primesc, de aceea, dacă se poate spune, o personalitate; își pierd albaștrimea privirilor iubitei adolescentului și capătă *întunecimea* proprie eroilor cu durerea închisă în sine sau cu doruri aprinse clocotînd chemătoare din adîncuri misterioase. Ivanciu Leul are „ochii negri, plini de flăcări“, Cosma Răcoare e „un om întunecos“ cu „ochi ca oțelul“, Petrea Străinul e caracterizat, fizicește, prin „ochii lui negri și adînci“ care „vorbeau de cumplita suferință a pribeagului“. O nuanță deosebită, de pasiune, de sete de viață, au ochii fetelor care iubesc. Fata care fugise cu tînărul de altădată, *Moșul*, „avea doi ochi mari, negri, ca două flori întunecoase“; Zamfira — zîna lacului — avea „ochii mari ca două stele de fosfor“, „ochi cenușii așa de frumoși,

așa de strălucitori, așa de neliniștiți“; „ochii mari ca migdalele, negri“, ai Elvirei Ivanciului, „ardeau sub sprâncene“.

Vitalitatea pătimașă a Elvirei, exprimată și prin alt amănunt fizic, „nări subțiri, tremurătoare“, — o anunță pe neuitata Anița lui Timofte, nevasta tânără, care-și tremură ușor nările când vorbește, luptă pentru dragostea ei dreaptă călcând legiurile societății nedrepte și moare în laț strigînd: „Drag mi-a fost să trăiesc și eu pe lumea asta și n-am avut parte!“...

De sistemul imaginilor care umanizează natura, subiectivînd-o și însuflețînd trăsăturile fizice, selectîndu-le după criteriul expresiei psihologice — ține și arta epitetelor în limba lui Sadoveanu. Pentru a exprima felul de a fi al unui om, se alătură epitetului moral un epitet nou, care e o valoare transformată a unui fenomen natural: omul e „aspru și neguros“. Acelaș element al naturii, transformat în alt moment sufletesc, primește o cu totul altă valoare; felul propriu de a gândi al unei bătrîne e exprimat astfel printr-o imagine care concentrează o adîncă observație psihologică: „gîndurile acestea nu se încheagă ci plutesc ca neguri de toamnă în mintea bătrînei...“

Acest sistem de imagini, — care se încadrează mai curînd într-o viziune lirică dar în acelaș timp are o mare capacitate sugestivă în caracterizarea eroilor epici și a mediului lor, — se amplifică și capătă o mare variație în operele următoare, îmbogățîndu-se odată cu maturizarea și perfecționarea artei sadoveniene.

În notele cu care Profira Sadoveanu însoțește volumul I al operelor maestrului, se arată că „autorul rabdă cu greu aceste opere de tinerețe, de care se miră uneori că au fost scrise de dînsul și pe care le-ar desființa cu plăcere“.

Cititorii care-l iubesc și cei care-i cercetează opera cu interes științific și dragoste, nu pot, în această privință, împărtași sentimentele scriitorului față de începuturile sale literare. În paginile de tinerețe, noi vedem născîndu-se și dezvoltîndu-se lumea lui Sadoveanu, care se înalță din zbulcîm „Bordeenilor“ pînă la liniștea muncii libere și creatoare din gospodăria socialistă din lunca Dunării... Eroul lui Sadoveanu, care nu este unul și acelaș întotdeauna, cum insinuau unii esteticieni burghezi, dar care poartă totdeauna aceeași semnificație adînc umană a luptei împotriva orînduirilor sociale dușmane omului, acest erou a lui Sadoveanu și-a anunțat mesajul încă din vremea „Durerilor înăbușite“ și a „Șoimilor“, deschizînd și precizînd drumul creator pe care a pornit încă de-atunci — ca o personalitate artistică originală — marele nostru clasic în viață.

Sadoveanu *al nostru*, care pășește acum pragul celui de-al patrulea sfert al unui veac de viață, a fost neîncetat tînăr prin extraordinara sa capacitate creatoare și forță de muncă. Imaginea adolescentului s-a împlinit peste decenii de neobosită activitate, înfăptuind, în luptă cu rînduielele nedrepte ale trecutului, și azi, în anii însoriți ai făuririi socialismului, vișurile din tinerețe.

Imaginea lui Sadoveanu din 1903,*) exprimată prin destăinuirea fră-

*) Din scrisoarea datată: Fălticeni, 1903, februarie în 6.

mintărilor sale creatoare, rămîne simbolică pentru omul care mereu a visat, a făurit și a cerut neconținut mai mult talentului său unic: „Ah, visurile noastre, cît sînt de pline de avinturi și lucruri frumoase! Cît de mult am voi să facem, cît de frumos am voi să lucrăm, cît de mult bine am voi să facem, — și cît de des te apucă îndoiala asupra *talentului*, asupra acestui foc care ne arde, pe care îl simțim și de puterea căruia *totuși* nu ne îndoim“.

TÎRGUL VECHI MOLDOVENESC ÎN LITERATURA LUI M. SADOVEANU

Mihail Sadoveanu a repetat adeseori că țăranul român e principalul său erou literar. Afirmatia e fără îndoială adevărată, dar nu trebuie înțeleasă în mod simplist.

Există o parte însemnată a creației scriitorului închinată altei lumi decît cea a satului, deși, cum voi încerca să arăt, nu lipsită de legătură cu ea.

Sadoveanu e astfel un observator excepțional al vieții vechiului târg moldovenesc de acum o jumătate de veac. Lucrările lui cu acest obiect au și o structură oarecum diferită. Ele sînt mai puțin povestiri și mai mult schițe, nuvele și chiar romane, filiația indicînd-l aici mai degrabă pe Caragiale decît pe Neculce sau Creangă, cum o face restul operei.

Așa cum Dostoevski mărturisea: „Noi toți am ieșit din „Mantaua“ lui Gogol“, se poate spune fără a greși că și la noi o întregă literatură a existențelor mărunte de mici slujbași amărîți, impiegați umili sau pensionari descinde din cele două bucăți de proză ale autorului „Momentelor“: „Două loturi“ și „Inspecțiune“.

În opera lui Sadoveanu asemenea texte conțin un protest plin de tristețe împotriva abrutizării și înjosirii omului, închipuind totodată un alt panou al freștii sociale, un panou sumbru, apăsător, dominat de un cer cenușiu și rece.

Nu trebuie să ne mire o asemenea apropiere a două lumi care contrastau atît de violent. Între ele se păstra totuși o legătură strînsă, un fel de comunicare curioasă, specifică locurilor și oamenilor despre care literatura lui M. Sadoveanu vorbește.

Moldova cunoaște tradiția diferențierii tîrzii a vieții orașelor și tîrgurilor ei, de viața satelor dimprejur. Pînă în veacul al XVIII-lea, obștii agricole își mai păstrau drepturi asupra unor întinderi ale tîrgurilor și mulți tîrgoveți nu renunțaseră cu totul la îndeletnicirile lor cîmpenești. Situația aceasta de oameni aflați într-o regiune limitrofă, unde diferențierea puternică între sat și oraș s-a făcut mai tîrziu și cu încetul, e tocmai caracteristică lumii în care și-a trăit copilăria și o mare parte din viață prozatorul.

Așa cum istorisește în amintiri, anii tineri Sadoveanu și i-a petrecut în două zone: Vatra și Tîrgul Pașcani. Între ele nu exista propriu zis un hotar. Vatra era gospodăria țărănească, unde mama urzea, nevedea și

țesea ajutată de muiera lui Ion Gheorghe. Scriitorul era folosit „ca greutate” la operația ce se numea învălitul sulului și de atunci știe ce înseamnă „ițe, călcător, vatale, spată și natră” („Anii de ucenicie”, pag. 17). De aceeași lume ținea ducerea cailor la adăpat, basmele ursăriței țigance, sau ale babei Ștefănoaia. Tot în acest spațiu intra școala rurală a Domnului Busuioc și prietenii vechi „cu Vasile Pinzaru, Toader Grecu, Ion Ciopreja și alți vrednici feciori din Vatră”. Dar și târgul Pașcani, unde familia s-a mutat mai târziu, menținea încă rămășițele acelor așezări care făceau să existe o permanentă osmoză între locuitorii orașului și întinderile însorite ale Vătrei. În deal se aflau „biblioteca” și „societatea de tir”, gara avea orchestră și fanfară, dar fundurile curților răspundeau în câmpie și din târg se ajungea tot atât de ușor la malul Siretului. Îndeletnicirile multor târgoveți, slujbași mărunți sau meșteșugari necăjiți, mai rămânau legate de începuturile lor rurale. Ceva din atmosfera aceasta stăruie și în Fălticeni, unde scriitorul s-a stabilit și și-a durat casă cu umbrar.

Lectura bucății „Istoria pe scurt a târgului Pașcani” („Oameni și locuri”) arată foarte limpede cum eroii povestirilor lui Sadoveanu, de la „țărani” care „arau, răsturnînd brazdele negre pe mii de fălci — secerau asudînd cu nevestele și cu copilele”, pînă la „slujbașii mărunți ce trebăluiau în condicii sau la negustorii calici din cele trei dughene — trei lulele”, își aveau fiecare locul bine fixat în această concentrată monografie a împărăției „cuconașului”, a vătăjeilor și a prefectilor lui.

Scriitorul a cunoscut îndeaproape și mediul orașelului provincial și cel al satului. În conștiința sa, ele s-au îngemănat într-o imagine unică, ilustrînd judecata artistului asupra societății în care a trăit.

Lui Sadoveanu, ca și altor scriitori ai vremii, lumea orașelelor de provincie îi apare un adevărat cimitir moral. Dacă ne referim la starea de părăsire în care administrația burghezo-moșierească lăsase regiuni întregi ale țării, unde nu se aprindeau din cînd în cînd decît patimile meschine ale culiselor luptei politice de la centru, imaginea aceasta nu e de loc departe de realitate, dimpotrivă, constituie o icoană vie, acuzatoare la adresa lumii capitaliste.

„Micilor funcționari de provincie închină autorul această carte monotona ca și viața ce închide” stă scris pe prima pagină a romanului „Floare ofilită”.

Într-adevăr, cărțile lui Sadoveanu, ocupîndu-se de viața târgurilor moldovenești, gravează tabloul unei lumi închise, înclieate în rutina ei, desfășurîndu-și existența după ritmurile ceasurilor cu cuc, slujbă, promenadă, vizite la cofetărie, bal la Palatul Administrativ, naștere, căsătorie, boală, moarte. Romanele „Floare ofilită”, „Apa Morților” și „Locul unde nu s-a întimplat nimic”, nuvelele „Balta liniștii”, „Haia Sanis”, „O zi ca altele”, reiau în fond același motiv, al elanurilor omenești înăbușite de un mediu social larvar, ostil dragostei, frumuseții și sensibilității. De altfel, chiar titlurile introduc cu constanță ideea înnămolirii, a degradării lente.

Familii burgheze îmbîcsite de prejudecăți, existențe de slujbași strîmtoși sau de boieri scăpătați și abulici se topesc într-o magmă informă, pe care o modelează doar rutina. Ea a devenit o forță redutabilă și târgoveții s-au obișnuit să o confunde cu însăși fatalitatea. Dramele aparțin sensibilității umane rănite de meschinăria lumii burgheze. Încercînd să trăiască firesc, să se dăruie cu sinceritate dragostei, prieteniei, sau oricărui alt sentiment mai înalt, oamenii se izbesc de îngustimea orizontului social, ca de zidurile unei închisori. Eroina din „Floare ofilită” e un astfel de exemplar. În mijlocul monotoniei exasperante a târgului, ea urmărește cu o durere

stăpînită dar ascuțită pînă la țipăt, procesul destrămării dragostei ei. Omul pe care-l iubește se cufundă în nămolul tîrgului și Tinca înregistrează cu spaimă cum zi de zi sensibilitatea ei se ofilește și viața îi e prinsă în fașul miilor de renunțări.

...„știa că întorcînd ochii va găsi pe Vasile aproape, și într-un vis de o clipă văzuse desfășurîndu-se înainte-i o viață cu care începuse să se împace, o cîmpie fără lumină multă și fără flori, prin care trebuia să treacă numai-decît alături de cel care-i fusese odată drag“.

Similar e cazul Mariei Stahu din „Apa morților“, fire delicată, cu bogate rezonanțe sufletești, condamnată să trăiască alături de un om bătrîn care-i produce repulsie. Și mai tragic e faptul că Maria Stahu sfarmă pînă la sfîrșit legătura pe care i-au impus-o oamenii, pleacă după cel pe care-l iubește, dar după o scurtă sclipire de lumină, moleșeala, tiparul meschin, amărăciunea distilată a aceleiași existențe rutiniere pun iarăși stăpînire pe ea.

În mintea Mariei Stahu trăiește simbolul „Apei morților“, acea halucinație a pustiului Bărăganului, ceață albicioasă ca un fluviu al pierzaniei, ademenitor pentru omul înebunit de monotonia cîmpului nesfîrșit și a văzduhului fără hotare.

Tema e reluată în „Locul unde nu s-a întîmplat nimic“, operă mai matură și cu un mai larg cadru social.

Aici e vorba de fata unor oameni mărunți, Daria Mazu. În familia ei, tatăl, ajutor de primar, e un fel de gînganie care se ferește de lumină. De o avariție bolnăvicioasă, el e de fapt asasinul moral al primei lui soții, fată de răzeș din împrejurimi, mama Dariei. Căsătorit a doua oară, Vasilică Mazu dă de o femeie voluntară care-l ține din scurt și-l domină complet. Daria și fratele ei trebuie deci să înfrunte neomenia unui astfel de tată și dușmănia mamei lor vitrege. În tîrg trăiește și Lai Cantacuzin, vechi vlăstar boieresc, prefect cu intermitențe, vînător fără pasiune, om la sfîrșitul tinereților. Conu Lai duce o viață retrasă, servindu-și cu distincție un fel de comentariu obosit și ironic al lucrurilor și ființelor înconjurătoare. Între el și doamna Argintar, soția generalului din garnizoană există o veche legătură, cei doi amanți reprezentînd aproape singurele ființe din tîrg care au mai trăit și în altă lume. Din plictiseală, ei se străduiesc să o educe pe Daria Mazu. În fata ajutorului de primar se trezește o ființă suavă, visînd să evadeze cîndva într-o altfel de existență decît cea de acasă. Daria îl iubește în ascuns pe prințul Lai, care întruchipează pentru ea idealul nobleței masculine. Catastrofa izbucnește curînd sub regimul faptului banal. Căpitanul Cataramă, holtei bătrîn și companion de vînătoare al prințului, personaj de treabă dar cam vulgar, amator de chefuri cu pîrjoale în mujdei și pasionat admirator al femeilor de pe la hanuri, o cere în căsătorie pe Daria.

Vasilică Mazu, ajutorul de primar, are un vechi proces cu buicul Dariei, răzeșul, care urmărește să salveze din ghiarele căpcăunului zestrea nepoatei. Mazu întrezărește o combinație salvatoare și acceptă cererea lui Cataramă. Daria, într-o pornire disperată, aleargă la protectorii ei. De-o parte întilnește suspiciunea și gelozia doamnei Argintar, de altă parte indolența lui Lai, lașitatea acestuia. Ca Pigmalion, prințul e atras de tînăra fată, creatura lui. Poate că fără să-și dea încă seama, o iubește. Dar n-are curajul unui gest îndrăzneț; tîrgul cu monotonia lui, cu prejudecățile lui tiranice, l-au făcut incapabil de vreo nebunie. Căsătoria cu Cataramă se face și existența Dariei urmează să se macine ca a Tincuței sau a Mariei Stahu, în aceeași monotonie exasperantă. Soarta îi mai dă însă Dariei, ca în bătaie de joc, o ultimă iluzorie clipă de bucurie. La un bal, Lai, reîntors dintr-o

lungă călătorie, de data asta la adăpostul lașităților convenționale burgheze, îi mărturisește dragostea sa. Acum Dariei i se învălmășesc toate în minte, bucuria și regretul, teama și nădejdea. Dar în aceeași seară eroina își întâlnește fratele pe care tratamentul criminal al lui Vasile Mazu l-a făcut să fugă de acasă și să ajungă un fel de vagabond pe jumătate nebun. Între tată și fiu are loc o discuție. Emil Mazu îl lovește mortal pe Vasile. Se sperie groaznic și caută ocrotire la Daria. Aceasta îl sfătuiește să fugă și apoi amândoi, într-un fel de exaltare molipsitoare pe care nebunul o comunică în jur, pleacă îmbrățișați spre porțile împărăției apelor unde-și găsesc moartea.

Ideea celor trei romane e exprimată mai succint în nuvela „*Balta liniștii*“. Duduia Alexandrina Ciomîrtan, fata unor funcționari mărunți, își vede de la început problemele sentimentale încadrate în monotonia vieții târgului, a obiceiurilor lui. De la doisprezece ani cucoana Polixenia, maică-sa, îi adună zestrea în „salonașul“ unde membrii familiei nu calcă decît foarte rar, ca într-un altar.

De cum fata se face mai mare, cu o stăruință disperată, părinții încep căutarea logodnicului. Cei vizați, selecționați după importanța slujbușoarei, sînt invitați în salonașul cu „*covoraș deasupra crivatului*“, poștiți să șadă înaintea „*portretelor familiei*“. „*potrivite frumos*“ în „*cadre de scoici*“ și tratați ceremonios cu „*dulceață de vișine*“.

Sadoveanu analizează cu subtilitate cum se produce procesul dezumanizării în acest mediu sufocant mic burghez. Experiența unei vieți compuse din compromisuri îi obișnuiește pe oameni să-și construiască idealuri meschine, derizorii.

Se creează un fel de complicitate a renunțărilor, a ambițiilor înfrînte. Ea îl unește pe distinsul Lai Cantacuzin, pe placidul Cataramă, pe sordidul Vasilică Mazu și pe bine crescuta doamnă Argintar. În virtutea ei se stabilesc lucrurile care se cuvin făcute, care formează tradiția socială mizeră a unei asemenea lumi.

Nimic nu poate fi mai întristător și inuman ca o tradiție clădită pe măr-ginire. Ea se ridică tiranică, strivind în picioare orice aspirații care o contrazic. „*Ai să rămii fată bătrînă... Ai să împletești cozi albe; mai pe urmă nici dracul n-are să vrea să te scoată de aici*“ îi strigă cucoana Polixenia, Alexandrinei, cînd aceasta n-ze arată de loc mîhnită de stricarea logodnei cu un om străin, pentru care nu simțea nimic... Fata simte că legea de care ascultă ea, maică-sa și taică-său, ca de ceva inexorabil, mai presus de necazurile, îndoielile și reveriile fiecăruia, vine din întregul mod de viață al familiei și târgușorului.

„*Și sta și se gîndea, după răcnetele și după certurile din casă, și pricepea un lucru numai din toate: că trebuie să se ducă din casa în care se născuse și copilărise: așa trebuie, așa, este o hotărîre sub stăpînirea căreia cu toții ne încovoiam în tăcere*“.

Eraina se trezește logodită, apoi căsătorită, fără să știe bine cum. Soața unui obscur împiegat de cale ferată, ea reface într-o stație pierdută, pe linia Iași-Vaslui, existența Ciomîrtanilor.

„*Ghiță Visarion se ducea la slujbă și venea de la slujbă, se mai supăra, se mai împăca, și Alexandrina, la fereastra ei, stătea cu gînduri și cu doruri mărunte, pe cînd fetița, Polixenia, se juca liniștită lingă dînsa, pe cînd viața stației se desfășura aceeași și aceeași, pe cînd peisajul, un deal sterp în fața gării, era același și iar același, în zile lungi, în săptămîni lungi, în ani lungi*“.

Într-o zi, contemplînd trenurile în trecere, femeia zărește doi tineri îndrăgostiți, care se îmbrățișează la fereastra unui compartiment. Această fugară icoană a fericirii face să tresară undele grele, potolite, ale apelor din sufletul ei. Scurta dramă se consumă însă tot în liniște, stins, în ritmul strict obișnuit al vieții diurne. Alexandrina rămîne o vreme pe gînduri, se plimbă visătoare de-a lungul căii ferate, la masă nu atinge mîncarea.

Noaptea, își privește fetița, soțul, în minte îi revine întreaga ei viață și-și simte pleoapele „umezite de lacrimi“.

Conștiința tragică a mărginirii lumii burgheze, a umilitoarelor ei tipare morale, n-o dă numai experiența vieții familiare falsificate, transformate în convenție înrobitoare. De orizontul îngust, subuman, se lovesc și aspirațiile intelectualului, care încearcă să rămînă credincios menirii sale. Drama lui e istorisită în „*Insemnările lui Neculai Manea*“.

Ele redau viața unui fecior de țaran nevoiaș, ajuns cu mari greutate la învățătură. Neculai Manea devine profesor. Un lanț de umilințe îi însoțește așa zisa ascensiune socială. El meditează odrasla cretină a unui băcan, apoi senzitiva față a unui ofițer superior. Cînd se îndrăgostește de aceasta din urmă, află că părinții o logodesc cu altul. Totul se sfîrșește după morala burgheză, fără scandal, cu ușile închise ermetic.

Neculai Manea face o căsătorie nefericită, îi moare nevasta și copilul. Zdruncinat sufletește, cere să fie mutat în provincie. Aci face cunoștință cu menajeria liceului. Profesorii sînt împărțiți în două tabere, după cele două partide politice principale. Între ei domnesc veșnice certuri, dar o legătură unică de clasă. Oamenii s-au adaptat, sînt toți de acord să se numească apostoli deși au părăsit absolut orice preocupare intelectuală și s-au identificat cu lumea burgheză pe care o servesc.

Interesant ca personaj e Radianu, element strălucit, neîmpăcat cu ipocrizia socială, care-l înconjoară. Omul se prăbușește în alcoolism. Tot corpul profesoral, de acord cu directorul, consideră că un asemenea caz e o rușine pentru liceu și printr-o serie de manopere Radianu e scos din învățămînt. În sufletul lui se petrece o răsturnare ciudată. Setea de dreptate, disprețul pentru colegii de breaslă, se transformă într-o mizantropie otrăvită, într-un fel de umilință agresivă. E sensibilă influența lui Dostoevski.

Radianu povestește în febră, cu o adevărată voluptate, cum s-a umilit:

„*Stai! zic — și mă alătur de un bătrîn, pe bulevard. „Iubite domnule, zic. Stai te rog, ai îndurare, am să-ți fac o rugăminte. Am fost profesor. Iată diploma, iată acte. Poți să mă privești. Astăzi m-au eliminat din învățămînt și nu am cu ce mă întoarce de unde am venit“.*

— *Și i-ai cerut bani? Ai ajuns să faci lucrul acesta?*

— *Da, desigur. De ce să nu cer? Eu acum nu mai am nici o rușine. Și pe urmă, mă grăbeam.*

— *Și ți-a dat?*

— *Nu mi-a dat. Zicea că n-are. După aceea m-am apucat și am oprit pe altul. Am oprit eu pe mai mulți. Tot m-am întors. Trebuia să mă întorc. Și înțelegi acuma că bătrînul moare și eu sînt foarte bucuros de aceasta...“*

Un fel de renunțare îndurerată încheie toate aceste vieți. Tina se resemnează, poate ca și Maria Stahu, pînă la urmă. Alexandrina Ciormîrtan și-a ucis visurile de mult. Neculai Manea se mulțumește cu o fărîmă de omenie, pe care o acceptă egoist chiar cu prețul minciunii și duplicității zilnice. În „*Haia Sanis*“, una din cele mai bune nuvele ale sale, Sadoveanu a schițat și cazul revoltei disperate împotriva unei asemenea vieți.

Eroina e un tip de fată voluntară, pasionată, care mizează totul pe dragostea ei. Haia e fiica unui casap calic din mahalaua evreiască. Pînă

la șapte ani n-a cunoscut altă lume decât cea din ulițele întortochiate și căsuțele leproase ale Ghetoului. Haia a crescut nebăgată în seamă, s-a făcut o fată zveltă, cu ochii verzi, lucitori, între care o dungă ușoară trădează o încăpăținare surdă, ascunsă.

În casa unei prietene din mahala, Tudorița lui Ion Rusu Picheru, fiica lui Leiba Sanis îl cunoaște pe omul care-i va sfârșima viața. Domnul Ștefan Bucșan e practicant la judecătorie și băiat frumos, iubit de fetele din mahala. O viclenie nemiloasă, o rapacitate plină de cruzime i-a devenit forța sa de căpetenie în lupta „*pentru o haină curățică*“, „*un ban în buzunar*“, o posibilitate de săltare mai sus pe scara socială. Ca o pasăre de pradă vinează pe țărani pentru cine știe ce pricini în localul justiției.

„*Sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într-un colț și prindea să-l descinte și să-l cerceteze. Îl făcea să-și scoată punga, — rupea gologan după gologan, supărându-se, rîzînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător...*“

„*Acolo în greță își făcuse tînărul toată învățătura înaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură de la unul mai tare decât el, să strecoare o privire ascuțită și o privire de ură spre cel umilit. Și ieșind spre sară, își punea puțin pe o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un domino, o spaniolă, citea o gazetă, și cînd nu se ducea undeva la o crîsmă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite, căci un tînăr ca el totdeauna trebuie să aibă o dragoste*“.

Pentru Ștefan Bucșan aceste amoruri sînt obișnuite divertismente ale tinereții, cărora nu le dă prea multă importanță. Nici pentru fata lui Gavrilaş sau pentru Tudorița Picherului lucrurile nu iau o turnură tragică, deși cea dintîi ajunge de rîsul mahalalei, iar a doua aproape stîlcită în bătaie de taică-său. Haia însă se agață cu o îndîrjire disperată de dragostea ei. O voință aprigă, sălbatică, de a-și apăra iubirea, de a face orice pentru ea, se aprinde în ființa aceasta tăcută, crescută în întunericul magherniței scunde a casapului.

Haia nu se dă îndărăt să-l răpească pe Bucșan Tudoriței, se în-sinuiază cu o șiretenie sumară între cei doi amanți, și cînd fata picherului îi reproșează purtarea neloială, are o tresărire de sălbătăciune primejdută... „*se ridicase cu ochii plini de minie; voia să spună ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuierîndu-și cuvintele:*

— *Crezi c-are să te ieie?... Ai să rămîi cu copilul tău în sărăcie... Da! poate mi-i drag mie, — ce nevoie ai! ... Îi ies înainte în toată sara, ce nevoie ai?*“

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului.

Cînd ai casei îi aleg mire și hotărăsc s-o cunune, iar în fața refuzurilor ei încăpăținate, Sanis bătrînul ridică asupra-i pilgul greu de aramă, Haia izbucnește cu o tărie deznădăjduită:

— *„Omoară-mă! Omoară-mă! Nu mă tem! Nu vreau să știu de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsați-mă-n pace! Nu-mi trebuie nici pînea voastră, nici nimica! Am să mănînc pîine neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc ș-am să mă duc după dînsul...“*

Bucșan o părăsește pînă la urmă și pe Haia, plecînd la armată. Femeile din mahala încearcă să o ajute pe Rifca să spele păcatul familiei. Fetei i se dă să înghită gîndaci de frasin spre a lepăda pruncul de neam străin, în timp ce casapul e îndepărtat cu grijă de acasă. Dar Haia moare în chinuri groaznice.

Sadoveanu reliefează admirabil forța cu care această fată simplă încearcă să trăiască după îndemnul inimii ei. Haia înfruntă obstacole mult mai mari decât eroinele celorlalte nuvele. Între ea și omul care-i e drag se ridică zidul unor prejudecăți milenare. Haiei nu-i e nici o clipă rușine cu dragostea ei, nu se teme de taică-său, de maică-sa, de gura târgului. Când Bucșan o părăsește, nu ideea rușinii o înnebunește, ci lipsa celui iubit. De aceea își strigă disperarea în gura mare, rupîndu-și hainele de pe ea.

— „Nu mai pot! striga în neștire. Mă doare! Mă doare inima! Mai bine m-ar înghiți mormîntul! Vai de inima mea!“

Această îndîrjire disperată cu care eroina se smulge de sub jugul prejudecăților de tot felul și-și urmează glasul inimii, dă chipului ei o deosebită adîncime omenească.

Deși răspunde cu felonie prieteniei Tudoriței, își bate joc de autoritatea părintească și-și dăruiește dragostea unui om de nimic, intensitatea pasiunii și autenticitatea trăirii ei, dă Haiei Sanis o tragică frumusețe, care se întipărește în mintea cititorului.

Tragismul și înduioșarea izvorîte din înțelegere, ironia și critica îndurerată iscate din refuzul acceptării unei astfel de vieți se împletesc în lucrările de care ne ocupăm.

Foarte tipică pentru umorul amar cu care scriitorul comentează aceste existențe zbatîndu-se într-un fel de lanț inextricabil al tragediilor meschine, e nuvela „O zi ca altele“.

Ziua se petrece în gospodăria lui domnu Lațcu, slujbaș, „fost practicant la judecătoria, la subprefecturi; pe urmă i s-a făcut o leacă de leafă“. Acum e căsătorit de 18 ani, a ajuns o persoană bine cunoscută în mahala și-și cîrpește anevoie salariul de 130 lei, prin mici „picușuri“ de la „frații lui de odinioară“, care „acum însă își scot căciula înaintea lui și-i' zic:

— *Cucoane Grigore, aș avea de scos o hîrtie...*“

Personajul principal al nuvelei e coana Luța, gospodină harnică, femeie serioasă, dar „foarte aprigă“ și avînd „un nas roșu în vîrf, plin de gelozie“.

Drama ei se compune dintr-o suită de evenimente banale, cărora eroina le acordă proporții tragice. În fond, în această comică agitație a Coanei Luța, care se trezește bombănind și zorind de dimineață, certîndu-și fata, trîntind ușile, fugînd la găini, blestemînd în dreapta și în stînga pentru fiecare fleac, se ascunde realmente o dramă dureroasă. Existența acestei femei supusă unei munci înrobitoare și lipsite de bucurii, e un fel de supliciu care nu poate fi suportat decît auto-convingîndu-te prin obișnuință, că fiecare gest are o importanță a lui și constituie o datorie socială însemnată. Coana Luța se consideră o martiră a datoriei, virtuoaasă pe planul moral.

„— *Eh, multe am!... grăi ea cu durere. Azi dis-de-dimineață am avut o supărare... Cesă fac? dacă nu pot, așa-s eu, blăstămată, nu pot...: Eu treaba trebuie s-o fac la vremea ei... Eu mă culc tîrziu și simt eu cum mi-s ciolanele fărimate... Parcă ce hodină mai poți avea? Fac treabă, fac—și de la bărbat — draga mea, să mă crezi, n-ai nici o mîngiere...El se duce, ce-i pasă? El se uită la altele...*“

Din această stoică acceptare o ideii calvarului și a recunoștinței care i se cuvine pentru străbaterea lui, decurge adversitatea Coanei Luța pentru sulemenitele târgului, pentru cele care citesc „gazeturi“ și „romane“. În mintea ei tot ce se abate cu o iotă de la mecanismul fără oprire al vieții cotidiene: scuturat în casă, hrană la orătării, scurtă discuție cu o vecină, fuga să nu dea pe foc mîncarea, mustrarea copilei, cearta cu bărbatul, tot ce iese din acest făgaș e răsfăț, ușurință, lipsă de onestitate. Micul bur-

ghez ajunge să identifice necazul, frământarea, starea de veșnică iritare morală, cu virtutea și tăria de caracter.

Proporțiile catastrofale pe care le iau — în conștiința femeii — toate evenimentele mărunte ale vieții: intrarea uliului în ogradă, stricarea cup-torului, vorbele vecinilor, sînt comice. Comic e și contrastul între ceea ce spune coana Luța și ceea ce face cu adevărat. Mîniile ei sînt manifestări ale neputinței și noi simțim că nu se va întîmpla nici o nenorocire, că eroina nu se va da cu capu-n fîntînă, cum amenință mereu, și că existența ei va reîncepe a doua zi cu aceeași regularitate de ceasornic.

Coana Luța de fapt își urăște viața, dar o practică în mod auto-mat, ca un robot care n-a avut niciodată facultatea să aleagă.

În ea trăiește înconștient ideea unui vechi chin laolaltă cu satisfacția de a-l suporta cu tărie.

Tragică e împăcarea unei reale și adînci suferințe: viața măcinată de-a surda, inutil, cu o tipică disponibilitate la adaptare, la completa insensibilitate morală. Așadar, conflictul de bază relevă tocmai cele două laturi fundamentale care-l definesc pe micul burghez. Fiecare clipă de suferință se transformă în acreală, în bodogăneli, în blesteme. Tragică e lipsa de în-țelegere pe care suferința o găsește în jur. Cei doi soți sînt înstrăinați unul de altul, fiecare are necazurile lui. Cuvintele enervate ale lui conu Grigore: „Ce descînți tu acolo, bre omule? Ce vorbești de mode și zăbré? Du-te și te dă cu capu-n fîntînă dacă n-ai ce face altceva!” sună grele ca o osîndă și reflectă gradul la care a ajuns această înstrăinare. Chiar neputința femeii de a face altceva decît să se vaiete și să amenințe cu sinuciderea e tragică, pentru că ilustrează cum pecetea rutinei pusă de lumea burgheză asupra acestor oameni e atît de grea, încît pînă și ideea morții a devenit pentru ei o obișnuință.

Ca și Caragiale, Sadoveanu privește în mod critic mîrginirea mic-burgheză și o satirizează. Întîlnim astfel parafraza ironică a văicărelilor eroinei:

— „Prietene n-are; cîte a avut, toate au fost niște ființe ticăloase: intrau în casa ei numai ca s-o spioneze, s-o vorbească de rău și să stea la taclale și în rîsete cu Grigore Lațcu. Împrejurul ei numai cu intrigi și cu farmece umblau“.

Mai mult decît Caragiale, Sadoveanu e în același timp zgudit de unele aspecte ale acestei vieți și participă cu înțelegere la zbuciumul și suferințele eroilor săi.

Trecînd la analiza autenticului calvar pe care coana Luța îl îndură, povestirea capătă un ton grav, îndurerat. Frazele scurte notează gîndurile și sentimentele personajului cu care naratorul se identifică.

„— Nu mai pot! nu mai pot! gemu ea cu durere. Nu mai pot! De ani de zile sufăr, dar acum nu mai pot...“

„Își pipăi timpla lovită. Și parcă din toată ființa ei trudită pornea un îndemn cu hotărîre. Și ca într-un fulger se văzu în fundul fîntînii, cu capul zdrobit, și pe acei cari o chinuiesc, pe toți împrejur, căutînd cu spaimă în fund, acolo de unde roaba îl privea cu ochii înghețați“.

Prin această latură, dînd celor mai multe din lucrările sale privitoare la viața micii burghezii o notă de dureros protest împotriva dezumanizării săvîrșite de societatea capitalistă, literatura lui Sadoveanu se apropie de aceea a lui Cehov, a cărui influență rodnică scriitorul a simțit-o.

Dar din opera lui Sadoveanu dedicată vieții tîrgului de provincie, nu lipsește cu totul critica aspră, neiertătoare.

Pentru scriitor, adaptații la lumea burgheză pe care o detestă, cons-tituie exemplare din care umanitatea dispare cu desăvîrșire. Ariviști, zgîr-

ciți, mici tirani familiari, așa apar în opera lui Sadoveanu cei care se complac și prosperă în nămolul călduț al vieții burgheze.

Scriitorul a creionat cu dispreț lumea lor, de care s-a ferit cu adevărată repulsie. În câteva pagini însă, unde târgoveții așezați, oamenii fără prea multe necazuri, provincialii cu acareturi și funcții publice apar, nu se poate spune că scriitorul n-a prins cu artă și ceva din tipologia lor. Vasilică Mazu și alții asemenea lui sînt adevărați monștri morali. Și aci ca și în lumea boierească se înrădăcinează o cruzime oarbă. Foarte interesantă pentru sarcasmul ascuns pe care-l conține, e schița „Cîinele”. Pe o stradă din apropierea prefecturii, unde stau „numai familii cumsecade de funcționari” și unde nu pătrund nici birjele, nici carele precupeților, apare, nu se știe de unde, un cîine vagabond. Cineva emite ipoteza că ar fi turbat și toți familiștii, în pâr, se reped în uliță. Urmează vînătoarea sărmanului animal, care e ucis cu o ferocitate sadică. Scriitorul redă scena morții cîinelui și impasibilității cu care funcționarii noștri, foarte cumsecade, se întorc la casele lor. Ideea sugerată e că adevărații cîini turbați sînt târgoveții înarmați cu pietroaie, bețe și o sclipire sălbatică în privire, urmărind cu voluptate ultimele zbateri ale nevinovatului cîine de pripas.

Aceeași cîinoșenie se relevă în nuvela „*Faceri de bine*”, unde asistăm cum generele își martirizează soacra. Aceasta din urmă e o merăriță care a strîns bani și a vrut să-și facă fata adoptivă cucoană. Bătrîna e dușmănită de moarte atît de generele, plictisit să-i aștepte pieirea, cît și de fata adoptivă, umilită de amintirea vechei ei obîrșii. Vorbele înveninate, adversitatea fățișă, apoi teroarea duc la o încordare extremă.

Sadoveanu situează în lumea tîrgului un hotar despărțitor între cei care sînt beneficiarii vieții rutiniere, între cei a căror fire e produsul modului acesta de existență și cei care au conștiința înfiorătoarei ei monotonii.

Merărița își ucide generele venit într-o seară să o bată, izbindu-l în frunte cu fierul de călcat. Sadoveanu a știut deci să schițeze și barbaria civilizată a vieții burgheze, felul cum rapacitatea moralei ei pune stăpînire pe ființa oamenilor.

★

Toate aceste scrieri despre care a fost vorba, sînt mai ales lucrări de „atmosferă”. Ce înseamnă o lucrare de atmosferă? Care e sensul exact al noțiunii? E vorba de un gen special, de o particularitate proprie numai anumitor scrierilor lui Sadoveanu, sau de o calitate a literaturii bune în genere?

Problema nu e lipsită de interes și, cum se prezintă un prilej nimerit, nu strică să încercăm a o discuta. Pentru unii, de pildă, „atmosfera” unei cărți e pur și simplu aura ei individuală stilistică. Se vorbește astfel curent de atmosfera romanelor lui Dickens, Dostoievski, sau Anatole France.

Într-o asemenea accepție desigur că orice operă reușită are o atmosferă a ei, și Bieliński avea dreptate să o socotească elementul cel mai durabil dintr-o lucrare literară, partea care se păstrează în sufletul nostru, difuză, impalpabilă, dar prezentă ca o ceață, chiar atunci cînd am uitat de mult cum arătau personajele și ce se întîmplă efectiv în istorisirea respectivă.

Dar există și o altă accepție, mai proprie a cuvîntului.

Atmosfera e elementul în care ne mișcăm și care ne înconjoară. Ea umple insinuantă întreg spațiul existenței noastre, scaldînd oamenii și lucrurile într-un fel de soluție comună invizibilă.

Unele medii sociale au însă o uimitoare omogenitate. În cadrul lor viața se desfășoară sub semnul unei atît de pregnante influențe a ambi-anței generale, încît însuși aerul pare să fie impregnat de spiritul locului.

Atmosfera nu mai e aci un element prezent peste tot, dar invizibil. Dimpotrivă, ea e puternic colorată de particularitățile comune întregii vieți înconjurătoare, distilează tristețea târgului provincial, singurătatea landelor sau vuietul afund, subteran, al marelui oraș modern.

A face literatură de „atmosfera” ar corespunde cu a evoca asemenea trăsături definitorii pentru un anumit mediu. Nu orice romancier e așa dar dator să creeze numaidecât în cărțile sale o „atmosfera”. Această sarcină îi revine doar dacă însuși mediul de care se ocupă posedă un stil de viață al lui, singular, izbitor, caracteristic. Ciclurile lui Balzac: „Histoire des Treize”, „Splendeurs et Misères des Courtisanes”, sînt astfel scrieri de atmosferă, anunțînd într-un fel Parisul înspăimîntător al lui Baudelaire. În schimb, „Albert Savarus”, „La Peau de Chagrin” sau „Le Pere Goriot”, opere cu alt obiect, nici nu aspiră la un asemenea titlu. Turgheniev, Zola, englezul R. L. Stewenson, sînt excelenți autori de „atmosfera”, pe cînd Stendhal sau Tolstoi, scriitori cel puțin tot atît de însemnați, nu.

Atmosfera e, cum se vede, elementul cel mai puternic prin care anumite medii își afirmă existența distinctă. Atmosfera e viața *cadrlui* social-moral, istoric sau livresc, ostil ori primitiv, dar întotdeauna copleșitor, înzestrat cu proprietatea de a-și face simțită în fiecare clipă prezența. Aerul unui loc capătă, cu alte cuvinte, însușiri contrarii tocmai naturii sale „aeriene”. El devine greu, apăsător, întunecat, luminos, viciat. ș.a.m.d.

Fiind o formă de viață a cadrlui, atmosfera crește sub raport literar din evocarea acestuia. Arta este însă a insinuării datelor descripției, a sugerării lor pe nesimțite, tocmai pentru a se crea impresia copleșirii, a omni-prezenței.

Sadoveanu, de pildă, reconstituie treptat topografia târgului, anotimpurile lui, aspectul ulițelor la diferite ceasuri ale zilei; scriitorul fixează fizionomia caselor, a curților, reține amănuntele mobilierului. Toate acestea se adună însă din elemente disparate, schițate numai prin notații de o mare forță sugestivă.

Toate, autorul le topește într-o unică tonalitate sufletească a plictisului și a vieții stinse. Narațiunea se desfășoară de fapt pe un fond liric al tristeților provinciale și scriitorul se dovedește iarăși un poet care, ca Demostene Botez, trăiește desnădejdea „Duminicilor lungi” ale târgului:

...Duminici nesfîrșite
Cu albe dimineți scăldate-n soare
Cu clopote-n văzduh răsunătoare
Duminici lungi, duminici adormite.*)

sau, ca Fundoianu, are reprezentarea naturii ultragiata de urîtenia așezărilor semicitadine:

...Tîrg ticălos, cu uliți și străzi
Sparte de ploi, de vite și de care —
Aci în cîmp, pe vremuri, creștea soare
aici creștea ovăz.

Sînt garduri unde iarba a mijit...
și întîlnești, pe unde curgea rîul
case bătrîne-n care n-a trăit
nimic, pe după geam, decît pustiul.**)

*) „Floarea pămîntului” — Duminici.

***) „Privești” — Provincie.

Ba, cu episoadele mai sumbre, cum e cel al lui Radianu din „Amintirile lui Nicolai Manea“, sau cel care istorisește alcoolizarea lui Vasile din „Floare Ofilită“ sîntem nu departe de sfîșierea liricii bacoviene:

E-o noapte udă, grea, te-nneci afară
Prin ceața-obosită, roșii, fără zare —
Ard, afumate, triste felinare
Ca într-o crișmă umedă, murdară.

Prin mahalăli mai neagră noaptea pare...
Șiroaie-n case triste inundară —
Ș-auzi tușind o tusă-n sec, amară —
Prin ziduri vechi ce stau în dărîmare...*)

Tot pentru a sugera motivele sentimentale, pentru a le face să crească *difuz, insinuant*, din toate părțile, autorul dă uneori cadrului acestor bucăți de „atmosfera“ adevărate valori simbolice. Amintiți-vă de „Apa morților“, de „Floarea ofilită“ sau de „Pasărea ploii“, pe care Tincuța o vede de la fereastră în ceasul marilor deznădejdi.

Și aci, ca și în evocarea naturii sau în învierea trecutului, Sadoveanu se dovedește a fi nu numai un neîntrecut povestitor, ci și un foarte mare poet.

---

*) „Plumb“ — sonet.

GINDURI DESPRE VIAȚĂ ȘI LITERATURĂ

„Iubiți tovarăși mai tineri, care vă bucurați de viața nouă și participați cu hărnicie la clădirea socialismului, să nu uitați nici o clipă nenorocirile trecutului, luptele și suferințele care stau la temelia Republicii noastre...”

Lung răstimp de nedreptate și de dezvoltare strîmbă în toate sectoarele. În general, scriitorii și artiștii de toate categoriile, ridicați din mijlocul norodului sărman, aveau a cheltui atîta energie, încît ajungeau cătră înflorirea lor ofiliți, din pricina lipsurilor, revoltați de nepăsarea unei societăți vitrege care nu-i selecta și nu-i prețuia, și piereau înainte de vreme, ruinați de tuberculoză ori cu mintea rătăcită.

Pomenim pe puțini dintre aceștia. Cîți alții au rămas sterpi și necunoscuți!

Eminescu, Creangă și Caragiale! În anii aceștia din urmă poporul Republicii noastre a ascultat, în adunări de pomenire sărbătorească, povestea vieții lor mîhnite.

Înainte a acestora au fost și alții, — Bălcescu, pierit și aruncat în groapa comună a cerșetorilor la Palermo; Grigore Alexandrescu, dement o jumătate de viață, părăsit și uitat; D. Bolintineanu, mort între săracii unui spital; Neculai Filimon, viețuind umilit ca un cîntăreț de biserică; Neculai Nicolescu, ingenunchiat în umbra nebuniei.

Apoi, după Eminescu — Creangă — Caragiale, triumviat al disperării, mulți alții.

...Coșbuc, Vlahuță, Delavrancea. Lîngă aceștia, pictori ca Andreescu și Luchian. Apoi cîntăreți și actori care au pribegit la neamuri străine: Agata Birsescu, Popovici Bayreuth, Gabrielescu, Grozăvescu...

Și iarăși, scriitori căzuți de timpuriu: Raicu Ionescu-Rion, N. Beldiceanu, Ion Adam, Ion Manolache Holda, Ion Birseanu, Ion Păun-Pincio, Teodor Neculuță, Ștefan Petică, Șt. O. Iosif, Panait Cerna, G. Topîrceanu.

Cu cîte greutate au luptat acești fii ai poporului, dînd lecții, slugărînd flămînzii, dezbrăcați și desculți! Istovirea lor a fost ca un blăstăm. Li se potrivește, deși în împrejurări deosebite, cunoscutul vers al lui Alecsandri:

E lung cel șir de osîndiți...”

„Însemnări pe marginea articolului 80“

„Să ne aducem pururi aminte de Mihail Eminescu, cel mai ales între toți scriitorii acestui neam, apărut pe neașteptate în literatura lîncedă și convențională a epocii. În viața lui scurtă a dus arta poeziei la înălțimi neîntrecute pînă astăzi, îmbogățînd ritmul, rima și expresia artistică; a dat cuvintelor simple valori nouă și armonii surprinzătoare, sentimentelor adîncime unică, viziunilor orizont nemărginit.

Pe lîngă acest progres al artei scrisului, Eminescu a îmbogățit limba și a legat poezia cultă de producțiile din veac ale cîntăreților anonimi ai neamului.“

„În durerile și furtunile negurosului nostru trecut, doina și cîntecul bătrînesc au fost izvoare de viață și energie. Cît, suferînd, acest popor a cîntat,

el dădea dovadă că trăiește și va răzbi. De atunci încă pregătea vremurile de azi și viitorul. De la aceste fermecate izvoare de apă vie cată să se adape toți cei care cîntă și se simt ai acestui popor și ai acestui pămînt.“

★

„Oricîte neologisme necesare ar primi țărani, vor continua să vorbească bine și curat romînește.“

★

„În domeniul noțiunilor concrete, limba noastră e deosebit de bogată: față de „bois“ și „foret“ (dumbravă și pădure) — avem în plus codru, luncă, zăvoi, crîng, fiecare însemnînd altceva. Avem arbore, pom, copac, cu înțelesuri deosebite. Diferențiere bănuiesc că se face între zăpadă, omăt, nea.

Așa-zisele noastre provincialisme contribuie vădit la îmbogățirea capitalului de cuvinte. Pentru descrierile naturii, limba noastră e pe cale de a-și forma un vocabular impresionant de îmbielșugat. Asta se întîmplă cu deosebire după 1918, cînd aria de înrîurire a limbii vorbite s-a lărgit.“

★

„Scriitorii nici unui popor n-au fost mai plini de ardoare decît vechii scriitori ruși pentru problemele umanității. Intelectualii ruși au fost prin excelență internaționali, de aceea găseau atît răsunset în tineretul entuziast al neamurilor. Adversari ai șovinismului și ai burgheziei îmbuibate, iubind poporul și dorindu-i eliberarea, ei au alimentat masiv mișcările revoluționare din trecut, dînd bogate jertfe pentru triumful de astăzi al unor vechi idealuri. În vremea lor, revoluția era protestare și vis nebulos spre o umanitate descătusată. Astăzi, intelectualii revoluției octombriste au statornicit căile practice ale realizărilor definitive.“

★

„De cînd începusem ucenicia literară — din clasele superioare ale liceului, — simțeam că forța de creație îmi vine din dragostea fierbinte pentru peisajul rominesc și poporul meu, nu însă în înțelesul strîmt al șovinismului, care iubește ce-i al său numai pentru că-i al său și urăște ce-i străin numai pentru motivul că-i străin. De aceea m-am simțit atît de legat de scriitorii ruși. Patriotismul lor însemna dorință arzătoare și luptă pentru realizarea idealurilor omenirii. Fericirea patriei pentru ei era una cu fericirea poporului, iar poarta fericirii poporului celui mare nu se deschide decît înlăturînd minoritatea exploatare.“

★

„Evocări“

„Știința și conducerea sovietică se întemeiază pe un realism bărbătesc și îndrăzneț. Din această dintru început indrumare au ieșit de la un deceniu la altul marile uzine și întinsele rețele industriale, modernizarea agriculturii și puterea multiplicată în toate domeniile. Încrederea poporului a devenit forță imensă care, sub ochii noștri, după lungi și aspre suferinți, a adus biruința democrației.“

„Caleidoscop“ („Impresii din Uniunea Sovietică“)

★

„Ce departe în urmă rămîn turnul de fildes ori mizeria. Cîți reprezentanți geniali ai artei n-au stat la marginea societății înfrinți și umiliți! Scriitorul a devenit un reprezentant al norodului, își închină binelui obștesc talentul și opera, își îndeplinește armonios menirea sa pe pămînt.

Legătura aceasta dă prestigiu operelor literare și le dobîndește în poporul muncitor o influență uriașă. Așa s-a întîmplat cu Ceapaev, cu Torentul de fier, cu Pe Donul liniștit, Așa s-a călit oțelul, Neînfrînții, Tinăra gardă, Frontul, Chestiunea rusă, Pămînt destelenit, Departe de Moscova, Cavalerul Stelei

de Aur, Povestea unui om adevărat. *Operele acestea sînt ale unor luptători ai epocii, dar valoarea lor de artă le impune în spațiu și timp.*"

★

„Copiii lumii primenite era necesar să fie crescuți într-un crez altul decît al trecutului, îndrumîndu-i spre idealurile păcii definitive între toți fiii omului; asta a determinat pe conducătorii Uniunii Sovietice să puie un accent deosebit pe literatura pentru tineret. Poeții și prozatorii cei mai de samă ai literaturii moderne sovietice și desenatorii cei maieminenți și-au luat sarcina să dea ultimelor generații publicații mai îngrijite și mai bogate decît oriunde în lume.“

★

„Între zădarnicile și trecătoarele lucruri ale oamenilor, singură arta sparge negura viitorimilor. Ambiții nemăsurate, războaie glorioase, împărății bogate, — toate au căzut în pulbere ca într-un mormînt opac. Ci sufletul popoarelor intrupat în opere de artă și glasul inimii lor, — după ce se alină deșertăciunile, mult timp încă stăruiesc, ca și

Lumina stelei ce-a murit...

Din ce a fost al înaintașilor, din ce va fi al nostru, nimic poate nu va rămînea unui mileniu viitor decît o linie grațioasă și o dulce împărechere de sunete, care vor purta numele nostru dacă vor avea pecetea sufletului nostru. De aceea artiștii, cu fața în lumină nouă de auroră, trebuie să-și plece urechea spre trecut și spre popor.

Și mai ales la noi spre popor.“

★

„În poezia lor plină de contraste, acești vechi poeți anonimi cîntau cînd suferința în doină, cînd amorul c-o delicateță deseori surprinzătoare, cînd zîmbeau în strigături, cînd se avîntau spre zări fantastice în cîntecele bătrînești.“

„Evocări“

★

„Forțele poporului muncitor de la noi odrăsleau și înfloreau. Măcelul de la Tatar-Bunar, băile de sînge de la Grivița și din Piața Teatrului Național, suferințele, jertfele, mucenicia, au pus o plămădă înfricoșată în prefacerile rapide ce s-au produs.

Anii sumbri s-au luminat cînd a bătut ceasul eliberării, la 23 August 1944.

Șandramaua alcătuirilor criminale ale burgheziei și moșierilor s-a surpat. Putregaiurile ei au trecut la groapa gunoaielor trecutului. O alcătuire nouă de stat a ridicat din primejdia pieirii acest popor crud încercat“

„Insemnări pe marginea articolului 80“

★

„Pe noi ne interesează clădirea lumii nouă, formarea omului nou într-o întocmire socială mai bună; ne interesează literatura care face pe om mai eroic, mai generos, deci mai fericit. Scriitorul sau criticul de astăzi din Uniune sau din țările de democrație populară nu mai recunoaște istorisirilor criminale, invențiilor morbide, prozei și versului fără scop sau fără scop nobil, dreptul de a se adresa omenirii muncitoare.“

„Evocări“

★

„Avea dreptate bătrînul Homer cînd punea în Iliada sa pe Minerva, zeița înțelepciunii, să-i spuie lui Marte, zeul războiului, într-o adunare de zei în Olimp, că-i un nebun și-un furios ieșit din infern.

Scriitorii găsesc rădăcini progresiste în trecutul cel mai depărtat. Breasla noastră e strîns legată de progresul umanității și cei care nu-și înțeleg datoria sînt falși scriitori și trădători ai unei cauze sfinte.

„Lupta pentru pace“ — Conferință ținută în sala Ateneului R.P.R. la 19 dec. 1950

VIRGIL TEODORESCU

*„M A L C I K”
sau
Povestea izvorului*

*Nimica decît spaimetele tăcerii.
Apoi, pe nicovalea neagră-a nopții,
Un tropot de baroase și de ciocane grele.
Deasupra mării bolta s-a surpat.
Nisipul se-nvîrtește-n aer,
Zvîcnind ca un cocoș decapitat.
Și marea sare-n cioburi, ca un sicriu lichid,
Pe fundul ei, în vid,
Zac ultimile stele.
Răsar luceferi mari de sînge-n schimb.
Pe urmă iar tăcere.
Tăcere. Nemișcare.
Dar cît timp?*

*Pe galbena cîmpie de nisip
Care-nconjoară țărîmul dobrogean,
Se cască gropile tăbăcării.
În zare marea a intrat în cer.
Ca printr-o poartă veche de mărgean
E țărîmul ocolit cu-n cerc de fier:
Rețele uriașe de sîrmă, contraforturi,
Iar în căsoaie scunde, de piatră, mii de tunuri,
Ca niște fiare-adulmecînd spre slavă
Cu boturile pline de bale și otravă.
În nouă sute patruzeci și doi,
În crîncenul și neuitatul an,
Acolo, în orașul dobrogean,
Pe marginile gropii
Ce se căsca spre mare,
Puzderie de tunuri
Scuipau văzduhul sfîșiat
Fără-ncetare.
Nisipul se-nvîrtea în aer,
Zvîcnind ca un cocoș decapitat.*

Fascismul ucisese-o parte din conștiința Europei
 Și zilele planetei se alungau spre moarte
 Pleznite cu un bici de foc.
 O singură nădejde își mai aflase loc
 În inimile pline de ură și rușine, —
 Rușinea unor oameni mînați la abator
 De etinii fără milă —
 O singură nădejde mai pîlpîtia
 Ca o feștilă,
 Ca peste cîmpul troenit a murmurare de tilinci,
 Nădejde-adusă prin văzduh,
 Pe aripi plutitoare,
 De steaua-n colțuri cinci.

Puzderie de tunuri,
 Înșiruite lingă mare,
 Se năpusteau, din zori în noapte,
 Din noapte-n zori, să o doboare.

Muriseră-n oraș un sfert.
 În fiecare zi pămîntul se pustia de viață.
 Și-n gropile tăbăcăriei,
 Unde mormanele de piei
 Mai putrezeau muiate-n var,
 Zăceau, cu ochi sticloși, pustii,
 Nevinovații copii evrei.
 Dulăi lăptoși se furișau să lingă
 Băltoacele de sînge închegat.

Nisipul se-nvîrtea în aer,
 Zvicnind ca un cocoș decapitat.

Ruine. Zgură. Moarte.
 Și marea, ca de fiere, se vînzolea, departe,
 Chemîndu-ne-n zadar
 Să ne îmbrace, ca-n copilărie,
 În haina străvezie de cleștar.
 Doar uriașu-i vuiet s-auzea
 Plutînd, înfuriat, peste oraș.

Ruine. Zgură. Groază. Desperare.
 Prin huruitul ucigaș,
 Alunecînd din regiuni celeste, —
 O singură chemare.
 Auzi copile, tu, această veste?
 Parcă-a pornit spre noi, pe șesu-ntins,
 O țară de izvoare,
 Și parcă, dintr-o dată, s-au aprins
 Lămpașele în noapte.
 Auzia aceste șoapte?
 Parcă-i un zvon de cîntec,
 Un cîntec sovietic,

Mai tare ca distanța,
 Mai tare decât țarul de fier și de beton.
 Privește peste mare, departe, îndărăt,
 A tancurilor turmă pe stepa de omăt
 Cum sfîrtecă în lung și-n lat cîmpia
 Tăind-o în felii
 Ca pe o piine mare, dublă,
 O piine soldățească
 Abia ieșită din cuptorul lipit cu pămîntel,
 Cărată în furgoane
 Prin trîmbe de zăpadă și noroi.
 Privește peste mare, departe, îndărăt,
 Șiroaiele de sînge pe stepa de omăt,
 Privește Leningradu-narmat, pe sub pămînt,
 Acoperit cu blănuri groase de vitejie și curaj,
 Și-auzi, în noapte, ai lui Kirov pași,
 Auzi cum umblă Serioja și Grișa, Vasia, Ivan,
 Și scrișnetul tălpicilor pe ghiață, —
 Un singur trup, o singură viață,
 O singură mînie cruntă
 Ce-mbracă chipul omenirii-ntregi,
 O forță fără-asemuire
 În care fiecare e erou,
 Pentru că împreună sînt:
 Puterea biruinței
 Și aripa speranței.
 Privește peste mare, departe, îndărăt:
 Ca turmele de elefanți
 Cuprinse-n preistorie de frig,
 Zac tancurile hitleriste pe stepa-ntinsă, de omăt.
 Matrosov a pierit. Și Zoia.
 Și-Oleg a fost de nemți ucis.
 Dar milioanele de frați și de surori,
 Cu stropii
 Nețăr muritului lor vis,
 Au înviat, cu prețul vieții,
 Iar, conștiința Europii.

 Trecînd pe-aicea, spre Berlin,
 Un pîlc de-oșteni a poposit, pușin.
 Cu mîna strășină la ochi
 Ei au privit în zare apa verde.
 Le-a fost pesemne dor, pesemne sete.
 Cu degetele ca o sapă
 Ostașii-au scormonit în mal
 Și-au dat de un izvor cu apă
 Cu apă dulce, cristalină.
 Iar după ce-au sorbit și plosca le-a fost de asemeni plină,
 Ei au crestat o cupă

*În țărmul vechi de mare
O cupă căptușită cu scoici scăpărătoare,
O cupă a iubirii omenești,
Și-au scris pe fundul ei de mozaic,
Cu melci albaștri, doar atât:*

„MALCIK“.

ERIK MAJTENYI

MARȘUL ASEDIAȚORILOR

*Tu, luptă grea din zile neuitate,
tu geniu-al revoluției — arzînd,
străluminezi mileniiile toate
ca un potop de flăcări mari în vînt.*

*Al lui Spartacus, Doja, Razin — vis
a turburat a Nevei neagră ceață
o, cîți tovarăși nu s-ar fi înscris
ca să se lupte-acolo pentru viață.*

*Și Lenin de te-ar fi cerut pe tine
să te jertfești, matrozule-năsprit
pe baricade-n flăcări: „după mine“
ai fi strigat și n-ai fi șovăit.*

*Drapelul roșu pe palat să-l vezi,
în lupte mari, netemător, urcîndu-l,
ai fi trecut prin flăcări și zăpezi,
prin ploi de plumb topit să-ți aperi gîndul.*

*Și, ca să lupți la Petrograd, viața
tu ți-ai fi dat-o, ca și alți eroi
să fii acolo cînd despică ceața
prelunga slavă-a timpurilor noi.*

*De-atunci Octombre-a-nvins mereu. — Și-acum
cînd ți sărbătorim aniversarea,
cite drapele filfiite pe drum
și cite stele roșii umplu zarea.*

*Și zi de zi la aprigele munci
Lumina lui Octombrie ne cheamă
cu glasul Revoluției de-âtunci
să mergem înainte fără teamă.*

*Muncește deci, zidește cu tot dragul
cînd trebuie: lovește și răstoarnă,
de parcă-n orice zi ai da atacul,
la Petrograd, Palatului de Iarnă.*

In romînește de H. Grănescu

ALEXEI ARBUZOV ȘI DRAMA PSIHOLICĂ

O femeie tânără, frumoasă, plină de viață, voioasă — că iubește, încredințată că e iubită, gata la orice jertfă pentru iubirea ei, trece printr-o seamă de triste, adânc dure-roase întâmplări ce par că o duc la destrămare; dar viața și lumea din jurul ei — un anume fel de viață și o anume lume — nu-i îngăduiesc prăbușirea, îi determină în-sănătoșirea morală, redresarea sufletească, angrenarea în viața activă și rodnică a colectivității, măcar că o bucată de vreme va mai păstra în inimă amarul tristelor întâmplări recente: iată, pe scurt, drama „Tania“ a lui Alexei Arbuзов.

Un bărbat tânăr, viguros, inteligent, care radiază simpatie (este deopotrivă răsfațat de femei și de prieteni), plin de talent, dornic să creeze ceva folositor semenilor săi, însă ușuratec, schimbător, veșnic cău-tînd altceva și, în orice caz mîndru și ambițios — pierzîndu-se în această veșnică, șovăielnică și neconsistentă căutare, încăl-cînd pe de altă parte la tot pasul înalta etică a societății sovietice, pare să lunece spre o definitivă ratare și să-și atragă oprobiul colectivității; dar aceeași anume viață și aceeași anume lume — la care se adaugă zguduitorul eveniment al Marelui Război pentru Apărarea Patriei — îi împiedică decăderea, îi aduc înzdrăvenirea, îi arată drumul sănătos al vieții: iată cea de-a doua dramă a lui Alexei Arbuзов, „Ani de pribegie“.

Transformarea în bine a omului ce trăiește în mijlocul avîntului obștesc pentru clădirea unei lumi noi, mai bune — nu e o temă rară în literatura sovietică. Dimpotrivă, ceea ce deosebește în primul rînd această literatură de aceea din lumea capitalistă este tocmai zugrăvirea omului de tip nou, crescut de partid, înfățișarea luptei sale necurmăte pentru înfrîngerea a ceea ce este vechi într-însul și pentru fericire, cum și arătarea limpede, că individualiștii, egoiștii, indiferenții, rămașii în urmă care se încăpățîneză să rămîină în urmă, se exclud de la sine din societatea sovietică.

Dacă, deci, tema aceasta a fost permanent dezbătută, atunci ce anume nou și personal aduce oare Alexei Arbuзов în dramele sale?

Mai mult, poate, decît mulți colegi ai săi, Arbuзов cunoaște în adînc structura psihologică a omului, contradicțiile lui lăuntrice, felul în care fiecare duce lupta cu aceste contradicții. Apoi, printr-o deosebită măiestrie artistică, el știe să creeze acea atmosferă necesară desfășurării fiecărui moment psihologic, prin care drama devine mai emoționantă, mai umană și mai clară. În sfîrșit, el are de partea sa un lirism totodată puternic și discret, care iscă stropul de lacrimă în colțul ochiului, fără să cadă vreodată în „hohotul de plîns“ pe care l-a exploatat cu facilă abilitate melodrama burgheză.

„Drama psihologică, în genul aceleia scrisă de Arbutov, trebuie să ia dezvoltare în dramaturgia noastră” — a spus Alexandr Korneiciuk la cel de-al doilea Congres unional al scriitorilor sovietici.

★

La începutul dramei, fericirea Taniei se întemeiază pe un sentiment exclusivist: își iubește, își adoră, își răsfată soțul — și, în afară de această dragoste, ea nu mai știe nimic, și nici nu vrea să știe. Soțul ei, Gherman Nikolaevici Balașov, e inginer constructor, preocupat să pună la punct o dragă electrică pe care a inventat-o. Tania a urmat cândva medicina, ar mai fi avut un an de studiu ca s-o termine, dar a renunțat, fiindcă l-a întâlnit pe Gherman, și acum se ocupă cu râvnă și interes să-i deseneze ea schițele trebuitoare, fiindcă se pricepe, atât cât e nevoie, la desen.

Iată, Tania împlinește primul ei an de căsnicie. E nespus de voioasă. Exultă de fericire. Se învîrtește prin cameră în ritmul unei polci. În acel joc naiv și copilăros al dragostei sale, ea ține să facă o surpriză soțului ei iubit, când vine seara acasă, și-l întâmpină, ascunsă într-un dulap. Descoperită acolo de Gherman, „Tania i se aruncă degît—spune indicația autorului. *Elo ia în brațe și o învîrtește prin cameră. Ea îi sărută ochii, fruntea, tâmplele: amîndoi rid în hohote*”. Și Gherman, prins și el în jocul pueril al dragostei, îi întinde un pachet: „Uite... asta-i pentru tine”. I-a adus „o muzicuță în culori vesele”, care cîntă dacă-i învîrtești manivela.

„TANIA (despachetează nerăbdătoare): *O jucărie!... Auzi, cîntă... Cîntă despre noi, Gherman...*”

De la început, dansul Taniei prin cameră, ascunsul în dulap, sărutările nebunești, „muzicuța” soțului, puiul de corb numit Semion Semionovici, Krasnodarul care-i o jucărie ca și muzicuța, răspunsul ei simplu, cald, limpede că ea n-o să facă niciodată altceva decît că o să-l iubească pe el — toate acestea ne așează în atmosfera de fericire desăvîrșită, inconștientă, prevestitoare totuși de furtuni, din „Casa de păpuși” a Norei lui Ibsen, care și ea dănuțuia magistral tarantela.

De ce — s-ar putea întreba cineva — asemenea fericire completă trebuie negreșit să cuprindă într-însa prevestirea unor furtuni apropiate? Ce vină se poate aduce unei tinere femei că-și iubește atât de mult soțul? Iar soțul însuși, nu trebuie oare să fie tot atât de complet fericit, tocmai fiindcă este iubit „atît de mult”? Să recunoaștem că e o profundă nefericire să-ți întemeiezi fericirea, să-ți clădești viața concentrîndu-ți cu exclusivitate bogăția sufletească asupra unui singur obiect, cînd viața este atât de complexă și cu atîtea variate exigențe! Și e o nefericire, pentru că exclusivismul duce la prăbușire din clipa cînd obiectul preocupării tale exclusiviste s-a depărtat de tine ori a pierit, dintr-o pricină sau alta.

Tot ceea ce Tania ar putea să gîndească, să simtă, să realizeze, totul se învîrtește în preajma lui Gherman și pentru Gherman. Cu cîtă adîncă și fină cunoaștere a psihologiei umane, cu cîtă economie de vorbe știe Alexei Arbutov să ne dea caracteristica fericirii inconștiente a Taniei! În ziua primei aniversări a căsătoriei, cîțiva foști colegi de facultate — fete și băieți — vor să-i facă o vizită. Ea nu-i primește, ca să nu-i turbure ziua fericită. Dar colegii știu că ea este acasă: au auzit-o cîntînd la pian. Una din fete, plecînd, îi lasă un bilet în care îi scrie cu amărăciune: „... *Despărțirea e grea, dragă prietenă, dar facă-se voia ta — dacă tu o dorești. N-o să mai venim pe la tine...*” Tania, care-și pierde astfel prietenii, „*rămîne o clipă pe gînduri*”, apoi: „*Ei și ce-i?... fie și-așa... fie și-așa...*” Da, ea dă din umeri nepăsătoare la pierderea prietenilor, fiindcă e tare pe „*fericirea*” ei, tot așa cum a renunțat la medicina pentru aceeași fericire. Gherman îi spune: „*Păcat că n-ai și tu prieteni*”. Și ea îi răspunde: „*Te am însă pe tine*”. Gherman dorește un copil. Ea: „*Nu, Gherman... vreau să rămînem numai noi doi. Altfel vom fi trei, tu îl vei iubi și nu vreau să împart cu nimeni dragostea ta... nici chiar cu el*”.

Așa dar, nici studii, nici prieteni, nici copil—Gherman și numai Gherman. Totuși, Tania va naște un copil. O prietenă, Dusia, se entuziasmează:

„DUSIA: *Gherman Nikolaevici trebuie să fie în culmea fericirii...*”

TANIA: *Nu știe încă. Să nu-i spun nimic, Dusenka. O să-i spun eu. Am făcut asta pentru el, numai pentru el.*

Iată unde duce exclusivismul! O femeie care nu dorește, nu simte nevoia firească de-a fi mamă, dar care va face un copil numai din dragoste „pentru el”, fiindcă *el* vrea copilul — asemenea femeie este aproape un monstru. Și fără îndoială că, trăind în societatea burgheză, Tania n-ar fi fost altceva. Sau, dacă ne temem de cuvinte prea grele, să acceptăm că n-ar fi fost de-a dreptul un monstru; dar să recunoaștem că ar fi fost cel puțin aceea „iederă” vrednică de plîns pe care ne-o descrie în romanul său Grazia Deledda, acea femeie lipsită de orice vigoare sufletească, care cu stearpă îndărătnicie se agață de unicul sentiment de care e capabilă în viață: iubirea pentru un bărbat, chiar după ce bărbatul a părăsit-o — ceea ce nu e mai puțin monstruos.

Dar Gherman? Cît e el de fericit știindu-se iubit „atît de mult”? Un bărbat fără personalitate, lipsit de orice preocupări mai deosebite, nestrăbătut de nici un elan propriu interior, s-ar fi complăcut — comod, trîndav și tern — în această situație de iubit cu o dragoste covîrșitoare pe care i-o închină tînăra și frumoasa-i soată. Dar Gherman e un om deplin, complex, cu aspirații care cer sprijin din partea unei mari iubiri, și care o resping cînd iubirea devine o piedică în realizarea lor. S-o spunem fără ocol: pe Gherman îl obosește dragostea acaparatoare a Taniei, îl face absent, îl face disponibil.

Dar vrea dramaturgul să ne spună că Gherman n-o iubește pe Tania? Nicidecum! Doar nu și-a legat viața de a ei, ca într-o piesă burgheză, fiindcă Tania i-ar fi adus „o serioasă zestre”. A iubit-o și o iubește, dar tot ce se întîmplă în chiar primul tablou ne dă să înțelegem că nu dragostea *lui* a obosit, ci că l-a obosit dragostea *ei*, că „binele” pe care ea îl face nu-l face bine, ca să folosim o expresie a lui Montesquieu. Într-asta se vede iar măestria lui Alexei Arbuzov, care în drama „Tania” și-a propus să dea viață scenică nu „dramei” lui Gherman, care nici nu e o dramă, ci a Taniei. Totuși, nimic din ceea ce trăiește și spune Gherman nu este indiferent, mai

ales cu referire la ceea ce are de trăit și de spus eroina titulară.

În tabloul al doilea, după șase-șapte luni de la înfîia aniversare a căsniciei, Gherman sărbătorește cu o seamă de prieteni reușita invenției sale. În conștiința lui trăiește ideea că, la această reușită a contribuit nu soția lui care a lucrat nopți întregi la desenarea proiectelor, ci Maria Donatovna Șamanova — directoarea unei mine de aur de pe fluviul Enisei — care a primit să experimenteze draga electrică la mina condusă de ea, și de care Gherman se simte tot mai atașat. Și:

„GHERMAN: *Atențiune, vă rog! (Se ridică). Propun să închinăm în cinstea aceleia care m-a ajutat în lucrul meu... căreia îi datorez victoria mea.. în cinstea Mariei Donatovna)*

(Toți ciocnesc. Se aud diverse urări. Tania se ridică de la masă și se apropie de colivia corbului.)

Fără îndoială că ridicarea Taniei de la masă în acest moment, apropierea ei de colivia puiului de corb sînt infinit grăitoare pentru durerea și decepția pe care ea le încearcă la auzul toastului rostit de Gherman. Dar totodată, momentul acesta mai ilustrează ceva: cum Gherman se depărtează treptat de iubitoarea lui soție.

Gherman, fără să fie structural un neînțelegător, un insensibil, un egoist, a ajuns să nu mai înțeleagă nimic din frămîntările tovarășei sale de viață, nici acum cînd ea ar voi să-și țipe revolta că iubitul ei e un ingrat dacă aduce mulțumiri Șamanovei, iar pe ea o dă cu totul uitării.

Cînd Tania e îndemnată de către unul din invitați să bea, iar ea îi spune că nu poate, că „n-are voie”, fără să lămurească nici chiar soțului ei că totul e din pricina sarcinei, — Gherman își arată cum nu se poate mai grăitor și absența și neînțelegerea: „Las-o — spune el. — *E bozumflată. Și habar n-am de ce.*”

La un moment dat, Tania e cuprinsă de amețeală; îi este ușor rău. Tinerii musafiri trec în odaia alăturată.

(„Toți pleacă. Gherman îi dă Taniei un pahar cu apă. Ea ridică puțin capul, se uită fix la dînsul și izbucnește deodată într-un rîs sonor și zgomotos.)

TANIA: *Gherman, Gherman... ce caraghios ești... Nici nu-ți închipui ce caraghios ești! (Se înăbușe de râs.) Celebrul soț a adus un pahar cu apă!*

GHERMAN: *Va să zică așa... te-ai prefăcut bolnavă... înadins... ca să-mi expediezi prietenii.*

TANIA (zîmbind): *A sosit ceasul să-ți dezvălui marea taină. Lasă-te în genunchi, soțul meu.*

GHERMAN: *N-am chef să ascult prostiile tale! (Se îndreaptă spre ușă).*

TANIA: *Zău, Gherman, că vreau să-ți vorbesc serios...*

(El iese trîntind ușa).

E întâia, și se va vedea că este cea din urmă oară cînd Tania a voit să-i vestească nașterea viitoare a copilului lor, iar Gherman „iar nu înțelege nimic“, fiindcă — la stadiul la care se află legătura lor — nu poate să mai înțeleagă. De ce? Cu aceeași finețe, cu același tact, dar și cu aceeași ascuțime, Alexei Arbuзов ne lămurește din chiar primele scene. Soții își amintesc de începuturile iubirii lor:

„TANIA: ... Ții minte cum ne-am cunoscut noi anul trecut?

GHERMAN: *Cum am hoinărit pe Tverskoi...*

TANIA: *Apoi am mîncat prăjituri...*

GHERMAN: *Și am fost la cinematograful...*

TANIA: *Și am văzut unul și același film... Și pe urmă am hoinărit iar prin Moscova, toată noaptea, pînă ce au apărut primele tramvaie, iar dimineața am întîrziat la facultate.*

GHERMAN: *Dar ție... nu-ți pare rău că ai părăsit facultatea? În primăvara asta, ai fi ieșit medic. Mai aveai un singur an și terminai...*

TANIA: *Ei poftim, iar începi... Să nu-mi vorbești niciodată despre asta. Te iubesc, și a iubi înseamnă să uiți de tine, să uiți totul pentru cel iubit. Sînt în stare să stau nopți întregi să desenez pentru tine, fiindcă lucrările tale au devenit ale mele, fiindcă tu ești eu.*

GHERMAN: *Dar tu n-ai să poți trăi veșnic numai din viața mea. Înțelege, Tania. O să-ți fie urît și plictisitor.*

Tania nu mai răspunde; ocolește răspunsul printr-o cochetărie. Pentru înțelegerea deplină a dramei pe care o va

trăi Tania, această replică din urmă a soțului ei este esențială, așa cum ea lămurește și cauza stării lui Gherman. „Tu n-ai să poți trăi veșnic numai din viața mea“ — replica aceasta mărturisește, fără s-o mărturisească, și inversul: „Nici eu n-am să pot trăi numai din dragostea ta“.

Nu se poate da o caracterizare mai profundă a Taniei din prima perioadă a vieții ei, decît o fac cuvintele lui Gherman. Ele indică și risipirea și superficialitatea în preocupări, și cea completă și îngrozitoare „lipsă de năzuințe personale“. Totodată ne arată de ce Gherman a ajuns să nu mai poată înțelege nimic din ceea ce o privește pe Tania și de ce se depărtează de dînsa. Gîndurile lui Gherman despre soția lui — gînduri care-l duc la acele atitudini arătate pînă acum — și ceea ce este ea în realitate, constituiesc cele două poziții ajunse în conflict, care vor da naștere dramei: Ea: Tu, numai tu și totul pentru tine; El: — Nu se poate trăi veșnic din viața altuia!

Cu o rară vigoare dramatică, cu acel lirism deopotrivă puternic și discret de care am pomenit, Alexei Arbuзов ne va arăta în desfășurarea scrierii sale admirabile, că dreptatea este de partea lui Gherman și nu a Taniei, pentru că așa o cere viața, viața în noile condiții ale realității sovietice. Și nu numai atît: însăși Tania, prin transformarea sa ulterioară, va întări dreptatea poziției lui Gherman, măcar că suferința ei umană nu se va risipi ușor.

De unde începe drama Taniei? După ce Gherman a săvîrșit „gafa“ de-a aduce mulțumiri Șamanovei și de-a o uita pe dînsa, după ce ea a încercat să-i anunțe că vor avea un copil, iar el „n-a înțeles nimic“, Tania surprinde o convorbire între soțul ei și Șamanova, în care Gherman îi dezvăluie acesteia totată situația din casa lui și-i mărturisește dragostea pe care o simte tot mai puternic pentru dînsa.

Din subtext — cum ne învață Stanislavski — înțelegem perfect de bine ceea ce se petrece în mintea și în inima Taniei care e gata să dăruiască lui Gherman un copil, „numai pentru el“, tocmai atunci cînd el s-a înstrăinat complet de dînsa și o iubeste pe Șamanova. Și nu numai din subtext. Tania a hotărît să plece fără să mai dea ochii cu Gherman, fără să mai provoace sau să

mai aștepte „explicații“. Își strânge în grabă câteva lucruri. De alături, din camera unde-și are invitații, apare Gherman.

E greu să rezistăm ispitei de-a cita aici acea pagină în care dramaturgul sovietic rezolvă plecarea Taniei cu mijloacele cele mai simple, mai umane, mai firești, dar nu mai puțin impresionante, fără să facă apel la vreo „scenă casnică tare“. Iată acea pagină magistrală:

„GHERMAN: *Da-unde te duci? Ce e cu ceaiul?*

TANIA: *E în bucătărie. Mi se pare c-a fiert. Eu trebuie să mă duc la croitoreasă pentru un minut.*

GHERMAN: *Dar vii repede?*

TANIA: *Da. E aproape.* (Nemaiputînd să se rețină, fuge spre el și-l îmbrățișează strîns).

GHERMAN: *Ce-i cu tine?*

TANIA: *Tu ești bun, nu-i așa Gherman? Tu ești bun. Spune că ești bun. Hai spune: „Sînt bun“.*

GHERMAN (zîmbind): *Sînt rău...*

TANIA: *Nu, nu, ești bun... Și lasă să-ți fie bine (Îl privește zîmbind) Să ții minte că trebuie să plătești chiria pentru pian... am rămas dator.* (Se îndreaptă spre ușă).

GHERMAN: *Tania!*

TANIA (apropiindu-se): *Ce e?*

GHERMAN: *Cumpără-mi și mie niște țigări... Ai bani? (Tania tace). Uite ia... (Îi întinde bani). Cumpără-mi o cutie de „Kazbek“.*

TANIA: *Bine.“*

Gherman trece în camera alăturată. Tania se uită la bani, îi pune pe masă și iese repede. Peste o clipă se aude cum se trîntește ușa de la intrare.

Tania a plecat. O vedem după aproape un an „într-o cameră mică dintr-o casă de lemn de la marginea Moscovei“, trăind împreună cu copilul ei — copilul ei și-al lui Gherman, pe care l-a botezat Iura, așa cum a voit-o Gherman. Își câștigă existența desenînd schițe și proiecte. A izbutit oare să-și vindece rana? A izbutit să se vindece de dragostea ei pentru Gherman? Nu, nu încă! Despărțirea de soțul ei a fost o hotărîre a voinței, un act lucid în mijlocul unei disperări, dar nu cu consimțămîntul inimii. A trimis-o pe amica ei

Dusia să-l vadă pe Gherman și să-i aducă știri despre dînsul. Dusia îi spune că, vorbind cu ea, el rîdea mereu. Tania rostește ca un ecou, tristă și gînditoare: „E vesel...“

Dureroasă resemnare! Și totuși, omul nu poate trăi gol de dragoste. Tania a schimbat „obiectul“ sentimentelor sale exclusiviste: îl iubește pe Iurik, copilul ei — îl iubește așa cum l-a iubit pe Gherman. Cu aceeași pasiune. Cu aceleași dezmierdări. Mai mult: cu aceleași cuvinte în dezmierdări. În sfîrșit, cu același ucigător exclusivism.

Să subliniem încă o dată pătrunderea psihologică a dramaturgului sovietic? Care autor burghez n-ar fi făcut din plecarea Taniei de-acasă ori o decădere cumplită care să ne „zguduie“ (am fi întîlnit-o, desigur, în mare mizerie, printre prostituate), ori o nepăsare cinică și luarea vieții brusc *da capo*, în noi condiții (un fel de mare curtezană care spoliază pe bărbații morți după ea și care-și bate joc de ei)? — Alexei Arbuzov și-a propus într-adevăr să ne zugrăvească transformarea Taniei și revenirea ei la viață, în mijlocul colectivității sovietice, dar pentru asta a ținut — și aici stă simțul lui de psiholog — să ne arate întregul proces al transformării. Resemnare în ceea ce-l privește pe Gherman? Da! Dar o nouă iubire, tot atît de covîrșitoare: pentru copilul ei, în care ea va evoca la tot pasul marea iubire pentru fostul ei soț.

Însă îi e dat Taniei să trăiască o nouă dramă și viața să-i rămîină din nou pustie: copilul se îmbolnăvește și, în ciuda îngrijirilor materne, moare. „Acum nu mai am nevoie de nimic“ — spune ea. „— Vreau să rămîn singură. Singură de tot. Nu vreau pe nimeni“.

Nici de data asta, interpreta Taniei, înainte de a-și trage în tîmplă eventualul glonte, nu va avea să clameze cine știe ce fraze patetice despre suferința ei. Fiindcă suferința ei este reală și adîncă, iar nu „teatrală“, ea tace, parcă împietrită, dar covîrșită de gînduri.

Nu-i va fi ușor interpretei să trăiască scenic acest moment mut și totuși adînc expresiv. Autorul a știut atît de bine să ne pregătească pentru el încît noi nu numai participăm la durerea Taniei, dar îi

și ghicim gândurile, acum confuze, dar străbătute de un suflu nou. În timpul boalei lui Iurik, Tania a căutat prin vechile ei caiete de pe timpul când studia medicina, să afle tratamentul difteriei. Sîntem siguri că acum Tania trăiește din adînc regretul că nu e medic, că n-a putut să-l salveze pe Iurik, salvîndu-se totodată și pe sine. Sîntem siguri că Tania acum — pătrunsă, firește, de gânduri triste, pesimiste, despre viața ei și despre viață în genere — nu-și dă încă seama de greșelile felului ei de-a fi pasional, exclusivist, dar își va fi dînd seama, măcar într-o clipă cît un fulger, că ea ar fi trebuit să termine medicina, că deci ar fi trebuit să aibă o năzuință, și nu numai un sentiment...

A mai trecut un an. Ne aflăm într-o cabană la marginea unui drum prin taiga, între Enisei și Mina de aur, unde e director Șamanova, noua soție a lui Gherman. Aici poposesc tot felul de oameni. De exemplu, acum poposește unul Vasin, care are o filozofie de tot nostimă. A tras la cabană ca să se odihnească, dar de dormit nu doarme. De ce? „Din curiozitate — explică el. — Uneori ești atît de obosit că nu te mai ții puterile, dar rezisti fiindcă te gîndești: dacă în timp ce dormi se întîmplă ceva interesant iar tu, ca un dobitoc, dormi și pierzi evenimentul?” Mai poposește și Alexei Ivanovici Ignatov, șeful regiunii aurifere. Interesant om, cum vom vedea. A intrat cu noaptea-n cap și Tania. E doctoriță. Intre timp, și-a terminat studiile, i s-a propus un post de medic în Siberia și a primit. Vine în trecere. Are de văzut o fetiță bolnavă, căreia-i merge mai bine. A intrat în vorbă cu Ignatov. Din această conversație, desprindem că Tania își găsește în studiu și-și găsește acum în practica medicinei un refugiu, un mijloc de-a uita trecutul dureros, și că nu-i încă pe deplin vindecată, deși începem a simți la dînsa oarecare schimbare. Insuși limbajul ei este schimbat: „Important e că mă simt aici folositoare” sau „Numai munca poate să aducă omului adevărata fericire”. Firește, ea are dreptate: cîtă nobilă mîndrie nu-ți dă conștiința că ești folositor, că desfășori o activitate rodnică! Dar nu trebuie să credem *ad litteram* cuvintele ei, căci tot ea spune: „Restul e o născocire —

o minciună” și „...toate-s iluzii, fantezii” și: „...dragostea îl face pe om mai întîi orb și pe urmă calic”. Despre prietenie, o cugetare la fel. Ignatov presupune că ea a primit să vină în taiga, dintr-un fals romantism. Protestul Taniei e ușor, fără valoare. Cînd ea îi spune că poate-i mai bine că n-are prieteni, Ignatov îi răspunde: „Probabil că dumneata crezi că singurătatea întărește pe om. Caută să înlături această idee, fiindcă te duce la egoism”. În urma maximelor ei amare, Ignatov o întrebă:

„IGNATOV: ... De unde cunoști atît de bine toate astea? Pe baza cărei experiențe te pronunți?”

TANIA: Eu?... Ce importanță are... Știu că-i așa, fiindcă am avut pe cineva apropiat, o prietenă căreia i s-a... De altfel, ce te privește pe dumneata?”

IGNATOV: Felul cum judeci dumneata dă impresia că te-ai făcut vinovată de ceva și ai venit aici să fii de folos și în felul ăsta să-ți ispășești păcatele... Iartă-mă, dar există în această atitudine a dumitale ceva foarte jignitor și pentru dumneata și... să zicem, și pentru mine. Oare trebuie să cred că nu mai există pe pămînt nici dragoste, nici prietenie, numai pentru că amica dumitale a nimerit un nemernic care...

TANIA: Taci, te rog! (Stă în fața lui Ignatov, cu pumnii încheștați, gata să lovească). Să taci imediat! (Pauză). El nu-i vinovat cu nimic... Cu nimic, ai înțeles?”

Firește, conștiința ei nu-i spune că are păcate și că ar avea ceva de ispășit. Firește, ea îi ia apărarea lui Gherman, fiindcă nu-i încă pe deplin vindecată, fiindcă nu s-a produs încă într-însa transformarea hotărîtoare. Și, desigur, fiindcă autorul nostru știe că asemenea transformare nu se produce cînd vrea autorul, ci numai atunci cînd vrea viața.

Chemat la regiune și silit să facă un popas, în cabană apare și Gherman.

Văd ochii răposatului Bataille cum sclipesc dincolo de mormînt. Adică „e rost” aci de o nouă „scenă tare”: revederea dintre cei doi soți. Imbrățișări, leșinuri, reproșuri, ceasal marilor socoteli, disperare, împăcare, iarăși disperare și din nou despărțire. Totul, patetic și cutremurător. Ei nu! și de data asta autorul sovietic ocolește ocazia.

Gherman a suferit un ușor accident cu mașina și ar avea nevoie de un doctor ca să-l panseze. Dar „doctorul” se află deocamdată alături, după o perdea, unde e patul cu fetița bolnavă. Gherman stă de vorbă cu Ignatov, superiorul său. Dar:

„TANIA (de după perdea): *Vă rog să vorbiți mai încet, că deranjați.*

GHERMAN: *A cui e... vocea asta? Cine e?*

IGNATOV: *Doctorul. Da' ce-ai?*

GHERMAN: *Doctorul? Atunci, mi s-a părut. Curios...*

Și ei intră alături. Când se întorc „doctorul” plecase. Deci *NU S-AU ÎNTÂMPLAT*.

Cît adevăr simbolic în această „întîmplare”: atîta vreme cît Tania nu e deplin vindecată, cei doi soți nu trebuie să se revadă, fiindcă nu mai au ce să-și spună în legătură cu dragostea lor, fiindcă nu trebuie să-și mai spună nimic. Când Tania se va înzdrăveni, cînd ea va fi ales un drum nou și sănătos în viață, atunci ea însăși, îndemnată și de Ignatov, cum vom vedea, va provoca revederea, ca înzdrăvenirea să fie totală.

Vasin — acela care nu vrea să adoarmă ca să nu piardă vreun eveniment important — ațipise între timp și, dîndu-și seama că multe s-au întîmplat în cabană cît a dormit el, ajunge la disperare:

„VASIN: *..M-am trezit tîrziu. Ce ghinion!.. Nu trebuia să adorm... Asta s-a trezit... celălalt a sosit... și ea nu mai e... Și ce s-a întîmplat — nu se știe. Oj, simt că am scăpat cel mai interesant moment!*”

Fără doar și poate că ar fi fost „cel mai interesant moment” dacă foștii soți s-ar fi revăzut, după atîtea întîmplări în viața unuia și a altuia. Dar revederea ar fi fost prea devreme și n-ar fi fost chiar atît de „interesantă” ca aceea care va avea loc ceva mai tîrziu, cînd va căpăta o cu totul altă semnificație.

...Și mai trece un an. Tania se află în vizită la Ignatov, devenit bunul ei amic și sfătuitor. În mijlocul unei convorbiri destul de banale, Tania izbucnește în plîns. Pentru că ea nu s-a hotărît să-i facă pe loc operația necesară, o femeie-inginer la mina de aur a murit.

„TANIA: *Vreau să plec. Pentru totdeauna. Nu mai cred în mine. Sînt o fetișcană vred-*

nică de milă și nehotărîtă... proastă și incapabilă.”

În timp ce Ignatov găsește cuvinte calde care s-o îmbărbăteze, sună telefonul. E medicul șef care cere Taniei să plece de îndată la Mina de aur, unde un copil se află grav bolnav. Afață e viscol cumplit și troiene de zăpadă. Ar trebui să faci pînă la mină patru ore cu schiurile prin zăpezi și vifornită. Tania șovăie. Îndemnul lui Ignatov cu aceleași argumente calde, omenști (ar salva un copil și ea însăși ar recăpăta încrederea în sine) o hotărăște. Tania pleacă.

Seara tîrziu, în micul club al minei, se joacă de către amatori spectacolul „Ceapaev”. Minerii-interpreți sînt foarte preocupați de spectacol, și totuși sînt neliniștiți că doctorul întîrzie să vină iar copilul se știe că-i foarte serios bolnav. Un miner care interpretează pe Marinar spune: „...Nu mai există eroismul de altădată. Uite, dacă Ceapaev ar fi fost doctor, într-o clipită ar fi trecut prin orice vijelie”. În sfîrșit, intră un flăcău purtînd pe brațe o femeie. E Tania leșinată. Cineva, recunoaște că „fetișcana asta” e doctorul.

„MARINARUL: *Ah, tu micuțo... (O îmbrățișază pe Tania și o sărută.) Ah, tu... Ceapaeva...*”

Vasăzică mai există eroism. Și de eroismul acesta este capabilă, a devenit capabilă „excluzivista” Tania.

„Băieții”, fără să-și neglijeze „intrările în scenă”, se întrec s-o îngrijească pe Tania, ca să-și revină în simțiri cît mai repede. Tania s-a trezit. A venit și directoarea minei care e Șamanova, soția lui Gherman. Copilul bolnav e băiețașul lor.

Tania a salvat copilul. Totuși, ea nu pleacă încă din casa Șamanovei. Așteaptă venirea lui Gherman care fusese la Moscova. Simte nevoia să-l revadă, îi e puțină teamă de această revedere, dar ține s-o înfrunte, mai ales la îndemnul aceluiași prieten Ignatov:

„IGNATOV: *... Nu vreau decît un singur lucru: ca dumneata să fii fericită. Caută să fii tare — asta-i tot... Fericirea este a aceluia care știe s-o cucerească.*”

Gherman se întoarce. Întrevederea are loc. E simplă. Foarte puțin despre trecut. Abia o ușoară umbră de tristețe. În sfîrșit:

„TANIA: *Trebuie să plec. Dă-mi mâna. Să ai grijă de băiat și îți doresc să fii fericit. (Își pune blana și căciula cu urechi).*

GHERMAN (Îi strânge mâna): *Îți mulțumesc pentru Iurka. (Pauză).*

TANIA (pe neașteptate): *Sărută-mă la despărțire. (Gherman o sărută. Ea fuge spre fereastră, se uită prin cameră, zîmbește). Asta a fost sfîrșitul!“*

De nenumărate ori în desfășurarea dramei sale, Tania a simțit nevoia să se retragă lângă o fereastră, să fie singură cu durerea ei, și cu peisajul pe care i-l oferea cadrul ferestrei și care, desigur, nu-i spunea nimic atunci. Acum, a venit „sfîrșitul“. Acum, ea va deschide larg fereastra spre un peisaj proaspăt, al unei vieți mai bogate, rodnice.

„IGNATOV: *Înțeleg totul și fără să-ntreb cînd mă uit în ochii dumitale. Nu te mai temi de nimic, nu-i așa? E adevărat?*

TANIA: *Da. Ce ciudat! A trebuit să-l văd ca să-mi dau seama că sînt cu totul și cu totul alta! Ce minunat e sentimentul libertății... Parcă nici n-am pășit încă în viață, parcă abia s-a sfîrșit adolescența! Scumpa și ridicola noastră adolescență...“*

„Ce minunat e sentimentul libertății!“ — spune Tania. Și noi am putea preciza: e mai ales minunat sentimentul eliberării, al eliberării de o fericire stupidă, mărunță, parazită, fericire de colivie. Tania a spart colivia. Tania a învățat „să zboare“ — și zboară, adică a început să-și trăiască viața din plin.

Cu aceasta iau sfîrșit suferințele tinerei femei; cu aceasta se desăvîrșește transformarea sa; cu aceasta se termină și drama „Tania“.

Analizarea acestei lucrări dramatice, pe care cu intenție am făcut-o amănunțit, ne scutește de bună seamă să procedăm la fel și cu cea de-a doua dramă: „Ani de pribegie“.

Autorul e același, — deci spiritul, stilul, metoda, atmosfera nu pot fi altele. Mai mult: la prima vedere, însăși tema parcă e aceeași și anume: transformarea în bine a unui om care apucase pe drum greșit. Cu toate acestea, avem aici cu totul altă dramă.

Se pare că Alexei Arbuzov a ținut prin „Ani de pribegie“ să-și dea singur șie-și o replică la „Tania“. În adevăr, de unde — cum am văzut — tînăra femeie are de suferit pentru că „e lipsită complet de năzuințe personale“, pentru că a făcut din sentimentul iubirii pentru Gherman unica-i țintă în viață, — aici, în „Ani de pribegie“, tînărul Vedernikov, personajul central al piesei, va avea de suferit tocmai fiindcă năzuiește la prea multe. Amicul său Lavruhin îi spune:

„LAVRUHIN: *Nu, dragul meu, în viață trebuie să ai un singur lucru principal, iar toate celelalte să i se subordoneze.*

VEDERNIKOV: *Unul singur? Cînd n-avem decît o singură viață! Adică pe tine nu te chinuiesc ispitele, Mihail? Uite, eu mă deștept uneori, noaptea, și mă cuprinde deodată groaza, la gîndul că n-am să pot ajunge niciodată geolog, ziarist, actor, aviator — or, la toate astea am visat cîndva! Și atunci îmi închipui felurite destine, inventez cite o poveste... De exemplu azi, am mințit pe cineva că sînt aviator. Și aș fi putut fi aviator, nu? Cu toate astea n-am să fiu niciodată. Niciodată, pricepi, Mișa?“*

Nu ne-ar lipsi mult să credem că, de la o dramă la alta, Arbuzov se contrazice. Dar nu! nu e vorba deloc aici de răsturnarea unor idei exprimate mai înainte, într-altă parte. Cum? — poate întreba cititorul — pedepsești pe cineva că e exclusivist în viață, iar pe de altă parte susții că „în viață trebuie să ai un singur lucru principal, iar toate celelalte să i se subordoneze“, și în același timp îl pedepsești și pe acela care năzuiește prea multe lucruri deopotrivă de prețioase și mai spui că nu e contrazicere?! Așa pare să fie și totuși nu-i așa.

Firește, omul lipsit de sentimentul iubirii este un om, dacă se poate spune, inuman. Dar subordonarea „tuturor celorlalte“ sentimentului iubirii pentru un om este, cum ne-am străduit să arătăm în analiza Taniei — ceva monstruos. Apoi, unde scrie că iubirea e de un singur fel și că ea nu se întinde, diversă, și asupra altor obiective? Nu-ți poți iubi oare soțul cu o dragoste sinceră, caldă, cinstită, gata și la sacrificii cînd viața o cere, și în același timp să iubești tot atît de cinstit, cald și sincer copilul, mama, floarea, lacul, steaua;

ba să iubești un ideal înalt pe care ți l-ai făurit?

Iată unde stă miezul problemei! Numai un ideal înalt dă înțeles vieții ce se vrea mereu împlinită, iar iubirea pentru un singur om nu-i și nu poate fi un ideal înalt și ea nu poate umple o viață.

Dar Vedernikov? Ce are autorul cu Vedernikov care, iată, ar vrea să îplinească doodată atâtea lucruri frumoase? Încă o dată: prea vrea el să îplinească multe ca să ajungă să îplinească ceva! Ambițiile, oricât de nobile, dacă sînt prea multe și depășesc forțele tale; năvala unor dorinți multiple și uneori contradictorii în inima omului; idealurile mari, prezente simultan și cerînd grăbite să fie realizate — toate acestea duc în chip firesc la sterilitate. E o risipire fără rod. Un fel de aflare în treabă de pomană. E dovada superficialității și a inconsistenței sufletești. E o falsă idee despre bogăția vieții și despre fericire, — ca și la Tania, însă la capătul opus.

Așezați față-n față, Tania din prima perioadă a vieții ar putea să-i spună lui Vedernikov: „Adevărata fericire stă numai în felul de viață preistoric, cînd omul trăia în copaci“. La care Vedernikov ar putea să-i replice: „Adevărata fericire stă numai în lux exorbitant“. Una e sclava exclusivismului ei barbar; celălalt e robul fluctuațiilor confuze și al excesului de bogăție. Extreme. Amîndoi vor simți nevoia libertății, nevoia eliberării.

Dar „Ani de pribegie“ mai conțin o idee tot atît de însemnată.

Pe cînd Tania greșea față de propria-i fericire, Vedernikov se face de-a dreptul vinovat față de societate, față de „modul de viață sovietic“, cum zice prietenul său Lavruhin. Pe cînd Tania a avut ea singură de suferit de pe urma greșelii sale inițiale și — ca să vorbim de pe poziția unei morale justițiare — și-a aflat pedeapsa în chiar acele suferințe, Vedernikov, prin păcatele sale provoacă suferințe altora, și în genere comportarea sa contrazice flagrant morala liber consimțită de întreaga colectivitate în mijlocul căreia trăiește. A cădea în culpă față de societate, într-un fel sau altul, e un fapt care atrage după sine sancțiunea. Fără să fie vorba de un culpabil odios din

punctul de vedere al justiției legiferate, Vedernikov nu e mai puțin odios — în ciuda unor trăsături net pozitive — față de etica societății sovietice, și s-ar cuveni să i se aplice o pedeapsă. Alexei Arbuзов ne arată că aceea care-l judecă pe Vedernikov nu este Justiția ci însăși colectivitatea care face toate eforturile și uneori sacrificiile pentru „îndreptarea păcătosului“ și numai dacă cel în păcat se îndărătnicește în vina sa, ea îl condamnă cu expulzarea din sînul ei. Vedernikov, pentru greșelile sale, este judecat și ajutat să se îndrepte de către colectivitate — și el izbutește, victorios, să cucerească îndreptarea, deși, ca și Tania, el nu ajunge dintr-odată să lepede tot chinul lui interior.

În sfîrșit, „Ani de pribegie“ aduc în scenă frînturi din Marele Război pentru Apărarea Patriei, cu intenția de-a arăta ce-a însemnat acest uriaș eveniment pentru „omul de rînd“ sovietic, pentru fiecare din personajele zugrăvite aici de Alexei Arbuзов. Atît frontul cu suferințele lui adînci, dar totodată cu extraordinarele-i avînturi, cît și reîntorcerea acasă în noile condiții, hotăresc transformarea lui Vedernikov.

Vedernikov — tînărul răsfățat de maică-sa, gata să împrumute bani cu ușurință și gata să-i cheltuiască tot atît de ușor; tînărul răsfățat de iubirea Liusiei, soția sa, a Olgăi, aceea pentru care își va părăsi vreme'nic soția și copilul, a Kuzinei, Zoikăi pe front, a Galinei altădată; tînărul care cîștigă prietenia unor oameni dintr-o bucată ca Lavruhin, ca Pavlik, ca Oleg; tînărul care e jucător de biliard și campion de box, dar și medic preocupat să descopere „un preparat împotriva septicemiei și a infecțiilor pricinuite de răni“; tînărul care are o ambiție nemăsurată „de-a rezolva totul singur“, care „nu dă nimic și nici nu primește nimic“; tînărul cu o filozofie flustrăteacă despre viață și totuși chinuit că are o structură atît de șubredă — Vedernikov ajunge, pe front, un medic deosebit de activ care „a salvat cu mîinile lui mii de ostași“, după cum istorisește Zoika sanitara, iar la întorcerea de pe front vine cu o nouă, clară, înaltă concepție despre viață.

„VEDERNIKOV (surîde): *Vezi tu, eu credeam că sînt un om unic. Încă o eroare. Prea multe greșeli am făcut, Olenka. Mai multe decît e îngăduit. Acum nu mai am dreptul să fac nici una.*

OLGA: *Da, războiul s-a terminat, dar greul cred că de-abia acum începe. Trebuie să ne învățăm să trăim la fel ca în război. Tot atît de cinstit și tot atît de înălțător.*

VEDERNIKOV (încet): *Cui i s-a lăsat viața, acelaia i se cere azi ceva cu totul deosebit. Ți-ai aduci aminte?“*

★

Iată, acestea sînt cele două opere dramatice ale lui Alexei Arbuzov.

Ajunși la concluzie, am voi să spunem — nu cu termenii specifici unei anume critici literare (termeni care nu sînt, firește, de disprețuit, dar care nu totdeauna merg de-a dreptul la inima cititorului), ci cu termenii obișnuiți ai unui lector înflăcărat — am voi să spunem ce ne-a plăcut la cele două lucrări analizate pînă acum.

Socotim că, în cazul unei opere sovietice, nu e de ajuns pentru noi s-o apreciem „în sine“, cum se zice în filozofie. La stadiul la care se află literatura noastră nouă, și cu deosebire literatura dramatică, o operă sovietică constituie totdeauna un exemplu.

„Există o observație banală, dar justă — spune Henry Fielding la începutul romanului „Istoria și peripețiile lui Joseph Andrews“ — anume că exemplele produc asupra spiritului o impresiune mult mai vie decît preceptele și, dacă lucrul acesta e adevărat pentru ceea ce este odios și reprobabil, este cu atît mai adevărat pentru ceea ce e plăcut și vrednic de laudă.“

Prin urmare, ceea ce ne-a plăcut la „Tania“ și „Ani de pribegie“ este, în primul rînd, faptul că ele constituiesc un admirabil exemplu pentru dramaturgia noastră actuală. Cîte teorii n-au fost enunțate la noi cu privire la „eroul pozitiv“, la „conflict“, la „tipic“, la „caractere“, etc! Departele de noi gîndul de-a micșora valoarea dezbaterilor de idei care — dacă nu plutesc în confuzie — sînt oricînd bine venite și binefăcătoare. Dar sîntem — ca și Fielding — pătrunși de justetea acelei observații banale după care exemplele sînt mult mai izbitor de decît preceptele. Zaharia Tra-

hanache ar fi spus nerăbdător: „Documentul, stimabile, documentul!“

Alexei Arbuzov dăruiește acel prețios exemplu, acea lecție vie ce te îndeamnă irezistibil s-o urmezi, tuturor tinerilor noștri dramaturgi. Și nu numai lor, dar și aceluia care au sarcina să îndrume noua noastră dramaturgie. În adevăr, *ce avem noi de învățat de pe urma „lecției“ lui Arbuzov?*

Că: se poate ataca cu tot curajul „drama psihologică“ — cu o singură condiție: să nu cazi în psihologism, în acea searbădă și sicifitoare tăiere a firului în patru, de dragul descrierii „complicațiilor sufletești“. Amănunt psihologic semnificativ, da! — însă nu risipire în... „amărunchușuri“.

Că: abuzul de indicații și explicații, „tehniciste“ n-au ce căuta într-o creație dramatică, ele făcînd dintr-o idee justă și frumoasă ceva rece, neinteresant, plicticos, inuman. Iată, în „Tania“, Gherman inventează o dragă electrică, iar în „Anii de pribegie“, Vedernikov se zbate să găsească un remediu contra infecțiunilor — și totuși nu sîntem bătuți la cap cu toată șurubăria tehnică ori cu istoria chimiei medicale.

Că: nu trebuie să fim neapărat „grăvi“ și „solemni“, fiindcă avem de dezbătut marile idei care ne stau astăzi la inimă, și nu trebuie să ocolim ceea ce ar putea fi plăcut spectatorilor, fie în sensul rîsului sănătos, fie în acela al emoției subtile grefate pe o idee înaltă. Să nu uităm vorba lui Voltaire: „Toate genurile sînt bune, afară de cel plicticos“. Arbuzov dovedește că se pot dezbate idei cît de grave, împletind humorul cu lirismul, emoția discretă cu hazul tineresc.

Că: toate faptele și trăirile eroilor trebuie să fie în strictă concordanță cu caracterul lor, iar nu să le impunem a făptui și trăi în chip arbitrar, fiindcă noi, autorul, avem de demonstrat ceva cu orice preț, chiar cînd se potrivește ca nuca-n perete. Dacă transformarea Taniei, care are mai puține păcate, Arbuzov o duce cu hotărîre pînă la finalul dramei, cu cît tact de psiholog, cu cît adevăr și pătrundere, el nu ține să lichideze tranșant transformarea lui Vedernikov, care are pe cuget păcate mult mai grele, ci lasă pe spectator să conchidă singur că transformarea se va face, totală, după ce a căzut ultima cortină. Și asta,

fiindcă așa cere adevărul vieții, care nu totdeauna lucrează asupra omului cât ai bate din palme.

Că: avem libertatea—cum face Arbuзов și cum o subliniază regizorul N.M. Gorceakov — să concentrăm evenimentele, să ascuțim situațiile, să ducem conflictele pînă aproape de limitele tensiunii dramatice, dar nicăieri să nu ieșim din cadrul veridicului din viață. Adică nu întâmplări banale, cotidiene, obișnuite; ele pot fi oricît de extraordinare cu singura condiție să nu fie rodul unor fantezii maladive care depășesc hotarele naturii și vieții umane.

Că: în slujba marilor idei pe care le atacăm și pe care le vrem convingătoare și direct transmisibile spectatorului, nu trebuie să folosim tirada sforăitoare și lozincardă; că acest lucru îl izbutim în adevăr numai cu mare economie de vorbe, printr-o seamă de situații dramatice și prin crearea unei atmosfere potrivite, așa cum am văzut că știe să facă Arbuзов.

Că: nu e deloc nevoie să facem din eroul pozitiv un „băiat dulce“ din absolut toate punctele de vedere, care să ne ia ochii pînă la orbire, dar mai mult pînă la plictiseală, cu puritatea ființei sale de cristal. Adică și în ceea ce privește personajul

pozitiv să facem psihologie, să dovedim adîncă cunoaștere a naturii umane. Adică, să facem loc caracterelor vii! Cîte păcate n-are Tania? Și cu deosebire, cîte păcate n-are Vedernikov? Și totuși acești „păcătoși“ în funcție de idealul etic înalt apărut de autor devin personaje pozitive chiar și în clipa cînd încă n-au izbutit să lichideze total contradicțiile lor lăuntrice.

Că: lucrările noastre dramatice, ca și la Arbuзов, trebuie să fie străbătute de un larg suflu de omenie și să freagate de viață adevărată.

Că, în sfîrșit: avem toată libertatea să defacem larg baierile lirismului cald, omenesc; lirismul care nu ne ascunde tristețile, dar care face să triumfe dragostea de viață. Să aducem, adică, poezia dramatică pe scenă, așa cum au adus-o clasicii la ceasul lor.

Dacă Alexandr Korneiciuk—cum am văzut — cere pentru dramaturgia sovietică dezvoltarea dramei psihologice în felul celei scrise de Alexei Arbuзов, — cu alît mai mult sîntem și noi îndreptățîți s-o cerem pentru dramaturgia noastră actuală, care e departe încă de a fi epuizat toate genurile.

DOI ROMÎNI LA ÎNCEPUTURILE TEATRULUI RUSESC

Asemeni teatrului antichității elene, asemeni misteriiile medievale din Byzanț și din apusul european, teatrul rusesc își are obârșiile în ritualul religios, în ceremoniile sacre.

Ca s-ajungă prin Pușkin, Gogol, Griboedov, Ostrovski, Turgheniev, Tolstoi, Maxim Gorki și Constantin Stanislavski la piscurile supreme ale artei dramatice, acest teatru a trebuit să urce treaptă cu treaptă, cunoscând toate etapele, experimentând toate genurile, încercând toate elanurile și toate opreliștile.

Istoria teatrului rusesc este istoria Rusiei însăși, istoria omenirii întregi: lupta elementelor progresului împotriva îndărătniciei, lupta în care animatorul generos a sfârșit prin a învinge pasivitatea unora sau acțiunea negativă a forțelor întunecimii.

Încă din veacul al zecelea, curînd după ce Olga și fiul ei, Cneazul Vladimir, au creștinat popoarele Ucrainei, se dădeau, de Crăciun, de Paște, de sărbătoarea Sfințului Ion, serbări religioase-teatrale, în care, pe lângă figurile biblice apăreau divinități din mitologia slavă și scandinavă. Colindătorii mergeau din casă-n casă, deghizați în personaje fantastice, ca țarul Soare-Roșu, morarul vrăjitor, Baba Iaga cea cu picioarele uscate, călare pe-un tîrn. Duhul casei, *Domovoi*, duhul apelor, *Vodenoii*, duhul răufăcător al codrilor, *Leși* se amestecau printre aparițiile legen-

dare, rămase din străfund de veacuri creațiuni ale poporului, spaime și desfătări bufone, măscăriciul și cumătra, primele figuri-tipice ale teatrului rusesc, paralele cu irozii și personajele din Evanghelie.

Cei dintîi actori ai scenei naționale au fost elevii lui Petru Movilă, moldovean din neamul domnitor al movileștilor, care, ajuns arhiepiscop al Kievului și mitropolit al Ucrainei, a înființat, în anul 1589 renumita Academie eclesiastică.

Acolo, la Kiev, elevii lui Petru Movilă au fost îndrumați spre arta scenică, puternic mijloc de cultură, despre care Caterina a II-a a spus mai tîrziu: „Teatrul este școala națiunii... datoria mea este să-l ocrotesc fiindcă răspund în fața lui Dumnezeu de moravurile poporului meu”.

Unind teologia cu dramaturgia, seminarul cu primul conservator de declamație, studenții Academiei lui Petru Movilă lua lecții de mimică și dicțiune, începeau să se producă în public, recitînd monologuri, apoi reprezentînd scene biblice, alternate cu întîmplări comice, menite să atragă și să desfete mulțimile.

Acești tineri actori purtau cu ei vestita ladă cu păpuși, care-și face apariția și la noi, acel *vertiep* ucrainian, acel *vicleim* moldovenesc și valah, închipuind staulul de la Bethlehem, cu Maica Domnului și

cu pruncul Isus, cu regii magi, cu Irod, cu apostolii și profeții.

Un păpușar trăgea sforile momîilor, altul vorbea, din umbră, preschimbîndu-și glasul, cînd subțire, cînd gros, cînd femeie, cînd bărbat, cînd înger și cînd diavol, după cum cerea personajul reprezentat. Cu vremea, vorbitorii s-au înmulțit: tot așa numărul coriștilor care însoțeau viciei-mul și cântau litanii religioase numite *Kanti*.

În marele ducat al Moscovei, prindea viață un teatru făcut să impresioneze mulțimile, prin piese aduse de cine știe unde, cum era melodrama *Cuptorul*, în care un înger se cobora din vârful turnului bisericii chaldee a țarului Nabucodonosor, ca să scape din flăcări trei copii aruncați în foc. Mai erau înfățișate tot felul de „născociri diavolești” pe care călătorii moscoviți le văzuseră în Volhinia, în Podolia, în Lituania, în Germania și pe care le localizau pe înțelesul poporului.

Reprezentările religioase aduse de cavalerii cruciați din Orient și transformate în literatura vestitelor misterii medievale, jucate în fața catedralelor, se întorceau acum în Orientul nordic, pe căile Europei centrale.

„Intrarea în Ierusalim” și „Judecata din urmă” sînt reprezentările cele mai de văză din a doua jumătate a veacului al șaisprezecelea. În „Intrarea în Ierusalim” rolul lui Isus era ținut de însuși patriarhul, asistat de țar. Acest misteriu se juca în Duminica Floriilor.

Călare pe-o asină, patriarhul-Cristos își făcea intrarea solemnă în cetate, călcînd pe ramuri de salcie tînără. În provincie, rolul principal, fiul Mariei, îl juca episcopul, în fața voevozilor și a guvernatorilor militari.

„Judecata din urmă” era zugrăvită pe-o icoană uriașă, purtată de preoți și așezată la spatele altarului catedralei Uspensk, la Kremlin, acolo unde se încoronau împărații Rusiei.

După slujbă, țarul și patriarhul ieșeau din biserică și veneau lîngă acea icoană unde, în fața mulțimilor extaziate, avea loc un fel de reprezentație religioasă, un amestec de ceremonial mistic și de teatru profan.

După o sută de ani, prin 1673, sosește la Moscova un actor german, Iogan, care obține de la țarul Alexis Mihailovici favoarea de a-l delecta printr-un concert, în timpul ospățului de seară: cîteva trompete, două țambale și o flașnetă.

După acest prim succes, Iogan cere și primește, cu mare greutate totuși, autorizarea de a reprezenta la curte două piese compuse de el: „*Ahasverus* și *Esthera*” și „*Cum a tăiat Iudith capul lui Holofern*”. Spectacolul fu bine primit și de rîndul acesta. Felicitat de Alexis Mihailovici, Iogan mărturisi țarului că nu este actor, ci pastor lutheran și că-l chiamă altfel. S-a prefăcut comediant ca să poată intra în cetate, să pătrundă la Măria-sa prin teatralicești tertipuri și să-l roage a-i îngădui să deschidă o capelă pentru compatrioții săi care locuiau la Moscova.

„Un om care știe să înfățișeze piese atît de virtuozitate, nu poate propovădui decît doctrine morale” zise Alexis Mihailovici, acordînd comediantului-popă autorizația cerută.

Țarul prinsese gust de teatru. Și-atunci, a-nsărcinat pe Iogan să-i facă o școală, apoi o trupă.

Un document aflat în arhivele din Moscova vorbește de soarta acelor bieți actori-sclavi și feciori de sclavi, hărăziți să resfețe curtea imperială. O jalbă trimisă țarului de către angajații lui Herr Iogan glăsuiește astfel:

„*Milostive stăpîne!*”

„*Părinte al norodului tău!*”

„*Trimisu-ne-au pre noi, robii tăi, la meșterul Iogan Gottfried Gregory să învățăm meșter-sugul aftioricesc, dar n-au avut grijă cu nimic pentru hrana noastră. Ducîndu-ne în fiecare zi la învățătorul nostru, ni s-au zdrențuit stratele, ne-am tocit ciubotele, n-avem nimic de mîncare și murim de foame!*”

„*Milostive stăpîne! Poruncește să ni se dea piinea cea de toate zilele, ca să nu flămînzim în vreme ce-nvățăm aftioricescul meștesug!*”

Cererea teatraliștilor a fost satisfăcută: au primit un groș pe zi, fiecare, pentru mîncare, cu condiția să vădească progrese neconținute.

★

Reprezentările trupei pastorului-regizor erau amestecate cu balet. Spectacolul ținea cam vreo zece ore.

Printre piesele jucate în vremea lui Alexis Mihailovici a fost și o lucrare poloneză, talmăcită de episcopul Simeon al Poloțkului, „Alexis, omul lui Dumnezeu“ subt al cărei titlu nu era greu să se străvădă laudele aduse țarului.

Episcopul Simeon a mai dat, printre altele, două piese, una cu titlu scurt „Fiul risipitor“ și alta despre care am pomenit mai sus, numită, destul de lung, „Comedia despre țarul Nabucodonosor, statuia de aur și cei trei copii care n-au ars într-un cuptor“.

Printre eroi găsim pe boierul Amir și cei trei copii, Serdach, Misach și Advnago, personaje exotice amintind vechea dramă cu îngerul care zboară de pe clopotnița bisericii chaldee.

Se știe despre Alexis Mihailovici că a căutat să îmbogățească mișcarea teatrală, numind un director general al desfătărilor împărătești și trimițând soli în străinătate, să mai aducă muzicanți și actori. Dar bunele intenții ale suveranului n-au găsit ecou în urmașul său la tron, Fedor Alexievici.

Profitând de tinerețea și slăbiciunea noului țar, clica reacționară a boierilor moscoviți încercă să sugrume, încă din fașă, teatrul rusesc. Printr-un ucaz, trupa lui Ioan a fost desființată, sala de comedie transformată în ceea ce fusese la început. (Tot așa, după reprezentările lui Gh. Asachi în Moldova, primul zbor al teatrului românesc a fost curmat printr-o hotărîre a stăpînirii glăsuind: „Să nu se mai învoiască astfel de arătări care strică nărvurile feciorilor de boieri“.)

În cartea sa „Cronica teatrului rusesc“, publicată în 1861 la Petersburg, istoricul Petre Arapov scrie că arta dramatică a supraviețuit acestei persecuții prin dragostea pe care a stîrnit-o în public, dragoste care s-a manifestat prin crearea mai multor scene particulare.

Proprietarii acestor scene scriau și jucau ei înșiși piese cu subiecte legendare, avînd ca eroi vechile divinități ale Olimpului slav Svarog, Perun, Coleda, Sviatobid, Teren, Cupallo, Morena, Lada, etc.) apoi rusalcele,

baba Iaga cu picioarele uscate, apoi drame istorice ca „Unirea Ucrainei cu Rusia“.

Feeria Rusalcelor (zînele apelor) e datorită unei femei, Sofia Alexievna, soră mai mare a țarului Feodor, după a cărui moarte a devenit regentă. Sofia Alexievna s-a ocupat mult de teatru, jucînd ea în-săși și scriind poeme dramatice pe care marele istoric Karamzin le găsește vrednice de frunțașii tuturor dramaturgiilor.

Țarina traduce comedia „Doctor fără voie“ a lui Molière, și o reprezintă în palatul împărătesc, cîțiva ani numai după moartea autorului, fiind ea în-săși regizoarea, costumiera și decoratoarea.

Interpreții erau aleși din aristocrație: zece prinți și prințese, înalți demnitari ai imperiului, printre care și colonelul Griboedov, un strămoș al autorului celebrei comedii „Prea multă minte strică“.

(La fel a fost și la începuturile teatrului moldovenesc, cînd s-a jucat la Iași, în prelucrarea lui Gheorge Asachi, pastorală „Mirtil și Chloe“, de Florian și Gesner, cea dintîi reprezentație care s-a dat în limba romînească. Spectacolul a avut loc în casa hatmanului Costache Ghica, interpreții fiind prințul Ghica și sora lui, Elena (el Mirtil și ea păstorița Chloe) și Costăchel Sturza, care înfățișa pe Lizet. La acel spectacol, a fost de față toată protipendada Iașilor, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache.)

O altă față bisericască a avut un mare rol în dezvoltarea teatrului rusesc. E vorba de mitropolitul Dimitrie Tuptalo, pe care, după moarte, biserica ortodoxă l-a canonizat sub numele Sfîntul Dimitrie din Rostov.

Dimitrie Tuptalo este autorul a șase drame liturgice, în versuri, cea dintîi „Nașterea lui Cristos“, iar a șasea „Drama învierii“. El a început să-și scrie dramele religioase la Academia ecleziastică din Kiev, urmînd tradiția întronată de marele înaintaș, Petru Movilă.

Ajuns mitropolit al Rostovului, Dimitrie Tuptalo își juca piesele în palatul arhiepiscopal, avînd ca interpreți pe seminaristii din acel oraș.

Manuscrisele dramelor înaltului prelat se păstrează la biblioteca fostului patriarhat al Moscovei și la catedrala din Rostov.

În 1689, urcându-se pe tron Petru I, Petru cel mare, cea dintîi grijă pe care o avu pentru culturalizarea maselor a fost să scoată teatrul din palatele boierești și să-l dea poporului.

Pentru tînărul suveran teatrul nu era numai o petrecere, o pierdere de vreme, un lux al celor bogați, ci o necesitate națională.

Prin împuternicitul său Golovin, țarul dete un ucuz prin care porunceea departamentului externelor să construiască numaidcît un edificiu pentru reprezentații teatrale, la Kremlin, cum intri pe poarta Sfîntului Niculae, la stînga.

Dar ordinul n-a fost executat. Țarul se afla departe de Moscova, la Voronej, unde supraveghea construirea celui dintîi vas al flotei rusești.

Impiegații de la cancelaria externelor, cărora li se trimesese ucuzul, sfînta și eterna biurocrație, s-a amestecat și aici, a născocit tot felul de pretexte ca să împiedice ridicarea unui edificiu de artă în Kremlin.

Li se părea că locul ales e prea important pentru un fleac, cum e teatrul.

Golovin propuse un alt teren, în piața roșie. Dar nici acolo n-au binevoit să construiască domnii funcționari de la ministerul ambasadelor. Ei s-au scuturat de această însărcinare, invitînd pe împuternicitul țarului s-o treacă celor de la departamentul războiului.

Golovin le răspunse așa:

„Aveți, oare, atît de multe de lucru încît nu vă puteți ocupa de teatru?....”

„Vă mai poftesc odată să faceți ce vi s-a poruncit și grăbiți-vă să dați gata clădirea pînă la reîntoarcerea marelui țar.”

„Să vă fie rușine!”

Precum vedem, chiar dacă te cheamă Petru cel mare, nu e ușor să lupți cu sobolii din administrații, cu îndărătnicia arhivelor, cu spiritele retrograde, cui-bărite în birourile oficialității!

Un al doilea ucuz, venit de la Narva, oraș pe care în momentul acela (octombrie 1702) îl asedia Petru, repeta ordinul țarului; marele reformator mai cerea să se aleagă tinerii cei mai înzestrați și să fie dați sub ascultarea actorului Kûnst,

care să-i învețe a juca teatru și să fie ascultători în toate.

Ipistații de la externe au fost nevoiți să plece capul. Cel dintîi teatru fu construit pe pămîntul rusesc.

Putea să încapă o mie de spectatori și a fost inaugurat acum două sute cincizeci și trei de ani în seara de 25 decembrie 1702, în prezența lui Petru-cel-mare, care biruise pe regele Suediei și se reîntorcea în triumf, la Moscova.

Piesa de deschidere o scrisese actorul și profesorul Kûnst și avea ca titlu „Alexandru și Darius”, — subt al căror nume nu era greu să fie recunoscut Petru I și Carol XII.

Repertoriul nu mai cuprindea piese religioase. Era compus din traduceri și prelucrări, printre care „Doctorul Faust, vrăjitor”. Bineînțeles, nu e vorba de Faust al lui Goethe: în acea vreme, marele poet german nici nu se gîdea să vie pe lume!

Dramele reprezentate de meșterul Kûnst aveau cîte opt, zece, dacă nu douăsprezece acte. Spectacolul se prelungea dincolo de ora cînd se închidea cetatea.

Ca să ușureze mulțimilor venirea la noul așezămînt și să le dezvolte gustul pentru teatru, țarul Petru ordonă ca porțile orașului să mai aștepte pînă să fie închise și nici o amendă să nu se aplice întîrziătorilor.

„Spectatorii trebuie să fie numeroși și să se ducă la comedie cu voie bună” — încheia țarul.

Iar comedianților, generosul împărat le-a dat un ajutor de-o sută de ruble „ca să-și pingelească ghetele pe care le tocesc tot ducîndu-se în fiecare zi la repetiție în mahalaua nemțească”.

În afară de rolurile jucate în melodramele alese de Kûnst, actorii mai făceau, în antracte, pe măscăricii, înfățișînd, din ordinul expres al țarului, personaje grotești, care reprezentau prejudecățile trecutului, pe inamicii progresului.

În noua capitală, la Petersburg, Natalia, sora mai mică a lui Petru, ridică un edificiu în care actorii jucau piese scrise sau adaptate de dînsa. După Natalia, un alt autor cu reale calități literare și scenice, a fost arhiepiscopul Novgorodului, Teofan Procopovici, crescut și el, asemeni

Sfântului Dimitrie din Rostov, în tradiția lui Petru Movilă, la Academia ecleziastică din Kiev.

Prima piesă a lui Teofan Procopovici punea în scenă creștinarea Ucrainei sub fiul Cneghinei Olga și avea ca titlu „Vladimir scos din întunecimile păgînătății, în lumina evanghelică“

Misteriul s-a jucat înția oară de către elevii Academiei lui Petru Movilă, apoi a trecut pe scenele din Moscova și Petersburg.

Plină de frumuseți poetice și teatrale, această dramă se deosebea de producțiile melodramatice, umflate, lipsite de gust, puse pîn-atunci în scenă de impresariul și actorul Künst, care, într-o bună zi a fugit din Moscova, lăsîndu-și trupa neplătită.

Ca să creeze o dramaturgie națională, țarul Petru a deschis, în 1717, un concurs pentru cea mai bună lucrare de teatru, care, scria el, cu propria-i mîină „să trezească un sentiment nobil, să aibă un înțeles moral, fără acca exagerare declamatorie și goală, mai ales fără acca banalitate și prostie care caracterizează piesele ce se joacă în fața mea“.

Marele țar-creator n-a avut norocul să dăruiască patriei sale o literatură dramatică așa cum ar fi dorit-o. Dar impulsul dat de el vieții teatrului, limbei și literaturii ruse, avea să-și dea roade mai tîrziu.

★

După moartea lui Petru I, avîntul culturii naționale cunoaște o eclipsă.

Prințul Mencicov, favoritul Caterinei I, văduva marelui împărat, guvernează Rusia protejînd numai ceea ce era german.

Reprezentațiile rusești încetează cu totul.

Subt domnia scurtă a lui Petru al doilea, nu se mai văd decît pantomime și caraghiozlicuri de bîlci.

Urmașa lui Petru al doilea, Ana Ivanovna, care trăise douăzeci de ani în Curlanda, o femeie iubitoare de lux, de fast, aduce la Moscova o trupă de operă italiană. Muzica și dansul încep să prospere, decorațiunile și costumul tot așa. Dar la aceste spectacole nu sînt invitați decît oamenii curții. În ultimii trei ani ai domniei, Ana Ivanovna s-a delectat cu vodevilurile

unei trupe germane, cu comediile bufes jucate de o trupă venită din Lipsca. Împărăteasa cheltuia foarte mult cu opera, baletul și farsele grosolane ale impresarului Neuburg. Iar teatrul național rusesc, zece ani, a stat în letargie.

Renaște subt domnia Elisabetei Petrovna, fiica lui Petru cel Mare, ca să-și continue, fără noi opreliști, ascensiunea, pînă-n zilele noastre.

★

Trei mari poeți dramatici scriu în timpul Elisabetei: Trediakovski, Lomonosov și Sumarokov, oameni ieșiți din mulțimea anonimă. Ei frămîntă, îmbogățesc și fixează limba. Scriu drame, comedii, librete de operă, epopei. Le urmează alți scriitori, se nasc actori, animatori.

Printre aceștia, cel mai de seamă este Teodor Volkov, om din popor și el, fiul unui tăbăcar din Jaroslavl și care crează cel dintîi teatrul liber din Rusia.

Elisabeta Petrovna află de succesele lui Volkov și-l aduce, pe cheltuiala ei, împreună cu toată trupa, de la Jaroslavl la Petersburg. Cum era iarnă grea, poruncește să se dea blănuri fiecărui actor, (bărbați, toți), în număr de patrusprezece. Satisfăcută de jocul lor, țarina le conferă titlul de „actori imperiali“: pe Volkov îl făcu „prim actor“ și-l opri în capitală.

Cum rolurile de femei erau jucate de tineri, fură alese, din corpul de balet, cinci dansatoare, care deveniră actrițe, primele actrițe ale teatrului rusesc.

Această trupă, căreia i se adăogăseră zece muzicanți din capela imperială, se producea la noul teatru, ridicat pe locul unde se află astăzi statuia generalului Suvorov.

Alături de piesele originale, repertoriul se compunea din traduceri, mai ales traduceri din limba franceză.

Menită să fie regina Franței, soție lui Ludovic XV, Elisabeta Petrovna avea o mare admirație pentru francezi, a căror limbă o cunoștea la perfecție. Era firesc ca repertoriul teatral să fie compus din autorii ei favoriți, în frunte cu Corneille, Racine, Molière și Voltaire.

Consultînd lista pieselor jucate în timpul Elisabetei, n-am găsit nici una de Shakespeare.

Shakespeare intrase în umbră chiar în propria lui țară. Cînd se mai vorbea de el, era ca să fie contestat.

Din cînd în cînd era reprezentat și cite un italian. Nici clasicii antici, greci sau romani, nu se bucurau de prea mare trecere la Petersburg. De germani, care nu dăduseră încă poeziei dramatice un nume prestigios, săturaseră lumea Iogan, Kūnst și Fürst, care dominaseră, o vreme, scena rusă.

Elisabeta Petrovna se gîndi să clădească un teatru și la Moscova. Trimise acolo pe actorii Volkov și Sumski, să organizeze o trupă. Un teatru impunător, vrednic de cel din Petersburg, se ridică în vechea capitală (1757).

Director al acelei instituții a fost numit poetul Heraskov, român de origină (Herăscu); el a fost și primul rector al universității din Moscova.

Autor a trei mari epopei: *Rusiada*, *Vladimir* și *Bakariana*, pentru care contemporanii l-au numit în unanimitate „Homerul rus“, Heraskov a mai scris și o seamă de tragedii, printre care cele mai cunoscute sînt: *Borislav*, *Gorislav*, *Falaris*, *Moscova desrobită*, *Călugărița venețiană* precum și o operă comică *Bunii noștri ostași*, care s-a jucat mult vreme, chiar după moartea autorului.

Cu prilejul jubileului de douăzeci și cinci de ani ai domniei Caterinei a II-a, la 1787, poetul scrisese un prolog *Rusia fericită*, care fu montat cu mare fast și aduse autorului, din partea împărătesei, daruri și onoruri mari.

După revoluția franceză de la 1789 al cărei adept fusese, Heraskov a căzut în disgrația Caterinei, ca să fie rechemat de fiul ei, Paul I, care îl reinstală în demnitatea de curator al universității din Moscova, unde a funcționat vreme de patruzeci de ani, pînă la moarte, în 1807.

La pagina 227 a cărții sale „Teatrul în Rusia“, carte apărută în franțuzește, la Paris, în anul 1890, autorul, Petru Corvin-Koracovskoy, scrie:

„Limba lui Heraskov e mai puțin emfatică decît a lui Sumarokov și mai plă-

cută decît a lui Kniajnin. Ca stilist, el a adus reale servicii literaturii noastre, asupra căreia a exercitat o foarte mare influență prin importanta situație pe care i-o dădea în lumea literelor, postul de curator al universității din Moscova.

Asemeni lui Kniajnin la Petersburg, Heraskov era la Moscova centrul mișcării intelectuale și literare; dar, prin poziție, prin avere, prin naștere — era fiul unui bogat boier valah — el avea, firește, mai mult ascendent asupra anturajului său“.

★

În „Istoria literaturii ruse a veacului XVIII“, carte apărută la Moscova în a doua ediție, în 1951, criticul Blagoi consacra un capitol important lui Mihail Matveievici Heraskov, „urmașul unui important boier valah, strămutat în Rusia odată cu Dimitrie Cantemir“.

Acest boier valah nu era altul decît Matei Stolnicul, fratele mitropolitului Herăscu.

Matei Herăscu a plecat din țară de teama turcilor, odată cu Dumitrașcu-Vodă și cu alți boieri moldoveni.

Petru-cel-Mare i-a dăruit o moșie în guvernămîntul Poltava. Acolo i s-a născut un fecior, Mihail, pe care Stolnicul l-a trimis să învețe la Moscova la școala de cădeți. Dar cariera militară nu i-a suris tînarului Heraskov. L-a atras literatura. Ca poet și dramaturg și-a cucerit un glorios renume.

Mihail Matveievici Heraskov s-a născut la 1733 și a murit la Moscova, în anul 1807. Întîi ofițer, a devenit, sub Caterina II, curator al universității din Moscova, apoi director al teatrului din acel oraș, dirijînd în același timp două reviste cu preocupări literare: „Ceasuri libere“ și „Inveseliri folositoare“.

Fiul lui Matei Stolnicul și-a petrecut înția tinerețe în casa rudei prin alianță a Cantemirilor, prințul Trubețcoi, împreună cu poetul și diplomatul de mai tîrziu, Antioch Cantemir.

Bielinski, în ale sale „Reverii literare“—1834—îl pune alături de cei mai mari creatori ai secolului. El afirmă că pentru contemporanii lui Heraskov, cele două opere ale sale: „Vladimir“ și „Rossiade“

treceau drept egale în frumusețe cu ale lui Homer și Virgil. Ele împămînteneau în literatura cultă genul marelui epopei menită să evoce trecutul național.

Istoricul Soloviev îl caracterizează astfel:

„Italienii au dat pe Torquatto Tasso, portughezii pe Camoens, englezii pe Milton, germanii pe Klopstock, francezii pe Voltaire, iar rușii pe Heraskov, care a scris geniala sa operă: „Rossiada“.

★

Mihail Heraskov a fost primul care a cerut introducerea limbii ruse în universitate, cursurile fiind predate pînă atunci în franțuzește. Și-a impus punctul de vedere. A înființat în 1779, un colegiu de studii umaniste. Revistele conduse de el erau citite de întreaga intelectualitate cu idei înaintate din cele două capitale ale imperiului. Ca director al tipografiei universitare din Moscova, Heraskov a dat dovadă de mare curaj, ajutîndu-l pe Novikov să tipărească lucrări revoluționare. Unul dintre contemporanii lui Pușkin, dekabristul N.I. Turgheniev l-a cunoscut pe Heraskov și vorbea de salonul lui, primul salon literar din Petersburg, larg deschis tineretului iubitor de cultură, care, adunat în jurul poetului, forma o mare familie.

Heraskov a fost dramaturg, satiric, liric pe linia anacreontică, poet didactic pe linia lui Lomonosov, fabulist, poet epic; a exercitat o acțiune remarcabilă asupra contemporanilor, a îmbogățit literatura rusă cu genuri pînă atunci neîntrebuintate și cu tematici inedite. În opera lui, atît de variată, se manifestă trecerea de la clasicismul ce glorifica secolul de aur, la rousseauismul cultului naturii firești și neprefăcute.

Tragediile sale constituie faza de tranziție dintre formula clasică și noua poziție a dramei burgheze. Trecutul național e prezentat în „Goreslava“, „Moscova eliberată“ și „Țarul Boheniskij“. E vorba de un tiran răsturnat de popor.

O adevărată dramă burgheză, deși construită după formula tragediei e „Călugărița venețiană“, unde autorul combate prejudecățile și fanatismul religios. Zanetta,

tînăra fată călugărită fără voie de familie, precum și personagiile din jurul ei, sînt ființe obișnuite, nu eroi de tragedie, iar conflictul care îi aruncă unii asupra altora e verosimil și redat cu preocuparea realității.

„Nu vom vorbi, — continuă criticul și istoriograful Blagoi — despre comediile sale moralizatoare, ci ne vom opri la „Rossiada“ — 1771 — prima încercare de a crea un epos al poporului rus pe baza unui eveniment de însemnătate general-națională. Pentru Heraskov, cucerirea Cazanului apare ca punct final al luptei multisekulare împotriva jugului tătar și de aceea eroul nu e numai țarul Ivan IV (deși figura lui se profilează cu putere pe fundalul întreg al epopeii) ci însuși poporul luptător în acest ultim efort încununat de biruință. Autorul studiasse cu atenție cronicile timpului, pentru a reda în acest poem de largă respirație (12 cînturi, 11.000 versuri) episoadele istorice în chip cît mai veridic. Aceeași preocupare de a da epicului un caracter real, de a scoate eroicul din faptele trăite și de a exalta rolul maselor într-o luptă națională, o dovedise și cu un an înainte, la prima sa încercare epică — aceasta cu subiect de actualitate: „Bătălia de la Cesme“ — ilustrînd episoade din recentul război ruso-turc. Chiar mărginit prin limitele impuse de condiția poetului de nobil curtean, patriotismul lui Heraskov era destul de luminat pentru a-l călăuzi pe linia justă a poeziei naționale. Două sau trei decenii mai tîrziu, aceste epopei încă erau citite în societatea cultă cu convingeri radicale. Ele sînt remarcabile și prin bogăția uriașă a vocabularului, în care intervin arhaisme bine alese, care dovedesc cît de profunde erau cunoștințele poetului în materie de limbă.

Din vasta activitate poetică a lui Heraskov trebuie să se rețină „Bakariana“, poem eroic-comic, cu elemente de folklor, motive din basmele rusești, care ar putea fi considerat ca prototipul lui „Ruslan și Ludmila“, al lui Pușkin.

★

Iată în ce termeni elogioși vorbește istoricul literar Blagoi despre Mihail

Matveievici Heraskov, al cărui nume cinstește atît marele popor căruia i-a consacrat geniul său, cît și poporul care l-a dat literaturii ruse.

Odată mai mult activitatea biruitoare a lui Mihail Matveievici Heraskov dovedește cîtă influență poate avea mediul asupra unui artist creator. Dezvoltîndu-se într-o atmosferă favorabilă, într-o entuziasată epocă de întreceri întru crearea unei limbi și a unei literaturi de stimulație și recom-pense în toiul acestei întreceri, feciorul boierului valah a participat cu intensitate la freamătul constructiv al celui de al optsprezecelea veac rusec, pregătind, îm-

preună cu iluștrii săi contemporani, marea pleiadă cu renume universal care a înstelat firmamentul secolului următor: Pușkin, Gogol, Lermontov, Turghenieff, Tolstoi, Dostoievski, Cehov, Gorki.

★

„— Nu există popoare mari și popoare mici!“ ne-a spus, odată, la Kremlin, Iosif Vissarionovici Stalin.

„Popoarele sînt mari prin forțele spirituale pe care le-au dat omenirii“.

Numele lui Petru Movilă, al spătarului Milescu, dascălul apoi ambasadorul lui Petru-cel Mare, Dimitrie și Antioch Cante-mir, numele poetului Heraskov ilustrează cu prisosință, cuvintele înțeleptului.

OBLOMOVISMUL – BOALĂ A DECADENȚEI

PE MARGINEA ROMANULUI „OBLOMOV“ de GONCIAROV

Romanul lui Gonciarov „Oblomov“ se prezintă foarte liniar din punct de vedere epic. Nici nu putea să aibe o acțiune tocmai istoria unui om fără istorie, romanul cuiva fără roman.

Sînt sigur că-l țineți minte pe eroul vestit, boierul Ilya Ilici Oblomov, care zace de ani de zile atacat de o boală necunoscută medicilor. Numai Stolz, prietenul său din copilărie a identificat-o, cu durere dar și cu dorința de a o alunga: — „oblomovismul“ — care de la Gonciarov încoace, evocă paralizia voinței de a trăi, datorită totalei inactivități.

Oblomov asistă impasibil, din pat, din fotoliu sau de la masa de mîncare, nu de lucru, la ruina moșiei și averii lichide, a casei și a lui însuși. O parte din banii obținuți pe recolta moșiei, de care nu se sinchisește, o înghite vechilul; o alta e stoarsă de paraziți, de așa zișii amici, printre care Tarentiev se distinge ca cel mai obraznic și mîrșav; în sfîrșit, ultima parte o risipește într-aiurea el personal, fiind ca orice boier perfect, o mîină spartă. Casa în care stă cu chirie se scorojește pe dinăuntru, mobila și vesela, pe care valetul Zahar le lasă să se cufunde în murdărie, se distrug lent.

Zahar, care fură resturile coșniței zilnice a adoptat de la stăpînul său și indolența lui crasă. Copie vulgară dar nu mai pușin fidelă a lui Oblomov, Zahar e tipul

clasic al servitorului care a pierdut orice urmă de conștiință a propriei sale dependențe.

Oblomov depinde complet de Zahar care-l îmbracă și desbracă, îi dă „în gură“ și-l așterne în cearceaf. În sfîrșit, el are nevoie strictă de Zahar, fiindcă știe că e singura ființă asupra căreia își poate exercita autoritatea, fie ea fictivă, deoarece Zahar nu execută decît cu mare întîrziere și silă așa zisele lui porunci.

Eforturile lui Stolz, reinnoite periodic, se ciocnesc de fiecare dată de apatia organică a eroului, care, rușinat la răstimpuri, schițează promisiuni vagi sau visează să-și împrospăteze singur vjața. Îndărătnicia pasivă și zîmbitoare și cu atît mai tenace, a lui Oblomov înaintea asalturilor lui Stolz, uimește și mai mult tocmai fiindcă, în calitatea sa de latifundiar, n-ar fi avut cine știe ce de făcut. Îndemîndu-l la muncă, Stolz nu se gîndea decît să-l vadă administrîndu-și moșia cîteva luni pe an sau nici atît, iar în restul timpului să converseze prin saloane, să călătorească în străinătate, sau măcar să răsfoiască ziare și cărți. Voia să trezească deci în cugetul lui Oblomov un interes statornic față de o activitate oarecare, fie ea și mondenă.

Principala încercare de înviere a amorțitului revine însă Olgăi Serghievna, în al cărei salon l-a împins cu de-a sila Stolz. Dragostea ei pentru Oblomov naște în

sufletul placid al acestuia dorința de a se transforma. Ba chiar amorul lui Ilya ajunge la un asemenea grad de fierbere, încît nici el și nici Olga un timp nu mai deosebesc iluzia de realitate.

Pacientul pare a-și reveni. Pus să colinde parcurile, pîntecul îi scade, membrele i se desmorteșc. Minteia lui înceteșată se luminează, sufletul scapără a elan. Capacitatea lui de auto-sugestie, nemăsurată ca la orice veleitar îl îndeamnă să se creadă un autentic pasionat.

Făptura castă a Olgăi — care e un personaj de o delicateță turghenieviană, — face să vibreze în pieptul lui dogit strune de mult dezacordate. Olga luptă să-l scoată din făgașul în care zăcea uitat de lume și de el însuși, făcînd cu Oblomov un fel de „școală a bărbaților“, cum ar fi spus Molière.

„Era în Olga un fel de încăpășinare care trecea nu numai peste toate amenințările soartei, ci chiar peste lenea și apatia lui Oblomov. Cînd își punea Olga ceva în minte, se găsea într-o adevărată fierbere: nu auzea decît unul și același lucru. Și chiar dacă nu auzea, vedeai că avea o singură obsesie, că n-are să uite, că n-are să se lase, că totul are să fie chibzuit și că are să izbutească orice s-ar întîmpla“.

Cît timp relațiile lor se află în faza idilică, Olga îi ațîță cu ambiția ei înaltă vanitatea, și asemeni fumului spre nori, proiectele lui Oblomov se înalță și se spulberă. Cînd fata ia însă hotărîrea de a se căsători, Oblomov fuge înspăimîntat tocmai în brațele Agafiei Matveevna, noua proprietăreasă, o vădană cu pielea grasă și albă ca făina din care gătește. În casa Agafiei, el fusese atras de către Tarentiev și de complicele acestuia, fratele văduvei. Amîndoi, abuzînd de naivitatea sau cel puțin de indiferența lui Oblomov, îl momiseră să închirieze apartamentul pe un an, ba încă să mai plătească și pensiune, amăgindu-l cu ideea că va realiza însemnate economii.

Oblomov, după un scurt acces de disperare, și acesta în felul lui — înțepenise năuc pe scaun toată noaptea — își „vine în fire“ însurîndu-se cu văduva, deoarece, Agafia, cerîndu-i doar consimțămîntul de a-l servi, îi asigură lamentabila lui feri-

cire. Tihna aceasta stătută, animalică îi stinge și orice licărire de demnitate, chiar de orgoliu elementar, bărbătesc. Astfel, cînd Stolz, care-i înlesnise un venit modest luînd în mîna lui treburile moșiei, îl anunță că s-a căsătorit cu Olga, — fostul îndrăgostit îl îmbrățișează emoționat, declarînd cu candoare veselă: *„Doamne, cît sînt de fericit!“* „Greutatea de pe suflet mi s-a dus! Sînt împăcat și fericit!“

Oblomov moare, după cum era de prevăzut, de un atac de apoplexie. El poartă pe buze pînă în ultima clipă surîsul acela caracteristic de mulțumire stupidă, deoarece a răposat odihnit, în poziția sa favorită, în somn. „Oblomovismul“ s-a dovedit încă odată incurabil.

Aceasta este „intriga“ romanului lui Gonciarov. La jumătatea veacului trecut, cînd a apărut cartea, Oblomov, putea fi recunoscut în mulți dintre aristocrații petersburghezi, cu fața puhavă și respirația anevoioasă. Pentru creatorul său, Oblomov desemna o întinsă categorie de moșieri scoși din uz, din circuitul vieții active, de către nouile forțe productive burgheze.

Cînd și cum a înflorit speța Oblomovilor? Se știe că în epoca de gestație a cărții, 1830-1850 —, dacă nu se poate vorbi despre o burghezie dezvoltată în proporții apusene, totuși semnele prevestitoare ale expansiunii capitaliste se vădesc, atrăgînd atenția spiritului ager al lui Gonciarov. Scriitorul crede a desluși în pionierii burgheziei elementele chemate dacă nu să ardă schelăria găunoasă dar cu temelii încă solide a feudalismului, măcar să introducă un ferment nou, capabil să înviorze atmosfera stagnantă în care nobilimea neputincioasă cufundase țara. Desigur că, în comparație cu moșierimea, care nu numai că de mult devenise o forță retrogradă dar și degenera producînd exemplare de oameni vlăguți, închirciți, născuți gata pentru moarte, burghezia avea într-însa un potențial viguros, o poftă de acaparare și era înzestrată cu o imaginație economică fertilă.

Oblomov este un fiu agonice al clasei sale, Stolz un „gornist“ setos să sune

victoria capitalismului. Istoria amîndu-
ra, Gonciarov o desfășoară paralel, însă
în sensuri opuse, precum era și mersul
real al celor două categorii sociale. Dacă
Oblovov pierde absorbind otrava lentă a
parazitismului secretată de clasa lui de
origină, Stolz e împins de ambiție spre
avere, spre o poziție socială solidă. Natu-
ral, viața lui Stolz, agitată și activă, îi
valorifică toate însușirile sale de burghez
„model”: ingeniozitate în speculații, mobi-
litate, îndrăzneală în întreprinderi, știința
exploatării succeselor, acrobații între câștig
și pierdere, inteligență ageră, deschisă
firește atît cît îi permitea orizontul clasei
lui, o anumită cultură și un sentimentalism
familiar care dealtfel nu se jenează să se
alimenteze din resursele moșiei obținută
prin căsnicia cu Olga.

Portretul acesta nu este balzacian, cum
ar fi unii ispițiți să creadă, căci, fiind
conceput fără cusururi grave, stă la antipo-
dul firii veroase și întunecate a burghezului
din „Comedia umană”. Stolz nu putea
fi în Rusia acelor ani, baronul de Nucingen
de exemplu, deoarece el corespunde unui
stadiu mai puțin avansat al evoluției
burgheziei, pe cînd arivistul francez, in-
nobilat sub monarhia lui Ludovic Filip,
concretizează perioada în care burghezia
se înfruptă din plin, cu o voluptate cinică
din triumful ei absolut. Numai amănuntul
final, cînd Stolz primește ca zestre moșia
Olgăi și care îi încoronează parcă „zbuciu-
mul” financiar, simbolizează, fără vrerea
lui Gonciarov, alianța ce se perfecta între
burghezi și moșieri.

Intr-adevăr, Gonciarov nu anticipă cuni-
mic perspectivele rușinoase ale clasei lui
Stolz, Simpatia pentru erou, ideologia pe care
o împărtășea, nu-i îngăduiau discriminările
profetice în viitorul capitalismului. În timp
ce democrații revoluționari ca Dobroliu-
hov, contemporan și critic al lui Goncia-
rov atacau violent burghezia, Gonciarov,
a cărui viziune socială era limitată de
progresismul său moderat, n-a sciziat îm-
pletirea de interese dintre lumea lui Stolz
și aceea a lui Oblovov și cu atît mai puțin
a putut bănui incapacitatea burgheziei
liberale și reformiste de a aduce un real
progres Rusiei. În patosul constructiv al
stăruințelor lui Stolz pe lingă Oblovov,

se oglindesc propriile tendințe progresiste
ale lui Gonciarov: încrederea în om, în
operele lui sociale și în posibilitatea de
realizare a individului liber și industriios.
Totuși, conștiința de mare creator realist
a lui Gonciarov a simțit că în Stolz e
ceva putred, de vreme ce el însuși își
mărturisea nemulțumirea față de structura
lui „schematică”.

Intuiția socială a scriitorului a func-
ționat just, cînd i-a dat exponentului
burgheziei din roman certificatul de na-
ționalitate germană. Istoria atestă
originea în parte cosmopolită a capitalis-
mului în Rusia, la a cărei formație au
contribuit și nemții, unii dintre ei descen-
denți poate ai vechilor formații hansea-
tice, alții pripășiți mai recent. Aceștia
au slujit ca agent transformator și Goncia-
rov consemnează în biografia lui Andrei
Stolz, că mama sa rusoaică, nu suferea
educația „muncitorească și practică” impri-
mată de tatăl său: „*Se temea să nu iasă
din băiat un simplu burghez, cum era tatăl*”.
Și mai departe: „*Pentru dînsa, toată nația
nemțească era o adunătură de burghezi
meschini, ea nu putea suferi grosolănia,
independența și semeția cu care nemțimea
își afișa milenarele-i drepturi burgheze,
întocmai după cum o vacă își poartă coar-
nele, fără a ști să le ascundă*”.

„Grosolănia, independența și semeția”
burgheziei nemțești nu-l împiedică pe
Gonciarov să-i aprecieze calitățile pe care
găunoasa aristocrație rusă nu și le putea
apropia. Important e însă că el nu-și
închipuia că burghezia ar putea servi ca
vin tonic la regenerarea Oblovovilor.
Gonciarov așteaptă din partea clasei noi,
confirmarea speranțelor înnoitoare pe care
i le deșteptase în legătură cu tămăduirea
țării și nu reeducarea aristocrațiilor, în ve-
derea însănătoșirii prestigiului acesteia.

De aci și critica sa intransigentă față
de aristocrație, respectiv față de eroul
său, Oblovov. Într-însul, Gonciarov a
recunoscut fără tresărire pe moștenitorul
penibil al unui trecut falimentar și odios,
într-însul el a executat nobilimea putredă.
Conștient că ultimii stropi de viață se
scurg încet dar iremediabil din vinele
uscate ale seniorilor, Gonciarov n-a vărsat
o lacrimă pe mormîntul lui Oblovov,

nu a lăsat să se furișeze în roman nici o umbră de melancolie pentru pretinsa strălucire a „valorilor“ feudale, cărora le-a dedicat doar un cumplit necrolog.

Atunci te poți întreba cum se face totuși că Stolz desfășoară cu risipă de căldură sufletească, o adevărată ofensivă, de atâtea ori reluată, împotriva oblomovismului? Cum se face că alături de el, Olga tinde în mod pasionat să revoluționeze temperamentul monoton al boierului, aruncându-și toate forțele în bătaie?

Pe baza încercărilor lor, nu ar trebui oare să concludem că „Obломov“ reprezintă un fel de roman educativ, moralizator, care predică posibilitatea îndreptării eroului precum va proceda mai târziu și Tolstoi cu prințul Neheliudov din „Învieerea“? Crede oare scriitorul că „fondul bun, uman“ al lui Obломov, rămas intact, poate fi adus la suprafață după o răbdătoare muncă de sondaj, ca aceea a Olgăi și a lui Stolz? Cei doi salvatori nu și-au calculat oare sorții de reușită, tocmai pe baza ipotezei că sufletul lui Obломov nu e corupt ci stăvilat numai de educația, de viața de pînă atunci?

Nu. Cartea lui Gonciarov nu descrie atît frumusețea morală a inițiativei lui Stolz și a Olgăi, cît istoria *eșecului* acesteia. Romanul mărturisește și pe această cale descompunerea unei clase și a unui tip uman condamnat să piară odată cu ea, independent de tentativele de a-l salva. Triumful oblomovismului în Obломov, demonstrează că presiunea societății asupra conștiinței, a clasei asupra celor care o compun, nu poate fi contracarată de inițiative individuale. Intuiția socială a marelui scriitor, talentul și concepția sa critică au confirmat pentru a cîta oară magistral teza lui Marx: „Nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci, dimpotrivă, existența lor socială determină conștiința lor“.

Dacă, deci, rădăcina inerției oblomoviene a crescut în mlaștina aristocrației, toată țesătura caracterului lui Obломov, care pare patologic, se explică. Obломov nu e un accident, o excepție, un „caz“, și deci nesemnificativ pe plan social. El este un

produs necesar, un efect al unui lanț de cauze, *sentința capitală în procesul pe care viața însăși, revoltată, l-a intentat moșierimii.*

E adevărat că nesimțirea obeză, alături de crize de luciditate și sensibilitate isterică, incapacitatea de a răspunde problemelor practice, lașitatea amoroasă, ca și în genere frica de viață și de el însuși, se întîlnesc în Obломov într-un grad paroxistic. Simptomele acestea sînt însă firești și *tipice* pentru natura de clasă a boalei; barinul întrupează ultima fază a decăderii aristocrației, prăbușirea aristocratului ca persoană umană, ca individ, din toate punctele de vedere, inclusiv cel biologic. Și aci geniul psihologic al marelui scriitor realist a descris cu o subtilitate severă consecințele istovitoare pe care le provoacă asupra omului o îndelungă ascendență trîndavă, o mentalitate profund ostilă tuturor formelor de activitate socială. Propria clasă l-a dezarmat pe Obломov i-a supt orice urmă de robustețe fizică și morală, înmuindu-i oasele și sufletul, și l-a făcut incapabil să-și realizeze cele mai elementare dorinți și nevoi.

Într-un cuvînt, parazitismul moșierimii atrofiază chiar instinctul de conservare al aceluia care se complace într-însa. Astfel, Obломov se ghiftuie cu somn și mîncare în mod irațional pentru oricine altul în afară de el. De altminteri, descrierile meselor sale umplu paragrafe întinse. Ce să mai stăruim asupra nepăsării intolerabile cu care consimte să fie înșelat în afaceri de către intimii săi? Sau asupra felului absurd în care își curmă singur fericirea, de teama propriilor sentimente? Chiar cînd i se șubrezește poziția, cînd își vinde din lucruri, sau mănîncă doar „uha“ și „hrișcă“ în locul ospețelor interminabile, judecata adîncă de clasă, filozofia care-l guvernează apasă cu mult mai greu decît mizeriile zilnice înjosoare.

Obломov a acceptat *orice*, fie chiar pierderea Olgăi, și menajul lui plat cu văduva, numai ca să nu se despartă de... Obломov. Egoismul a atins în el o expresie curioasă de pasivitate absolută și atît de desăvîrșită încît, schimbîndu-se în contrariul său, se întoarce împotriva lui, se întoarce împotriva lui Obломov. Menit

să-l servească, egoismul ajunge să-l distrugă.

Oblomov e străbătut de tresăriri de conștiință, dar ele rămân ori înclinări vagi, ori, dimpotrivă, devin noi prilejuri de ascuțire a „boalei“. Gîndul că însănătoșirea, lichidarea greutăților materiale, dragostea Olgăi, stau în mîna sa, gîndul că pentru a le obține trebuie să iasă din tînjeală, din propria piele, îl terorizează ca un asalt de fantome:

„Dar e o rușine, nu mă dau bătut! — repeta el mereu străduindu-se să cunoască mai deaproape aceste fenomene așa cum un fricos încearcă să privească fantele, cu pleoapele închise, și nu simte decît că i se înmoaie mîinile și picioarele, iar prin inimă îl străbat fiori reci...“

Ca și baronul din „Azilul de noapte“ al lui Maxim Gorki, baron al cărui predecesor e Oblomov, eroul lui Gonciarov își sapă singur groapa ucigîndu-se lent. Baronul a pierit fiindcă și-a ars viața în alcool, fiindcă a consumat-o nesocotit; Oblomov, fiindcă a lăsat-o să mucegăiască a murit... de viață. De altfel nici nu e de presupus că Oblomov s-ar fi putut sinucide; ar fi însemnat că ar fi fost capabil pe de o parte de disperare — deci de un sentiment autentic și puternic — iar pe de alta, de o hotărîre, — deci de o ieșire din el însuși, fie și pe plan negativ. Amîndoi sînt dezorientați, dezechilibrați, amîndoi se află în afara condiției umane.

În critica vremii, apariția cărții lui Gonciarov a iscat o adevărată bătălie. Opinia oficială liberalo-aristocrată, l-a îmbrățișat pe Oblomov, propunînd să fie tratat cu milă. Ori milă poate fi acordată numai unui iresponsabil, dar lui Oblomov nu i se cuvine un tratament îngăduitor; căci deși conștient el n-a contribuit cu nici o inițiativă durabilă la opera de transformare la care l-au angajat Olga cu sacrificiul dragostei, și Stolz cu generozitate prietenească.

Criticul revoluționar Dobroliubov a combătut cu vehemență principială această opinie, declarînd că: „*mutînd centrul discuțiilor în jurul lui Oblomov pe planul prețurii personalității simpatice a lui Ulya Ilici... se urmărea să se mușamalizeze pro-*

blema oblomovismului, văzută ca un fenomen de parazitism social“.

Și într-adevăr, Oblomov nu trebuie judecat ca unul care nu-și poate traduce bunăvoința în act, lipsei de voință și deci cruțat ca victimă. Oblomov nu e un Hamlet. Oblomovismul, ca fenomen colectiv, nu se definește ca o simplă infirmitate. Lipsa de voință rezultă din neîncrederea în valorile vieții, în muncă în primul rînd. Ori neîncrederea este caracteristică aceluia care, neîndeplinind un rol pozitiv în procesul de producție, vegetează, profitînd de munca altora. Dacă aceasta este boala, cine să fie atunci bolnavii, decît tocmai elementele claselor parazitare, întîi Oblomov, și apoi urmașii lui Stolz?

Iată de ce Dobroliubov condamnă pe Oblomov, care, cultivînd disprețul plictisit față de muncă, asculta nu de vreo predispoziție temperamentală, ci de dispozițiile clasei sale.

Gonciarov, care a recunoscut cu satisfacție justetea interpretării lui Dobroliubov, a privit oblomovismul nu ca pe o tară biologică ci ca pe una socială, de clasă.

Altminteri, nici nu și-ar fi pus eroii activi să se irosească în argumentații arzătoare, spre a-l convinge pe Oblomov în acel magistral capitol 4, în care se înfruntă zelul constructiv și elogiul muncii¹⁾ cu concepția de o naivă și dezarmantă sterilitate a lui Oblomov:

„...Cînd ai să încetezi de a munci? observă Oblomov.

„— Niciodată n-am să încetez. De ce?

„— Cînd îți vei îndoi capitalurile?

„— Nu încetez nici cînd le voi împătři.

„— Atunci la ce te mai străduiești, începu Oblomov după o tăcere, dacă scopul tău nu-i să te asiguri, pentru a te retrage apoi la odihnă?

— Oblomovism rural! zise Stolz.

— Sau să ajungi la un rang în slujbă și la o situație în societate, pentru ca apoi — într-o onorabilă inactivitate — să găsești odihna meritată.

1) Firește e vorba de înțelesul burghez al muncii.

— *Oblomovism petersburghez! răspune Stolz.*

— *Atunci când ai să trăiești? obiectă Oblomov necăjit, față de observația lui Stolz: — pentru ce să te chinui o viață întreagă?*

— *Pentru munca în sine, pentru nimic mai mult. Munca e imaginea, conținutul, stilnia și scopul vieții mele cel puțin. Iată, tu ai gonit munca din viață: cu ce seamănă viața ta? Dacă-i sta și după asta tot aici, cu Tarentievii și Alexeevii tăi, ai să te prăpădești și ai să ajungi o povară pentru tine însuși“.*

Ca ficțiune literară, Oblomov este creația originală a lui Gonciarov, dar oblomovismul ca stare de spirit a existat și a fost atacat și de Herzen, înaintea aceluia care i-a dat numele și notorietatea literară.

Fără a-i scotoci originea pînă în fundul evului mediu, cînd călugării claustrați în celele mînăstirilor, se văitau de „*accedia*“, de „*taedium vitae*“ (scîrba de viață), — întîlnim numeroși membri din familia lui Oblomov încă de la începutul secolului al 19-lea, agonizînd nestingheriți de la un capăt la altul al Rusiei.

În mediul favorabil corupției și trîndăviei întreținut de acel amestec de despoție orientală, birocrațism imperial, exploatare feudală și capitalistă care apăsau Rusia țaristă, — străbunii și urmașii lui Oblomov au format o tristă tradiție a indolenței, un abces pe care numai Marea Revoluție l-a spart.

Dacă de înclinații oblomoviene este străbătut și Eugen Oneghin sau Evghenii din „Cavalerul de aramă“, printre înaintașii declarați ai lui Oblomov se află protagonistul comediei „Leneșul“ de Krîlov. Acesta, după cum arată A. G. Zeitlin în prefața cărții, „e fericit să trăiască viața întreagă tolănit pe o sofa și abia o singură dată pe an îmbracă un caftan. Halatul și papucii, iată toate vestmintele lui“.

După Krîlov, Gogol a exploatat conținutul social al modelului, trecînd de la reprezentarea moralistă a leneșului, la o zugrăvire realistă, în portretele satirice vestite: funcționarul din comedia „Cășătoria“ și, cu deosebire, moșierul Tentetnikov din „Suflete moarte“. Gogol spune

despre Tentetnikov că „*aparținea aceluia neam de oameni care sînt numeroși în Rusia, și care sînt numiți trîntori, trîndavi, tembeli*“ etc.

Însă abia cu Oblomov s-a croit oblomovismului, tiparul fidel în care sensul de clasă este desvelit total și denunțat cu desgust. Analiza lui Gonciarov a fost atît de copleșitoare, încît, entuziasmat, Dobroliubov a considerat-o ca pe o „*cheie a înțelegerii multor fenomene din viața rusească*“.

Critica democrată, lărgind intențiile mai modeste ale scriitorului, dar tocmai prin aceasta înălțîndu-i valoarea operei, a îndreptat-o împotriva liberalilor care încercînd să-i dilueze efectul corosiv insinuau că „*oblomovismul este insuportabil, în proporții prea mari, dar nu e nici un motiv de a fi ostili manifestărilor lui moderate și nestăpînitoare*“.

Replica lui Dobroliubov a biciuit și a uluit pe partizanii politicii de compromis, de toleranță față de Oblomov; ei nu se așteptau să fie integrați printre Oblomovi, ca unii care, — spunea Dobroliubov, — „*nu sînt împotriva activității, atît timp cît aceasta este fantomatică și departe de înfăptuirea reală*“.

Dezagregarea burghezo-moșierească agrăvîndu-se, oblomovismul s-a extins ca o epidemie, infectînd și alte pătri, printre care cu predilecție mica burghezie înclinată prin poziția ei de clasă către instabilitate, frămîntare stearpă, și, în genere lipsită de o „*marcă*“ proprie.

Constrînși de istorie să li se alăture sau să li se opună fără ocoluri, mulți intelectuali mic-burghezi dezertau la primul șoc popular, așa cum s-a petrecut în special după Revoluția din 1905. Ei își acopereau fața lașă, cu învechitul și străvechiul vâl al oblomovismului, implorînd mila pentru neputința lor „*congenitală*“ de a acționa. Invocînd cu desnadejde conflictele artificiale dintre inteligență și viață, dintre conștiință și societate, libertate și necesitate, un Clim Samghin, de exemplu, din cartea cu același nume a lui Maxim Gorki, și mizerabilul erou din „Vocea subterană“ a lui Dostoievski, îngreunau cu problemele lor de un subtil venin, drumul mișcării democratice. Acești melci abulici sabotau Revoluția turnînd

nisipul oblomovismului în motorul luptei active anti-țariste, vrînd să încetinească elanul, voința de luptă a intelectualilor solidari cu masele.

Oblomovismul l-au pătruns realiștii ulteriori, Cehov, Gorki, Koțiubinski, care au stigmatizat ca oblomoviști pe intelectualii ratați, răvășiți de scepticism, tocmai fiindcă nu și-au depășit „complexele” și „dramele”, spre a urma direcția progresului.

Dacă oblomovismul, ca stare colectivă alarmantă și ca excrescență a societății aristocrate a dispărut după Revoluția din Octombrie, stîrpirea ultimelor lui rămășițe a fost apreciată de Lenin ca o sarcină a socialismului, ca un obiectiv al noului în luptă cu ceea ce e vechi. Lenin scria:

„A existat un astfel de tip în viața rusă : Oblomov. Ședea mereu culcat în pat și făcea planuri. De-atunci a trecut mult

timp. Rusia a făcut trei revoluții și totuși Oblomovii au rămas, deoarece Oblomov nu era numai moșier, dar și țaran, și nu numai țaran, dar și intelectual, și nu numai intelectual, dar și muncitor și comunist. Este deajuns să vezi cum ținem ședințe, cum lucrăm în comisii, ca să putem spune că vechiul Oblomov a rămas încă, și că mai este nevoie încă mult timp să-l spălăm, să-l curățim, să-l zgîlțim, și să-l biciuim ca să iasă ceva din el”.

Cred că dacă ne-am uita mai bine am descoperi și în literatura noastră imagini, fie și mai palide, ale aceluiași cancer. Oare Pantazi din „Craii de Curtea Veche” al lui Matei Caragiale nu este un ratat din motive înrudite?

Ținînd seama de semnificația ei actuală, așa cum o arată Lenin, cartea își păstrează odată cu valoarea artistică deosebită și puterea de influență socială, educativă, și în condițiile noastre, cînd energia constructorilor socialismului mătură în tumultul ei pe „faliții noștri”, pe Oblomovii autohtoni.

ÎMPĂRĂȚIA SOARELUI *)

SHANGHAI, METROPOLA DE BETON ȘI PAIE

Socotim că puține fenomene îți dau simțămîntul puterii cosmice, cu atîta temută măreție, ca întîlnirea dintre fluviul Yang-Tse-Kiang și împotrivrile Mării Chinei de Răsărit.

Adunînd sute de riuri, lacuri și fluvii, pe o întindere continentală de aproape zece mii li¹⁾, Yang-Tse-Kiang se lărgește deodată ca un lac nețăr-murit, la Deintseian și se avîntă spre larg cu talazuri mari și necontenite ca ale Mării. Delta sălbatică, întinsă pe suprafețe enorme, e un paradis unde sălbătăciunile își duc viața după legile sfișierii necontenite. Necontenite sînt strigătele păsărilor, prin păduri și dumbrăvi, iar prin lianele cu rădăcini întinse și încîlcite ca odgoanele, foșgăiesc în roiuri ca niște umbre ale norilor de furtună, vietățile neliniștite ale apelor.

Marea de Răsărit se împotrivește cu sălbătăcie talazurilor lepădate fără istov din gura uriașă a Tigrului Sălbatic.

Cîte odată, Marea se dovedește mai tare, repede înapoi uriașul lac Yang-Tse și atunci se dezlănțuie furtuna, vechiile corăbii se leagănă ca nucile de cocos, jucării în războaiele stihiiilor.

Fluviile pămîntului venind tocmai din Cinghai, degeaba încearcă să pătrundă în liniștea Mării nemuritoare. Pe vreme de furtună, parcă se zbat și se zvîrcolesc întreolaltă două mări: Yang-Tse pătrunde în larg și pînă departe i se văd spinările tulburi ale valurilor. Întru biruință îi vine în ajutor Puang-Po, și amîndouă fluviile se contopesc departe, cu liniștea stihiei fără de moarte, Marea nemărginită, ispita din cele mai adînci timpuri a poeților și corăbierilor atrași de mirajul fabulos al altor pămînturi.

La îmbucătura fluviilor Yang-Tse-Kiang și Puang-Po, acum paisprezece veacuri se afla o largă întindere de nisip, rămășițe zvirlite necontenit de ape din cimitirele întunecoase unde uruie morile adîncului. Abia în al șaselea secol al vremurilor noastre s-au văzut pe întinderea aceea urmele pașilor omenesți. Erau cei dintîi pescari veniți să întemeieze un tîrg sărman. Bărbații adunau sare, iar femeile țeseau pinze colorate. Așa s-a născut localitatea Shanghai, azi una din cele mai mari metropole de pe glob.

---

*) Fragmente din partea a II-a a volumului în curs de apariție la E.S.P.L.A.
1) li — 500 metri.

Abia acum patru sute de ani se înfiripa un mic port, acolo unde Puang-Po se întâlnește cu Yang-Tse. Însă bătrina așezare Shanghai avea să aibă o istorie dramatică. Aflarea ei la gura celui mai lung fluviu asiatic a atras ca un miraj ochii înfrigurați ai corsarilor. Prin Yang-Tse se putea pătrunde în inima continentului, la cetăți în floare cu aureole fabuloase din descrierile călătorilor. Tot prin uriașul fluviu se putea ajunge la munți cu zăcăminte, la câmpii nesfirșite de orez și la ținuturile mătăsurilor unice în lume prin frumusețe.

Îndată după Războiul Opiumului, la 1840, corăbierii Majestății Sale britanice au cerut Chinei cinci schele la mări și la fluviile de seamă. Shanghai-ul se număra printre cele cinci, și de aici îi începe zbciumul. Pămîntenii au apucat armele să-și apere cetatea. S-au luptat crunt și se istorisește mai cu seamă depre sîngele vărsat de ei la apărarea unui templu.

Cum s-au așezat în Shanghai englezii, s-au ivit la geana Mării corăbiile franceze, cu tunurile gata de tragere: cereau și ei „dreptul“ de a se așeza la Shanghai. Cereau doar un loc neînsemnat, de „odihnă“ a corăbierilor. Și așa au cîpătat și francezii „concesiunea“ la Shanghai. În vremea asta, englezii își tot lărgeau „concesiunea“, cuprindeau ulițe, pămînturi, și abia după ce își zideau case de negoț și locuințe, se înfățișau la căpeteniile chineze să ceară hirtii la mîină. Cînd China era zguduită de răscoala wangilor cerești, s-au arătat la geana Mării și corăbiile americane. Cereau să li se dea partea de Nord a riului Su-Ceu. Îndată după aceea s-au înfățișat și corăbiile japoneze...

Astfel, drama orașului Tien-Tsin s-a desfășurat în toată uriciunea ei și la Shanghai. A răsărit ca din pămînt, în cîteva zeci de ani, o metropolă cu uimitoare ciudățenii: uzina electrică era americană, tramvaiele erau englezești. Pe străzile franceze lumina avea 110 volți, la un lat de mîină peste drum, voltajul nu se mai potrivea, fiind de 120. Spre a putea călători cu tramvaiul în lungul metropolei, trebuiau schimbate de cîteva ori biletele: cele din „Franța“ nu mai aveau preț în „Anglia“; cele din „Japonia“ n-aveau preț în „America“ și așa mai departe...

II

Am ajuns în miezul metropolei pe la prînz, în sunetele claxoanelor de la automobile, de la camioane, autobuze, troleibuze, în sunetele tramvaielor, în huietele puternice de coloși ale bastimentelor de pe Puang-Po. Mergeam pe țărmlu fluviului către Răsărit, și deodată s-au ivit zgirie-norii din marele cartier neguțătoresc. Am numărat pînă la treizeci de etaje, după aceea m-am lăsat pîgubaș, căci mă împingeau trecătorii grăbiți ai acestui Babilon modern, cu peste șapte milioane de locuitori.

Cu nostalgie mă uitam în largul fluviului Puang-Po, rîvnind să scap cît mai repede din necontenita foșgăire. Magazinele pline de lume, strigătele neguțătorilor ambulanți, clacsoanele, uruitul nesfirșitelor rînduri de care cu două roți și rikșe, strigătele soldaților cu căști coloniale din răsrucci, chemările, totul se amesteca într-un haos năucitor.

Spre rușinarea semînției mele, m-am dat bătut și m-a repezit înapoi reflexul oamenilor, fierului și betonului și țin mîinte că m-am întors la hotel, mi se pare la etajul treizecișisase. Luam masa cu cîteva etaje mai sus, și necontenit se auzea vuietul Babilonului modern. Priveam zgirie-norii fără stil, cutii suprapuse pentru contoare și depozite de mărfuri. În toate se vedea rapacitatea „concesionarilor“ de demult. Într-un cuvînt, cetitorii urbani să nu se simtă prost dacă autorul iubește mai mult ca orice aerul,

largul, și nu îngrămădirile babiloniene, unde viața omului e joc neconținut cu tălpile goale pe jăratice

Însă stînd sus, în încăperea lui, în vecinătatea zgirie-norilor, autorul se tot întreba unde e vechiul Shanghai? Oare îl striviseră cu totul fierul și betonul? Așadar, autorul, abuzînd de bunăvoința gazdelor, le-a cerut să iasă în larg, către Yang-Tse și Marea de Răsărit, și după aceea să vadă cum trăiește la Shanghai, lumea muncitoare.

Curînd ne bătea în față aerul tare al largurilor, cu cît vaporeșul cobora către delta fluviilor. Rămîneau în urmă flote vechi de sampanuri, pîlcuri de jonci, șlepuri, bastimente, și cartierul coloșilor babilonieni scădea, apoi abea se mai zărea căci coboram neîntrerupt către plaiurile Mării de Răsărit. Vreme lungă am trecut pe lingă hornuri de fabrici și uzine, pe urmă metropola s-a înecat în depărtare, în întregime.

Am dat de verdele cîmpiilor. Și deodată am deslușit plaiurile clătinate. Vaporeșul se legăna mai tare cu cît întîlneau volburile lepădate din gura Tigrului Sălbatic. Așa am salutat Marea Chinei de Răsărit, încă o dobîndă la cunoștințele geografice ale autorului.

În fața noastră, după miliardele de creste ale valurilor, se afla Japonia și mai departe Pacificul, cu imensitățile și întunecimile compacte.

Și i-a fost dat autorului, admirator pătimaș al amurgurilor, să vadă un amurg și pe acele plaiuri clătinate... A văzut cum se scufundă soarele în Yang-Tse, și cu această priveliște superbă și acest drum pe ape a luat sfîrșit. Vaporeșul s-a întors pe Puang-Po și curînd s-au văzut luminile încintătoare ale zgirie-norilor. Metropola era în mare animație sub miliardele de lumini electrice. Curgeau neconținut automobile, rikșe, camioane, autobuze, troleibuze, și sunau din timp în timp puternicele sirene ale fabricilor. Dădeau huiete bastimentele. Iar vechile corăbii lunecau încet, ca într-un vis, una după alta, măsurînd încetineala timpului. Vîsleau la jonci femei cu prunci în spate într-un fel de trăistuțe. În timp ce ele vîsleau repede, pruncii dormeau în liniște, cu capetele lăsate pe umeri.

Abia atunci a văzut autorul acest chip de a purta copiii. S-a uitat în îngrămădeala străzii și a deosebit că mai toate femeile își purtau copiii așa, unele pedalînd repede pe biciclete, altele grăbind pe jos, toate ducîndu-și pruncii adormiți în trăistuțele din spate... Și strașnic se mai minuna autorul cărții, acest Marco Polo al secolului XX! Sta pe țarmul fluviului Puang-Po, în față cu zgirie-norii luminați, și nu se mai sătura privind pruncii adormiți. După care, mai mult imbrîncit decît ocolit de mulțimea de trecători, ca un vrednic gură-cască, noul Marco-Polo a vrut să vadă viața de noapte a Shanghaiului.

Gemeau de lume marile restaurante. Se auzeau muzici. China sobră, rămăsese departe, la munții veniți în zbor tocmai din India. La Shanghai oamenii grăiesc și rid tare. Totul amintește Chicago. Drept care, noul Marco Polo a urcat în insula lui liniștită de la etajul 36, lumea cu zbuciumul rămînd afară, departe. Numai cînd a deschis geamul, a năvălit în odaie vuietul ca un ison colosal, deși era tîrziu, în noapte.

Autorul a închis geamul la loc și după ce s-a ospătat din banane, struguri, rodii și portocale proaspete, s-a întins în pat, și oricît căuta să adoarmă nu izbutea: vedea în vecinătate coloșii luminați feeric, parcă pîndîndu-l cu miile lor de ochi, statui formidabile ale lui Indra... Pînă sus, răbufneau clacsoanele. Însă, încet-încet, colosul se liniștea, vuietele scădeau, se stingeau luminile zgirie-norilor.

Cu cât se liniştea colosul, venea somnul din nişte tărimuri liniştit, cu pagode răsfrinte în lacuri, cu dumbrăvi de bambus, venea somnul din nişte cetăţi tăcute, cu lei de bronz la portalurile cu helciug.

Şi tocmai cînd a aţipit acest nou şi curios Marco Polo, a auzit nişte uşoare bătăi în uşă. A intrat Ciu-Tsu-Di, după el Yang-Su...

— Bună dimineaţa, Marco Polo! S-a făcut ziuă. Nu vrei să vezi cetatea de paie?

— Ba bine că nu, a răspuns Marco Polo înciudat.

Colosul se trezise iar, de mult, şi pe Puang-Po treceau corăbiile încete, măsurînd timpul.

În foarte scurt timp, din mijlocul metropolei, ne-am trezit în alt oraş, cu totul altfel. În ulicioare strimte, se ridicau de o parte şi de alta un fel de colibe şi bordeie, cu gloduri adînci, veşnice, cu umbră veşnică. Acoperişurile erau alcătuite din paie, trestie, tinichele ruginite, bucăţi de lemne şi iar paie putrezite de ploii şi timpuri. Prin ochiurile ferestruicilor ne priveau capete mirate, miţe îşi arcuiau spinările, speriate de ivirea noastră. Totul amintea epoca locuinţelor lacustre, începînd cu lemnele aruncate de la o casă la alta, peste glodăriile ulicioarelor.

Aici, trăia odinioară şi pierea încet China izgonită din metropola de piatră. Roiuri de ţînţari dătători de friguri, muşte rele, murdării aruncate pretutîndeni, aşa arătau cartierele muncitorimii din Shanghai. Privitorii simţeau o silă de viaţă, transmisă din toată mizeria aceea. Pereţi coşcoviţi, umezi, sprijiniţi în pari şi ţăruşi de bambus, acoperişuri sparte, hiite, alte curţi pline de glod, alte uliţe cu punţi de birne, toate aminteau vremea înfricoşătoare a stăpînirii colonialiste.

Îi e destul trecătorului să-şi ridice ochii peste acele sărmane aşezări şi va vedea trupurile zgîrie-norilor privind întracoace cu miile de ferestre ca nişte ochi mînioşi, răi, fără omenie şi fără îndurare ai neguţătorilor de dedesubt. Vor simţi străbătîndu-l o ură de moarte.

Aici, odinioară se cuibăreau holera şi ciurma, oftica şi vărsatul, bintuiau figurile rele şi sărmanii băştinaşi se mutau rînd pe rînd, sau în grupuri mari de sicrie, în cimitirele oropsişilor.

Te gîndeşti cu ură la cei ce spun că neguţătorii au adus în lume civilizaţia. Iată-le civilizaţia, întinsă ca o mecanică, în jurul uzinelor şi fabricilor. Într-adevăr, corsarii au zidit aici o metropolă colosală, cu bulevarde, teatre, cinematografe, parcuri, case de prostituţie, hoteluri şi zgîrie-nori, dar oare au zidit-o pentru pămîntenii de pe Yang-Tse şi Puang-Po? Încet-încet, China s-a retras din calea barbariei „civilizaţiei“, pierînd în colibe ei de lut şi paie putrede.

Purtătorii de „civilizaţie“ veniţi de pe alte emisfere au adus moartea şi distrugerea înceată prin epidemii şi foamete. Vechile cartiere ale distrugerii şi morţii ar trebui păstrate ca nişte muzee pentru ca oamenii să nu le uite niciodată, să fie oricînd înfăţişate la procesele istoriei. În acele cartiere întunecoase, unde soarele nu pătrunde decît spre a stîrni duhurile murdăriilor, ţînţarii şi muştele, se văd des de tot bătrîne femei cu picioarele închircite odinioară în papuc. Trec ca umbrele, ducînd în trăistuţele din spate nepoţei adormiţi...

Însă aceste metropole de paie şi-au trăit traiul. Dacă intri prin ogrăzi vei vedea uşi căscate, încăperi goale. Încet-încet, oamenii se mută într-o altă metropolă, a cartierelor muncitoreşti noi.

Ţin minte cum ne-au întîmpinat copiii, cum ne-au luat „prizonieri“, ducîndu-ne la una din grădiniţe. Au ieşit învăţătoarele zîmbînd, şi ne-au poftit înlăuntru, spre marea bucurie a copiilor. Ţinci iuţi ca spiriduşii ni

s-au așezat îndată pe genunchi, cum ne-am lăsat pe scaune, și ne arătau care mai de care cărțile cu poze și jucării.

Ne-am continuat drumul, să vedem cele zece școli noi și parcurile. Apoi am intrat la un club muncitoresc. Aici am aflat tineretul dansind. Abia își lăsaseră uneltele și salopetele.

III

În bibliotecă am trăit aceeași puternică tulburare ca la întâlnirea cu Marco Polo în templul celor cincisute opt înțelepți de piatră. Acolo, la clubul din Shanghai, se afla un alt mare vinturător al lumii, don Miguel Cervantes, temerarul spaniol prins în robie de către maurii africani. Copilăria și tinerețea cui n-a fost înflăcărată de celebra biografie a lui don Miguel? Cine n-a ris urmărind strașnicele aventuri ale lui don Quichotte de la Mancha și ale scutierului domniei-sale Sancho Panza? Abia la maturitate vezi în întâmplările genialului neghiob nu simple derideri, ci amurgul cavalerismului, grandios ca amurgul zeilor...

Deși a trăit și a scris acum aproape patru veacuri, faimoasa lui carte e mereu proaspătă în toate vremurile, cum sînt proaspete fînurile, în toate diminețile acestei lumi.

Cartea cu fotografie a domniei sale don Miguel, fost prizonier la mauri, o citea o fetiță. Am văzut în traducerea acestei capodopere în limba chineză un împrumut spiritual între emisferele globului pămîntesc și încă o latură deosebită a zilelor noi din China: promovarea și răspîndirea în adîncimile maselor a culturii universale...

Oare înțelegea fetița ce scria în cartea lui don Miguel? Uneori zîmbea stîns: ceea ce învedera că privea isprăvile nebunului genial cu maturitate. Îl compătimea, înțelegînd că în isprăvile lui piere o lume, o epocă de vitejie a istoriei.

Am dat laudă proștețimii și maturității acelei minți tinere, odrăslită în cloaca rece și întunecoasă a metropolei de paie. Mîntea ei săvirșea minunea bobului de griu, luat din locul neprielnic și semănat în pămîntul bun.

Un călător dintr-o altă țară se și apucase să cerceteze numărul cărților, să întrebe despre inventare, însă autorul l-a tras repede de mîneacă arătîndu-i-l pe don Miguel. Ceea ce călătorul acela n-a înțeles, că întâlnirea cu scriitorul celebru era de ajuns pentru a învedera fața tuturor realităților. A cercetat mai departe rafturile cu cărți, în timp ce fetița cititoare a lui don Quichotte de la Mancha, zîmbea stîns.

Se mai aflau și operele altor clasici universali în mîinile cititorilor, însă noi ne-am îngăduit să ieșim în virful picioarelor, să nu tulburăm liniștea de templu, unde marii scriitori ai timpurilor retrăiau în seara aceea în toți acești oameni plecați asupra cărților ca asupra unor fîntîni adînci, unde stau răsfrînți arborii geniali și nobili ai gîndirii umane.

IV

Am trecut după aceea printre blocurile noului Shanghai și poftindu-ne gospodinele să le vedem noile locuințe, noi am primit cu plăcere deosebită. Și aici, rînduieștile ospetiei încep cu poftirea pe Kang ¹⁾ și cu ceaiul verde cu iasmin.

Drept care am sorbit multe ceaiuri în seara aceea, mereu primind pofti-

1) Pat de lut.

rea la alte case, spre a nu lăsa în urma noastră minie și zizanie între gospodine și gospodari. Pretutindeni, în casele oamenilor, stă la loc de cinste, între vechi cusături în ieroglif, portretul președintelui Mao. Ți-l arată mai cu seamă femeile, lămurindu-te că fără lupta lui de-o viață, ele n-ar fi ajuns niciodată să locuiască în astfel de case. Ar fi putrezit în cloaca metropolei de paie, ca mătușa Ly-U și ca moșul Wang, carinduri de generații de mătușe Ly-U și de unchieși Wang...

Ce bine te simți între acești oameni abia întilniți cu fericirea! Copiii se mai joacă încă pe la robinete și se mai miră văzînd cum țîșnește vina de apă din perete... Ei știau că apa se dobindește altfel, luîndu-se cu găleata din fluviul Puang-Po și acum, iată!...

Aceeași copilărească nedumerire se mai vede și la unele femei în fața mașinilor de gătit, în fața robinetelor...

Lume transplantată cu toată prospețimea bulgărilor de pămînt pe rădăcini, lume a metropolei de paie, ajunsă la geamurile mari și luminoase ale blocurilor și epocii; curînd, frigurile din colibe și din bordeie vor fi pentru toți amintiri cutremurătoare. Muncitorul din Shanghaiul de paie niciodată nu va uita cum a zidit cu mîna lui zgîrie-norii, cum a săpat bulevardele, cum a zidit băncile și hotelurile pentru corsarii veniți din vînturile timpurilor și mărilor.

Îmi inchipuiam muncitorul după orele istovitoare de muncă trecînd pe lîngă cinematografe și dancînguri, pe lîngă baruri și restaurante cu muzici țîpătoare, trecînd flămînd și rupt, către coliba lui din metropola de paie. Acest muncitor, cea mai mare parte din timp fără lucru, a slujit de model autorilor de romane senzaționale.

Cine nu-și amintește despre cărțile cu bandiți, cu urmăriri senzaționale, cu furturi fabuloase? Chinezul sărman din Shanghai era totdeauna înfățișat cu parte rea în acțiune, erou negativ, cum spunem noi astăzi. Albul, venit din toate stihiiile, era totdeauna victima demnă de compătimirea noastră...

Dar Shanghaiul, pe lîngă bizareriile lui arhitectonice și administrative, era un miraj pentru aventurieri. Escroci universal celebri, femei pierdute, hoți în stil mare, pungași, debarcau neconținut pe cheiul de pe Puang-Po, să-și încerce norocul în acest Chicago asiatic. Sinucideri misterioase, falimente și crahuri, lovitori de bursă fantastice, bătaii de noapte prin baruri, restaurante și bordeluri, chefuri, beții, traficuri de carne vie și stupefiante; escroci îmbogățindu-se peste noapte și sărăcind cu totul tot peste noapte, cocote în blănuri rare și cu diademe de briliante; într-un cuvînt, iată ce era Shanghaiul abia acum cîțiva ani...

Toate reptilele umane mai înainte amintite înfățișau „civilizația” și sugeau sîngele Chinei prin arterele fluviilor Yang-Tse-Kiang și Puang-Po. Nicio lețcaie n-a fost adusă de pe alte meridiane pentru construirea acestui Babilon al Mării de Răsărit. În blocuri, în bulevarde, stă sîngele și sudoarea poporului chinez. Astăzi, marele oraș se află în domnia firească a constructorilor lui.

V

Treceam într-o seară pe lîngă un mare maidan din vecinătatea orașului de paie și deodată ne-am oprit. Lume multă se strînsese roată în jurul unui om mărunțel ce tocmai își lepădase haina. Alături, avea un fel de tarabă, cu bucăți de trestie de zahăr, cu portocale și banane. A făcut semn lumii adunate să lărgească roata și deodată s-a zvîrlit peste cap învîrtindu-se în

văzduh de patru ori. Când a revenit la pământ drept în picioare, s-a înclinat ușor către privitori și a prins să danseze cu fine și delicate mlădieri din mâini. După aceea a prins să cînte cu un glas femeiesc pițigăiat, dînd viață unei scene din opera Leang-Shan-Po și Ciu-En-Dai. Amarnic se mai veseleau copiii, în timp ce oamenii maturi îl priveau și îl ascultau cu gravitate. Și dintr-o lăută a prins să cînte după aceea, o arie tristă și plîngătoare. I-am cerut lămuriri, încet, lui Ciu-Tsu-Di. El mi-a răspuns prin șopot:

— Așa atrage lumea spre a-și putea vinde dulciurile! Într-adevăr, după ce a sîrșit și aria din alăută, ciudatul artist s-a mai zvirlit de trei ori peste cap, după care și-a îmbrăcat haina și a poftit lumea la tarabă. S-au repezit îndată copiii, mai cu seamă asupra trestiei de zahăr și bananelor. Întindeau minile și oamenii în fire, luînd dulciuri și dîndu-i bani cinstiți și potriviți.

Din acel maidan, artistul rătăcitor s-a înfundat într-o ulicioară și în curînd am văzut în jurul lui altă roată de oameni. L-am zărit învîrtindu-se pe sus, mai apoi numai alăuta i se auzea în tăcerea nopții.

Acel artist, ce continuă și azi Teatrul Dulciurilor, m-a făcut să mă gîndesc la aruncarea către periferiile metropolei a teatrului chinez străvechi. Într-adevăr, după cotropirea Shanghaiului, străvechiul teatru chinez rătăcea din loc în loc, își alcătua scena din țoluri întinse pe pari și astfel nu se lăsa artiștii biruiți de „civilizația străinilor“. Înghețau de frig prin iernile Nordului, oftigeau cîstigînd un blid de orez în Sudul fierbinte, însă jucau pentru ca drumul tradiției să nu piară sub buruienile și pulberile vremurilor. Străvechiul teatru s-a păstrat în sinul oamenilor simpli și buni, sarea pămîntului.

În timp ce prin baruri și dancinguri gîfiau jazurile acompaniind femei de noapte muiate în aur, sărmana alăută chinezească ofta sub cerul senin și uriaș, depate, izgonită din pămîntul creatorilor ei.

Teatrul chinez a reintrat în domnia lui firească și la Shanghai, după ani îndelungi de pribegie. Artistul-vînzător de dulciuri, amintește doar viața zbuciumată a teatrului de demult. El e un neguțător ambulant, ca oricare altul. Folosește cu meșteșug arta firească spre a-și face reclamă, dulciurilor. Vei întîlni astfel de neguțători artiști prin toate orașele din Sud.

VII

Era în ultima seară a noastră la Shanghai. Ne așteptau alte orașe, în Sudul însoțit și călătorii se uitau lung la flotele de pe Puang-Po. Curînd, cînd se va lumina de ziuă, marea metropolă va fi rămas în urmă, de mult, cu așezările ei de ciclopi. Ceea ce s-a și întîmplat: am urcat în acceleratul de lungă distanță Shanghai-Kanton, și scurta vecinătate cu Yang-Tse și cu zgîrie-norii s-a sîrșit.

Trenul străbătea șesuri cu orezării, cu mori de vînt pentru irigație, și acoperișurile satelor păreau îngrămădiri de capete de bivolițe stînd în așteptare, lingă linia ferată, să se repeadă asupra trenului. S-a arătat soarele, roșu ca arama...

Dar s-o luăm binișor, cu sistem, după pilda marilor și înțelepților călători. Ce a mai fost demn de văzut, ce s-a mai întîmplat pe lungă distanță pînă la altă mare, aceea a Chinei de Sud, cetitorii vor afla în filele următoare, spre bucuria lor și spre înmulțirea cunoștințelor despre oameni și lume.

Shanghai rămăsese ca un fenomen ciudat, amestec de civilizații, la gurile fluviilor Yang-Tse-Kiang și Puang-Po.

Sedeam în tren, față în față cu Ciu-Tsu-Di și cu Yang-Su. Tăceam. Deodată, Yang-Su a întrerupt tăcerea: ce-ar fi dacă pînă la Kanton am face o evocare a poezilor? Ar fi un mijloc de luptă cu plictisul și un adaus substanțial la cultura generală a noului Marco Polo. Ne-am închinat lui Yang-Su în tăcere, cu minile pe piept.

II

SPRE MĂRILE SUDULUI

Yang-Su a început astfel:

— Prea iubiți prietenii! Drumul pînă la Kanton l-am început astăzi în zori de ziuă și după cum veți vedea, va ține trei zile. Văd pe fețele domniilor voastre mirarea despre aceasta. Însă pentru o evocare în lege, nu ne-ajunge săptămîni și luni! Aflați: temeiul poeziei patriei mele e cartea numită Li-Sau, supranumită pe dreptate biblie a poeziei. A scris-o Ci-U-En în niște veacuri de mult amurgite după munții timpurilor! A viețuit Ci-U-En pe vremea vitejiei lui Jo-Fei în zilele hanului Tsu-Huai-Uang.

În vremea aceea, după cum ați aflat la grădinița din Hangeu, era un mare și neîntrerupt zbucium cu semînțiile năvălitoare Cin. Ele ne sfîșiau pămîntul, ne ardeau satele și cetățile. Viteji mari au ridicat acele vremuri și Jo-Fei strălucește printre ei ca un fulger în timpuri...

Strașnic sîngera inima lui Ci-U-En, de jalea patriei devenită arie a furtunilor! Sfetnic mare fiind, îl sfătua neîntrerupt pe han Tsu-Huai-Uang, îl sfătua spunîndu-i că cea mai tare armă împotriva semînțiilor Cin e numai unirea, strîngerea laolaltă a puterilor. Deci, han Tsu-Huai-Uang bine ar face să adune sub puterea sa toate hanatele, ca împreună să stropsească vrăjmașul și să-l lepede în pulbere! Însă han Tsu-Huai-Uang, bătea din ureche, după năravul hanilor. Și mai strașnic sîngera inima poetului de mila satelor și cetăților și a oamenilor uciși.

— Astfel, a reluat Yang-Su după o clipă de tăcere, cuprinzîndu-l deznădejdea, negăsind ascultare spre binele pămîntului său, Ci-U-En și-a luat rămas bun de la soare și de la iarbă. S-a dus la fluviul Mi-Lo, în locul unde erau bulboanele mai tari și s-a aruncat în fluviul Mi-Lo! Au alergat la fluviu noroadele cetăților să-l scape. Însă era cu totul prea tîrziu. Spre a-i putea cinsti cum se cuvine măcar rămășițele pămîntești, au dat năvală noroadele, cu orez, aruncîndu-l peștilor, nădăjduind astfel, că peștii nu vor minca rămășițele pămîntești ale lui Ci-U-En. Și aceasta în zadar a fost. Trupul lui Ci-U-En slujind drept praznic fiarelor adîncului...

Tulburat tare se afla Yang-Su, istorisind! Ne apropiam de orașul Tse-Yn-Kua. Fluviul Hu-A-Bu lucea în soarele puternic al Sudului. Neclintite stăteau păduricile de palmieri. Bivoli culeați la umbra lor rumegau privind nepăsători trenul ce-și încetinea iuțeala.

După ce am privit orașul Tse-Yn-Kua cu vechi acoperișuri, cu care cu două roți trase de catîri și asini, am pornit din nou, și treceau ca niște năzăriri pe la ferestre arborii, stîlpii de telegraf, cantoanele.

Yang-Su și-a reluat cuvîntul astfel:

— Amintirea lui Ci-U-En, o, prietenii mei, e sfîntă pînă astăzi, și sfîntă va fi pînă la istovirea vremurilor, cît oamenii vor iubi poezia și libertatea! Ci-U-En ne-a fost luceafăr de călăuză prin întunecimi mari. În fiecare an, în ziua a cincea a lunii a cincea, ies la fluviul luntrașii și corăbierii și fac întreceri între luntri și corăbii cu dragoni la proră, în amintirea dispă-

rutului în ape. Tot în luna a cincea în ziua a cincea, gospodinele gătesc cu sfiială și grijă o prăjitură de orez numită Tsung-Tsz, ca semn de prăznuire a amintirii sfântului.

— Aceasta e istoria lui Ci-U-En, o prieteni, a încheiat Yang-Su. Bine ar fi dacă am avea cartea Li-Sau în această călătorie, spre a vă învedera cât e de frumoasă. Ci-U-En, pe lângă alte fapte de seamă, pelingă poemele și unice, rămâne drept întemeietorul poeziei noastre și pentru că a scris în mba simplă, plină de înțelepciune, a oamenilor simpli și înțelepți...

Astfel, încheind, Yang-Su sta cu ochii în depărtare. Acceleratul gonea tot mai repede, lăsind în urmă sate, orașele, pădurici și munți pleșuvi. După o vreme de gândire, Yan-Su a reînceput astfel:

— Cea mai lungă și cea mai frumoasă baladă a vechimilor noastre, s-a scris de către un poet necunoscut, la anii 220 ai erei ce o trăim, în dinastia Han. Baladei îi spune „Păunul zboară spre Miazăzi” și tulbură și azi sufletele, prin puterea mare a realismului. Cred că greu vă va fi să-i gustați farmecul măcar cit de cit, tâlmăcind-o trunchiat ori rezumînd-o. Cred că ar fi bine să o ascultați în întregime dacă aveți răbdare...

Noi ne-am arătat nerăbdători să ascultăm cîntarea strașnică a Păunului, veche de mai bine de șaptesprezece veacuri. Ne-am scos carnetele și astfel am transcris în limba noastră „Balada Păunului”. Sună așa în întregimea ei:

„Păunul zboară spre Miază-Zi — Răsărit.
 Din cinci în cinci *li* se rotește asupra lumii uimit.
 „Îți scriu, bărbate, ca să știi bine și tu:
 Eu, soția ta, Liu-y-U,
 La ani 13 știam țese mătase.
 La 14 știam coase straie frumoase.
 La 15 cîntam la *cin-hi*.
 La 16 ca nimeni alta știam basme și versuri citi.
 La 17 ani ți-am fost soție bună în toate!
 Și mi-i inima tare tristă, bărbate!
 Tu te-ai dus departe și mi-i urît...
 Și eu te-am tot așteptat, numai zeei știu cit!
 Cocoșii de ziuă cînd cîntă, eu nu-i ascult
 Căci la stative mă aflu de mult.
 N-am timp nici noaptea să mă odihnesc.
 Din trei în trei zile un val de pinză sfîrșesc,
 Dar maică-ta, soacra, se uită pe sul,
 Și mă blestemă că nu ți-ai destul,
 Că ți-ai prea puțin, prea încet, prea rău.
 E tare greu să fii noră în neamul tău!
 Mă blestemă dimineață cu dimineață.
 Eu nu sînt nici vorbăreață, nici isteată.
 Scrie-i tu, cum te vei fi pricepînd,
 Să mă trimită la părinții mei cit mai curînd...”

II

Omul împărațesc, Cian-Tsu-Cin,
 S-a întors de grabă din pămîntul străin:
 „Știi, mamă, cit mi-a trebuit să mă zbat
 Ca să ajung slujbaş la împărat!

Știi bine și tu,
 Cît mi-i de dragă Liu-y-U!
 După nuntă ne-ai binecuvîntat,
 Și ne-ai învelit în același pat.
 Vreau să fie a mea
 Pînă ce
 În izvorul pămîntului galben vom intra!
 Abia trei ani am trăit împreună.
 Și-i prea puțin. A fost cuviincioasă.
 Maica-mea bună,
 De ce ești aspră și răutăcioasă!?"

III

„Fiul meu, inima strîmtă ți-i, foarte!
 Liu-y-U nu știe să se poarte!
 Între nurori e cea mai nesupusă!
 S-o văd odată diavolilor dusă!
 O urăsc de moarte!
 Degeaba ai venit de departe
 Sfada dintre noi s-o alini!
 Cunosc o altă fată, în vecini.
 O cheamă Cin-Lo-Vu;
 Frumoasă e, cum nu-ți închipui tu!
 Mă duc s-o pețesc. Hai și tu.
 Alung-o însă pe Liu-y-U!
 Să n-o mai văd! Să nu-mi mai spună mumă!
 O urăsc ca pe-o holeră și ca pe-o ciură!"

IV

Cian-Tsu-Cin a îngenunchiat:
 „Dac-o gonești, nu mă mai însor niciodat'!”
 Soacra a izbit cu pumnul în pat:
 „Ești nesupus și tu
 Ca și nesupusa Liu-y-U.
 Apăr-o cît poți,
 Dar degeaba mi te tînguiești!
 Cît vor fi cerul și pămîntul,
 Pentru nimic în lume nu-mi schimb cuvîntul!
 Liu-y-U nora, neroada,
 Să-mi părăsească tot acum ograda!”

Văzîndu-i ura neagră, peste fire,
 Cian-Tsu-Cin a rămas mut de uimire.
 S-a dus în cămară.
 Unde Liu-y-U gema din cale-afară.
 Dar cum să-i spună că soacra nemiloasă
 Îi cere s-o izgonească din casă
 Chiar el, cu mîna lui, cu vorba lui?
 „Liu-y-U, altă scăpare nu-i!
 Ți port dragoste nemăsurată.
 Du-te la părinți deocamdată.

Așteaptă-mă. Păstrează-mă în gând.
Voi reveni să te iau, foarte curînd!“

Ea s-a urcat în car, fără gînduri.
Doar lacrimile-i curgeau într-o sută de rînduri.
El o urma oftînd adînc, arare,
Mergînd în urma carului, călare.
Oamenii îi priveau, tăceau.
Din calea lor se fereau.
El la răscruce a descălicat.
Tîmplele în mîini i le-a luat.
Și oare ce a putut să-i șoptească
Mai adînc decît inima omenească?

Biata Liu-y-U! Abia a pășit pragul, ușor,
Și-a înțeles că nici părinții ei n-o mai vor!
Cian-Tsu-Cin a simțit, a presimțit.
Dar prea tîrziu acasă a venit!
Caii nechezau. Bivolii mugeau.
Oamenii arau, semănau.
Liu-y-U de deznădejde pătrunsă
Departamente-ntr-o colibă sta ascunsă.

După ce bine s-a înnoptat,
Liu-y-U în iaz s-a aruncat.
A acoperit-o apa cu rotogoalele.
I-au găsit oamenii straietele, sandalele.
Cian-Tsu-Cin, deznădăjduit,
O creangă înaltă a ochit.
Și-a descins brîul. Și s-a suit.
Vecinii, mirîndu-se,
I-au zărit tălpile sus legîndu-se...

Din cinci în cinci li rotîndu-se uimit,
Păunul zbura spre Miază-zi — Răsărit...

VIII

Multă vreme după ce am tîlmăcit cîntarea, ne gîndeam la biata Liu-y-U! Drama ei arată cît de vechi și de identice sînt dramele omenești. Munca tîlmăcirii a durat ceasuri lungi, încît venea acum seara. Iar au lucit spre Vest apele fluviului Bu-A-Bu, curgînd pe lingă niște munți cu ogoare în terase. Pe alocurea, se vedeau singuratece moriști de vînt. Părăseam țara Ci-Je-Tue-yan și intram în țara Cianshi, către marele oraș Shan-Ja pe fluviul Sin-Kiang.

Noaptea am trecut prin Shan-Ja și Y-Ian, prin Hu-y-Tsi și Dun-Sean și deodată, în zori, am zărit către Nord scelipirile marelui lac Poian-Hu... Multă vreme am călătorit pe lingă fluviul Han-Kiang și de la Ceio-Cin Kiang am apucat spre Vest, către Cian-Sha, în țara Hu-Nan. Abia așteptam să începem soborul de evocare. Yang-Su nu s-a lăsat mult așteptat. Coboram pe fluviul Sian-Kiang, prin munții Han-Shan, de multă vreme.

Yang-Su a început astfel:

— Vă salut, o, prieteni! Să mă iertați dacă mă voi ținea de legile aspre ale cronologiei în cele ce vor urma. Vă spun anii, pentru a afla cît de departe

în timp au trăit poeții ce vor urma. În dinastia Han, a trăit poetul Tao-Y-Ming, de la 365 pînă la 247 în vremurile noastre. Acel poet era intrat între demnitari, și nemulțumit fiind de asprimea mai marelui său, a pornit către satul său, lepădînd rangurile. Cartea lui, „Tao-Hua“, „Călătoria prin satul de piersici“ e rodul ruperii lui de măriri și ranguri. Vă veți aștepta poate, după numele cărții, să aflați la Tao-Y, lucruri abstracte, ori poezii închinete florilor de piersici. Nu, prieteni, Tao-Y a cîntat viața simplă și aspră a oamenilor simpli. Între epoca lui Tao-Y și epoca următoare, cea mai îmbelșugată în poezie, au mai trăit mulți alți cîntăreți de seamă. Noi, vom trece de-a dreptul în dinastia Than și ne vom opri la anii 712, cînd s-a născut, de nimeni întrecutul Du-Fu, lăudat în veci fie-i numele! Du-Fu, prieteni, a văzut lumina soarelui în țara Ho-Nan, ce o străbatem acum.

IX

Ne-am îndreptat ochii spre fereastră să privim și să dăm slavă țării poetului evocat. Munți cu terase se oglindeau în undele fluviului Sian-Kiang. La coturi, se arătau vechi corăbii plutind solemn. Unde și unde, pe canale și piraie, se vedeau orezari cu largi pâlării, împingînd luntrile de la țarm cu prăjinile. Se vedeau sate cu ulițe de apă, și căsuțele cu creste resfrinte păreau bivoli la umbră între palmieri. Binecuvîntam în sine-mi acest pămînt rodnic, unde a văzut soarele întii Du-Fu și unde a dus o viață aspră, după cum arăta povestitorul.

Yang-Su a reînceput astfel:

— Drept este că părinții lui Du-Fu aveau pămînturi întinse, cu robi și roabe. Tatăl său avea rang de *shi-en-ling*, căpetenie peste un ținut. Văzînd Du-Fu mizeria acelor timpuri, văzînd foametea și boalele, și văzînd rozboaiele de cutropire neîntrerupte, și-a întors fața de la părinții săi și de la împărat, și s-a dus cu mare și adîncă mîhnire la Sian, durîndu-și acolo o colibă. Mîncă rădăcini sălbatice și ghindă. Trebuie spus, o, prieteni, spre și mai buna înțelegere a lucrurilor, că hanul de pe atunci, Tang-Ming-Huang, era păpușă în mîinile haniței sale Yan-Cui-Fe, rămasă în cîntecele de luare în deridere sub numele de Bețivanca. Din pricina ambițiilor ei deșarte, suferea pămîntul năvale și cutropiri. Să ascultăm cum descrie Du-Fu plecarea la oaste a feciorilor, în poema „Carele de război“:

Trec carele în fugă cu caii nechezînd.
Acoperiți de pulberi, soldații trec tăcînd.
Părinți, copii, neveste, strigînd sub cerul șters
De straie li s-apucă spre a-i opri din mers.

Și curg, și curg soldații. Și care uruînd.
Și ulițe și drumuri abia îi mai cuprînd.
Mulțimea pin-la fluviu s-a revărsat din mers.
Părinți, copii, neveste, strigînd sub cerul șters.

Și strigătele grele se urcă pin-la cer.
Puhoai, pulberi negre abia-n văzduhuri pier.
E totul ud de lacrimi. Pustiu. Posomorît.
Și trec tăcînd soldații cu arcuri mari la gît.

De-o parte trecătorii se trag înfricoșați:
 „Mereu? mereu? și astăzi? dar încotro, soldați?”
 Și le răspund soldații, din mersul blestemat:
 „Așa ni-i soarta noastră, să mergem ne-nctat!”

În Nord au fost duși unii, la cincisprezece ani.
 La patruzeci luptară în Est, cu alți dușmani.
 Feciori voinici plecară și-acuma sint cărunți,
 Purtați la frontiere de pe la mări și munți.

2

Cînd au fost prinși la oaste, mai marii lor din sat
 Cu panglicile negre la cap i-a-nfășurat.
 Părinți, copiii, neveste, îi strigă în zadar.
 Ei au venit pe-aceia spre a se duce iar.

N-aude împăratul, de sînge nesătul,
 Cum geme glasul lumii, din răspuțeri: destull
 Nu vede cum apucă mulțimi de oameni, toți.
 Și caii de căpestre și carele de roți.

Schelete. Corbi și sînge. Pirjoluri și ruini.
 Și cresc de-atita vreme, pe cîmpuri, numai spini.
 Și trec tăcînd soldații, sub arcuiri mari, bătrîni.
 Îi ține împăratul mai jos decît pe cîini.

Și trec tăcînd soldații. Și care uruind.
 Iar cei rămași văd alte năprazne mari venind.
 Le-or cere perceptorii să scoată ort cu ort,
 Vor stoarce bir din piatră și din pămîntul mort.

Amar de ei, sărmanii! Așa din veac li-i dat
 Să plîngă cînd se naște la casă un băiat,
 Iar cînd se naște-o fată, să cînte fericiți!
 Cernite pulberi urcă spre nourii cerniți.

O, wangi! De ce n-ați merge să vă uitați și voi
 Cum înălbesc pe cîmpuri ciolanele sub ploii?
 Priviți măcar odată, din tronu-mpărătesc
 Cum sufletele-n cîrduri pe cîmpuri rătăcesc.

Tîrziu. Și bate vîntul. Și frigul s-a lăsat.
 Lugubrul întuneric coboară peste sat.
 Tîrziu. Și cîinii urlă amarnic, a urît.
 S-au dus de mult soldații cu arcuiri mari la git.

După ce am ascultat și am însemnat poema în tîlmăcire, după ce am privit fluviul Siang-Kiang cu sate pe țărături și prin păduricele de bambus, Yang-Su a reluat astfel:

— Mai are Du-Fu o poemă. închinată venirii în sat a oamenilor împărătești, cu porunci de mobilizare. Ascultați-o:

Nu pot uita, prieteni, nici astăzi, cum odat'
M-am dus să văd amurgul la Tse-Kao în sat.
Bătea un vînt amarnic, printre copacii goi,
Era o vreme neagră, pustie, de război.

Tîrzie era vremea. Bătea un vînt cînesc.
Răcnea la o bătrîna un om împărătesc.
Ca o strigoaică, noaptea se furișa la prag.
„Vă cere împăratul alți tineri pentru steag!“

Întîia stea de seară lucise lăcrămînd.
Și a grăit bătrîna către trimis, gemînd.
Tîrzie era vremea. Bătea un vînt cînesc.
„Mi-ați prins tustrei feciorii sub steagul-mpărătesc —

Scrisoare de la unul aseară am primit —
Doi, în aceeași luptă, departe, au pierit!
Cel viu, cine să știe cînd va veni la rînd?
Cei morți să-i ierte zeii, sub brazda de pămînt!“

Tîrzie era vremea. Bătea un vînt turbat.
Ne-a mai rămas la casă un suflet de bărbat.
E fiul fiicei mele. Poate grăiești cu ea.
O chem, dar ea nu are cu ce se îmbrăca!“

Tîrzie era vremea. Bătea un vînt cînesc.
Cumplit răcnea la dînsa trimisu-mpărătesc.
Ca o strigoaică noaptea se furișa-n cîmpii.
„Nu-mi duce și nepotul să piară-n bătălii.

În locul lui, pe mine mă ia! Pot să lucrez!
Am să vă car merindea și-am să vă fierb orez!“
La Tse-Kao, vîntoasa bătea, striga, gemea.
Un nod de fier amarnic grumazul mi-l strîngea.

Adîncul întuneric a coborît curînd.
Pe uliți doar bătrîna a mai rămas gemînd...“

Ne uitam mai apoi în lungul șesurilor, priveam luncile fluviului și munții, întrebîndu-ne care din satele pierdute în desișuri va fi fost Tse-Kao, satul eroicei bătrîne. Roțile trenului pocneau ritmic, sacadat, drept spre Sud și era a doua zi a călătoriei noastre.

Yang-Su a reluat astfel:

— Nu știi dacă vom avea drum la cetatea Cen-Tu, în Si-Ciuan. Destul că acolo, la Cen-Tu, a pierit Du-Fu poetul, după o lungă pribegie prin țară. Era pe vremea unor catastrofale revărsări de ape. Vrînd Du-Fu să meargă pînă la *shien-ling-ul* din Cen-Tu, a urcat în barcă și vislea puternic, cu toată bătrînețea și cu toată șubreda lui sănătate. Deodată, barca s-a răsturnat. Poetul s-a tîrît pe-un dîmb. Aflînd acel *shien-ling* în ce primejdie se află Du-Fu, a trimis luntrași iscusiți să-l scape din gura morții și să-l aducă la palatul său. Au luptat eroid cu apele revărsate, luntrașii aceia din Cen-Tu. Luînd poetul în barcă, l-au dus la palatul *shien-ling-ului*, însă era cu totul

prea tirziu. După câteva clipe, Du-Fu a închis ochii, laudă pământului ce l-a zămislit și l-a absorbit cu generozitate în seva lui neodihnită pururi...

— Astfel, o prieteni, a reluat Yang-Su, Du-Fu a trăit dramatic și dramatic s-a săvârșit. Când grăim despre participarea la viață a scriitorilor, nu trebuie decît să ne ridicăm ochii către monumentele acestea ale gândirii omenеști. Ele sînt fără moarte, construite fiind din luturile cele mai autentice ale realității.

X

Yang-Su a reluat astfel:

— ... pe Li-Tai-Pe, contemporanul lui Du-Fu, ceramica populară ni-l înfățișează beat, dormind cu ulciorul de vin sub cap. Într-adevăr, în tinerețea lui, Li-Tai-Pe a fost băutor de vin temut, și bătauș și mai temut. Era un răzvrătit, un fel de haiduc al acelor vremuri. Nu odată, temuta lui alăută s-a îndreptat asupra haniței Ian-Cui-Fe, pe drept supranumită Bețivanca... A scris Li-Tai-Pe celebre cîntece închinare vinului și iubirii.

Dar fiind mai sus vorba despre participarea la viață, să ascultăm cu cită îndrăzneală scria Li-Tai-Pe împotriva războaielor de cotropire. E bine să pomenim acest cîntec pentru a spulbera de pe amintirea poetului credința că scria numai despre lună, femei și vin...

„Oștenii acestui han,
Acum un an luptau departe, pe fluviul Sangkan.
Unde se mai duc? Încotro?
Să piară luptînd tocmai pe calea Tsung-Ho...

S-aud trîmbițele, alarmele.
În Golful Persic își spală armele,
Și în același an
Își pasc caii tocmai în munții Tien-Shan...

Îmbătrînesc mărșăluind,
Străine țări cotropind.

Te întrebi: oare
Ce mai știu hanii decît să omoare?
Cîmpiile lor mănoase,
Sînt nisipuri galbene, pline de oase...

2

De ce în zilele acestui han lacom și crud
Numai lacrimi curg,
Numai goarne s-aud?

Deasupra Marelui Zid ard în turnuri,
Fără încetare,
Focurile războaielor cutropitoare...
Și doar hanii Tsin, marii,
Au durat Marele Zid
Pentru liniște creatoare,
Împotriva hoardelor negrei Tartarii...

Și pier soldații corp la corp luptînd.
 Căii ucigîilor s-aud pînă la cer nechezînd!
 Corbi ciocănesc ochii și cranii, mîncîndu-le.
 Sfișie măruntaie, prin pomi înalți atîrnîndu-le.

Vreme pustie...
 Singele pătează iarba-n cîmpie.
 Te întrebi, te miri:
 Ce preț ar avea hanii, fără oștiri?

Cer turbure, peste cetăți și sate...
 Armele cutropitoare sînt blestemate!
 Spun înțelepții, cei de mai-nainte:
 Doar armele apărării sînt sfinte“...

Și după tîlmăcirea îndelungă a acestei poeme, am privit țara ce o străbăteam către înscoritul Sud. Și iarăși Yang -Su a reluat astfel:

— Li-Tai-Pe a transmis poeziilor sale o uimitoare subtilitate, după cum se poate vedea în poezia ce urmează, numită „Pavilionul de Porțelan“. Vreți, o, prietenii mei, să o ascultați și pe aceasta? Iat-o:

Pavilionul Verde, înalt, de porțelan,
 Lucea superb, departe, pe lacul diafan.
 Ducea pînă la dînsul un pod ușor, de jad,
 Întins ca blana moale a tigrlului vîrgat.

Acolo, în tăcere, în nopțile tîrzii,
 Ședeau cîțiva prieteni, în mantii aurii.
 Tăcuți ședeau acolo, prietenii acești;
 Din cînd în cînd, pe gînduri, sorbeau adînc din cești.

Grăiau încet. Arare. Cu gura ca de lut.
 Să nu trezească noaptea cu glasul lor scăzut.
 Tăceau apoi, pe gînduri, prietenii acești.
 Se înclinau spre masă cînd beau adînc din cești.

Și se vedea-n adîncul acela diafan
 Răsfrînt, pavilionul înalt, de porțelan.
 Și se vedeau adesea, răsfrînți în limpezimi,
 Cum beau cîțiva prieteni acolo-n adîncimi.

Și astfel, și după această tîlmăcire, datorită mărinimiei lui Ciu-Tsu-Di, Yang-Su, călăuza noastră în arta chineză veche, a reluat astfel:

— Li-Tai-Pe, dragi prieteni, a murit frumos și romantic, după cum a și trăit. În anii vremurilor noastre, 762, se plimba într-o noapte cu barca pe un fluviu. Fiind beat foarte, s-a plecat să îmbrățișeze luna răsfrîntă în adîncul apelor... Și plecîndu-se el să îmbrățișeze luna, s-a dus la fund, lăudate fie apele care i-au primit trupul în giulgiurile lor moi și străvezii... Astfel a murit Li-Tai-Pe. A rămas în amintirea generațiilor credința că l-au dus pe brațe în translucidele raiuri din adîncimi zeitățile apelor.

Multe învățăminte putem trage din prietenia lui cu Du-Fu! Deși erau contemporani, deopotrivă de mari, deopotrivă de iubiți, nu și-au îndreptat niciodată unul asupra altuia săgeți înmuiate în venin, după năravul urit

al poezilor din toate timpurile. Dimpotrivă, s-au iubit și și-au închinat unul altuia versuri de laudă și preamărire, fiecare recunoscînd în prietenul său har mai mult la meșteșugul cîntărilor poetice. Prietenia dintre ei ar trebui dată pildă tuturor artiștilor pizmăreți...

— Drept este, Yang-Su! Hai, mai istorisește-ne, căci mai este vreme. Soarele abia se ascunde în Sin-Kiang!

Într-adevăr, soarele s-a scufundat în fluviul care cotea brusc spre Vest, încotro, la depărtări mari, se află Hymalaia și Tibetul... Curînd, a picurat în neantul portocaliu steaua de seară, Tsan-cin, șinoiam salutat-o de la fereastra trenului în fugă, ca pe întîia bună vestitoare a nopții. Nu ne mai înduram să mergem la culcare, căci se lăsa o seară fermecătoare. La opriri, vîntul aducea miros tare de portocale crude. Yang-Su a binevoit să ne istorisească mai departe, grăindu-ne despre poezia Ts de pe la anii 1000.

Astfel, ni l-a evocat pe Su-Tung-Po, cel ce a trăit între anii 1030 și 1101, rămas în istorie prin poezia lui cît și prin vitejie...

— Su-Tung-Po, o, prietenii mei ascultători, era om voinic, cu o barbă mare, și pe vremea semiîșiilor Von a luptat împotriva lor cu arma în mînă, alături de Jo-Pei, după cum spun unii cercetători ai vremurilor. Poeți erau și tatăl și fratele lui Su-Tung-Po, încît sînt cunoscuți în istorie, la fila lor, sub numele de „Cei trei Su“... Ca toți oamenii luminați din acele timpuri tulburi, Su-Tung-Po a luptat și el pentru strîngerea sub un singur schiptru a tuturor hanatelor. Că a fost și un mare binefăcător al oamenilor, v-ați încredințat la cetatea Șerpoaicelor, Hangeu, unde Su-Tung-Po a construit digul ce-i poartă numele...

Cu aceasta s-a încheiat și a doua seară a soborului. De bună seamă aceste însemnări nu pot cuprinde tot ce ne-a mai spus Yang-Su, întrucît n-avem de gînd să incurcăm cititorii noștri cu o istorie literară în lege. Autorul a însemnat doar cît de cît, despre cei mai mari poeți ai Chinei de demult, spre a-și face și cititorii o cît de simplă părere despre ei.

Mărturisește autorul că la plecarea în China știa foarte puțin despre Li-Tai-Pe și nimic despre Du-Fu. Iată de ce, autorul îi poartă adîncă recunoștință lui Yang-Su și tilmaciului Ciu-Su-Di.

Amîndoi se duseseră la culcare și autorul a rămas sigur la fereastra trenului, privind uriașa noapte asiatică. Ca nicăieri în alte văzduhuri stelele aveau pîlpiiri de aur vechi, păreau mai aproape de pămînt decît oriunde, amintind nopțile Mesopotamiei pastorale. Se iveau munți, luciri de ape cu sampanuri, acoperișuri semețe, capete de bivoli în umbre. Și în calea acceleratului se ridicau brațe de semafoare. Tîșnea pe lîngă stații mici, singuratice, trecea prin sate și orașele, înainte, mereu înainte, spre Mările de Sud. Cîteodată se arătau văi largi, străjuite la asfințit de coloșii întunecoși ai munților.

Rămăsese în urmă de mult Sian-Kiang, și cînd au prins a se lumina lucrurile, autorul a zărit în stînga liniei ferate alt fluviu, Pei-Kiang. Oare de cîtă vreme trenul trecea pe lîngă el?

XI

Ne aflam în altă lume, cu totul deosebită. Pe țărături se desfășurau lunci de bambus și palmieri. Treceau plute nespuse de lungi, la cîrmă cu oameni dezbrăcați pînă la jumătate. Un rînd de tulpini de bambus trăgea alt rînd și acela altul și altul, și se vedea fumul despletindu-se pe acoperișurile barăcilor de pe plute. Lunecau în mers bărci cu pînze, încărcate și ele cu lemn de bambus. Munți își ridicau crestele de după alți munți și aceia de după alții, pînă se micșorau piscurile înzăpezite cît urmuzurile și mărgelele.

Pe la schele de plutărit se afla mare frământare de oameni și treceau, treceau vechi corăbii cu pînze triunghiulare, cu corăbieri și călători nemîșcați la proră. Și s-a arătat deodată o barcă în formă de casă cu cornișele răsfrinte: era casă în lege, cu prora în formă de foișor. La fereastră, fuma dintr-o pipă lungă un bărbat în veșmînt albastru.

Și a rămas în urmă și casa aceea plutitoare, desprinsă parcă din cineștie ce prunduri și dusă de valurile verzi ale fluviului Pei-Kiang, spre mările de Sud.

Și am văzut după aceea o corabie mare, goală; o trăgeau de o funie legată tocmai de virful catargului trei oameni mergînd pe țărni. În sfîrșit, s-au ivit plantațiile de trestie de zahăr începînd de la țărniul fluviului acoperind cîmpiile.

De multă vreme, înainte de cîntecul cocoșului, orezari învîrteau cu lungi prăjini roțile de irigat. Unde și unde, se arătau secerătorii în drum spre cîmp. Aveau pălării de pai colorate și înfrumusețate jur împrejur cu inscripții în hieroglif.

Cînd a cotit și fluviul Pei-Kiang spre Vest, am intrat în alt rînd de munți, despărțiți de șesuri acoperite de a doua recoltă de orez.

Era ziua a treia de drum. Yang-Su m-a privit cu dojană că nu dormisem. M-a iertat însă după ce a privit și el frumusețile de afară. Pre cît îmi amintesc și Yang-Su cobora pentru prima dată în Sud, așa încît repede a fost prins de desfășurarea încîntătoare a priveliștilor.

Poeții din vechimi, cu toată marea lor frumusețe, pâliseră în fața minunăției acelei cărți fără egal, mereu mai fremătătoare, mai fierbinte, plină de lucruri neașteptate, de la o clipă la o clipă, viața vie. Totuși, am hotărît să reîntemeiem soborul, chiar acolo, la fereastra acceleratului. Cu o condiție: să ne întrerupem oridecîte ori vom zări lucruri și privești deosebite...

Evocîndu-l pe Cuang-Han-Cang, Yang-Su a început astfel:

— Fraților! Pomenitul poet Cuang-Han-Cang a viețuit pe timpul dinastiei manciuriene Yu-En. Ne-a rămas de la el o istorie dramatică numită „Ninsoarea din iunie“. Despre ce e vorba?

Yang-Su s-a întrerupt singur. Acceleratul trecea pe lîngă un sat și se vedeau oameni cărînd snopii de orez pe cobilițe. Treceau femei ducîndu-și pruncii în coșerçuțe de trestie, tot pe cobilițe. Și căpșoarele pruncilor ieșeau din coșerçuțe mirate, tunse chilug. Și le era bine în legănarea rară, ușoară, a cobilițelor. Unii ridicau mînuțele spre trenul în goană năpraznică. Îndată ce s-a sfîrșit satul, Yang-Su a vrut să-și reia istoria despre Cuang-Han-Cang, însă îndată s-a ivit o cîmpie de orez plină de fintini cu cumpănă. Iși ridicau săgețile lungi, subțiri, de bambus, și se legăneau cumpenele de bambus, pînă departe...

În nămolurile orezăriilor se vedeau bivoli cu capete teșite; cînd se speriau, se ridicau și se fereau după palmieri și banani, luturi în mers... Și iar a vrut Yang-Su să-și reînceapă istoria, însă deodată l-a bătut pe umăr insoțitorul trenului:

— Fiți gata... se apropie Kanton...

A ris Yang-Su:

— Istorie neisprăvită, pahar băut numai pe jumătate! Dar mai este vreme, înainte! Vom călători împreună prin tot Sud-Vestul...

XII

Mergeam către hotelul de pe Pei-Kiang, Fluviul Perlelor, și cred că nici un oraș din lume nu înfățișează frumuseți mai felurite ca acest oraș, seara. Ulițele erau pline din zid în zid, pînă la caturile cele mai de sus, de steaguri triunghiulare, scrise toate în ieroglif roșu, firmele neguțătorilor. Pereții sînt plini de ieroglife roșii, înfățișînd alte reclame, și neodihnit trece o lume cu totul nouă ca înfățișare.

Bărbații sînt înalți, subțiri, și cu trăsături distinse. Femeile sînt înalte, cu părul negru lins la tîmple și lăsat pe spate. Sînt îmbrăcate simplu, în pantaloni și bluze de mătase. Unele au sandale frumos brodate, împodobite cu canafuri, și cînd merg, majestuos, parcă se alintă în căldura plăcută a anotimpului unic, vara veșnică... Au ochi dulci, negri, și fața lor amintește marmora și fildeșul. Își pun la piept o singură podoabă, abia văzută, însă cu atita firească grație, încît le înfrumusețează mai tare, precum o floare minusculă dă viață și strălucire unei cîmpii.

Pe străzi se aud neîntrerupt clăpăiturile sandalelor, amestecate cu glasurile neguțătorilor de dulciuri, cu clasoanele, cu țîriiturile soneriilor de la rikșele cu landouri.

Soldați în căști coloniale țin rînduală în furnicarul neîntrerupt de mașini, de care cu două roți, de rikșe și de oameni pe jos. Trec repede gospodine cu prunci adormiți în trăistuțele din spinare, trec șiruri de care trase de bivoli și asini, și sînt pline magazinele de o lume pestriță, în neconținut frecuș.

Aici se află Orientul, în toată splendoarea lui de culori, și parcă nicicînd n-ar fi călcat pe aceste locuri alți oameni cu alte civilizații. Unde și unde se văd case europene ca o stridență și ca o jignire a acestei îndepărtate lumi...

Îndată ce te zăresc că ești alb, și deci cu nasul mare, copiii și tineretul se adună gloată și neconținut, oricît ai umbla pe străzi, vei auzi în urma ta clăpăiturile a sute de sandale. Cum te oprești, se opresc și clăpăiturile.

Astfel a pățit și noul Marco-Polo. Oprindu-se și pornind iar, a auzit cum se opresc și cum pornesc și clăpăiturile. Astfel, intrînd noul Marco Polo într-o prăvălie de mătăsuri, după aceea în alta, de porțelanuri, și în alta, de fildeșuri și jaduri, urmăritorii lui rămîneau la ușă. Porneau însă îndată după aceea în urma noului Marco Polo și iar rămîneau la alte uși, ascultînd cu băgare de seamă cum suna graiul lui, vrînd să afle din ce țară vine și pe ce meridian se află țara aceea...

Apoi l-au petrecut pînă la hotelul de pe fluviul Perlelor și au rămas afară cu regret, însă a doua zi l-au întîmpinat din nou, mai mult, ascultîndu-i graiul, cercetîndu-i gesturile.

Mult a vrut Marco Polo să-și lămurească fenomenul acestei curiozități în orașul pe unde au intrat în China europenii, unde a început Războiul Opiumului și unde străinii de pe toate emisferile și de toate rasele și culorile, erau cîndva oameni obișnuți...

Fereastra camerei da către fluviul Perlelor și cu greu își poate cinea închipui priveliștea neîntreruptă de pe acest fluviu.

Dinspre Marea Chinei de Sud urcă bastimente, corăbii cu pinze, șleपुरi, cargoboturi, și toate se arată la cotul fluviului, alcătuiind o cetate ciudată, în mers... Se încrucișează acolo, la cot, cu alte corăbii vechi, cu bastimente și junci care cotesc și dispar spre Sud, către Hong-Kong, de unde încep mările și oceanele.

Era în amurg și două fete lopătau cu hărnicie la o barcă, în formă de casă cu ferăstruicile spoite. A treia se urcase pe acoperiș, să aprindă la catarg

felinarul și barca spinteca valurile mari stîrnite de trecerea corăbiilor și bastimentelor; le lua în piept și fetele lopătau, lopătau grăbind pe semne spre casă. Femei cu copii în trăistuțe lopătau și ele, minind roiuri de junci.

Și deodată, la cot, dinspre Nord, s-a ivit o plută lungă de sute de metri. S-a văzut focul din baracă, plutașii minuind cîrmele, și pluta a dispărut îndată, apucînd pe semne către Mările din Sud.

Pe chei era un forfot neîntrerupt, zi și noapte. Opreau vapoare, corăbii, șleपुरi, și hamalii încărcau și descărcau neîntrerupt saci și baloturi, oi, vite, cîrduri de mascari, lemne, butoaie, coșuri mari cu fructe, și s-a nimerit ca tot acel frămînt să fie tocmai sub fereastra hotelului, spre bucuria noului Marco Polo care voia să prindă mult într-un timp scurt de cîteva zile...

XIII

Chiar în prima seară, noul Marco Polo s-a închinat cuvios către Yang-Su, cînd acesta l-a poftit la o cină tropicală. A lăsat priveliștile de pe Fluviul Perlelor, și s-a înfățișat în hol, unde aștepta în jurul unei mesuțe, soborul obișnuit. Drept în mijlocul mesuței sta o nucă enormă de cocos, desfăcută gata, numai să ne turnăm din laptele ei, în cești. Ceea ce am și făcut, cu deosebită hărnicie. Noul Marco Polo și-a umplut ceașca ochi și înainte de a o duce la gură a închinat către toți cei de față, dorindu-le noroc și sănătate, spre înveselirea lor și spre tîrzia rușinare a lui.

După ce a băut laptele sălcui, și-a turnat altă ceașcă și a băut-o și pe aceea, însă fără să se mai închine după obiceiul străbunilor lui robi credincioși ai cremelor...

Împrejurul nucii de cocos stăteau ciorchini de banane proaspete, ciorchini de *nu-coa*, un fel de pepeni galbeni crescuți în pomi, *yan-tan*, un fel de mazăre enormă, *litchi*, *mungo*, *hom-pi*, bucăți de trestie de zahăr, portocale proaspete, abia culese, măslina încă aproape verzi.

Și astfel, în timp ce noi cinam, s-a înfățișat o fată cu un vas cu niște flori, *y-Shian*, și cum ni le-a pus pe masă s-a răspîndit în încăpere un parfum adînc, adormitor, ca al iasminului.

La masa aceea de seară, după ce ne-am îndestulat din plin din rodul grădinilor și plantațiilor, după ce am mulțumit frumos gazdelor, am ascultat cu toții istoria străvechei cetăți Kanton. Istorisea poetul Ling-Sing, intrat și el în soborul nostru. Afară, jos, se auzea vuietul neîntrerupt al portului și clăpăitul sandalelor pe asfalt. Șuierau și huiiau sirenele. Clipeau neîntrerupt mii și mii de lumini multicolore, semnalizări ale vaselor în mers.

— Cinstiți oaspeți! a început Ling-Sing. Se vor fi împlinit trei mii două sute cincizeci și patru de ani din vremea cînd, după istoria nescrisă, ființează această așezare pe Fluviul Perlelor. Se spune anume că pe vremea aceea au venit în zbor cinci zei, fiecare în veșmînt deosebit, avînd în mîini spice de orez, iar în spinări cinci oi... Astfel ar fi dat zeii aceia binecuvîntare acestui pămînt să fie bogat în orez și în turme nenumărate, iar foameteasă nu se apropie de aceste locuri niciodată! Oamenii din timpuri au ridicat celor cinci zei un templu ce se poate vedea și astăzi. I se spune orașului nostru și Su-Y, adică Cetatea Spicelor, și Yang-Sing — Cetatea Oilor. De mult, în dinastia Han, oșteanul Ceau-Tuo a întemeiat cetatea, inzestrînd-o cu ziduri de apărare. Pînă atunci, cetatea se chema U-Uei-Cin și toate casele erau de bambus. S-au păstrat pînă azi două pagode din acele timpuri.

XIV

S-a oprit Ling-Sing pentru o clipă de reculegere. A ascultat vuietul portului. A reluat:

— S-a ridicat de mult, împotriva dinastiei Than, un oștean din Kanton. De atunci, bătrina cetate a oilor și spicelor de orez a devenit locul de pătrundere în China a budismului. Preotul Ui-Tsu, întemeietorul acestei noi religii aici, și-a pus părul capului la temelia pagodei lui, după cum se spune în cărți și din om în om. Tot pe acele timpuri, cetatea Kanton era loc de osindă pentru răsculați și nemulțumiți. A stat aici, despărțit de ai săi, marele poet Su-Tung-Po, luptătorul cu arma în mână alături de Jo-Fei-martirul. Iată cum își cîntă Su-Tung-Po înstrăinarea:

„Strălucesc, sub soarele fierbinte,
Flori multicolore și veșminte.
Primăvara, lumea, umplu zărea,
Numai eu îmi port înstrăinarea.

Mantii vezi și roșii strălucesc.
Și sînt singur. Sufletul mi-i mort.
Osindit mă aflu, cît trăiesc,
Doar veșmîntul negru să mi-l port...”

— Dar, cinstiți oaspeți, a zîmbit Ling-Sing, trebuie să vă mai dau un amănunt, spre bucurarea domniilor voastre: prin Kanton a pătruns în China Marco Polo, îndrăznețul călător de pe cealaltă emisferă...

Auzindu-l pe Ling-Sing, soborul a zîmbit uitîndu-se lung către autorul cărții.

— Să ni-l inchipuim străbătînd atîtea mări în corabia lui cu pinze și să-i dăm admirația cuvenită pentru nemaipomenita îndrăzneală! Laudă lui! Tot prin Kanton a pătruns și religia lui Mahomed-prooroc, pe vremea cînd mările erau brazdate de corăbiile arabilor, mari geografi și matematicieni și mai mari luptători cu hangerul!

Însă toate cele mai sus arătate, sînt amănunte frumoase, aparținînd epocilor străvechi. Timpul, după cum se știe, dă la fund tot ce e urit. Privite prin poezia depărtării, cele de mai sus par frumoase. Să nu uităm însă că aici la Kanton a izbucnit Războiul Opiumului. Tot prin Kanton, această poartă a restriștilor noastre, au pătruns și englezii, la începutul secolului al XIX-lea. S-au infățișat Kantonezilor, cu sfială, ca niște neguțatori cinstiți, cerînd îngăduință să vîndă opium cultivat în India, după cum sînt încredințat că știți. S-a sculat asupra lor marele patriot, generalul Ling-Ci-Shui, văzînd în acest negoț sărăcirea țării, de argint, și otrăvirea înceată a mulțimilor. Dinastia a rămas surdă și mută la cuvintele de foc și pline de durere ale patriotului. Și văzînd el acestea, a aruncat în foc, la Fu-Men, lăzile cu otravă ale englezilor. Așa a izbucnit, aici, la Kanton, Războiul Opiumului. Norodul kantonez a sărit la arme, adunîndu-se în afara cetății, la San-Yuen. Au pierit atunci, sub săbiile noastre, otrăvitori ca la două sute. Însă armata împărătească era de partea străinilor. A dat năvală și a masacrat peste o sută de mii de oameni... Un regiment a trecut de partea răsculaților, însă după cum veți fi știînd, au fost mai tari străinii și dinastia noastră... Și multe altele s-au mai petrecut, la noi la Kanton, în lungul vremurilor. Abia mai ieri, au fost izgoniți japonezii, cruzii cutropitori din Insulele Vulcanice... a încheiat Ling-Sing, sorbind din laptele de cocos. Mîine, veți

binevoi a mă însoți într-o preumblare pe fluviul Perlelor, și n-o să vă fie cu supărare dacă vom petrece câteva clipe în satul Taiminilor...

— Dar cine sînt Taiminii?

Ling-Sing a rîs ușor la întrebarea asta. A făcut semn către autorul cărții, să se apropie de fereastră, și i-a arătat o fundătură a fluviului. S-au deslușit punți suspendate, bărci legate una de alta și o omenire foșgăind. Pe zei! Cine erau Taiminii?

— Un popor cu locuințele pe apă, a răspuns Ling-Sing. Au și ei o istorie dramatică, dar le veți afla, mîine, pe toate, în bună rînduială...

Cu acestea, Ling-Sing și-a luat rămas bun. Ne-am dat seară bună și noi întreolaltă, despărțindu-ne. Și am stat pînă tîrziu, privind cea dintîi noapte la Tropice. În adîncul Vestului mai stăruia o centură portocalie, reminiscențe ale pojarurilor amurgului. În fundătură, la Taimini, guițau mascari și lătrau cîini către luna nefiresc de galbenă răsărită peste flotele în mers necontenit. Luceau la catarguri felinare și citeodată se vedeau în noapte în șir lung sampașurile, cetățîi plutitoare cu toate caturile luminate. Însă, toate priveliștele nu puteau coplesi o întrebare: cine erau Taiminii locuind pe apă în secolul XX? Și astfel, abia așteptam să se lumineze de ziuă. Viața portului era în plină fierbere, se auzeau clăpăind pe asfalt sandalele trecătorilor tot mai rar. Apoi, în fundătură s-au auzit cocoșii, deschizînd cerul la Răsărit.

Viața din port a prins mai multă putere, clăpăiturile pe asfalt s-au întetit. Și așa, noul Marco Polo a fost pînă la urmă biruit de un somn greu ca pămîntul. Însă, cînd îi era lui somnul mai adînc, a simțit că-l zguduie cineva de umeri.

— Dormi ca lutul! l-a dojenit Ciu-Tsu-Di, rizînd. E ora opt. Ne așteaptă Taiminii...

Și în curînd am văzut oameni, lucruri și obiceiuri, demne de istorisit cu toată gura. Era soarele sus cînd am coborît în uliță. Îndată am și simțit mulțimea la spate, urmîndu-mă. Ne aștepta șalupa, cu o mesuță plină de banane, struguri și portocale proaspete. Aburea și ceaiul cu iasmin. Astfel, am pornit către cel mai ciudat sat de pe pămînt. Cum arăta? Cetitorii vor vedea îndată, după cum spuneau autorii povestirilor cu călătorii extraordinare.

La un semn al lui Ling-Sing, șalupa a pornit ca rîndunica.

XV

Lîngă țărnul dimpotrivă, în vecinătatea marelui pod Hai-Tsu, ce leagă Kantonul de Ho-Nan, ne-a răsărit în față o punte largă, din tulpini de bambus, cu sprijinitori de bambus. De la puntea aceea, lungă poate de doi *li*, coborau zeci și sute de alte punți de bambus, cu apărători de bambus, și de la ele porneau altele și altele, toate trecînd printre șiruri de jonci ferecate în funii și în lanțuri, săltînd ușor pe talazurile fluviului. Toate bărcile aveau acoperiș din pinze colorate și rogojini din fibre de bambus. Pe punți se zăreau mițe și cîini legați în lanțuri, iar dinapoia joncilor se vedeau cuști de bambus cu găini scoțîndu-și capetele printre ostrețe și ciugulind grăunțe, din trocuțe de bambus fixate în dreptul cuștilor. Toată așezarea se legăna în valurile puternice, neîntrerupte, stîrnite de corăbiile și vapoarele în necontenită trecere.

Șalupa noastră a oprit în mijlocul fluviului, în dreptul punții de căpenenie, și aștepta. Deodată, de lîngă punte, s-a desprins o joncă minată de o femeie cu prunc adormit în trăistuța din spinare. Femeia vislea repede. Deo-

dată a oprit lingă șalupă și s-a ridicat în picioare, făcînd o ușoară plecăciune. A îndreptat cuvînt către Ling-Sing, grăindu-i rar, cu solemnitate. Cînd a sfîrșit, Ling-Sing s-a întors către Ciu-Tsu-Di, talmăcindu-i. Ciu-Tsu-Di s-a întors după aceea către noi, oaspeții, grăindu-ne rar, solemn:

— Taimina vă aduce cuvînt de la Tsîn-Cin, conducătoarea așezării. Vă aduce cuvînt, rugîndu-vă să așteptați aici, la mijlocul fluviului, pînă coboară în joncă și domnia-sa.

— De ce așa? am pus mirat întrebare către taimină.

— Așa e obiceiul, a răspuns taimina, prin bunăvoința lui Ling-Sing și a lui Ciu-Tsu-Di. Oaspeții, prietenii noștri albi, veniți tocmai de pe cealaltă față a globului, nu trebuie să se ostenească urcînd. De aceea, va veni îndată domnia sa Tsîn-Cin și vom sta de vorbă în mijlocul fluviului...

Între timp se ivise la capătul punții o femeie îmbrăcată multicolor, inconjurată de alte femei și de o mulțime de copii. Tocmai era gata să coboare puntea, cînd noul Marco Polo, călcînd legile și obiceiurile aceluia popor, a sărit în joncă și a făcut semn femeii să vislească. Mirată l-a privit femeia! Apoi, în clipa următoare, a desprins jonca de șalupă, și vislea repede către alaiul rămas încremenit în capul punții. În cîteva clipe, noul Marco Polo, urmat de Ling-Sing, Yang-Su și Ciu-Tsu-Di, a urcat treptele de bambus și a făcut o plecăciune în fața domniei sale Tsîn-Cin. Înainte de a-i răspunde prin altă plecăciune, domnia-sa Tsîn-Cin a avut în ochi o ceață deasă. Și-a împrăștiat-o repede, fugărindu-și-o în adîncul ochilor. A făcut plecăciunea de cuviință, după aceea a zîmbit cu seninătate. Fața nespus de tînără pentru cei patruzeci de ani ai domniei sale, a primit culoarea palidă a fildeșului, cînd s-a întors către Ling-Sing, grăindu-i rar, demn, cu gesturi din mîini solemne, ca la o întîlnire imperială. Ling-Sing s-a întors spre Ciu-Tsu-Di, Ciu-Tsu-Di spre mine:

— Domnia sa Tsîn-Cin, își cere iertare că n-a apucat a veni mai repede la domniile voastre, în mijlocul fluviului, cum cere legea bunei creșteri la Taimini... E tulburată strașnic, domnia-sa, pentru că sinteți primii albi ce se ostenesc urcînd această punte de bambus...

După ce tilmăcirea s-a sfîrșit, domnia-sa Tsîn-Cin a făcut a doua plecăciune de cuviință și ne-a pofțit printr-un semn larg din mîină să o luăm înainte. Noi, am pofțit-o tot printr-un semn larg, să apuce înainte domnia-sa... Într-un cuvînt, autorul a fost îndată apucat de mîini de o mulțime de copii și a pornit-o în alai pe puntea largă ce se cutremura sub pași.

La capetele punților lăturalnice, de o parte și de alta, ieșiseră femei, copii, privindu-ne cu bucurie și curiozitate. Și a trecut alaiul pe puntea lungă și deodată a cotit la dreapta, pe altă punte: sus, în capul ei, sta o mișă albă, legată de git cu o fibră de bambus. Alaiul a coborît cîteva trepte, a ajuns pe o altă punte destul de largă, și căsuțele de bărci legate una de alta jucau ușor. Găini cotcodăceau în cuști. Copiii ieșeau de pretutindeni, mărînd alaiul, în timp ce domnia-sa Tsîn-Cin căpăta tot mai multă măreție imperială, cu cît o priveau celelalte taimine mai cu pizmă că vin la domnia-sa oaspeți tocmai de pe cealaltă față a globului.

— „Vedeți“, întrebau ochii măslinii ai domniei sale. „Se cunoaște că sînt conducătoare de seminție“...

Și alaiul a mers mult, a coborît trepte, a urcat alte trepte, a mers în lungul altor punți, pînă ce domnia-sa Tsîn-Cin s-a oprit:

— Aici! Vă rugăm să ne cinstiți casa...

Era o barcă lungă, cu acoperiș de rogojini de bambus, cu perdele din fibre de bambus colorate. Era despărțită în trei, prin pereți ușurei de bambus:

o mică tindă, la proră; iar în mijloc se afla locul primirii oaspeților; pupa, alcătuită bucătăria acoperită cu perdea ușoară din fibre de bambus.

Autorul ar fi vrut să cunoască unde dorm Taiminii, într-un loc atât de strimt. S-a deslușit îndată, că dormitorul era sub noi, înlăuntrul joncii... Seara, se ridică podeaua pe care stam... Îndată după ce au luat sfârșit aceste cercetări fugare, domnia-sa Tsîn-Cin ne-a poftit să ne așezăm pe podeaua curată ca fildeșul. Văzînd însă că ne era greu să ne așezăm ca în partea locului, cu picioarele sub noi, a scos îndată cîteva scăunașe. După aceea, simțînd aburul parfumat al ceaiului cu iasmin după perdeaua de bambus, am înțeles că puteam începe vorba îndată, nu însă înainte de a sorbi licoarea parfumată din ceșcuțele minuscule.

După ce a văzut că i-am cinstit casa sorbind din ceai, domnia-sa Tsîn-Cin a zîmbit spre noi. Însă a zîmbit solemn, măreț, avînd de grăit în numele unei seminții de cîteva sute de mii de suflete. A început astfel:

— Inima mea se bucură, cinstiți oaspeți străini, că seminția ce o conduc a primit trimiși ai unei seminții albe, locuind pe altă față a globului. După cît ați binevoit a afla, sînteți primii europeni ce urcă punțile la noi la Taimini. Ce ați binevoi să vă spun?

— Istoria statornicirii domniilor voastre pe apă...

— Eram încredințată că veți începe cu această întrebare, a răspuns domnia-sa zîmbind ușor. Cîtesc în ochii domniilor voastre mirare despre modul nostru de viață, însă mirarea vi se va risipi cînd veți afla ce istorie zbuciumată are seminția mea. Ascultați...

Înainte de a începe, domnia-sa a venit cu alt rînd de ceaiuri cu iasmin. S-a așezat, după obicei, cu picioarele sub domnia-sa, și după ce am sorbit din cești, a prins a mărturisi cu abia reținută semeție:

— Noi, cei din seminția Taiminilor, am primit mai curînd să locuim pe apă, decît să ne plecăm frunțile în fața năvălitorilor străini. De la această mîndrie începe istoria noastră și vechimea ei se pierde în veacuri. Aflați: cînd au năvălit mongolii, seminția noastră viețuia departe, în Nord. S-abătut cu cutropitorii, din lănci și paloșe, țînînd piept vreme îndelungată. Însă mongolii veneau mulți, cît nisipurile pustiei lor, și ai noștri au trebuit să se tragă spre Sud, încet-încet, copleșiți de numărul înfricoșetor al hoardei! Și s-au tot dat ei înapoi; uneori, se alcătuiău în cete și se izbeau noaptea în taberele năvălitorilor. Le aprindeau carele și corturile, iar pe ei îi tăiau și-i zugrumau. Însă, mai tare era stihia, prin numărul ei înfricoșat. Astfel, după ani și ani de împotriviri, străbunii mei au ajuns aici, în Sud. A ajuns în Sud și hoarda pustiei. I-a înconjurat hoarda din toate părțile, copleșindu-i cu numărul.

— Atunci, a continuat domnia-sa Tsîn-Cin, străbunii noștri s-au statornicit pe apă. Au trimis năvălitorilor cuvînt:

— „Decît să stăm pe pămîntul spurcat de voi prin năvălirea voastră, mai curînd locuim pe apă, care neîncetat se primenește și niciodată nu e aceeași“. Astfel, binevoitori oaspeți, s-au statornicit buncii noștri pe jonci, în fundăturile acestui fluviu. Au dus o viață aspră din cale afară, dar grumazul nu și l-au plecat în fața hoardei!

Arătîndu-ne noi mirarea și admirația față de acei străbuni, domnia-sa Tsîn-Cin sta dreaptă, în toată floarea mîndriei ei.

În vremea asta, așezarea se legăna, căci treceau vechi corăbii. Pluteau case mari, cu două caturi, cu ferestruici colorate în albastru. Femei visleau către țărmlul dimpotrivă și către țărmlul Taiminilor, trecînd așa neîncetat uriașul drum al fluviului.

Autorul își amintește că a pus o întrebare proastă: cum trăiau Taiminii, în bărci, iarna? La care, domnia-sa Tsîn-Cin a zîmbit a rîde, arătîndu-și pentru prima dată dinții puternici, albi, de fiică a Sudului:

— Iarna? a întrebat domnia-sa cu nedumerire. Dar la noi nu e iarnă niciodată. Noi nu cunoaștem decît un singur anotimp, vara, fără început și fără sfîrșit...

Autorul și-a plecat fruntea, rușinat de această scădere vremelnică a minții lui. Spre a-l încuraja la vorbă, gazda a continuat astfel:

— Groaznice trebuie să mai fie iernile! Am auzit din oameni umblați, despre vifore nemaipomenite. Cum arată o iarnă?

Prinzînd iar curaj de vorbă, autorul i-a descris desfășurarea iernilor în succesiunea fără de capăt a anotimpurilor. I-a grăit despre iernile polare, veșnice, despre viscoalele din țara lui, și strașnic se mai mira Taimina de aceste ciudățeni ale naturii! Născută și crescută în joncă, pe acest fluviu tropical, nu văzuse decît cum picură un rînd de frunze și cum răsare îndată altul, neconținut, de la începutul și pînă la sfîrșitul ciclurilor.

S-a arătat la perdeaua de bambus un bătrîn cu fes și cu barbă, trăgînd din pipă; ne privea lung, ascultîndu-ne graiul.

— E prea frumos și răsună ca un cîntec... a spus el la o vreme despre graiul nostru. Am umblat lumea, prin Borneo, prin Sumatra, Jawa, India și Australia și prin tot Pacificul, însă nicăieri n-am aflat grai așa de cîntător...

Ne-am înfiorat plăcut de acest omagiu. Și bătrînul Taimin a lăsat perdeaua în jos și nu s-a mai văzut. Puntea se hîțina sub pașii lui. S-a reîntors curînd și ne-a arătat o poză din tinerețe. Îl arăta poza, pe un mare bastiment, în uniformă de marinar, într-un port de pe lîngă Țara Focului. L-am privit mult, și nu pricepeam cum de se întorsese la bărcile natale, după ce văzuse lumea...

— V-am adus, o cinstiților oaspeți, aceste bucăți de trestie de zahăr, însă nu pot fi mai dulci decît graiul domniilor voastre... De altfel, ce-i mai scump și mai dulce decît țara și graiul tău! Pentru noi, Taiminii, nicăieri pe lume nu e mai bine decît în aceste bărci...

Încet-încet vorba s-a abătut tocmai încotro vroia autorul cărții: de ce nu se mută acești oameni pe țarm? Domnia-sa Tsîn-Cin a oftat, bătrînul a clătinat din cap.

— Dar unde e mai bine ca aici? Aici ne-am născut, aici murim. A venit vorba mai ieri să ni se dea pe țarm case și pămînt. Dar cum să primim una ca asta?

Și așa, ascultîndu-i, ne gîndeam cit de greu vor părăsi într-o bună zi acești oameni, satul lor pe bărci. În vreme ce gîndeam așa, domnia-sa Tsîn-Cin se uita cu grijă către Est, unde se îngrămădeau nourii întunecoși.

— Oare nu cumva vine Taifunul? a întrebat domnia-sa simplu. A șoptit ceva bătrînului și acesta a clătinat din cap, privind nourii. Tsîn-Cin s-a întors spre noi:

— Se întîmplă adesea, în luna aceasta, că bîntuie taifunul, vîntul cel mare. Atunci, bineînțeles că luntrile noastre saltă pe talazuri ca jucăriile, se izbesc una de alta. Unele se rup din odgoane și se pierd în larg. Dar astfel de întîmplări sînt rare, rare de tot. Mai primejdios e focul...

Noi ne-am cutremurat, uitîndu-ne la marea îngrămădeală de lemnării uscate. Într-o clipă ar rămîne numai cenușă, din punți, din jonci, din scările suspendate. Însă Tsîn-Cin ne-a liniștit zîmbind, arătîndu-ne cit de bine sînt organizați Taiminii și în privința focului. Sînt alcătuite pichete anume, mai cu seamă din femei, căci bărbații lucrează pe corăbii și vapoare. În afară de acestea, Taiminii au și echipe sanitare. Însăși domnia-sa Tsîn-Cin conduce

echipele, avind deosebite cunoștințe sanitare, dobândite la un curs anume ținut în cetatea Kanton...

Și astfel, în timp ce grăiam, a dat perdeaua la o parte, o fetiță cu cărțile subsuoară. Năzuind să se tragă din fața noastră, Tsîn-Cin a dojenit-o:

— De ce te rușinezi, Lean-Fung-In? Intră și arată-te bunilor noștri oaspeți!

Mica Lean-Fung-In și-a biruit sfiala și intrînd ne-a făcut o ușoară plecăciune. A dat la o parte perdeaua dinspre bucătărie și nu s-a mai văzut. Tsîn-Cin s-a întors spre noi, zîmbind cu duioșie. Mica Lean-Fung-In era în clasa a șaptea elementară. Tocmai se întorcea de la școala aflată pe țarm, în apropiere.

Și ne-am ridicat într-un tîrziu, gata să ne luăm rămas bun. S-au adunat iar copiii în alai și am pornit pe punți. Am urcat și am coborît scări și iar am urcat și iar am coborît. Treceam printre nesfîrșite rinduri de case pe bărci jucînd ușor în bătaia valurilor.

Tsîn-Cin s-a uitat iar cu grijă către Răsărit, însă nourii se înceseră în albastrul infinitului. Ne-am plecat la despărțire unii către alții, salutîndu-ne cu fel de fel de cuvinte alese și înduioșetoare. Domnia-Sa Tsîn-Cin a căpătat iar în ochi o ceață deasă. Și-a biruit-o repede și zîmbea, urîndu-ne ani adînci și bătrîni, și spor la drum în lungul pămîntului, pînă la satele și cetățile noastre de obîrșie.

Apoi, șalupa merse încet, petrecută de un alai de junci, pînă la firul apei. Acolo, ne-am despărțit de-a binelea. Tsîn-Cin și cu alaiul ei ne făceau semne din miini, din șaluri multicolore, și după aceea ne-am pierdut printre corăbii și vapoare, printre șlepuri, șalupe și plute, cătră țarmul dimpotrivă, unde frămîntul era în toi, cum era de mii de ani, de cînd au venit în zbor cinci zei cu spice de orez...

La țarm ne-au înconjurat îndată mai ales copiii, ascultîndu-ne graiul, cercetîndu-ne gesturile și întrebîndu-se cu mirare cum de ne cunoaștem întreo-laltă, noi, albi, cînd toți sintem la fel... Ne grăbeam. Aveam să vedem în ceasurile următoare o plantație de trestie de zahăr. Și tot ce aveam să mai vedem se va arăta în filele următoare...

XVI

Socotim că sint prea fericiți cei ce pot călători! Pentru ei se dezleagă toate misterele pămîntului, cunosc locuri, oameni, cetăți și bogățiile felurite ale florei și faunei. Nimic nu-i mai frumos însă și mai îmbătător ca o grădină de portocali, la tropice, acolo unde stă în domnie vara eternă!

Cum pătrunzi în grădina de portocali, te îmbată mireazma tare a fructelor crude încă și simți cum o puternică inviorare te cuprinde ca un farmec, îți îngreuiază genele și tot trupul trecut prin căldura tropicelor. Îți vine să te întinzi în iarba moale, însă oare te poți îndura să-ți dormi puținele zile în preajma Mărilor din Sud?

Autorul a trecut din plantația de portocali într-o vastă întindere de măslini, și apoi nu se mai putea sătura privind la ciorchinii uriași de banane încă neculese... După aceea a văzut întinderi de *nu-coa*, struguri de pepeni galbeni crescuți în copaci, și a văzut mazărea enormă Yan-Tan, fructe *mungō* și *hom-pi*, tot ce-i stîrnise mirarea cu o seară înainte la cina unde ascultase istoria Kantonului.

Ceea ce l-a izbit însă prin superb, a fost plantația de trestie de zahăr. Deodată, i-a răsărit în față cîmpul imens de tulpini mult mai înalte decît omul, cu frunze deschise larg, ca ale porumbului. Toate acestea au fost

văzute la Stațiunea Experimentală de lângă Ho-Nan. Ca de obicei, îndată după perindarea priveliștilor, ne-am alcătuit în sobor, într-o dumbrăvioară de palmieri și căpetenia lucrătorilor din plantații, sfințind tradiția, a venit cu un ceainic ce răspindea miros de iasmin. Ne-am umplut ceștile, avînd drept masă pămîntul cald al Sudului și drept învelitoare iarba. Acoperiș ne erau palmierii și ne dădeau plăcută răcoare trestieile de zahăr, în legănarea lor ușoară și necontenită.

Și astfel, cinstind noi tradiția prin gustarea ceaiului cu iasmin, ne-am îndreptat ochii către portocalele din pomi și cerul gurii omenеști nu poate avea simț mai plăcut decît cînd mușcă din portocalele luate din pomi de-a dreptul. Ni s-au pus dinainte, în mijlocul soborului, pămîntul slujînd drept masă și iarba drept nobilă și proaspătă învelitoare. Și ni s-au adus doi struguri enormi de banane și ca astupuș peste atîtea bunătăți, ni s-a tăiat o trestie de zahăr, îmbucătățită fiind în fața noastră, cu un cuțit mare pescăresc.

După această deasă și tare înfruptare din plantațiile Sudului, soborul a început după mulțumirile de cuviință. Vroiam să dezbatem, spre a mărturisi și altora, ce rost are stațiunea? Întrucît ajută ea, în afară de rodul cel-dă? La care, căpetenia stațiunii a răspuns astfel:

— Aflați, o, dragii mei oaspeți, că la noi se pune mare temeii pe experiență. De pildă, stațiunea noastră are în leafă bătrîni pățiți, vechi cultivatori de portocali și banani. Nu purcedem la lucru decît după ce ne miluiesc cu sfat acești bătrîni. La banani, spre pildă, trebuie să se țină seama, mai presus de orice, de factorul vreme. Bananii neplantați la vreme cuvenită sînt ca și pierduți, fac degeaba umbră pămîntului. De fapt, bananii se plantează în martie, cînd pe alte fețe ale globului mai bîntuie viforele. Atunci, în clima noastră etern fierbinte, plantăm în voie. Și dacă timpul e bine ales, dobîndim trei recolte de banane la doi ani; dacă nu, dobînda e puțină, una singură pe an... Vom trece acum, cu îngăduința domniilor voastre, la temeiurile de bună abundență a portocalilor. La portocali, cel mai de seamă dintre lucruri e îngrășămîntul...

— Dar stațiunea noastră, o prieteni, are în disciplina plantațiilor rol de academie... a reluat gazda, zîmbînd. Nu sîntem zgîrciți ci împărtășim tuturor cultivatorilor din împrejurimi și din depărtate ținuturi, tot ce dobîndim prin experiență. Așa încît mereu sîntem cercetați de plantatori veniți din toate părțile. De altfel acesta ne e și rostul. Portocalele, bananele, ananasul, cer știință multă și după fiecare izbîndă dobîndită, oameni de la noi pleacă spre alte locuri, pentru a împărtăși învățămîntele și altora...

Sfirșînd, gazda ne-a imbiat să mai poftim din rodul felurit din fața noastră. I-am făcut gustul din plin, adevărînd pe alt meridian o vorbă veche de la noi, cu niște calici ce ți se bat la gură... După care, autorul, vechi admirator al florei din Orient, s-a arătat dornic să afle cîte ceva despre cocotieri. A zîmbit gazda:

— Cocotierii, prea bunii noștri prieteni, sînt tot mai rari... Pare-se că se adevărește cu ei o lege a evoluției, după care toate lucrurile cresc, ajung în exuberanța înfloririi, și încet-încet rămin în urmă, pînă ce pier sub o treaptă a timpurilor. Cocotierii au fost distruși sălbatic de către străinii veniți să ia aceste meleaguri în exploatare. Totuși, bătrînii arbori cu vîrstă biblică, mai cresc, probă ați avut chiar aseară, cînd ați deschis cina soborului cu lapte de cocos. De bună seamă, a zîmbit gazda, ați vrea să știți dacă e drept ce se spune în basmele orientale, în privința culesului. E frumoasă versiunea cu oameni aruncînd cu pietre asupra maimuțelor din cocotieri. După autorul versiunii, maimuțele, spre a se răzbuna, apucau nuci de cocos și le aruncau spre oamenii de jos, aceștia punîndu-le repede

în saci și aruncînd spre maimuțe alt rînd de pietre. Cinstiți oaspeți, a încheiat gazda,—cu toată puținătatea cocotierilor, noi vă vom dărui cîte două nuci spre a le duce în țara domniilor voastre, în amintirea plantatorilor din Ho-Nan, ce se află lingă Mările de Sud. Primiți?

Noi am răspuns cu mirare acestei întrebări:

— Cum să nu primim? s-a mirat mai cu seamă noul Marco Polo.

— Prea bine, a adăugat gazda. Atunci, îngăduit fie-mi să vă rog să primiți și cîte o tulpină de trestie de zahăr. Le vom tăia bucăți și vă dorim ca dinții copiilor domniilor voastre să muște din ele cu deosebită poftă. Dulceața să le deie roșeață în obraji, sugînd din trestia de zahăr măduva pămîntului și căldura soarelui din Sud!

Astfel, sfîrșindu-și preafrumoasa închinare, gazda a tăiat din plantație două trestii de zahăr, le-a divizat frumos și ni le-a legat pachet, cu fibre de bambus. Ne-am despărțit pe cînd bătea amurgul în portocali.

Iar seara tirziu, am primit un pachet mare. L-am desfăcut repede. Erau două nuci de cocos, pe care le-am purtat cu mine prin tot Sud-Vestul pînă la Peking și pînă acasă, în țară, pe jumătatea globului pămîntesc.

Astfel au luat sfîrșit cele cîteva zile pe Fluviul Perlelor. Stam față în față cu Yang-Su și cu Ciu-Tsu-Di. Aveam de mers multe zile și multe nopți. Ne-am uitat spre Yang-Su. El a zîmbit:

— Știu, o, prieteni, vă datorez ceva...

. . . . .

XVII

Yang-Su a început astfel:

— Am rămas, prieteni, înainte de a ajunge la Kanton, la opera „Ninsoarea din iunie“, scrisă cu slavă de către marele poet Huan-Han-Kang. Acum, după ce au rămas departe și orașul zeilor cu spice de orez și Taiminii, cuvîne-se să ne întoarcem la Huan-Han-Kang, deși ne va fi greu tare, tulburați fiind de cele văzute. Înainte de aceasta, să aruncăm în urmă, o ultimă privire...

După ce am săvîrșit această închinare a ochilor noștri către Sud, ne-am întors din nou către Yang-Su.

Domnia-sa a început astfel:

— Ninsoarea din iunie, o, prieteni, istorisește despre o fată învinuită a fi săvîrșit moarte de om. Spune cartea că după ce fata aceea a fost dusă la judecată, și după ce i s-a tăiat capul, a prins să ningă în plină vară...

— Preafrumos și dramatic lucru! ne-am mirat noi.

— Iar acum, a reluat Yang-Su, să lăsăm poezii să doarmă în slava lor și să trecem la proză, unanim socotită mai grea: eu nu sînt de părerea aceasta, întrucît poezia cere esență și sinteză a sintezei.

În sfîrșit, cele mai vechi istorisiri ale poporului chinez s-au scris în vremea dinastiei Ming și Cing, și se cheamă Sing-Ling-Cing. Trebuie să pomenim „Casa de Vest“. Apoi, prieteni, timpul creației literare a vechimilor noastre a fost umplut multă vreme de către povestitorii orali.

Se spune că primul care a scris istoriile răzlețe ar fi Shi-Nai-An; după alții, le-ar fi adunat Lo-Huan-Tsung. Dar asta e treaba istoricilor literari. Noi avem doar o arăta că lucrarea în cauză, numită Su-Y-Hu, sau „Pe țărîmul lacului“, cuprinde răzmerițele din vremea dinastiei Sung, pe la anii 400 în era noastră.

Cartea e plină de răzbunători ai nedreptăților. Pe urmă, între anii 1350—1400, s-a scris de către Lo-Huan-Tsung cartea „Ing-Sung-Hao-Han“ sau „Istoriile celor trei țări“. Unul dintre eroi, e celebrul Ciu-Ko-Leang,

despre care veți fi auzit. Iar în anii 1400, scrisă a fost cartea „Si-You-Ci“, istorisindu-se în ea despre un preot, plecat la India să învețe misterele budismului și să aducă o biblie. După multe întâmplări ieșite din fire, călătorul e prins și îngropat sub un munte pentru cincisute de ani, vreme cînd va fi izbăvit...

În timp ce grația Yang-Su, trenul gonea înapoi spre Nord, către Hon-Yan, pe fluviul Ley-Shui. De acolo avea s-o ia spre Nord-Vest prin Gu-Y-Lin, prin Lio-Cijou, aflat pe fluviul Lio-Kiang. În Lai-Din, aveam să întîlnim fluviul Hun-Ciu-Ho, și aveam să ne oprim la Nanking, pe So-Kiang, de unde drumul coboară la Hanoi, în Indochina. Treceam prin țara Guan-Su.

— Și acum, o, prieteni, a reluat Yang-Su, se cuvîne, pînă vom ajunge la istoria literaturii noastre moderne, să pomenim lucrarea lui Cio-Sue-Kung, „Visul din casa roșie“, scrisă între anii 1719—1754...

E o pledoarie înfocată împotriva feudalismului și, îndeosebi, autorul se răscoală împotriva grațiilor după care jinduiau libertatea femeile de demult...

Yang-Su a tăcut însă, după legea firească a soboarelor, statornicită de noi, în drumul Shanghai-Kanton: să tăcem în fața frumuseții.

Urmînd deci legea aceasta a bineîntemeiatelor soboare, ne-am dus la geam să vedem munții negri ai țării Guan-Su, tipăriți pe un amurg lung, portocaliu. Pădurile de pe creste păreau uneori bivoli în cîrd, alteori caravane de dromaderi suri, mergînd neîncetat către infinitul înecat încet-încet în umbră. Spinările munților, fumul văilor, crestele cu arbori, totul parcă mergea mereu spre Vest, către munții cei mari, plini de mistere. Streașina Lumii, cu Lahssa, măduva tăcerilor asiatice.

Pe fluvii, abia se mai desluseau pinzele corăbiilor, aripi de fluturi uriași. Rămîneau în urmă cumpenele fîntînilor, în timp ce șatele cu acoperișuri răsfrînte, păreau cîrduri de bivolițe ieșite să pască în întinderi.

Deseori, îngrămădirile acelea de acoperișuri păreau alături de păunițe în popas, în cîmpii, în mijlocul dumbrăvilor și pe țărături.

Cu cît se lăsa noaptea, portocaliul din văzduh pieea șizările păreau zidiri negre, amintînd Marele Zid, apărarea dinspre pustie. Și astfel, din capăt în capăt, văzduhul era verde. Numai nu mult după ce a picurat în neant steaua Tsan-Cin, a început a se înalbastri șalul moale, dulce, îmbodobit doar cu mîrgica luceafărului de seară.

Totuși, pe după munți întunecoși, se mai zăreau, aici-colo, fugare luciri portocalii, rămășițe ultime ale pojarului ce arde în asfințit de cînd lumea și soarele.

Și s-a lăsat după aceea întuneric deplin. Munții Sudului, apele, șesurile acelei minunate țări Guan-Su, s-au învăluit în neguri și de loc nu s-au mai văzut.

Yang-Su, după ștergerea în neant a acelor dumnezeiești priveliști, ne-a făcut semn că odihna și desfătarea soborului a luat sfîrșit. Avea Yang-Su ochi atît de buni în clipele acelea, că parcă absorbise în ei toate priveliștile asfințitului. Cu un gest larg, Ciu-Tsu-Di s-a arătat gata să tîlmăcească, sau după o glumă a noastră, își scosese limba de la fierar și era gata să și-o tocească iar...

— Cuvîne-se deci, o, prieteni, a reluat Yang-Su, să pomenim cartea lui U-Ke-A „Crescut în luptă“, un moment al vitejiei partizanilor noștri, în bătăliile cu japonezii. Iar „Focul din față“, scrisă de Liu-Pai-Y, e o mărturie a vitejiei în războiul de eliberare. Frumoasă e cartea lui Liu-Cin, „Ziduri de bronz și fier“ ca și o altă carte, „Iadul pe pămînt“, de Cien-Tang-Kuo, amîndouă evocînd epizoduri dramatice tot din războiul de

eliberare. La fel, tot despre războiul de eliberare, scrie în cartea „Apărarea Ienanului“, de Du-Bang-Ciuen. La fel, grăiește cartea lui Ma-Cia, „Floarea care nu vestejește niciodată“...

— Iar acum, a reluat Yang-Su, va trebui să-mi înfrîng sfiala ce mă cuprinde și să pomenesc despre o carte numită „Trei mii li“, scrisă de unul Yang-Su...

Am rîs toți, cu multă prietenie, însă Yang-Su n-a mai avut nevoie să-și facă în fața noastră o cronică literară. Îi cunoșteam cartea, rod al șederii cu arma în mîină, în Coreea, vreme de trei ani. I-am îngăduit deci, să treacă paharul acela de la sine, căci bietul nostru Yang-Su asudase tot...

Și trecînd deci paharul acela de la dînsul, Yang-Su iar a prins curaj de istorii, însă Ciu-Su-Di, bucuros tare că nu va trebui să-și tocească limba din nou și să și-o ducă din nou la fierar, la ascuțit, ne-a arătat cu deosebită mirare, niște lacuri pe înălțimi.

Noi le-am privit ca pe niște minuni ale imaginației omenești, însă nevăzînd în ele numai poezie ci și ingeniozitate practică din partea orezarilor. Într-adevăr, ogoarele de orez urcau în terase pînă sus, trepte săpate în munți de mîna omenească.

Iar ne-a pofțit la sobor Yang-Su, însă a trebuit să se oprească singur, dînd respect înțelegerii vechi. Treceam pe lîngă un fluviu cu flote oprite în loc. Erau și case plutitoare, cu pînze albe în creste, fluturi enormi poposînd în mijlocul apelor.

— Cred că ne apropiem de Hin-Yang, a dat cuvînt Ciu-Su-Di, și intrucît de la orașul pomenit aveam să ne urcăm în avion, am hotărît să facem o noapte albă, întru evocarea și binecuvîntarea scriitorilor.

Și astfel, lăsînd rînduiala bunelor soboare la o parte, am întors umerii către fereastra cu ispite.

Yang-Su și-a reluat cuvîntul astfel:

! — Cuvine-se deci, o, prieteni, să pomenim în treacăt lucrarea lui Lu-Ciu-O, „San-Kan-Ling“. După care, se cuvine să-l pomenim pe Huang-Ti, cu a sa carte „Eroii din transporturi“, închinată războiului din Coreea. La fel, despre cartea lui U-Ka, numită „Frontul se mută spre Sud“, închinată de asemenea marelui război coreean, unde armata noastră populară și-a dat bogat tribut de sînge...

Și despre multe alte cărți și despre mulți alți autori a mai pomenit Yang-Su. A stăruit asupra cărții „Forța motrice“, de scriitoarea Tsao-Ming. Și cu deosebire a stăruit asupra altei romaniere, Bai-Lang, și despre cartea ei „Pentru ziua de mîine“. Într-un cuvînt, bunul nostru prieten Yang-Su, în timpul lungii noastre călătorii de la Shanghai către Mările de Sud, și de la Mările de Sud pînă în vecinătatea țării Yu-Nan, ne-a învrednicit a cunoaște operele mai de seamă ale literaturii chineze din început pînă în zilele noastre, cu mari salturi peste epoci îndepărtate sau moderne.

Din cît am însemnat noi aici, s-ar părea că literatura Chinei e precară. Ceea ce nu consună de fel cu adevărul.

Noi, am dat ce am dat aici, numai spre a deschide cititorilor noștri gust de adîncă cercetare. Yang-Su ne-a rugat să nu scriem în cartea noastră puțînul arătat de domnia-sa, fragmentar și cu întreruperi lungi. Noi, nu-i putem da respect cuvîntului deoarece și acest puțîn e foarte mult, dacă socotim că despre literatura chineză nu cunoaștem aproape nimic. La fel, tot aproape nimic nu știm despre continentală Chină.

Deci, descrierea noastră nu bate deloc înspre de mult osînditul senzațional. Ci tinde să înfățișeze cit de cit din ceea ce autorul a văzut din fuga trenurilor ori în scurtul timp petrecut prin cetăți și orașe atît de îndepărtate.

Spre spaima cititorilor nostri și spre mai marea spaimă a criticilor de artă lozincarzi, poate n-am cîntărit destul de bine în talgerele balanței *noul* și *vechiul*! Vechiul, cîntărind uneori prea greu... Dar oare poți cîntări șaptezeci de veacuri cu cinci ani cîți îi are China de azi? Ar fi nedrept și necinstit. N-ași mai avea obraz să dau ochii cu prietenii mei din Orientul Îndepărtat!

Necunoscînd istoria, cu talazurile ei de omeniri, cititorul nu va putea da preț legiuit nici faptelor mari ale prezentului.

Aceste le gîndea autorul după ce Yang-Su s-a oprit din cuvîntul lui măsurat și sobru. Ne-am oprit la Hîn-Yang, unde oameni ospitalieri din partea locului, ne-au întîmpinat cu mandarine proaspete și cu deosebite urări de bun venit. Nu mai conteneau întrebările asupra stării sănătății noastre!

Însă șederea noastră la Hîn-Yang a durat cît odihna vîntului. Îndată ne-am urcat în avion către Kun-Ming, loc cu primăvară veșnică, după cum s-a mai spus și după cum înainte se va vedea.

Carnetul de însemnări al autorului a fost pus deci la odihnă. La fel, Ciu-Su-Di al nostru a scăpat de a-și mai duce o vreme limba la fierar. Dormea Ciu-Su-Di liniștit, și zîmbea prin somn ca un prunc, în fotoliul casei fermecate ce ne ducea prin văzduh. N-am însemnat nimic. Căci, drept și cu îndrăzneală vă mărturisește autorul, nu-i frumos să privești lucrurile *de sus*, după cum învățăm de la străluciții meșteșugari clasici, și de la meșterii realismului socialist! Privită *de sus*, realitatea își arată numai ceea ce strălucește, numai ceea ce e deosebit ca relief. Iar ceea ce constituie amănuntul, rămîne acoperit de strălucirile amăgitoare.

Acestea mărturisindu-le, autorul ține să arate că nu e trăznit cu leuca, la maturitatea lui, și deci n-are de gînd să devină critic literar și nici meșter în uriașele argintării ale realității! Ci, cu sărmanele lui puteri, evocă și el cîte ceva din ceea ce i-a rămas în dirmonul precarei și bătrînei lui memorii...

Dormi, Ciu-Su-Di, căci autorul îți jură: nu te va întreba nimic pînă la Kun-Ming! Acestea zicîndu-le în gîndul său către Ciu-Su-Di, autorul s-a înfășurat în pled, s-a lăsat bine în fotoliu și a adormit în legănarea uriașă a văzduhului. Nu știe autorul cît va fi durat somnul. Destul că s-a deșteptat fiind zguduit de umeri. Ciu-Su-Di zîmbea asupra lui:

— Hai, Marco Polo, am ajuns la Kun-Ming...

A... dar ce minunate locuri! Ce frumuseți! Dar pe toate cititorii le vor afla în filele ce urmează, după aceeași veche vorbă a călătorilor clasici!

— Hai Ciu-Tsu-Di, cu limba la fierar!

S-o luăm însă cu domolul, ca buni gospodari! Deci, citiți cele ce urmează...

A-NA SAU ȚARA PĂUNIȚELOR

Bambușii se îmbrăcau în al doilea rînd de frunze, în cuprinsul acelui an 1954. Pe zidurile orașului, pe porțile cu cornișele întoarse, pe unele aco-perișuri, luceau în soare și-n umezeala primăvăratică florile în exuberanță. Flori roșii ca trandafirii se zăreau prin grădini. Un abur uriaș se ridica pe munții de Vest, Si-Shan, respirație a pămîntului în necontenită moarte și reînviere. Am intrat în Cun-Ming, pe sub arcada porții „Pasărea Verde”, întîmpinați de aceiași oameni bucuroși de oaspeți. Am stat locului, cînd mi-a întins mîna un tibetan peste măsură de voinic.

— E un Buddha viu! mi-a șoptit prietenul Ciu-Tsu-Di și mi-am amintit de ținta călătoriei noastre la Kun-Ming, în îndepărtatul Sud-Vest. Veneam să cunoaștem evoluția semințiilor din margini. Aveam să vedem seminția I, bazinul fluviului Hun-Hi; și seminția Li-Su, din podișul Sican și Tibet; și seminția Tai, răspîdită pe fluviul Nu-Ciang pînă-n Thailanda; și seminția Ming-Cea, din inima Yunanului; și oamenii seminției Ca-Oa de pe frontierele Sudului. Toate aceste seminții, și altele, arată treptele de evoluție ale omenirii. Uimit rămîne călătorul din secolul XX, coborînd pe întortochiatele drumuri ale mileniilor, pînă-n comuna primitivă, la semințiile Ca-Oa și Cing-Po! Și una și alta, răspîdite în văile fluviilor, pînă mai ieri lucrau în comun; pămîntul dătător de piine, fluviile cu peștii, pădurile cu vinatul, erau socotite bunuri ale tuturor. Marile fluvii își repezeau năboiurile asupra lor în fiecare an. Toți săreau ca la o primejdie colectivă. Cînd se furișa tigrul în staul și sfișia o vită, cu toți apuceau arcurile și bîtele vinoase, urmărind fiara în pustia pădurilor seculare. Urcau munți uimitori, tot pe urma fiarei, pînă-i aflau culcușul în stînci sau în smîrcurile pustiului. O înconjurau și o săgețau ori o zdrobeau cu bîtele. Aduceau pielea fiarei ca pe un trofeu, într-o bucurie dezlănțuită, ca bucuria nestăvilită a copilăriei. Mulțumeau pentru izbîndă soarelui, lunii, stelelor, zeilor din veac stîns; ori aduceau închinare stîncilor și marilor fluvii ale obîrșiei, deopotrivă socotite zeități de cînd pămîntul. Apoi, cel mai vechi bătrîn lua pielea și o tăia în fișii și-n fișioare, ca să ajungă la toți, într-o frățească dreptate. Cei din Cing-Po și Ca-Oa, nu cunoșteau harțul și sfada întreolaltă, pentru nici un fel de bun.

Odată, unul din Cing-Po a găsit pe țărmul fluviului o pînză de bumbac, pesemne adusă de ape din cine știe ce depărtări. După ce a cercetat-o bine, a dat strigăt de bucurie. A strîns pînza ghem, și-a pus-o la subțioară și s-a întors la așezarea de obște. A adunat oamenii prin chemare și le-a arătat darul fluviului, depunîndu-l la pămînt, în mijloc. Și-a scos după aceea cuțitul și a tăiat pînza în fișii, împărțînd-o frățește și lăsîndu-și și lui parte. Uneltele lor de agricultură erau niște bețe cu capăt ascuțit. Găureau pămîntul, aruncau bobul de orez sau grăuntele de porumb și astupau găurile cu piciorul. Culegeau holda săracă laolaltă. O strîngeau laolaltă, într-o unică movilă. Laolaltă îmblăteau orzul cu parii, și desfăceau porumbul. Mînceau în egalitate, turtele de orz sau mămăligile, pînă la istovirea totală a recoltei. Nu păstrau nimic de azi pe mîine; ceea ce arată că grija de viitor, pornirea către cruțare, fac parte totală din civilizație, cu toate formele lor uneori teribile. Așa stînd lucrurile, s-ar părea că sărmanele seminții din margini trăiau într-o viață paradisiacă. Mandarinii Chinei de demult au o vină de neiertat în fața acestor oameni. I-au lăsat în urmă pe cărările ciclurilor în altă vîrstă. I-au socotit mai prejos ca fiarele, alungîndu-i tot mai adînc înapoi în pădurile și la fluviile erelor. Țara acestor oameni e plină de bogății și e plină de lucirile din peneturi ale păunilor. Cînd stai seara pe țărmul liniștit al unui fluviu și-l visezi vărsîndu-se tocmai la mările indiene, cînd stai seara și-ți picură deodată la picioare în undă steaua Tsan-Cin, auzi strigătele păunilor în păduri. Prelung e strigătul păunului. Prelung și jalnic e răspunsul păuniței. Apoi, deodată, îi vezi venind unul către altul și se întilnesc deasupra fluviului tihnit. Își dau tincol, filfiind din aripi și din marile evantaie ale cozilor. Dar greutatea de podoabe a peneturilor nu-i lasă să întirzie deasupra fluviului, acum împinzit de stele. Păunul pornește înainte către dumbra lui și-l urmează păunița. Acum, sub înaltele grinzi de bambus s-aud cu două strigăte mai puțin. Arare s-aud stînci dislocîndu-se și fișii de stufiguri rupte. După cîteva clipe

s-arată la fluviu elefantul și stă încremenit ca un colos, cu trompa ridicată: așa ascultă o vreme preajma...

Iar în vremea asta, mai în josul fluviului, se vede focul unic la oame-nii rămași mai încolo de Akkadieni și Babilonieni, ale căror civilizații au lucit în istorie acum șapte milenii.

Semințiile amintite înglobează azi abia câteva sute de mii de oameni. Bătrînii lor istorisesc cum i-au vremuit boalele, foametea și inundațiile. Cînd prindea să-i cosească moartea, se repezeau la puținele lor vite, le ucideau, jertfindu-le soarelui, lunii, stelelor și întregii naturi, zeitatea înspăimîntătoare. Singele fierbinte se scurgea în pămîntul socotit sfînt. Carnea o împărțeau frățește, după rînduiala obștească și o mînceau strigînd spre frumusețile sau grozăviile văzduhului. La zile tihnite, ca și la dezastre, aceste seminții din margini beau odinioară alcool pînă la căderea în nesimțire. Își îmbătau și copiii, care umblau cu totul goi pînă pe la 12 ani. La seminția Li-su din Tibet, aflată pe aceeași treaptă, umbla din mîna-n mîna un singur vas pentru băutură. Dacă străinul ar fi dat semn că nu se poate supune acestei discipline vechi, prietenia și ospitalitatea se schimbau în jignire și dușmănie.

Cînd muceau pămîntul, oamenii din Cing-Po și Ca-Oa cîntau în tactul lucrului. Sunetele, întii nehotărîte și aspre, au devenit, printimpuri, melodii înalte și armonioase. Ei cîntă fără sfîrșit. Îi întrerupe doar somnul. Au melodii anume, de o expresivitate puternică, arătînd înfip-tul bățului în pămînt, la semănătură. Alte melodii arată culesul holdei și imblătitul. Cîntă și cînd stau roată înprejurul mesei obștești, rupînd bucă-turi egale. Cîntecele de vînătoare arată urcușul pe sub grinzile pădurilor, statul la pîndă, arătarea fiarei, trasul cu arma. N-aveau alfabet. Patri-moniul lor spiritual se mărginea la legende moștenite din generație în ge-nerație, la dansuri și la cîntecele apropiate de freamătul codrilor și de cursul armonios al fluviilor.

Depart, la Sud-Est, unde se întîlnesc în hotar țările Shican și Su-Cian, vom da de fluviile Hun-Hî și La-Win.

Vom fi în plină țară a păunițelor, la seminția I.

Aici, abia de cîțiva ani prinde să se înfiripe conștiința libertății. Selavi și stăpîni, trăiau în legile lor străvechi. Nu concepeau lumea altfel orînduită.

Pe această treaptă i-a aflat armata populară, cu ani în urmă, la Marșul peste o mie de munți și fluvii. Seminția I purta grea dușmănie față de chinezi. Cum a văzut avangărzile, seminția I s-a repezit la locurile strategiei cine-getice, cu arcurile, cu topoarele și cu câteva puști. Au tras și s-au mirat cînd au văzut că dușmanii nu răspund, ci ridică în baionete semne albe. S-au adunat căpeteniile I, după stînci, să se întrebe: ce fel de chinezi sînt cei ce vin, dacă nu aduc moarte și foc? I-au lăsat să se apropie și iar au tras, socotind semnele albe o prefăcătorie. Dar avangărzile n-au răspuns cu foc nici de data asta.

Căpeteniile I s-au apropiat de comandanți. Au urmat sfaturi îndelungi, cu focuri aprinse în amîndouă taberele. Cînd căpeteniile I au înțeles că armata aflată în marș luptă pentru binele tuturor semințiilor, au poruncit să se lase în jos arcurile și puștile. Să se repeadă unul în sat, să aducă cel mai voinic și cel mai crestat cocoș... După ce cocoșul a fost adus, i-au tăiat grumazul și i-au scurs singele într-un vas mare cu vin. Au băut întii căpeteniile, pe rînd. După aceea au băut comandanții roșii, după niște legi străvechi.

Apoi, căpeteniile și-au tras traistele înflorite de la șold, au scos amnarele, tutunul și pipele, îmbiind oaspeții la întietate. Așa au făcut ei legământ cu „sclavii” lui Mao Tze-dun, să rămână prieteni. Ani au trecut de-atunci și peste China au bîntuit vinturi teribile. S-a revărsat de multe ori Yang-Tse, Tigru sălbatic, peste pămînturile stropite de sîngele războaielor. Epidemii au secerat populații. Foamea a cosit și ea milioane de oameni. Diavolii din Insulele Vulcanice au cutropit țara, trecînd-o prin ascuțișul săbiilor curbate și sinucigîndu-se prin harakiri, la cele mai mici înfringeri. Apoi, legendara armată a Opta și-a cules cununa biruinții, aruncîndu-l pe Cian-Kai-Si la marginea continentului, în Taivan. În 1949, cînd s-a arătat iar avangarda armatei biruitoare, semînția I s-a tras iar la strîmtori. Vechile căpetenii pieriseră în anii de zbucium. Nu-și mai amintea nimeni de legământ. Oștenii I, bine înzestrați cu puști, au înconjurat patrulele și le-au luat în sclavie, după rînduielei ruginite de vechime. Au urmat vorbe între ștafete; ștafetele I erau neînduplecate: soldații vor rămîne sclavi, pînă la răscumpărare; ștafetele roșii n-au rostit nici o amenințare; lămureau numai că ei n-au nici o legătură cu mandarinii Chinei de demult, cei ce ucidea semînția I și-i treceau satele prin foc; noua căpetenie a țării e Mao Tze-dun, venit pe temeiul dreptății între neamuri; au venit cu prietenie, să reînnoiască legămîntul din vremea Marșului peste o mie de munți și fluvii... Cînd ștafetele I au dat semn din capete că nimeni nu-și amintește de un astfel de legământ, s-a arătat un moșneag; își amintea el; legămîntul s-a făcut, într-adevăr, și trebuie cinstit după datinele războinice.

— Atunci, fie slobozi sclavii lui Mao! au hotărît căpeteniile I; și eliberînd soldații, au băut iar din cupa legămîntului.

După o vreme, cînd s-a hotărît la Peking ridicarea semînțiilor înapoiate la rangul secolului, s-a dus la semînția I Ciang-Ciun, președintele țării Yunan. A întrebat de nevoile obștești: de școli; de doctorii; de hrană. Îi răspundeau căpeteniile I cu demnitate:

— Într-adevăr, sclav al lui Mao... Du cuvînt stăpînului tău că-i mulțumim de binele ce vrea să ni-l facă! Într-adevăr, bătrînii noștri își amintesc ce spuneau alți bătrîni de la alți bătrîni; am avut scrieri în vechi timpuri. Se scria de la dreapta la stînga. Încă mai păstrăm cărți colorate. Sint cărți de ghicitori și calendare. Însă a trecut parcă peste semînția noastră o cumpănă cumplită. S-alăsat de îndeletnicirile minții, din străvechi ani. Între noi cei de azi și cei vechi cu caligrafii și cîntăreții lor, se află o noapte lungă... Iată, sclavule: cei vechi aveau țesături. Vezi traistele noastre cu înflorituri și canafuri? De la cei vechi le-am moștenit...

Mirat clătina din cap Ciang-Ciun: cum i se va reda acestei semînții arta și civilizația și cum i se va putea înfiripa simțămîntul libertății: dorința eliberării sclavilor la stăpîni, și dorința de libertate la sclavi? Se putea istovi acest proces printr-o lege? Poate anula un decret stadiile timpului? Nu. La semînția I trebuie muncit mult, cu binișorul; grea și delicată muncă va fi sădirea pomului minunat al libertății... Ciang-Ciun a rămas adîncit în gînduri; tăceau căpeteniile I. Ciang-Ciun și-a ridicat deodată capul; a întrebat domol:

— Poate ați călătorit vrodată dincolo de Hun-Hi și de pădurile natale... Dacă ați călătorit, ați văzut pretutîndeni oameni liberi...

Căpeteniile I, sclavii așezați de o parte, au întrebat toți deodată:

— Liberi? Ce-i aceea?

— Ce încurcă trebuie să fie în lume! Se poate trăi fără stăpîni și sclavi? Au dat hohote de ris căpeteniile și semînția.

— Nu. Fără stăpîni nu se poate, a glăsuț unul. Era bătrîn tare, aproape

orb. Cum se poate fără stăpîni? Într-adevăr, lumea de unde vine sclavul, trebuie să fie o încurcală...

Ciang-Ciun n-a mai adăugat nimic. Aici, ca și la alte seminții, nu se cereau decrete, ci revoluție tacită. Deocamdată, seminția I trebuia să fie prietena poporului chinez. Au grăit mult. Ciang-Ciun vroia să afle dacă bătrînii mai au memoria vechimii. A stat uimit, aflînd că odinioară seminția I a avut o istorie scrisă. Azi, istoria lor se spune seara la focuri. Știu că au venit din Sudul îndepărtat, în uitate timpuri, poate acum o mie cinci sute de ani, rezeziți spre Nord de valurile vreunei transumanțe colosale. Numărul lor era mare în vremea aceea și se puteau bizui pe puterea scuturilor. Însă, fără îndurare i-au izbit și i-au risipit valurile timpului. Au rămas puțini de tot, abia cîteva sute de mii. Stînd în margini, cîteodată oftează către munții Burmei și Tailandei, uneori străvezii ca niște nouri de mărgean.

★

Văzînd porturile și obiceiurile semințiilor din Sud-Vest, nu i-i greu călătorului să-și închipuie vremurile vechi ale migrațiunilor. Cred că I au avut totdeauna aceeași sabie lucrată din baros, cu miner de lemn, cu găтели de lînă colorată. Pe miner se văd răbojurile morților. Ni-i putem închipui la vremea migrărilor de demult, venind către Yunan, unde aveau să se izbească de seminția Miao în curgerea din Est; cu Cing-Po E și Ca-Oa, în curgere de Vest. Multe izvoare grăiesc mai cu seamă despre seminția Ming-Cea, făuritoarea din vechimi a țării Ta-Li. Ming-Cea au avut de demult o putere armată temută. Au cucerit cetatea puternică Cen-Tu; au dat înflorire agriculturii și artelor: poeziei, picturii și arhitecturii. Monumentele țării Ta-Li se văd și azi, cu toate distrugerile mongolilor din dinastia Yuen. După năravul lor, păstorii din Miezul nopții, ridicăți la o putere înspăimîntătoare în istorie, au ras de pe fața pămîntului tot ce erastatornic. Așa a fost și țara Ta-Li, distrusă în anii 1276. Azi mai trăiesc pe cenușa gloriei și pe ruinele monumentelor, 580.000 suflete Ming-Cea. Puterea populară i-a găsit în plin feudalism.

★

Lîngă Burma, pe fluviul Lu, vom afla seminția Tai, cu o străveche cultură. Au cărți de șapte secol, scrise cu virful acului, pe frunze de Co-Lang fierte în uleiuri. Romanul popular „Hanul și cei trei feciori ai săi“ își are și azi cuvenita celebritate. Dar ori încotro va apuca, străinul va întîlni noroade deosebite, insulițe în imensitatea poporului chinez, lăsate în urmă de către deținătorii de altă dată ai culturii și civilizației. N-am pomenit nimic de seminția Trum; și nici de altele; aveam să întîlnesc la Cun-Ming, trimiși de-ai lor, la Institutul minorităților naționale, înființat în august 1951.

Cunoscînd treptele unde au rămas aceste seminții față de secol, te întrebi cum e cu puțință adunarea lor sub același acoperiș? Unele se aflau în comuna primitivă. Altele nu știau ce-i aceea libertate. Altele erau în plin feudalism. Cele mai multe n-au avut niciodată alfabet și nici grai unitar.

II

Cînd am intrat în Institut, ne-a întîmpinat Ciang-Pao-Ciung, rectorul, un general celebru. Și Ciang-Ciun, cel întîlnit la seminția I; și Vang-Leang; tustrei, conducători ai țării Yunan. Lîngă eise afla Y-ven, o fată din seminția Tai, înaltă, negricioasă și cu turban alb; și alte două fete din Tai, mici, cu turbane negre, cu podoabe de argint și cu pantofi înfloriți. Lîngă ele sta

flăcăul Ai-Ca, din Ca-Oa, cu fes înalt de pîslă, cu salbe de aramă în urechi. Și fata Tse-E, din Miao, ne zîmbea din buzele rumene și din dinții albi; în spatele lor stăteau tibetanii, aspri sub cușmele de tigru.

Ne zîmbea și o fată neastîmpărată din La-Shi; și fata A-Tsan sta liniștită și ne privea; și o altă fată, voinică și domoală, din Li-Su; erau și feciori mulți, cu turbane negre, încinși cu brîie galbene. Au pornit să cînte instrumentele. Suna cald cimpoiul Lu-Sîn al seminției Ca-Oa; vuiiau tobele gătite cu pene de păun. Așa am intrat în acea academie a semințiilor, într-o dimineață din primăvara eternă. Am tresărit cînd l-am revăzut pe Buddha cel peste măsură de voinic. Ne făcea semne de prietenie, ne poftea cu brațul gol ieșit de sub mantaua din păr roșietic de dromader. Lamași tibetani, în vestminte galbene, stăteau mai de o parte în grup cuviincios. Erau și oameni din I, laolaltă sclavi și stăpîni; și cîțiva din Ca-Oa, Cing-Po și Li-Su. Printre ei, tot încerca să-și facă loc o fată ca de 18 ani. De sub sprîncene pînă sub bărbie avea un vâl albastru cu punctișoare dese. Izbutea să-și scoată capul din mulțime și să ne zîmbească din ochii negri, umezi și luminoși, și din gura proaspătă, cu dinți albi, tari.

— De ce poartă vâl? l-am întrebat pe Ciu-Tsu-Di.

Prietenul meu a zîmbit cu tristețe, a clătinat din cap.

Dar ne-a luat înainte valul oamenilor, și n-am mai văzut fata aceea sprintenă, înfășurată în pînze albe. Am intrat în clădirile Institutului. Ciang-Pao-Ciung a binevoit să ne arate cum învață toți acești trimiși ai semințiilor din margini. Întîi, din adunarea lor aici, se învederează grija de om. Cine ar fi luat în seamă, odinioară, aceste picuri omenești? Împărați și mandarini i-au fugărit mai înapoi în ere, în adîncul pădurilor. Din pricina aceasta păstrau întregului popor chinez ură și dușmănie înfricoșată. Băteau război veșnic oștilor împărătești și era vai și amar de stringătorii dărilor, cînd urcau în singurătatea lor! Păleau zdravăn cu bitele și cu cuțitele și se trăgeau în tăcerea de pe Hun-Hî, treceau în Burma ori urcau pe platourile tibetane. Ura față de chinezi avea vechimi tari, de cînd se aflau împărați și mandarini. Nici o lege nu-i punea la adăpost de jaf, de trecerea satelor prin foc. Așa se arată de ce au rămas acești oameni în urma vremurilor, în legile lor una cu legile naturii.

— Ne putem închipui... a reluat Ciang-Pao-Ciung, după o tăcere lungă. Ne putem închipui toți ce mirare și ce neîncredere a stîrnit chemarea lor la școala din Cun-Ming! S-a grăit întîi cu oamenii lor mai înaintați, cu căpeteniile. Și au fost aduși aici întîi oameni înaintați; de pildă lamașii din Tibet; trimișii noștri s-au purtat, în mijlocul lor, mai mult decît omenește. Cînd au văzut că noua orînduire chineză le vrea binele într-adevăr, treaba era ca și făcută pe jumătate. Așa s-au adunat aici o mie opt sute optsprezece oameni, din patruzeci și șapte de seminții; sînt sclavi și stăpîni; sînt oameni din comuna primitivă, de la Ca-Oa și Cing-Po...

— Iată... a continuat Ciang-Pao-Ciung. Sînt rînduiți pe secții, după treapta de dezvoltare. Cei din primitivism, Ca-Oa, Cing-Po și Li-Su, sînt într-o secție; Tai, La-Hu, Ha-Ni, aflați în feudalism, sînt în alte secții; I și Miao, în alta; căpeteniile minorităților, oamenii lor vestiți, cum sînt lamașii din Tibet, în alta. Multora le lipseau noțiunile de „patrie“, de „libertate“. Și le dezvoltă aici. Alții nu cunoșteau lucrurile, cum sînt de pildă vasele. Cei ce credeau că locuințele de zid și cu etaje sînt construite de zei, văd cu ochii lor cum construiesc case oamenii...

Tăceam cu toții. Afară se luau cețurile primăvăratice. Ciang-Pao-Ciung grăia lin și Ciu-Tsu-Di ne tălmăcea cu glasul lui cald și scăzut. China, cu vechimile ei multimilenare, nu se grăbește în dezlegarea lucrurilor. Un

simplu decret ar fi desființat sclavia, dar numai pe deasupra și nu în adincul sufletelor. Aceasta n-ar fi fost revoluție, ci birocratism ieftin. Grija de oameni, dragostea față de secularii oropsiți poruncesc dragoste și răbdare.

După ce ies de la șocala din Cun-Ming, stăpînii își eliberează sclavii de bună voie; sclavii duc în satele lor mesagiile libertății; cel mai înverșunat stăpîn, după istovirea școlii, devine cel mai înverșunat luptător împotriva sclaviei. Viața se schimbă astfel, tăcut, treptat, pe măsura creșterii conștiinței. Cel mai de seamă lucru învățat la Cun-Ming, e unitatea tuturor popoarelor cuprinse în fruntariile chineze. Vine apoi egalitatea în drepturi a tuturor, fără deosebire de religie, de culoare, de singe. Ajutorarea întreprinsă este o altă lege învățată la Cun-Ming. Și se mai deprinde acolo prietenia între oameni, în locul vrajbei de odinioară. Ei duc aceste legi noi acasă, pe Hun-Hî, pe Lu în hotar cu Burma, ori în Tibet, leagănul singurătății aspre și lamașilor. Poate arunca bățul ascuțit, seminția Ca-Oa, dintr-o dată? Întîi trebuia să i se arate bunătatea plugului, unealta civilizației. Această experiență o au de sădit cei ce învață la Cun-Ming. Ei vor fi acasă președinți de sfat, vor duce la părinții și frații lor cunoașterea elementară a igienei și medicinei. Îi vor învăța că pămîntul dă rod infinit dacă vor zvirli bățul și vor folosi plugul. Experiența școlii de la Cun-Ming a dat roade doar în cîțiva ani. La Cing-Po, la Ca-Oa, ca și la Li-Su, plugurile brăzdează gliile. Sărăcia, foamea, dispar treptat. Oamenii nu mai umblă aproape goi.

III

Eram adînciți în ascultare și nici n-am băgat de seamă cum stau în prag, între două vase mari cu palmieri, cîteva fete în rînd. Întîi era Y-ven, cea înaltă și negricioasă din seminția Tai; o urmau celelalte trei din Tai, cu turbane negre; în urmă se vedea fata cu vâl pe față. Toate aduceau cești cu ceai verde aburind. După ce am sorbit din băutura amăruie, parfumată cu iasmin, ne-am adîncit iar în ascultare. Afară se vedeau pe acoperișurile Cin-Mingului, la capetele întoarse ale creștelor, păuni și păunițe de olane, sclipind în soare. Se vedeau dragoni cu gurile căscate, agățati de stilpi, vislind în albastrul cerului. Pe munții Vestului, creștele copacilor încremeniți semănau cu caravane de dromaderi. La ferestrele deschise cîntau păsările prin palmieri și prin bambuși, vestind alt ciclu de frunze și rod în primăvara fără de sfîrșit. Ciu-Tsu-Di tîlmăcea cuvîntul lui Ciang-Pao-Ciung, în liniștea copleșitoare. Istorisea Ciang-Pao-Ciung mai departe, cum învață a se înfrăți aici la Cun-Ming, rasele și religiile. Mahomedanii din hotarul Burmei și din Tibet, budhiști, tao-iști, închinătorii la făcliile văzduhului, la munți, la pietre și la toate grozăviile naturii, învață că toți au drept și libertate de închinare în fața zeităților seculare. Lamașii aprind luminările de santal în marile temple din munții Vestului, de cîte ori îi îndeamnă inima și le cere ritul. Și nimic nu-i oprește pe cei încă înfricoșați de mărețiile naturii, să dea închinare tremurătoarelor astre asiatice. Această libertate în credință o duc învățăceii din Cun-Ming la ei acasă.

Buddha cel viu va rămîne reîncarnarea lui Buddha, cît vor crede oamenii că reîncarnarea e cu puțință și cît va crede el însuși.

Stam și-l priveam pe acest Buddha; era un cioban spătos, roșu la față, musculos, cu ochii mari, negri, avînd în adincul lor ceva din spaimele deșertului. Mă întrebam dacă el se crede într-adevăr reîncarnare, că poartă într-adevăr în ființa lui sufletul înțeleptului sihastru de la Kapilavastu... Crede el într-adevăr în liniștea supremă dobîndită prin renunțare? Îl contraziceau mușchii brațului puternic, ieșit gol de sub mantaua din păr de dromader.

Oare ce spunea în sinea lui când veneau credincioșii să i se închine, dispunându-i la picioare mana câmpiilor și a vitelor? Se va încredința el, aici la Cun-Ming, de zădărnicia lui ca reîncarnare a lui Buddha-Sakiamuni? Oricum, nu pentru asta se număra printre învățăceii civilizației. Înriurirea ce o are în poporul lui, va fi folosită pentru răspîndirea igienii, a cunoștințelor elementare de medicină; el va propovădui frăția între neamuri, stringerea lor împrejurul poporului chinez; va înfige, poate, primul plug în pămîntul virgin și supușii îl vor urma, urcînd către o altă treaptă a istoriei.

N-am să uit nicicînd neliniștea din adîncimea ochilor lui, arătînd o minte scăpărătoare. Cînd a dat unuia din noi în dar un șal, l-a adus desfășurat pe braț și a rostit ceva, zîmbînd. I s-a dat mulțumirea cuvenită, arătîndu-i-se că noi, europenii, n-am avea ce să-i dăm în schimb. Buddha cel viu a avut mai mare neliniște în adîncimea ochilor; ne-a răspuns:

— Oare poate fi răsplătit cu ceva darul vostru, că v-ați ostenit venind tocmai de la celălalt capăt al lumii? Într-adevăr, m-am gîndit și m-am socotit: drumul de aici și pînă la țara voastră, s-ar face pe jos în șase ani... Copilul născut în clipa plecării voastre, ar crește mare, ar fi bun de dat la învățătură, și voi încă ați fi pe drum, în cine știe ce deșerturi... Se află dar mai mare, oaspeți europeni?...

Am înclinat frunțile în fața frumuseții de gîndire.

L-au întrerupt fetele din seminția Tai; aduceau alt rînd de ceșcuțe și ceainicul de porțelan cu cocori aburea împrăștiînd mireasmă de iasmin. Fata cu vâl zîmbea, la spatele celor din Tai. Era frumoasă și proaspătă. M-am apropiat de ea, să mă uit mai bine la vâlul de sub sprîncene pînă sub bărbie; ea s-a întunecat, a făcut cu brațul un semn de apărare; s-a întristat de-a binelea și și-a lăsat capul în pămînt.

— A-Na! a chemat-o Ciang-Pao-Ciung. Oaspeții noștri vor să te cunoască..

A-Na ne-a privit cu coada ochiului. Am văzut cum îi curg lacrimile. Ciang-Pao-Ciung a adăugat:

— Nu trebuie să-ți fie rușine, A-Na! Doar nu tu ești vinovată, ci vremurile!

Apoi, Ciang-Pao-Ciung s-a întors spre noi:

— Ceea ce credeți domniile-voastre că e vâl, e o inchipuire; A-Na e tatuată. Au pocit-o așa părinții, la șapte ani, cu fierul înroșit...

— Cum asta? De ce? s-au auzit glasurile noastre.

— De frica tibetanilor. A-Na are o istorie înfricoșată. Spre a le apăra de tibetani, părinții își tatuau fetele de mici...

— Dar de unde-i A-Na?

Ciang-Pao-Ciung s-a îndreptat către hartă și a arătat un punct negru înspre Tibet.

IV

Departe, la Nord-Vestul țării Yunan, pe fluviul Ung-kiang, trăiește în munții Cau-Licum seminția Trum, a fetei A-Na. Sînt oameni puțini la număr, abia cîteva sute. În trecut, doborau pădurile seculare, le dădeau foc, pentru a îngrășa pămîntul. Cunoșteau porumbul. Îl semănau făcînd găuri cu bățul ascuțit. Vineau cu arcul cerbi, urși și mistreți. Cum coborau cale de zile și săptămîină, la poalele munților, să vîndă pieile, îi jefuiau soldații mandarinelor. Cînd năvăleau, sălbaticii înălțimilor le dărimau căsuțele de bambus, le furau vitele, le răpeau fetele. Se aliau cu tibetanii soldații lui

Cian-Kai-Și și pe munții seminției Trum rămânea jale și cenușă. Așa au ajuns sârmanii munteni să urască de moarte poporul chinez și pe tibetani.

Pe A-Na, au pocit-o părinții la șapte ani, când au văzut că va fi frumoasă la zilele ei. I-au îmbrăcat fața în vâl negru țesut cu foc. Un lucru știa, de mică: să se teamă de tibetani; să nu umble singură prin codri; dacă zărește cumva vreun bărbat aspru, cu cușmă de tigru, să fugă cit o țin picioarele; ori să se ascundă în prăpastia cea mai întunecoasă; ori să se urce în copacul cel mai înalt, fără să fie văzută. Așa a scăpat ea. Cu toată pocirea obrazului, tibetanii tot o poșteau, căci A-Na era fatacea mai frumoasă din seminția Trum. Era isteată și slobozea vorbe înțelepte la semănat porumb, ori când deschideau drumuri prin codri cu cuțitul.

Nu cunoșteau țesutul. Împleteau fibre de bambus și așa își făceau vestminte. Dacă găseau pinză, nu știau cum s-o coasă. Și-o înfășurau în jurul trupului. Neamul fetei A-Na se numără printre creștinii papistași. În vechi timpuri, au urcat pînă la ei misionarii; după ce propovăduiau împărăția blindeții, coborau la punctele strategice și făceau hărți pentru statele majore; uriașa masă de buddhiști a copleșit încet-încet la loc sămînța lepădată de cartografii Mielului. Părinții fetei A-Na își amintesc, de la bunicii și străbunicii lor, de o cruce, înfiptă de misionari pe tulpina unui bambus. Au păstrat credința și au trecut-o copiilor. Își mai amintesc și de un glas dulce al unui clopot de aramă agățat între grinzile arborilor. Clopotul l-au prădat cei cu căciuli de tigru; ultimele lui sonuri au putrezit odată cu răcnetele fetelor furate, sub generații infinite de frunzare. Frumoasa și isteata A-Na era mîndria satului din singurătate. Așa a crescut pînă la șaisprezece ani, păzindu-se de primejdia Tibetului. Cînd a împlinit șaisprezece ani, a văzut într-o zi avangărzi urcînd. A scăpat vreascurile jos și a fugit în sat, dînd strigăte. Au ieșit moșnegii Trum și feciorii cu armele de apărare. Femeile și fetele țipau, după datina lor, la spaimă. Însă a durat puțin îmbulzeala. Din avangărzi s-a desprins un soldat cu mina goală. Și-a spus pe scurt rostul în munți:

— Trăiți în pace, noi sîntem armata populară. N-am urcat spre rău, ci spre bine. Aducem cuvînt de pace și libertate din partea lui Mao-Țze-dun, căpetenia noastră și a întregii Chine...

Moșnegii Trum s-au uitat unul la altul: cine vor fi fiind cei ce se numesc armată populară? Ce e aceea? Ce rost au ei? Cine va fi fiind acel om, Mao?

— Ce e aceea armata populară? Cine e acel Mao? Dați-ne deslușiri...

Avangărzile și-au pus armele pe prispe, s-au descins de cartușiere; și-au pus la pămînt ranițele grele, răzbătute de sudoarea urcușului. Au întemeiat sfat tihnît cu moșnegii Trum. Strașnic se mirau aceștia de cite se petrecuseră în lume! Ei stau aici, în singurătate aspră. Zbaterile lumii erau departe. Se luptau cu fiarele și cu tibetanii — și atît! Dar oare îi va ocroti armata asta de tibetani? Ei înțeleg să trăiască în pace, să fie prieteni cu chinezii; dar au drept să ceară în schimb ocrotire; vor căpăta-o?

— Iată cea mai chipeșă fată din seminție, a grăit un moșneag Trum. A-Na tocmai ieșise din ascunzătoare. Vedeți voi, oșteni ai lui Mao, așa ne pocim fetele cu fierul roșu, de mici..

S-a mirat căpitanul avangărzilor. Apoi a rostit:

— Ascultați, moșnegi Trum! Prietenii la fapte se arată! Vă făgăduim, în numele lui Mao, ocrotire! Trebuie întemeiată pacea între neamurile din munți! Trebuie să trăiți bine, frățeste, în vecinătate bună!

Apoi au venit sus, ajungîndu-i, catirii cu merinde în samare.

S-au desfăcut samarele și s-a pus la cale un hram între avangărzi

și oamenii Trum. A gilgiit și apa tare din bidoane, spre îndemn la deschiderea inimilor și gust la vorbă. Au gilgiit bidoanele și întru pecetluirea bucatelor, la urmă. Moșnegii Trum au făcut semnul crucii, mulțumind de piine și de sare.

În vremea de ședere, soldații s-au zguduit de înapoierea oamenilor. Le-au ajutat sa spargă zidurile codrilor cu lopețile lor de război. S-au minunat și de asta moșnegii Trum, văzind întâia oară că se află și alte unelte în afară de cuțite. Le-au grăit soldații despre pluguri trase de bivoli, iar moșnegii Trum și de asta s-au minunat, bărbi la bărbi. Și le-au grăit soldații despre orașe mari cu oameni în furnicare. Și despre trenuri, și despre corăbii și bastimente... Moșnegii Trum au rămas tăcuți; erau prea bătrâni, spre a cunoaște largul lumii. S-au întors și au arătat către cei tineri:

— Poate ei...

A-Na s-a surprins oftînd, fără să știe de ce. O ispitea poate largul lumii?

— Da, ei, într-adevăr... au spus soldații. De acum, vine o pace lungă peste seminții. Oamenii vor ajunge să cunoască toți binele. Și voi, neamuri din pustietate! Pentru asta a luptat și luptă Mao..

V

Mă uitam pe fereastră către munții Vestului prinși într-o centură uriașă de jăratec. Într-acolo se afla Tibetul, patria fetei A-Na. Nici n-am băgat de seamă că fata se așezase pe un jilț, la dreapta mea. Lîngă ea, pe alt jilț, se așezase un tibetan aspru, îmbrăcat în rantie galbenă; își ținea cușma de tigru pe genunchi. La dreapta tibetanului s-a fost așezat fata Cin-Sin-I, voinică și liniștită; își tot mingia șiragurile de mărgelile puse pe piept curmeziș; venea apoi Shi-Lao-Ol din Cing-Po, negricioasă, cîrnă, cu ochii aprinși; după aceea un băietan din I, neastîmpărat; la stînga mea, încheia semicercul prietenul Ciu-Tsu-Di. M-am întors spre A-Na, cu toată cuviința:

— N-ar fi ea atît de bună să ne istorisească drumul la Cun-Ming?

Ciu-Tsu-Di a pus întrebarea în limba chinezească. A-Na a ridicat din umeri; s-a întors către vecinul ei, tibetanul; i-a privit întîi brațul puternic, de muntean, apoi s-a ridicat către urechea lui și i-a spus ceva în șoaptă. Tibetanul a făcut semn că a înțeles; s-a plecat la rîndu-i către fata Cin-Sin-I; și asta a făcut semn că a înțeles și s-a plecat la rîndu-i către negricioasa din Cing-Po; aceasta a dat șopot către băietanul din I; în sfîrșit, cel din I, cunoscînd bine limba chineză, a grăit tare către Ciu-Tsu-Di:

— A-Na n-a înțeles întrebarea...

Am întrebat încă odată și cuvîntul meu a străbătut semicercul pînă la A-Na. Ea a răspuns că era gata să-și istorisească drumul, numai că îi e rușine: n-a mai grăit în lume niciodată... Nu vor ride de stîngăcia ei prietenii veniți atît de departe?

— De ce să ridem, A-Na? Grăiește!

Răspunsul meu a trecut iar de la Ciu-Tsu-Di la băietanul din I, de la el la negricioasa din Cing-Po; de la ea la Cin-Sin-I și la tibetan; acesta s-a plecat cuviincios către A-Na; ascultîndu-l, ea s-a înroșit tare și și-a umezit buzele. A prins să istorisească; avea glas îngroșat de tulburare. Se uita afară, la centura de foc a munților de Vest, la stîncile încremenite pe roșafă. Grăia o vreme, apoi tăcea, pînă ce vorbele ei, tîlmăcite în graiuri și dialecte, ajungeau la Ciu-Tsu-Di și apoi la mine. Y-Ven și celelalte fete cu turban au primenit ceaiul cu iasmin; au adus fructiere cu banane și portocale...

În timp ce A-Na grăia, mi-o închipuiam coborînd munții, trecînd pe cărări, pe lingă piscuri înalte de cinci mii de metri, pierdute în ceață veșnică. Două luni a venit ea pînă la Cun-Ming, călare pe catiri și pe cai mici de munte. Nu mai văzuse case de zid. Cînd le-a văzut întii, s-a oprit locului, gata să se întoarcă înapoi la munții liniștiți. Evocînd această întîmplare, A-Na rîdea molcom. Zîmbea tibetanul. Fata Sin-Sîn-I sta gravă, adîncită în gînduri, căci și ea trecuse prin spaime asemănătoare.

După ce evocarea s-a sfîrșit, se vedea că A-Na își răscolea dorul de casă. A rămas mult visătoare. Și-aprivi lung pinza vestmintului, a pipăit-o, poate întrebîndu-se cum de s-a îmbrăcat așa, în locul impletiturilor de bambus. Am îmbiat-o printr-un semn, să ia o portocală. I-a făcut același semn tibetanul, dar A-Na s-a ferit de el, după ce l-a privit o clipă cu ochii îngustați: se vede că vechea spaimă față de oamenii cu căciuli de tigru o cuprinsese iar. Tibetanul a zîmbit întii, după aceea s-a întristat și a rămas pe gînduri. A-Na a clătinat din cap și din salbele de aramă de la gît, parcă fugărindu-și gîndurile; a prins a rîde; tibetanul s-a uitat cu dojană la ea, întrebînd-o cu toată fața lui:

— Vezi A-Na? Tot te mai temi...

Ea avut o clipă pornirea de a-l mîngîia pe brațul gol, mușchiulos, să uite întîmplarea; s-a stăpînit și a prins iar a rîde, ca un copil. Apoi a devenit gravă, ascultînd ce povestea o fată din Li-Su. S-a ridicat deodată în liniște și s-a dus la fereastra deschisă, să privească agonia prelungă a amurgului. S-a văzut toată într-o oglindă înaltă cu dragoni și și-a acoperit obrazul. Apoi și l-a frecat cu mîna, parcă spre a șterge cusătura de foc; s-a întors, s-a uitat lung, cu ochii îngustați, la feciorul din Tibet. A ochit un loc în altă parte a încăperii. Însă a stat nemișcată, cu spatele la oglindă, palidă ca fildeșul. Hotărit, vâlul cusut de foc va acoperi veșnic obrazul ei proaspăt și frumos! Nu va fi niciodată ca Y-Ven, care tocmai intrase cu mandarine și litchi¹. Însă după clipele de frămîntare, A-Na s-a uitat la tibetan și l-a văzut asudat de rușine. Se uita în pămînt, copleșit de păcatele străbunilor și părinților. Și poate de păcatele lui săvîrșite asupra fetelor Trum. Și-a mișcat mîinile a neputință: ce putea face? Ce s-a întîmplat, s-a întîmplat! A tresărit, și-a scos pieptul, parcă într-o hotărîre: se va întoarce el acasă, lasă, lasă!... Va avea grijă ca fetele Trum să nu trebuiască să-și mai acopere fețele cu foc! Ce rușine! Și toată fața lui s-a îndreptat către A-Na într-o adîncă rugămintă: să-l ierte! Ea a înțeles totul, fără cuvinte. S-a dus la loc și feciorul din Tabet a asudat mai tare, de bucurie. Am întrebat:

— Ce va face A-Na cînd se va întoarce la semînția ei?

Întrebarea a trecut de la de Ciu-Tsu-Di la băietanul din I; apoi la cîrna și neastîmpărata din Cing-Po; de la ea la Cin-Sîn-I și la tibetan. Acesta s-a întors cu toată fața spre A-Na; își pusese cușma de tigru sub scaun, ca pe un semn alsălbătăciei din trecut. Oricît zîmbea, obrazul lui rămînea tot aspru; s-a plecat ușor, și ea s-a întors spre el plină de zîmbet...

— Ce va face A-Na cînd se va întoarce la semînția ei?

Răspunsul șopotit al fetei a trecut prin graiuri și dialecte, pînă la Ciu-Tsu-Di, apoi la mine:

— A-Na va fi propovăduitoare neodihnită păcii și înțelegerii între semînțiile vecine; va fi propovăduitoare științei de carte și uneltelor civilizației. Va avea grijă să meargă bine școala, înființată gata în semînția Trum. Spitalul, înființat și el, va fi cercetat de cei bolnavi. Va învăța oamenii

¹) Un fruct tropical

să întoarcă spatele cu scirbă către descintecel babilon. A auzit că nou-tatea prinde greu la ei în Trum: oamenii tot mai taie vitele la boliști și le mai jertfesc zeilor...

Pe măsură ce A-Na vorbea despre apropiatul ei viitor, aveam simțămîntul că urcă pe o altă treaptă a istoriei. Își amintea oare cum i s-a deschis lumea în fața ochilor, în copilărie, cînd s-a urcat întîia oară într-un arbore înalt? Nu-i așa că pe măsură ce urca, se deschideau și în sufletul ei noțiunile amețitoare ale depărtării? Întîi va fi văzut virfurile pădurilor; și va fi țipat de bucurie cînd va fi zărit munți încă necunoscuți, cețuri albe, văi întinse cu sclipirile înflăcărate ale fluviilor... Atunci, în sufletul fetei A-Na, pe măsură ce cuprindea depărtările cu ochii, se năștea dorința aprigă de a le cunoaște... Cred că așa s-a deschis sufletul ei la Cun-Ming.

— E vecină apropiată cu tibetanul?

Întrebarea mea a făcut ocolul cuvenit prin dialecte și graiuri.

N-a răspuns A-Na ci tibetanul:

— Da. Sint vecini apropiați. Curînd cînd, se va sfîrși anul, vor merge acasă împreună...

— De ce nu? a zîmbit A-Na. Ce a fost, a fost...

Seara intra pe fereastre. Se înecau în umbre păunițele din crestele acoperișurilor. Abia se zăreau dragonii. Munții pieriseră în negurile Vestului.

La plecare, ne-au petrecut pînă-n poartă învățăceii civilizației.

Oftau cimpoaiele Lu-Sîn; vuiau stîns tobele gătite cu pene de păun; suspinau coardele. Peste capetele tuturor se vedau umerii largi ai lui Buddha cel viu. Mărunțica A-Na, abia își făcea loc să ne mai vadă odată. Cînd am întors capul, am zărit-o pe gînduri. S-a întors rizînd către tibetan și amîndoi au pornit pe sub palmieri și bambuși, către o terasă unde vuiau tobele, suspinau coardele și ofta cimpoiul Lu-Sîn.

VI

Intr-o dimineață, am trecut iar prin poartă „Pasărea Verde“, am ocolit dumbrava de bambuși din mijlocul orașului; am trecut pe sub marile firme de pînză, atîrnate deasupra ulițelor. Neguțătorii ședeau în fața prăvăliilor, unii în lungi halate. Băteau ciocanele de zor în tinichigerii. La răs-cruce, ne întîlneau cu mulțimi de oameni pe biciclete, grăbind la muncă. Le rînduiau curgerea printre care oșteni cu căști albe, coloniale. Claxonau mașini. Asini somnoroși se fereau, sub desagii grei, sub coșuri cu zarzavaturi. Se vedeau prin ferestre croitori plecați asupra lucrului. Orașul se trezise cu mult înainte de răsăritul soarelui, după o lege firească a hărniciei.

Am cotit pe multe ulițe cu pomi verzi. Pe acoperișuri sclikeau în rouă florile agățătoare. Ne-am oprit în fața unei porțițe în zid. Bătrînul profesor Fan-Ciu-Sien, cu barba albă, rară, în halat și în scufie, ne și aștepta. Ne-a privit lung, pe rînd, cu ochii lui aproape orbi și ne-a poftit printr-un semn întîi în curtea pătrată, cu lămii și palmieri. Am urcat într-un pavilion unde ne aștepta, pe măsuta joasă, ceainicul cu ceșcuțele împrejur, țigările, fructele și alte bunătăți obișnuite la primirea oaspeților. După ce am gustat ceaiul cu iasmin, ne-am aprins țigări și bătrînul înțelept cu barba rară a prins să ne spună vechi și mai noi istorii. Ne-a preumblat înapoi în timp, cu secole, la 1276, cînd s-au pornit asupra Sudului înflorit, călăreții distrugerii. Pe atunci, cetatea Cun-Ming era de mîna a doua. A supraviețuit șperlei și funinginei risipite din cetăți, sate și monumente. Țara Ta-Li s-a dus spulberului, sub copitele cavaleriei mongole. În anul următor, 1277, prinde să ființeze pe cenușa țării Ta-Li, țara Su,

Cun-Ming devenind cetate de căpetenie. Pelerini indieni au prins să răzbată pînă aici, întru răspîndirea religiei buddhiste. Au ridicat capîști, adunînd învățăcei. N-a trecut suta de ani și Cun-Ming era inima, în Sud-Vest, a învățăturii filozofului de la Gange.

— Priviți munții Cing-Cuo... ne-a îmbiat bătrînul. I-am urmărit brațul întins către munții gigantici în limpezimea cerului. Acolo, în munți, veți avea prilej să vedeți lucrarea unui mare constructor din vechimi. Era om simplu de țară. Avea nu patima, ci geniul săpării drumurilor. S-a prins față de căpeteniile țării Su, să construiască un drum pînă-n vîrfurile munților Cing-Cuo. Și s-a și apucat de lucru. Săpa cu dalta în stîncă și sculpa cocori. Se urca sus și sculpa altare și chipurile zeităților buddhiste. Drumul urca încet, nu se grăbea constructorul, avînd parcă în sine credința că viața lui se va întînde cît plaiurile istoriei. Săpa încet, cu migală, dînd stîncilor colțuroase netezime și armonie. Cu cît săpa el drumul, veneau alți constructori și ridicau temple, tot așa, din înălțimi în înălțimi. Însă i s-a întîmplat aceluia străbun să întilnească în munții Cing-Cuo o fată...

Bătrînul Fan-Ciu-Sien s-a oprit din istorisire, a clătinat din cap, și a zîmbit cu ochii lui aproape stinși, către vîrsta de aur a patimilor. A reluat, cu glas mai scăzut, evocînd întîmplările îndrăznețului. Întilnind el o fată, s-a întîmplat ce se întîmplă de cînd lumea,— s-a îndrăgostit. Mai repede cioplea, mai dulce armonie da stîncilor. Însă i s-a întîmplat și lui ce se întîmplă de cînd lumea: fata l-a părăsit de dragul ochilor mai frumoși. Îndrăznețul n-a mai putut lucra, în marea lui mîhnire. S-a întors acasă, în satul lui din depărtați munți. La grumajii statuilor sculptate de el, au prins a se încolăci rădăcinile și ierburile. Apa răzbătea, măcinînd cocorii și altarele. Cînd și-a dat seama de una ca asta, constructorul și-a călcat mîhnirea în picioare. Și-a luat dalta și s-a întors în țara Su, la Cun-Ming. A vrut să-și toarne durerea în putere creatoare. A smulț rădăcinile pustiirii încolăcite pe statui, și iar a prins a dăltui, cu migală și cu răbdare, creînd frumuseți fără seamăn. Munții unde săpa el drumul, urcă pieptiș din lacul Cun-Mingului pînă la 3600 metri înălțime. Cînd ostenea, se oprea și se uita pe luciul lacului imens, larg de 520 de *li*, pierdut în cețurile din munții Sudului. Era cu lucrul pe la jumătate, cînd dalta i s-a rupt. Neputîndu-și stăpîni durerea, îndrăznețul vechimilor și-a luat rămas bun de la lucrul lui și de la soare și s-a aruncat în lac...

— Asta e o întîmplare veche, a reluat Fan-Ciu-Sien și a tăcut mult. Ceaiul se răcise. Vîntul primăvăratic vuia în palmieri și bătrînul s-a înfășurat mai bine în halat. Ne-a istorisit după aceea o altă întîmplare de demult, cu o vită coborîtă din Tibet. Cum au văzut oamenii această arătare necunoscută, ea a și fugit înapoi în munți. Asta se întîmpla în dinastia Than, cînd oamenii țării Su încă nu cunoșteau cornutele. Era pe atunci la Cun-Ming un înțelept, Cao-Cin; a luat acel Cao-Cin o nuia de bambus și a înfipt-o pe locul unde stătuse încornorată. Și astfel, din nuiaua aceea, în cîțiva ani a crescut o dumbravă mare de bambus. Spre a mărturisi și viitorimilor întîmplarea, oamenii din Cun-Ming au zidit în mijlocul dumbrăvii un templu, Cin-Ci-Si...

Și ne-a mai preumblat înțeleptul Fan-Ciu-Sien prin multe alte epoci, fiecare cu istoriile lor. În 1911, cînd s-a sculat China toată și țara Su la revoluție, un om din Cun-Ming, Yen-Si-Cai a ajuns împărat. S-au dat bătălii grele în Su-Cian pentru doborîrea lui. Vînturi au bătut peste Cun-Ming mai tirziu, în 1928, pe vremea stăpînirii lui Cian-Kai-Și. Cînd acesta a trădat revoluția, școlarul Lean-Yun-Ping a ieșit cel dintîi pe străzi, arătînd trădarea în gura mare. Au venit soldații și l-au ucis. Pînă azi e vie în minți

uciderea în iunie 1946 a lui Li-Cum-Po și Vin-I-To, de către soldații din Gominan.

După o tăcere, Fan-Ciu-Sien și-a zdrobit o lacrimă și a continuat încet:

— Cine poate uita întâmplările din fața sicriilor celor patru studenți, uciși în decembrie 1945? Venea lume de departe, din toate părțile țării Yunan. Era un adevărat pelerinaj pentru cei patru martiri, uciși din pricină că s-au ridicat împotriva trădării și împotriva barbarilor din Insulele Vulcanice.

Când ne-am luat rămas bun de la înțeleptul bătrîn, el ne-a petrecut prin curtea pătrată, printre lămii și palmieri, pînă-n porțița din zid. Acolo a ridicat iar mina spre munți:

— Îmi pare rău că nu mai sînt tînăr. M-aș duce să vă petrec pînă sus, să vă arăt lucrul constructorului nefericit...

Ne-am luat încă o dată rămas bun, cu plecăciuni. Pan-Ciu-Sien și-a pus amîndouă minile pe piept, și ni s-a închinat ca în vechimi.

VII

Am intrat în grădina Cun-Mingului prin alei de palmieri înalți și prin alte alei, de bambuși deși. Am urcat pe poteci tăiate în stîncă și deodată am văzut lacul imens. Munții Sudului abia-abia se deslușeau, ca o ceață. Păreau mărgeanuri străvezii, unde se unea cu ei oglinda apei. Se deslușeau bărci cu pinze, departe, ca niște iluzii în răsfringerile luminii. Pe canalele din margini, oameni cu pălării largi de pai minau bărci încărcate cu snopi din a doua recoltă de orez.

Am urmat îndemnul înțeleptului Fan-Ciu-Sien și am prins a urca la munți, pe urma îndrăznețului din milenii. Drumul șerpuia întîi printre coline ușoare. Se înfășura jur-împrejurul lor, cobora și urca, mergea lin pe lingă piraie și riulețe, sălta peste ele, pe poduri cu bolți de piatră și deodată se repezea drept în sus, semet, pînă se apuca de stînci abrupte. Pornea iar, lin, se desfășura ca o panglică tot înainte, și deodată cotea și nu-l mai vedeam. Cînd ajungeam la răsucitură, ne opream uimiți, văzîndu-l iar șerpuiind, îngust cît o cărare, printre munți drepți de piatră și urcînd pe pereți prăpăstioși. Drept în jos, la temelia munților, într-o adîncime uimitoare, lucea lacul Cun-Ming. Cu cît urcam, respirația ne era tot mai grea, ne pocneau urechile în seninătatea tare a aerului. Ici, colo, pe vechiul drum dăltuit de un meșter nefericit, se vedeau urmele smălțului albastru. În pereți de cremene se vedeau sculptați Buddha-Millofo, mîngîindu-și pîntecele gol și surîzînd, simbolizînd belșugul și mulțumirea de sine. Stăteau cu picioarele de piatră sub ei, uitîndu-se de o eternitate de vreme în undele lacului translucid și la spulberul omenirii. Mulți zei ai abundenței erau innegriți de-a binelea, de fumul lumînărelelor de santal ale generațiilor de pelerini. Unele lumînărele, aprinse cu ceasuri înainte, mai fumegau, amestecîndu-și mireasma în ierburi și în florile din jur. Deasupra noastră se zăreau rășmiile de tulpini drepte ale arborilor, urcînd neîncetat către piscurile aflate la mii de metri.

Deodată, de după un munte, ne-a ieșit înainte întîia mînăstire buddhistă, lucind din olanele verzi și roșii; capetele crestelor, întoarse în sus, păreau alai de păuni, încremeniți acolo, pe acoperișul mînăstirii, de spaima venirii noastre. Erau așa de vii, capetele lor erau așa de mirate, că parcă s-ar fi jucat în tăria aerului cu o clipă mai înainte. Am făcut plecăciuni pustnicilor ieșiți la terase să ne vadă. Ne-au răspuns cu plecăciuni și ne-au poftit să cotim într-un pavilion. Ne așteptau acolo ceainicul aburînd iasmin și ceșcuțele de obște. Ne-am rînduit pe jîlțuri vechi de bambus, împrejurul măsuței joase

și deodată am simțit atîta pace în întinderi și în sufletele noastre, încît am tăcut toți vreme nespuse de lungă. Lumea, cu grijile și zbuciumurile, rămăsese cine știe unde, după munți, după coline, unde începea drumul săpat cu dalta de un artist din milenii. În fața noastră, în adîncime, lucea oglinda uriașă a luciului. Bărcile, arborii din insulițe, căsuțele orezarilor, păreau puncte negre pe luciul lin; iar la Sud și la Răsărit, munții înfășurau lacul ca o centură albastră a depărtărilor. Se zăreau piscuri înzăpezite; și după ele, alte și alte piscuri, cine știe unde, în Birmania...Nu mai eram călători de pe alt meridian, ci oameni în marea întindere a pămîntului, vietăți în grădina lumii. Încet, încet, după ce mi-am luat ochii din streșinile aburinde ale depărtării, după ce mi i-am întors către munții din Miază-Noapte cu timplele pleșuve în neant, după ce mi-am perindat prin minte tot ce văzusem de la Marea Galbenă pînă la Tropice, de la Shanghai pînă la Cun-Ming, am simțit în mine o mîndrie necunoscută; mîndria că globul nostru, aloamenilor, are atîtea frumuseți. În astfel de clipe, fruntariile dispar odată cu deosebiri de rasă, de singe și de grai. Șase ani de mers ne despărțeau de pămîntul nostru, după socoteala simplă a lui Buddha cel viu; dar în astfel de clipe dispare timpul și dispar distanțele: te socoți acasă, în preajma oricărui munți, pe marginea oricărui lac din lume...

Cel dintîi a rupt tăcerea pustnicul. Ne imbia, cu ochii lui osteniți de veghe asupra cărților, să mai poftim ceai. A început să ne toarne și ceainicul de porțelan respira pe girliciul lui curb mireasmă ușoară de iasmin.

Am pornit mai departe, după ce am dat pustnicului mulțumiri. Drumul ne îndemna să-l urmăm tot mai sus, tot mai departe; trecea prin porți săpate în stîncă, urca pe poteci de piatră. Am întîlnit alte cîrduri de păuni de smalt, pe acoperișurile altor mînaștiri. Ne-am odihnit în grote și peșteri, săpate în pieptul munților. Cum aprindeam făclioare de santal, se vedeau în umbră statuile surizînde ale lui Millofo. Alți călugări ne întîmpinau, zimbînd stîns. În falioanele lor galbene, cu mîinile încremenite pe șiragurile de mătăni, păreau și ei statui din timpurile vechimii. Erau bătrîni cărunți și erau și tineri abia deprinzînd disciplina singurătății.

Cînd am ajuns sus, sus, pe niște terase, muntele era drept ca peretele. Ne-am așezat pe niște bănci sculptate în piatră, cu rezemători de piatră și cînd ne-am uitat în jos am văzut răsfrîngerea mînaștirilor în lac. Parcă erau străvechi cetăți în flăcări. Apoi au prins să treacă peste luciul neted nouri albi, învălmășindu-se dinspre Sud. S-a acoperit viziunea mînaștirilor și s-au acoperit întinderile. Stam deasupra nourilor în trecere ducînd poate vreo ploaie sau vreo furtună. În zona noastră era soare călduț. Nu cumva va fi fost tunet uruitul acela de la picioarele noastre? Sau va fi fost o închipuire... A prins să bată un vînt rece și am intrat într-un pavilion, la adăpost.

Aici, pustnicii lui Buddha-Sakiamuni citeau în cărțile lor vechi; îi privea zîmbînd Millofo mîngîindu-și pîntecele gol, spoit cu aur. N-am vrut să stîrnim pustnicii din citanii; am dat să ieșim, în virful picioarelor, dar ne-a oprit unul mai bătrîn, pesemne starețul; ne-a făcut semn să poftim... Ne-am așezat și ei erau bucuroși tare că-i cercetam în singurătate. După ce ne-a pus dinainte obștescul ceai verde, am țesut vorba pe nesimțite. Nu mai văzusem mînaștiri buddhiste în mari liniști; cea din Han-Ceu, saucele din Peking, sînt în plin furnicar al lumii. Am fost întrebat: cum se desfășoară la noi viața în tăceri? Cum sînt călugării noștri? După ce legise guvernează în pustie? Prea mulțumit de răspunsuri, bătrînul închinător al lui Millofo ne-a îndestulat cu știri asupra oamenilor din singurătățile chineze.

Mînaștirile, cu toate soiurile de închinători, au trecut și ele prin furtuni. Războaiele, revoluțiile, au atins greu și lăcașurile de închinare. Se

risipiseră călugării în patru vinturi, lăsați foamei. Oști ale năvălitorilor din Insulele Vulcanice au pătruns în altare; au scuipat zeii și i-au jefuit de podoabe. Au ras aurul cu săbiile curbate; au luat idoli întregi de aur, punându-i în carele de război, acoperindu-i cu foile de cort, ducându-i în robie și apoi topindu-i; astfel s-au pierdut monumente vechi de milenii, în fața cărora s-au tras înapoi pînă și cavalerii negri ai lui Gingis... Peste lăcașurile blinzilor pustnicii buddhiști au știut obuzele și schijele au spart acoprișurile. Prin curțile multor minăstiri crescuseră bălăriile. Porțile se strîmbau. Venea ruina.

La început, în 1949, pustnicii nu și-au pus nici o nădejde în noua ocîrmuire. Grijă asta o aveau cei de la Peking, să repare minăstiri și să introneze la loc cultul zeilor. Doar comuniștii nu cred în nici un fel de zeu! Mulți părinți buddhiști se așteptau și la sînge vărsat prin persecuții. Așa se grăia în lume, că religioșii vor fi trecuți prin sabie, dacă nu vor părăsi de bună-voie pacea din înălțimi spre a se da la lucru!

În timp ce bătrînul grăia și Ciu-Tsu-Di tălmăcea, ceilalți schivnici zîmbeau: unde să se întîmple una ca asta? Libertatea credinței e unul din temeiurile Chinei...

— Nu cumva l-ați văzut pe Dalai-Lama, prieteni? Am auzit că e poftit totdeauna la dreapta lui Mao, în sfaturile mai-marilor...

— Drept este... am întărit noi.

A continuat bătrînul, în timp ce amurgul înroșea vitraliile și Millifo zîmbea mai tare, în aur, deasupra noastră.

— Chiar l-ați văzut pe marele lama al Tibetanilor? Cum arată? Cam cîți ani să aibă? Ați răzbătut atîta lume, pînă-n Lhasa? Sau, unde l-ați văzut? Eu unul am fost în Vest, de mult, alipindu-mă unei caravane. Hei, Vestul...

Am dat răspunsurile cuvenite. Pustnicul a rămas pe gînduri la Tibetul contopit în cunoștințele lui geografice, cu marginile lumii și cu necunoscutul. Se insera. Am ieșit pe terase și am văzut lacul dezgolit de vîlmășagul nourilor. În adîncuri se topea jarul amurgului.

DEȘPRE FIREA LUI CIU-TSU-DI...

Cu cît se apropia ziua părăsirii Sud-Vestului, autorul devenea tot mai neliniștit, frămîntîndu-l un regret puternic, după oameni, întîmplări și locuri. Privise munți, pe care nici nu-i bănuise că există, văzuse lacuri, riuri și fluvii, grăise cu oameni deosebiți.

Într-o zi, autorul sta pe țărîmul lacului Kun-Ming, și se gîndea la țara și la satul lui. Era în plin noiembrie și își închipuia cum se scutură ultimele frunze la el în sat, în pădurile bătrîne. Și l-a cuprins un simțămînt ciudat: regreta părăsirea Sud-Vestului, însă ar fi vrut în același timp să ajungă cît mai curînd acasă! Mai ales îl copleșea dorul pădurilor. Își închipuia cum foșnesc frunzele uscate sub picioare și acest lucru îl da gata. Îl cuprinsese adînc nostalgia, una din marile și superbe noastre ticăloșii. Atunci s-a dezvăluit în toată măreția ei, firea lui Ciu-Tsu-Di. L-a întrebat pe autor:

— De ce e atît de abătut astăzi, Marco Polo?

Și noul Marco Polo s-a întors spre el și descriîndu-i cum foșnesc frunzele în pădurile natale a tăcut iar, cuprins mai tare de boala nostalgiei. Drept care, Ciu-Tsu-Di a devenit și el tăcut, visător, trist, alături de autor, pe țărîmul lacului Kun-Ming...

Pentru a doua zi se întemeiasă un plan de cercetare a altor locuri. După cît își amintește autorul, era vorba de cercetarea unor băi termale.

Însă, cum s-a deșteptat în zori, s-a trezit în față cu Ciu-Tsu-Di, care zîmbea neîntrerupt, misterios, spunînd în răstimpuri:

— Pentru azi, prea iubite Marco Polo, avem un program deosebit, cu totul deosebit...

Autorul l-a privit țintă să-i citească pînă în adîncul sufletului, însă Ciu-Tsu-Di devenise misterios ca un leu de bronz și tăcut ca Marele Zid...

— Poftim, Marco Polo, binevoiește a mă urma, după ce-ți vei sorbi ceaiul cu iasmin...

Sorbindu-și deci ceaiul cu iasmin, autorul făcea felurite presupuneri: nu cumva va vedea înfirșit un șarpe boa, în pădurile de bambus? La acest gînd, autorul s-a înfiorat din creștet pînă în tălpi, avînd o frică bolnăvicioasă față de șerpi, reminiscență a spaimelor din copilărie. Totuși, vederea unui șarpe boa, în pădurile lui de obirșie, era lucru cu totul deosebit.

Bînd ultima picătură de ceai, și ștergîndu-se pe la gură, după pravili, l-a urmat deci pe Ciu-Tsu-Di. Au ieșit din Kun-Ming și au intrat într-o pădure de bambuși vechi, înalți, catarguri către văzduhul limpede.

Abia cînd Ciu-Tsu-Di i-a arătat covorul înfinit de frunze moarte, cînd le-a auzit foșnîndu-i sub picioare, autorul n-a mai putut de un simțămînt mai puternic ca duioșia...

— He... Ciu-Tsu-Di, hoțule... așa va să zică...

— Înfundă-ți bine picioarele în frunze, Marco Polo... a răspuns Ciu-Tsu-Di, înduișat și el. Am vrut, prea iubite Marco Polo, să te simți ca la tine acasă...

Și așa, am mers amîndoi alături, prin cimitirul frunzelor de bambus. Și i s-au arătat atunci autorului alte fețe nobile ale sufletului chinez. Îndată i-a părut iar rău că va părăsi Sud-Vestul...

2

Destul că în seara acelei zile s-au adunat căpeteniile țării Yu-Nan, împreună cu noi, la cina de despărțire. Se aflau pe masă sticle cu vin de Shao-Sin, tinute în pămînt vreme de doisprezece ani, după legile buneî rînduiei a întăririi vinului. Era gros ca untdelemnul, și un păhăruț cit degetarul te doboră la pămînt. Se mai afla pe masă vin amestecat cu oase de tigru, spre înviuarea și reintinerirea oaspeților.

Atunci, ni s-au pus dinainte niște picturi cu flori, păsări și ieroglife, înfățișînd felurile de bucate.

— Azi, o, cinștiților oaspeți, veți avea o masă deosebită... a șoptit Ciu-Tsu-Di la urechea autorului. Felul I veți ospăta trompă de elefant...

Și îndată după aceea, autorul a înșfăcat între bețișoare, feliuțe de șuncă afumată și le-a aflat de tot bune la gust... Și plecîndu-se Ciu-Tsu-Di asupra ieroglifului de pe listă a citit în continuare:

— Felul II veți ospăta perinițe de pe talpa ursului...

Și iar au lucrat cu deosebită osîrdie bețișoarele în mina autorului, mereu de la castron spre gură și înapoi...

— Iar felul III, a reluat Ciu-Tsu-Di, plecat iar spre ieroglif, felul III e mai apropiat de mîncările europene: cartilagii de cerb...

Și iar s-au pus bețișoarele pe lucru.

Oaspeții s-au ridicat după aceea cu ultimul kam-be, ceea ce în limba noastră ar însemna „zvîntarea paharului“...

Iar în zori, ne aștepta la aeroport lume cunoscută și iubită. Mai înalt decît toți se afla Buddha-Viu, în sarica lui ciobănească, din păr de dromader... Ni s-a înfățișat cu o *khata* de mătase, eșarfă a prieteniei și a urărilor de

fericire... Ne-a dat-o desfășurată pe miini, ca pe-un odor, în care toți cei de față, ce rămăneau în Sud-Vestul îndepărtat, în Țara Păunițelor și a fetei A-Na, își țesuseră inimile...

Autorul s-a uitat peste capetele mulțimii, doar-doar va zări-o pe A-Na...
Însă A-Na nu se afla acolo.

— Ciu-Tsu-Di, n-o vezi cumva pe fata A-Na, din seminția Trum?
A zîmbit stins Ciu-Tsu-Di!

— Nu, nu e... Dar să întreb... să întreb...

Și în timp ce Ciu-Tsu-Di s-a dus la cei ce rămăneau, să pună întrebare, se auzea glasul mare, solemn, al lui Buddha viu:

— ...urmeze-vă binecuvîntarea noastră! Să aveți ape bune, cînd veți călători pe ape... și în văzduh liniști bine întemeiate... în floare să vă aflați căminurile... vegheze asupra-vă ochiul bun pururea al lui Sakiamuni-Buddha.

— Cum e, Ciu-Tsu-Di? N-ai văzut-o?

Ciu-Tsu-Di a răspuns:

— Nu, Marco Polo, nu! A-Na a încheiat ieri școala și s-a întors înapoi la seminția ei, în munții Kau-Li-Kum...

Au sfîrșit școala și s-au întors, ea și tibetanul, cel cu cușmă de tigru...

Curînd, autorul se afla în avion. O clipă s-a zărit lacul Ku-Ming, s-au zărit o clipă minăstirile din munți. Apoi, totul s-a învălmășit în nouri.

CARAVANE ȘPRE LHASSA

Șoseaua se desfășura, semeață, trecea poduri de fier peste girle și prăpăstii, intra în păduri, se arăta iar pe pereții munților, intra în tuneluri subțire ca o cărărușă; se prăbușea, largă, ca un torent gălbui, în văi adînci, urma cursul apelor și iar urca, înfășurîndu-se pe după colinele pleșuve. O urmăreau mulți oameni după mersul amestecului de camioane, de catiri și dromaderi, pînă se pierdea cu totul în înălțimi, în norii înroșiți de flăcările amurgului, către Lhassa, inima Tibetului și Asiei. Unii se uitau în urmă, spre Răsărit și și-o închipuiau cum vine tocmai de la Peking, străbătînd pe distanțe colosale, fluvii și munți. Uimiți, se uitau toți la uriașa „Punte de Aur peste Asia“ cum i se spune la Tchen-Tu, dînd cinste adevărului.

De șapte mii de ani, de cînd seminția chineză se perindă pe sub soare, drumul către uriașele tăceri thibetane era bătut cu piciorul. Lipsa „punților de aur“ a întîrziat zorii civilizației pe cea mai mare înălțime a pămîntului. Lhassa, leagănul religiei buddhiste, inima Asiei, a rămas acoperită în norii misterului, pînă ce pionierii lui Mao, soldații Chinei, au început să sape cu cazmalele în lungul meridianelor.

Urcau camioanele, în fugă, tot în sus, și claxoanele sunau întia oară peste ruinele și monumentele de la Tcen-Tu, pe unde se plimba acum opt veacuri la umbra bambușilor marele cuceritor Kubilai-Han, fiul lui Gingis cel ce a sculat nisipurile Mongoliei în furtună. Vestitul cuceritor călca aceeași pulbere pe unde acum se tipăreau urmele cauciucurilor, pecetie a biruinței secolului nostru. Să ni-l închipuim pe sublimul poet Du-Fu, privind acum douăsprezece veacuri trecerea străvechilor care de război, în plînsetele femeilor, către Marele Zid și Hoang-Ho, dincotro dădeau năvală, chemați de superbele cîmpii din Sud, ciobanii uriașelor deșerturi. Pe unde treceau în vremea lui Du-Fu oștile prinse cu arcanul să oprească năvala sălbaticilor de la Cin-Hai, acum treceau cîntînd cîntece de vitejie oștenii lui Mao, pe puntea de aur săpată cu hirlețele și cu cazmalele în lungul globului. Caterpillarul și-a ridicat grumazul de girafă întia oară în istoria Asiei de Răsărit, printre siluetele svelte ale pagodelor și

printre monumentele unde răsunau gongurile de bronz în adinecul vechimilor, vestind venirea la odihnă a hanilor vremuiți.

Se aflau mulți călători acolo și toți admirau primul drum civilizat spre Lhasa. Se afla printre ei și un bătrîn cu turban, cum poartă închinătorii lui Mahomed-prooroc. Avea ochi mici, parcă într-una privea într-un soare puternic; de fapt, ochii lui, ca și ochii tuturor neamurilor din fierbinți pămînturi, erau osteniți de soarele mileniilor străbătute de seminția lui.

— Prietenii mei! a rostit el. Stăm și privim acest drum spre Lhasa și-i bine să nu uităm nici în somn cum se călătorea spre Thibet, din trecute vremuri pînă în anii noștri. Drumul pînă la cetatea lamașilor, era o îndrăzneală de nebun. Neguțători, oșteni, pelerini și-au așternut oasele în pustietăți... Cel ce urca spre Lhasa, își lua rămas bun de la ai săi, pentru totdeauna; îl petreceau neamurile și copiii, pînă departe, fără nădejde că-l vor mai revedea. Mulți, azi urcau mîndri și îndrăzneți; mine erau în pîntecele vulturilor... Vreți, prietenii mei, să ascultați istoria despre vechi drumuri și caravane? Prea bine!

Zicînd astfel bătrînul s-a strîns mai bine în halat, și-a apăsat turbanul și a stat o clipă cu ochii la semiluna argintie din văzduhul desfășurat ca un steag verde pe imensitățile infinitului.

După ce și-a împlinit astfel datoria către proorocul său, s-a întors spre ascultători:

— ... Spre a înțelege mai bine, o prieteni, cum de cunosc vechile drumuri și caravane, aflați: străbunii mei au văzut soarele la Ta-Li, leagă-nul chinezilor musulmani! De mult, la noi în Ta-Li s-a sculat Suleiman Sultan cu oștile, și a trecut mii de vieți prin sabie! Întii, acel înfricoșat război stîrnit de Suleiman, avea alt temei, urmărea scutirea necăjiților de biruri. Apoi, însă, s-a îndreptat împotriva a tot ce nu credea în Coran. Atunci, cetatea Ta-Li a ars pînă în temelii. S-a încruntat soarele de atîta sînge scurs. Cînd a venit asupra lui Suleiman sabia pedepsei, a fost vîrsare de sînge și mai mare! Toți cei ce credeau în Mahomed-prooroc, au fost prinși și uciși. Spun ai noștri că au fost duse la Peking, la picioarele marelui Han, cîteva zeci de coșarci pline cu urechi omenesti. Iar capul celui războinic de demult a fost păstrat în spirt și a fost dus și el la picioarele Hanului odată cu urechile ucișilor. Atunci, o prieteni, neamul meu a umplut lumea. A trecut peste Yang-Tse și a ținut înainte calea către țara Cin-Hai.

Eu am văzut soarele într-un cort, între ciobanii deșertului. Am crescut printre bătăliile pentru stăpînirea ierburilor. Mai feroși erau pletoșii Euli. Ne împingeau cu turmele noastre, către nisipuri, și rămîneau singuri stăpîni în întinderi, galopînd din zare în zare. Drept răzbunare, ai noștri îi păleau noaptea; le dădeau foc ierburilor și corturilor; și iar veneau Eulii în răzbunare și ne împingeau către Marele Zid și către Hoang-Ho. Și iar se sculau ai noștri, cînd se sfîrșea iarba sub arșițe și mînau turmele altor seminții pribege către Asfințit; s-au izbit de si-fani și djahuri, cucerindu-le pășunile vremelnice. Țin minte ca azi; într-o zi, călătoream printr-o arșiță inspăimîntătoare; am simțit în nări aer sărat, păsări mari sbureau departe, dar am crezut că sînt iluzii în iluzia curgerii văzduhurilor. Turmele noastre și mai ales yakii și-au ridicat boturile, au mugit prelung, și deodată s-au repezit înainte... Sunau clopotele și tălăngile, în fuga lor sălbatecă. Deodată, s-au oprit și au înfipt boturile în oglinda unei mări. Era Marea Kuku-Noor ori Si-Hai. Ierburile erau proaspete și înalte pînă la pîntecele cămilelor. S-au infundat yakii în miluri sărate; s-au infundat bivoli; părinții mei și-au desfășurat corturile, au aprins focurile de popas, plecîndu-se umiliți către Allah că le scosese înainte mări de apă și ier-

buri veșnice, după luni și ani de lupte și rătăcirii. Credeau că se vor statornici în cimpia de la Kuku-Noor, pentru totdeauna. Nu se zărea în întinderi nici un arbore. Doar la Sud, departe, departe, abia se deslușeau niște munți ori niște nouri. Era liniște adâncă în preajma mării Kuku-Noor. Femeile fierbeau *tsamba* din făină de orz, bărbații pîneau pustia, cu mina streășină, căci nu le venea a crede în statornicie. Nu s-au înșelat. Îndată s-au arătat prin ierburi călăreți djahuri. O bătălie înfricoșată s-a întins în vecinătatea mării și au pierit ai mei, toți, binecuvîntate fie-le ciolanele!

Înceiind vechiul cioban de la Marea Si-Hai, a rămas mult cu gândurile în trecutul de zbucium. A început iar, abia într-un tîrziu, după ce și-a cercetat ascultătorii pe rînd, cu ochii lui mici, osteniți de soarele mileniilor.

— Ciobanii din Djahuria m-au cruțat văzîndu-mă rănit. Urmînd, se vede, o lege a deșertului, m-au scos la drumul către Huen-Yan. Mi-au pus dinainte un blid de lemn și un pumn de *tsaba* și m-au lăsat. S-au dus înapoi, în galopul cailor, către ierburile de la Kuku-Noor.

Am ajuns la Huen-Yan, biruind greutăți înfricoșate. Cetatea era în fierbere. Ulițele, maidanele, casele, erau pline de oameni străini. Erau chinezi, mongoli, manciurieni. Pe uliți și maidane se îngrămădeau cămilele, yakii, bivolii, catirii.

Parcă așezarea Huen-Yan ar fi fost cucerită de oști străine, așa de mare era viermătul. Am pus întrebarea unui cucernic lamas și mi-a tresărit inima cînd mi-a răspuns că toată acea mulțime de semînții e pornită întru străbaterea Tibetului, spre Lhassa... Toți erau înarmați pînă-n dinți. Săbii mari se vedeau sub cingători. Arcurile, săgețile, puștile cu fitil, bitele cu greutate de fier la capăt, neastîmpărul oamenilor, înfățișarea lor, totul arăta că sînt în preajma unui atac. Dromaderii, yakii, catirii, caii, erau încărcăți cu baloturi, lăzi, lădițe, ceaune, saci cu făină, arme de schimb. Sunau clopotele yakilor, mugeau răgușit bivolii, nechezau caii; oamenii se chemau, se strigau cu glasuri minioase, și peste larmă s-auzeau sunînd dulce și stîns, din cînd în cînd, zurgălăii de la giturele înalte ale cămillelor. În casele joase, de lut, intrau neîncetat oameni minioși, pletoși și înarmați pînă-n dinți.

Își cercetau armele, arătîndu-și-le cu fală; unii rîdeau cu glasuri puternice, de arcurile prea slabe, de săbiile prea ușoare ale altor călători. Mulți stăteau tăcuți, în mijlocul freamătului și se uitau știntă spre Sud, încotro se desfășura drumul de patru luni prin împărăția spaimii. Vor birui oare greutățile? Vor ajunge să se mai întoarcă la yurtele din pustia lor de baștină? Împietriți în resemnare stăteau lamașii, numărîndu-și neîncetat boabele mătăniilor de chilimbar. Pentru ei nu se afla gînd de întoarcere. Să vadă Lhassa, măcar din depărtare, apoi să moară... Unii veniseră neîncetat, cale de opt luni, trecuseră munți, îi potopise setea prin deșerturi; dar nimic nu-i putea opri; auziseră că în Lhassa, Buddha se reîncarnase într-un copil minunat și trebuiau să i se închine numaidecît, în numele obștei lor din singurătăți. Aveau la cingători săbii mari, hangere, toate acoperite de vestimentele sârmane ale pocăinței. Arme temute aveau neguțătorii de la Peking. Stăteau în apropierea cămillelor încărcate cu baloturi de mătase. Vîntură-lume, rupți și desculți, se tocmeau ajutoare la căratul greutăților și luptători. Ulițele se umpleau din ce în ce. Călătorii își dădeau unii altora în semn de prietenie, *khata*, stegulețele fericirii. Localnicii istoriseau cu glasuri înfiorate, străinilor adunați roată, atacuri ale hoților din deșert. Acum cîteva nopți, o caravană în drum spre Lhassa a fost pălită chiar îndată după ieșirea din Huen-Yan. A scăpat cu zile doar un singur drumeț, cine

nu crede, îl poate vedea, poate grăi cu dinsul... Roata de oameni s-a pus în mers, pe urma povestitorului, și s-a oprit la o fundătură unde sta sub cortul alcătuit dintr-o buleandră și dintr-un băț, un bătrîn lamas. Cineva îi pusese dinainte un blid cu *tsamba* și-l învelise cu o piele ruptă de yak.

— O fraților! a scincit lamasul. Sint singura rămășiță a unei caravane de o sută douăzeci de oameni. Nu vă puneți în joc viața o, fraților! Cum ne-am îndepărtat de Huen-Yan ca la o jumătate de zi, au năvălit si-fanii! Am luptat pînă la unul. Intoarceți-vă cit de repede la yurtele sărăciei voastre...

Tremura strașnic lamasul și ochii i se măreau în spaima pustiei. Un eul a prins a ride în hohote largi, puternice, mîngiindu-și sabia:

— Eu unul am mai dat ochii cu si-fanii! Nu vă neliniștiți, călătorilor! Cînd pornim? Ar fi vremea, pînă nu se stirnește vîntul!

Vorba lamasului rănit le turnase în vine îndrăzneală, putere, și o dorință aprigă de a înfrunta primejdia cit mai repede. Pentru o elipă, erau gata să înceapă marea aventură, dar s-au liniștit pe rînd privind drept înainte, către deșertul nemărginit. Noaptea s-au aprins focuri în toate ulițele și maidanele de la Huen-Yan. Călătorii stăteau întinși lîngă vitele de povară, lîngă yakii linoși și lîngă caii și catirii care ronțăiau în liniște. Cămilele stăteau neclintite, sunîndu-și abia din cînd în cînd clopoței de la grumazuri. Apoi, cînd s-a ivit o săgeată de foc la Răsărit, au prins a bate din toate unghiurile cetății semnalele plecării. Vuiiau clopotele, gongurile scoteau sunete mari, solemne, din adîncul bronzului. Tobe vuiiau, ca o grindină. Rideau repede, pînă la înecarea glasurilor, zurgălăii, clopoței... Bufnituri de puști spărgeau larma aramei și bronzului. Oamenii din Huen-Yan se urcaseră pe acoperișuri, agitînd în vîrfurile prăjinilor felinare roșii, chemîndu-se, strigînd, luîndu-și astfel bun rămas de la îndrăzneții gata de plecare. Ulițele nu mai puteau cuprinde atîta lume ieșită de prin case, de prin ulicioare, scursă de prin maidane. Mugeau yakii, nechezau caii, cămilele stăteau în liniște, abia clătîndu-și capetele, pe sus, pe deasupra frămîntului. Ingenunchiau în tăcere, în tăcere se ridicau, sub greutatea baloturilor și oamenilor. Apoi și-au făcut loc, ca niște corăbii prin furtună. Au ieșit toate, înainte. După ele s-au rînduit yakii cu poveri grele. După aceea caii și catirii. Călătorii își fulgerau săbiile, dădeau chiote războinice și s-ar fi părut, văzîndu-i, că vor birui toate împotrivițiile pustului. Eulii se zvîrleau pe caii speriați, își trăgeau puștile dinainte, își scoteau săbiile de sub briu pentru a mia oară, parcă spre a se încredința încă odată cită putere au.

— Rămas bun, Huen-Yan! strigau către locuitorii de pe acoperișuri. Să ne vedem cu bine, peste un an!

Clopotele, gongurile, tobele, tălăngile, vuiiau mai tare, mai tare mugeau yakii și nechezau caii. Și caravana s-a pus în mers, se răsucea prin răsuciturile ulițelor, se îngusta printre căsuțele de lut, se umfla prin maidane și iar se îngusta prin ulițele strîmte. Mărșuia repede, gata de bătălie cu hoții, cu natura, cu distanțele colosale, în timp ce răsăritul se colora în roșu.

În cîmp, călăreții au ieșit toți în față. Drumul milenar către inima Asiei era îngust incît abia încăpeau alături doi călăreți. Îl acoperiseră nisipurile în dune ușurele. Nimic nu se zărea în pustietatea mohorită. Ici-colo ochiurile de apă înconjurate de movile de sare alburie oglindeau în ele nourii suri și fulgerele zorilor. Iarba rară, țepoasă, uscată de arșițe cumplite și de geruri înfricoșetoare abia se deslușea de sub învelișurile de nisip. Iar departe, departe, trimbele nourilor erau singurele vietăți, caravane schimonosite, curgînd neconținut de la Răsărit spre Vest. Bătea vîntul. Uneori

întilneau movilițe de nisip la marginea drumului. Aveau formele trupurilor omenești și călătorii se uitau scurt unii la alții pe sub cușme. Se uitau apoi în urmă, către Huen-Yan, dar nimic din cetatea părăsită nu se mai zărea, o înghițiseră umbrele dimineții și depărtarea.

Minau mai repede, printre dîmburi goale, și iar li se deschidea în față pustia nemărginită. Eulii stăteau mindri în șăi, cu brațul gol în șold, scrutînd largul. Obrajii lor brăzdați, aspri, ochii lor mici, iuți, arătau că nu sînt la prima aventură. Cîte unul gonea înainte, în galop, urca pe dîmburi, sta încremenit cu mina streășină, monumente pe cerul mohorit. Făceau semn în urmă, spre caravana cu mers încetinit, să grăbească pentru că nimic nu se zărește înainte. Însă caravana nu grăbea. Călătorii pășiți știau cum ies hoții parcă din inima nisipurilor. Acum nu se zărea țipenie în întinderi și deodată se trezeau colburile, lepădînd cete de călăreți.

Călătoreau de aproape o zi. Deodată s-au oprit, s-au defășurat în valuri, oameni și vite, înconjurînd o vale îngustă. Și-au amintit de istoria lamasului din Huen-Yan, în fața rămășițelor unei bătălii. Se vedeau cîteva cămile ucise și morții înveliți cu mindire de nisip. Lăzi desfăcute, flenduri, atît rămăsese din caravană. Un eul a coborit din șea să cerceteze lamasii morți. A stat întii înlemnit, s-a dat un pas înapoi, cînd unul s-a mișcat și și-a întors fața spre el, abia îngînînd:

— Lasă-mă, frate, să mor în liniște...

— Dar pe zei! s-a mirat eul. Cum ai putut supraviețui?

— După legea deșertului, frate! Si-fanii mi-au pus dinainte acest blid cu *tsamba* și acest vas cu apă!

Și lamasul și-a întins brațul către blidul plin cu nisip, către vasul gol. A încercat să se ridice într-un cot, dar s-a prăbușit la loc ca fața în jos.

— Ridică-te! Mergi pînă la Huen-Yan! Acolo te vor milui!

Oamenii tăceau. Au pornit înainte după ce au lepădat *tsamba* în blidul mûribundului. După dîmb s-au auzit urlete de hiene. În urmă, de parte, unde încheiau șirul drumeți pe jos, se auzeau cîntece. Abia către miezul nopții, vitele au grăbit pasul simțînd o apă. Yakii au dat mugete scurte. Le-au răspuns alți yaki din urmă și cumpăna mersului s-a stricat. Sub fulgul de lună, pîriul s-a umplut pe dată de boturi, se bufneau coarne, capete, se auzeau izbituri de bîte, pleznete de bice, glasuri minioase. Se aprindeau focuri mărunțele, din bălegarul altor vite, ale altor caravane. Doar cămilele stăteau în liniște, cu burdufurile umplute bine la fîntinile din Huen-Yan. Călătorii își scoteau blidurile de lemn din sin, turnau în ele fiertura de orz, o horpăiau repede și cum se lăsau la pămînt adormeau cu pumnii sub cap. Numai străjile călări galopau neîncetat, jur împrejurul taberei. Unii se avîntau în pustie, pînă departe.

Cînd au fulgerat zorii, au pornit în liniște, grăind încet. Loveau yakii cînd mugeau. A început vîntul pe la răsăritul soarelui și a stîrnit pulberile pustiului. Îi învăluiau în trîmbe, firele de nisip le intrau în ochi, în nări, li se bătuceau în bărbi. Își acopereau fața în cîrpe, pînă sub ochi, și înaintau încet căci drumul era acoperit cu totul.

Așa au mers, zile și nopți și săptămîni mîncînd cu zgîrcenie *tsamba* amestecată cu nisip, abia udîndu-și cu apă buzele și cerul gurii. Dîrzenia pierise. Își pusese răbiile și puștile la oblînc. Caii abea mergeau, încît călăreții mărșuiau alături de ei, sau în urmă. Nicăieri nici urmă de așezare omenească. Unde și unde, tufe singuratice se vedeau lingă ochiurile de apă sărată. Erau spini închirciți răsăriți în pustie parcă dintr-o greșeală a firii. Se repezeau yakii, miroseau lemnul uscat, plin de țepi.

Cu această caravană călătorea Wang, ciobanul din Cin-Hai, slugă la drum a neguțătorilor de mătăsuri. Deocamdată nu avea alt rost decît să adune bălegar uscat pentru focurile popasurilor.

După paisprezece zile și paisprezece nopți, au intrat în țara Am-Do și au zărit munți de humă roșie, lipsiți aproape cu totul de verdeață. Doar ici-colo se smuceau în vînt arbori închirciți. Din zare în zare se desfășurau pămînturi roșii, piscuri pleșuve, prăpăstii netede. Au cotit vreme lungă pe după înălțimi uriașe și deodată s-au oprit: în fața lor se înălța muntele Tsong-Kaba, acoperit de pagode. Luceau în soare olanele cu smalțuri verzi și albastre, luceau plăcile de aur. Terasele albe ale caselor, templele, fiarele de bronz, abia se zăreau din frunzișul bogat al arborilor. Cedrii gigantici, cu razele asfințitului în virfuri, păreau facile arzînd de la începuturile ciclurilor. Caravana a coborît în mugetul vitelor, în strigătele de bucurie ale oamenilor. Prin portalurile deschise ale templelor se zăreau statuile colosale ale lui Sakiamuni. Cucernici lamași au întîmpinat îndată călătorii, dîndu-le binecuvîntare. I-au poftit în case de piatră, pîndindu-le pungile. Puneau umilite întrebări: nu cumva au de gînd să închine daruri către preasfințitul Buddha-viu de la Tsong-Kaba? Bine ar face să-i închine ceai de cel bun, căci preasfinția sa se necăjește cu ceai prost. Dacă au cumva de gînd să închine la picioarele preafericitului și bani, ar fi de o mie de ori binecuvîntați, căci templul din pustie nu mai are în hazna nimic... Stăruiau cucernicii mai cu seamă asupra mătăsarilor de la Peking care-și lepădaseră cojoacele, își spă-laseră pulberea deșertului și-și îmbrăcaseră pentru popas halate scumpe. Însă mătăsarii se prefăceau că nu-i aud. Cucernicii i-au lăsat în muțenia lor și s-au îndreptat către sărmani: n-au nici ei ceai de cel bun și ceva bani, pentru preafericitul Buddha? Mulți au scotocit prin cojoace și prin legături. Au umplut blidurile de lemn cu ceai și au urcat către templul cel mare, printre lei de bronz, printre cocori de bronz, însoțiți de lamașii cucernici.

Pe un jîlt înalt, în adîncul templului, stătea nemișcat un bărbat uriaș, în mantie violetă, pe cap cu o mitră aurie. Părea incremenit așa, tăiat parcă în stîncă, numai ochii mari, negri, i se mișcau din cînd în cînd asupra blidurilor puse la picioarele lui. *Cha-bi* cu comanac galben, cădelnițau rar, solemn, dînd binecuvîntare ceaiului și banilor de aramă. Afară sunau rar gongurile. Alte gonguri le răspundeau din adîncul munților.

Odată cu seara, a pornit un vînt cumplit. Lamașii sfătuiau călătorii să pornească numaidecît la drum îndată ce se va zări de ziuă, căci vin zăpezile. Dacă-i va prinde vijelia în cucernicile lor singurătăți, vor avea de așteptat săptămîni, ori dacă vor porni pe vijelie vor fi îngropați de vii sub rostogolirile de omături. Toată noaptea a urlat stihia, vijitînd în arbori, urlînd în gurile căscate ale fiarelor de bronz. Frigul a înghețat ferestruiciile aburite, pîriiașele, a îmbrăcat yakii și cămilele în promoroacă. Încotoșmănați în cojoace, cu răsufletele tăiate de frig, călătorii au pornit în zori, urecînd cărări pe deasupra prăpăstiilor, mărșuind pe platouri, coborînd în rîpi, țînînd lungul văilor, urecînd munți pieptiși, către alte platouri și vîntul li se împotrivea cu dușmănie. Cînd și cînd întilneau sărmane așezări de corturi, unde femeile și bărbații Am-Do torceau pîr de yak, încîndu-se în fumul iute de bălegar. Apoi, cînd au ajuns pe un platou, a început ninsoarea. Vîntul a stat și au prins să se cearnă fulgi mari, rari, apoi din ce în ce mai deși, pînă ce totul s-a acoperit și s-a întunecat. Parcă nourii încărcăți cu omăt ar fi unit cerul cu pămîntul. S-a întărit viforul izbînd în piept oamenii și vitele, repezindu-i înapoi, răsucindu-i în loc, jucării ale stihiei albe. Singuri eulii și

djahurii își țineau cumpătul. Cu tot gerul cumplit, își țineau pe săbii pumnul și brațul gol. Dădeau celorlalți călători îmbărbătare. Trebuie să rabde, căci ei știu că furtuna albă nu ține decît o săptămînă. Să se așeze corturile și să plece toți în căutarea bălegarului. Nu, răspundeau alții, să meargă înainte, căci și ei cunosc drumurile Thibetului și știu că după încetarea acestui zbucium, vine altul, vin ploile de primăvară... Și vor putea trece prin văile pline de fluvii, dacă-i vor prinde ploile? Dar cum să înainteze pe viforniță? Prea bine! Să lase înainte yakii și caii, căci și unii și alții au instinctul drumului celui bun... Nu-i bine așa! răspundeau alții, gata să-și scoată săbiile. Ne vor acoperi rostogolirile de omături!

Pină la urmă au mînat înainte yakii și caii rebegiți de frig și au pornit la drum. Clopotele, tălăngile, sunau dogit. Deodată se opreau, cînd caii și yakii ajungeau la gurile prăpăstiilor. Adulmecau adîncul, găsind cărarea străveche bătută de ei în alte călătorii, pe alte vifore. Se rînduiau tot unul după altul, yaki și cai, și-i urmau cămile abia încapînd cu poverile pe lingă pereții munților. Cînd se oprea yakul din față adulmecînd alte hăuri, pe pereții munților se petrecea o îmbulzeală scurtă. Yakii din spate se repezeau cu coarneau în cei din față, se repezeau caii călărîndu-se. Îi linișteau oamenii cu bitele și caravana înainta încet, ca o uriașă rîmă, încolăcîndu-se împrejurul munților, coborînd drept în jos, căutînd cu capul loc bun de urcuș, ajungînd pe platouri, străbătîndu-le și sunau stîns și dogit clopotele și tălăngile sub omăturile grele, revărsîndu-se din văzduh fără încetare, de zile și nopți.

La popasuri, oamenii mîncau cu zgîrcenie *tsamba* înghețată, ori cînd izbuteau să aprindă un sârman foc de bălegar, topeau omăt și fierbeau ceaiul. Caii și yakii scormoneau omăturile, căutînd o iarbă uscată, rară, tare ca fierul. Numai cămilele rumegau în liniște cu burdufurile încă neistovite. Părul mare, dupuros, înghețat, le cădea în frecușul cu stîncile. Erau ca niște monștri suri, incremeniți în platourile albe. De la început, de cînd au părăsit cetatea Huen-Yan, aveau același mers măsurat, liniștit și grav, acea legănare largă de corăbii ale pustiului. Oameni, yaki, bivoli, cai și catîri, stăteau sfîrșiți de frig pe platouri, prin văi ori în dosul stîncilor, numai sârmanele și îndelung răbdătoarele cămile erau mereu aceleași, își țineau mereu sus capetele triste. Abia își mișcau lungile grumazuri, cînd le loveau bitele și bicele. Niciodată nu se împotriveau. Porneau cînd se deștepta înainte larma clopotelor și se opreau cînd larma înceta. Născute din setea, din foamea și din arșița deșertului, ele învedereau oamenilor și în acest drum spre Lhassa, forța teribilă a adaptării, care în lungul miliardelor de secole a înzestrat cu lanterne vietățile întunecimilor compacte din oceane și cu burdufuri aceste vietăți ale pustiului. Unele cămile veneau așa, neîncetat, de trei sute de zile, tocmai de la Peking. Trecuseră Marele Zid, trecuseră peste Hoang-Ho în sampan, ajunseseră în același mers tihnit la Huen-Yan și iată-le acum după alte șazeci de zile, tot atît de domoale și de liniștite, prin viforul deșertului!

Munții Tsong-Kaba rămîneau tot mai în urmă și caravana mergea în lungul unei văi. Încetase ninsoarea. Frigul ca sticla îngheța răsufletele. Caravana s-a oprit și s-a întemeiat un sătișor de corturi. Cete de oameni se răspîndeau în pustie, scormoneau zăpezile în căutarea bălegarului. Vitele mugeau de foame în fața corturilor. În crăcăni deasupra focurilor, abureau ceauzele. Călătorii își lepădau cojoacele, se primeneau, ridicînd slavă zeilor că le dăruiseră liniște după zbucium. În corturi era bine și cald. Ceaiul fierbinte le încălzea inima și toate acele obrazuri aspre, toți acei ochi înghețați ca tăișurile, se împlînzeau. Scădeau și se îndulceau pină și glasurile eulilor. Grăiau toți tihnit, manciurieni, chinezi, mongoli și djahuri, se încăl-

zeau la aceleași focuri sărmame, frați de drum către Lhasa himerică... Mai aveau de înfruntat încă multe primejdii împreună, dar deocamdată nici nu se gindeau la plecarea. Satul de corturi parcă se afla decînd lumea acolo în preajma munților.

Apoi, într-o noapte, gerul s-a înmuiat pe nesimțite. Vîntul de Miazăzi aducea pale ușoare de căldură și curînd au început a curge șuvoaiele. Cu cît se luau omăturile, ieșeau la iveală de sub ele cărarea străveche a pustiului. Era adincă, bătătorită de milioane de picioare și copite ale caravelor din lungul veacurilor. Șerpuia pînă departe, unde valea cotea deodată și se arăta pe o creastă, cine știe unde...

Călătorii erau gata de drum, dar le era scris să mai întîrzie mult în valea țării Am-Do... Au trebuit să-și mute satul vremelnic pe un deal, căci valea s-a umplut curînd de șuvoaiele primăverii. A prins a odrăsli pămîntul sub aburi uriași în căldura soarelui. Iarba creștea vîzînd cu ochii. Vitele se rîspîndeau în preajmă, pascînd zi și noapte după îndelungă vreme de răbdare. Lacom pășteau yakii. Numai cămilele stăteau triste, în preajma năpîrlirii... Erau dupuroase, urite. Apoi, într-o dimineață, călătorii nu le-au mai cunoscut: își lepădaseră tot părul, din cap pînă în virfulcozilor. Erau goale ca în palmă și tremurau ușor în vîntul primăvăratic. Noaptea le clănțăneau dinții de frig și oamenii își lepădau cojoacele și le înveleau. Acum le era peste putîntă să pornească înainte. Trebuiau să aștepte paisprezece zile și paisprezece nopți pînă ce părul cămîlelor va crește. Satul vremelnic s-a întemeiat în lege, au săpat șanțuri pentru scurgerea apelor, au adunat movile de bălegar, și pentru a nu-și pierde agerimea în somn, djahurii și eulii încălecau și cercetau pustia. Se întorceau abia în amurg, cînd soarele se îneca departe în negurile munților Tsong-Kaba. Întilneau fel de fel de sălbăticiuni, dar nu le vînau, după pravila migrării sufletelor. Ocoleau șerpîi și pînă și gizele, să nu le zdrobească sub copitele cailor.

Într-o vale au aflat corturile ciobanilor Am-Do și au schimbat cu ei stegulețele *Khata*, semne ale păcii și fericirii.

Iar cînd s-au împlinit paisprezece zile și paisprezece nopți, cămilele întineriseră, le luca părul mătăsos, gălbui, crescut în ondulații ușurele. Se îngrășaseră yakii, bivolii și caii, în pascătoriile îndestulate. Într-o dimineață, pe cînd fulgera în ceturi raza soarelui, pe locul acela de pe dîmb nu se mai afla nimic. Corturile, fumurile focurilor, mugetele vitelor, glasurile oamenilor, nimic nu mai era. Curînd, peste vetrele vremelnice se va întinde iarba biruitoare, cum se va întinde și peste culcușurile vremelnice și peste bătăturile rotunde unde au fost corturile. Peste ani, cînd vor trece pe acolo alte caravane spre Lhasa, alți oameni vor poposi acolo și vor afla în vechile scrumuri, în locurile rotunde ale corturilor, ceva din sufletul acelor drumeți.

4

Mergeau de șapte zile și de șapte nopți, către munții Nan-Shan și înainte se zărea revărsat peste întinderi fluviul Puha-in-gol. Marginile apelor abia se zăreau la temelia munților. Călători încercați spuneau că fluviul nu fusese niciodată atît de mare. La alte călătorii, aflaseră jonci prin satele de pescari. Acum nu se zărea țipenie în întinderi. Unii socoteau că e bine să împingă în volburi vitele, iar oamenii să înoate țînîndu-li-se de cozi, ca la alte încercări, la alte drumuri. Au mînat yakii, bivolii și caii, înainte. Cămilele se apropiau de apă, o cercetau cu picioarele și se trăgeau speriate înapoi. Le izbeau degeaba cu bitele, le plezneau degeaba cu harapnicile. Unii spuneau să le părăsească în pusti. Însă s-a hotărît să mai întîrzie o

vreme și să dureze plute din arborii de pe țărmuri și astfel, iar a răsărit satul vremelnic. Băteau ritmic topoarele, bufneau arborii în prăbușire zi și noapte. Cînd au fost gata plutele și le-au împins în volburi, încărcate cu cămilele, cu lăzile, cu baloturile, satul s-a șters iar de pe fața pămîntului. În frunte înotau yakii, bivolii, caii, și li se țineau de cozi sărmanii și ticăloșii. În urmă veneau plutele cu cirme puternice, spintecînd șuvoaiele, legănîndu-se și săltînd. Cînd au intrat în matca apei, vitele se uitau cu groază înapoi. Se scufundau cu totul și vreme lungă nu se mai vedeau. Bolboroseau oamenii strigînd. Iată-i însă după o zi întreagă de luptă cu șuvoaiele, uscîndu-și straiela la focuri, pe celălalt țărm, în umbra uriașe a munților Nan-Shan...

După ce au trecut tot pe plute fluviul Tula-in-gol și munții, au dat într-o întindere tristă, fără ierburi, fără arbori, pustia Tsai-Dam. Numai movilele albe de sare înconjurau bălțile singuratice, ochii întunecoși ai singurătății. Oamenii își umpleau blidurile, le duceau la buze, dar lepădau repede apa înapoi, în ochii orbi ai pămîntului. Se repezeau la movilele de sare yakii și bivolii, iar trupurile cămîlelor tremurau ușor de plăcerea sărurilor. Și iar au pornit și au ajuns după zile și nopți la munții stinși, întunecoși, Burhan-Bota. Și au străbătut și acești munți, zile și nopți, și deodată, cînd după străbaterea văilor au ajuns la munții Teiu-Ga, au zărit în creste zăpezi veșnice și au prins a bate vînturile. Noaptea, pe platourile imense, luna argintă albul infinit. Scrișneau zăpezile sub picioarele caravanei. Vîntul tăios le străpungea plămîinii cu săgeți de foc. Unul cite unul, călătorii se întorceau în șăi, cu spatele înainte, și așa mărșuiau cu mîinile virite adînc în sin, cu gurile acoperite. Tălăngile și clopotele sunau a pustiu în imensitatea albă și caravana înainta pe sub lumina puternică a lunii. Oamenii simțeau cum le îngheață obrazii, cum le țiuie creierii de frig. Vitele se lăsau cite una în genunchi, după aceea se prăbușeau. Le istovea foamea cumplită, căci nu mai aflau nici iarbă, nici arbori să le roadă coaja. Cu cit creșteau înălțimile, vîntul era mai puternic, mai tăios, și dimineată cu dimineată, oamenii erau mai tăcuți, mai istoviți, cu dinții mai înțeleștați, mai subțiri la față, cu ochii trași mai adînc în fundul capului. Li se năzăreau în întinderi ziduri de orașe, fumuri ale căminurilor, dar totul se risipea din ochii cu genele înghețate, și rămînea aceeași pustie albă, goală, străbătută de vînturi cumplite urlînd peste albul înghețat. Degeaba zdrobeau zăpada cu topoarele să caute bălegar. Focul, nădejdea și viața lor, nu-l puteau aprinde. Mestecau cînd și cînd tsamba înghețată-bocnă, după ce și-o topeau în gură. Rînd pe rînd pieirea secera în vite. Rămîneau în urmă yaki superbi, bivoli, cai, și îndată se arătau corbii, diavoli negri ai deșertului. Apoi a prins să secere pieirea în sărmani. Care cum pica, i se punea dinainte un blid de tsamba și era lăsat. Care cum rămînea în urmă dădea gemete deznădăjduite, întindea mîinile, încerca să se ridice, însă se prăbușea la loc lîngă blid. Încet, încet, rîndurile se răreau, pe măsură ce urcau către podișul imensului Tibet. Se împliniseră două luni de cînd au vestit prin clopote și gonguri plecarea din cetatea Huen-Yan.

IV

Într-o noapte, după ce satul vremelnic se așezase la adăpostul unor stînci pleșuve, de la cort la cort umbla un eul și chema oamenii afară. Toți apucau armele, crezînd că vin hoții deșertului. Eulul însă îi liniștea, arătîndu-le cu brațul gol către un cort în fața căruia se îngrămădea tabăra. O cămilă așezată pe o coastă se chinuia să fete. Eulii, djahurii, îi țineau dos cu cojoacele, s-o apere de ochii oamenilor. Se auzeau icneli, gemete, și un cioban tot

umbla cu miinile suflecate. Mai apoi, cînd puiul de cămilă a alunecat pe o piele de yak, cu gitul lui lung, cu picioarele moi, cojoacele s-au ferit și privitorii se uitau la el cu ochii împăienjeniți. Își lepădau cojoacele calde să-l acopere care de care mai repede. Era o noapte albastră, constelații albe tremurau în tăcutul văzduh al Asiei. Selipeau zăpezile. Nimeni nu s-a mai apropiat de cortul lui în noaptea aceea. S-au adunat roată împrejurul nou născutului de sub movila uriașă de cojoace și păstorii și-au amintit de yurtele pustiurilor natale, de bucuriile vechi ale înmulțirii vitelor. Gerul le ardea buzele, dar ei tot istoriseau întimplările de demult. Au adus fiecare cite o mină de bălegar, întemeind focul de veghe, și grăiau încet, cu glasurile îngroșate de înduioșare.

— Cum să-i punem numele? a întrebat un djahur, cel ce umblase cu miinile suflecate.

— Hm... cum să-i punem numele... Dacă-i bărbat, să-l cheme Tciu-ga, ca pe acest munte înfricoșat...

— Bine ai grăit... au încuviințat ceilalți. Tciu-ga, așa să-l cheme, căci e bărbat... Hai, Tciu-ga, te caută maică-ta... Unde ești, prefăcutule?

Au dat cojoacele la o parte, dar sărmanul Tciu-ga, nu-și putea ridica de pe pielea de yak gitul prea lung, prea moale, pînă la înălțimea ugerului. Opt miini de ciobani i-l-au apucat cu grijă, păticecă cu păticecă, i l-au ridicat încet, l-au ținut drept pînă ce botul umed s-a săturat de supt. Apoi i-au coborît gitul la loc, l-au potrivit bine pe pielea de yak; au pus deasupra cojoacele și deodată au tăcut cu toți, potopiți de o grijă; ce vor face cu Tciu-ga, în zori, cînd vor porni la drum?

Eulii și djahurii s-au uitat unii la alții: așa e, ce vor face cu Tciu-ga? Se încruntau la gîndul de-al părăsi în pustie; își închipuiau cum vin asupra lui dihăniile pămîntului și ale văzduhului. Sărmanul Tciu-ga!

— Vom întirzia pînă prinde viață! a hotărît un djahur, ridicîndu-se și trăgîndu-și sabia. Care are ceva împotrivă?

— De bună seamă, au răspuns ceilalți ciobani, vom rămîne pe loc!

S-au burzuluiit asupra lor alții, speriați la gîndul că ar trebui să mai întirzie cine știe cit, să moară de frig...

— Pornim! Pornim! În zori...

— În zori! În zori!

Cîteva săbii s-au și încrucișat deasupra sărmanului Tciu-ga, și dădeau scînteii, izbindu-se din ce în ce mai repede. Apoi, săbiile s-au înmulțit deasupra lui, caravana alegîndu-se în două tabere. Nașterea sărmanului în pustie stîrnise în toți acești ciobani aspri sîngele mocnit în lungul drumului; voiau să-și lepede greutățile de pe suflete, să se răzbune pentru foamea, setea, vînturile și frigul îngrozitor. Se băteau cu sete, iar mama sărmanului, Tciu-ga ciulea cînd o ureche, cînd alta, tot întinzîndu-și gitul către movila de cojoace. Neguțătorii de mătăsuri se trăsaseră deoparte; ei nu țineau nici cu o tabără, nici cu alta; așteptau să vadă care-i mai tare, spre a-și uni la timp săbile cu ei..

— Pe zei! opriți! a strigat deodată Eulul, cel ce umblase cu mîncele suflecate.

S-au oprit toți, dîndu-și seama că săvirșeau o nebunie. Mai aveau de înfruntat atitea, înainte, și se băteau ca chiorii între ei... Și-au înfipt săbiile la loc, sub brîie, și cînd au văzut cămila chemîndu-și puiul... cînd l-au văzut pe sărmanul Tciu-ga chinîndu-se să-și ridice gitul prea lung și prea moale, au ingenunchiat, i l-au apucat păticecă cu păticecă și i-au ridicat botul la uger... În adîncul nopții, la Răsărit, sclipea o geană de foc.

După ce au coborît neîntrerupt, zile și nopți, au ajuns în văile uscate, lipsite de viață, din preajma altor munți, drumul străvechi al caravelor. Setea de viață le pierise. Mergeau din ce în ce mai încet, după clinchetele din ce în ce mai rare, mai stinse, ale clopotelor de la gaturile yakilor. Amenințători, negri sub cețurile eterne, munții Bayen-karat își arătau lanțurile uriașe și de la Sud-Est și de la Nord-Est. Se aflau aproape de Hoang-Ho, care alcătuia un lanț de riulețe și riuri venind de la izvoarele apropiate; au trecut prin vaduri, ori aruncând arbori din țârm în țârm, durind punți și poduri. Au ajuns după aceea la King-Tcea Kiang, puiul sălbatic al celui mai lung fluviu asiatic, Yang-Tse. Unii știau că dacă ar coborî pe King-Tcea, după luni și luni ar ajunge tocmai la țârmul oceanului din negură. Urmau însă calea străveche a caravelor, trecînd pe gheața lucioasă ca sticla. Cînd gheața se rupea, ei se scufundau și ieșeau pe țârmul dimpotrivă, înghețați pînă în măduvă, cu cojoacele bocnă. Întîrziu la focuri pînă se uscau, și porneau iar. Munții suiau aproape pieptiș și oamenii îi puteau urca numai apucați de cozile vitelor. Mai rău era de eulii care-l duceau pe Tciu-ga: îi făcuseră o traistă din piei largi de yak și trecuseră prin cheutorile ei un par; Tciu-ga călătorea legănîndu-și gitul lung care se întărea din ce în ce. Călătorea în traista uriașă și-l duceau eulii, unii de un capăt al parului, alții de altul, de zile și săptămîni; cămila slobodă venea în urma lor. Întîrziu la riuri pînă găteau plute pentru Tciu-ga și domoala și uriașa lui mamă... Cînd eulii osteneau prea tare, făceau loc cămilei înainte, se apucau de picioarele ei, pe prăpăstioasele poteci ale munților Bayen-Karat. Apoi cînd au zărit văile cu verdeață sub cețurile domoale, au grăbit scoborișul, dînd strigăte către corturile dese ale pustiei. Însă nu le era dat să aibă odihnă, după atîta chin. Ceea ce crezuseră ei că erau așezări ale statorniciei, erau corturile unei caravane colosale făcînd drumul împotriva, Lhassa-Peking; era solia de supunere a lui Dalai-Lama, către Hanul cel mare. Pe vale se zăreau cirezi de yaki înfundați în ierburi, pîlcuri de cămile, catiri, cai, bivoli și printre corturi se desfășura o bătălie. Cucernicii lamași lhassieni, însoțitorii darurilor către Han, abia țineau piept ciobanilor localnici. Băteau puștile. Fulgerau și pocneau săbiile. Ici, colo, ciobani și lamași se închețaseră piept la piept. Cu spaimă îi privea caravana în trecere. Veneau ciobani toți mai mulți și lamașii dădeau înapoi, biruiți încet, încet. „Să iasă din ierburile noastre“ răcneau ciobanii. De opt luni așteptăm colțul ierbii și ei au năvălit cu mii și rasmii de vite și ne sărăcesc. Ieșiți din ierburile noastre!“

Degeaba arăta mai marele solilor lhassieni pecețile lui Dalai-Lama; la urmă audat de-a binelea înapoi; au cerut pace; au început a stringe corturile; adunau vitele hămesite din ierburi; întreaga caravană s-a alcătuit încet-încet, yakii au fost încărcăți cu baloturi, cu lăzi, au fost încărcate cămilele. Abia li se zărea capătul, înainte... Cînd au sunat gongurile, clopotele, trompetele, s-au pus în mers în mugeau vitele căutînd în urmă către atît de rivnițele ierburi ale deșertului. Au trecut și au tot trecut vreme de trei ceasuri și capătul încă nu li se arăta. Arși de vînturi, subțiați la față de nesomn, încoțșmănați în cojoace, cu căciuli de tigru înfundate pe ochi, oamenii soliei lhassiene treceau neconținut, pe jos, urcați între burdufurile cămilelor, pe cai, pe yaki, pe catiri și căutau țintă înainte către munții pietroși Bayen-Karat și către spaimetele pustietăților lungi de un an... Cu cit înaintau spre Nord, văile îi înghețeau, îi cuprindeau munții și s-au tot văzut pînă sub cețurile inserării.

După ce s-au scurs toți, au rămas doar corturile localnicilor pe văiugile verzi. Clipeau încet-încet focurile de seară. Ciobanii cercetau pășunile, să prebăluiască paguba. Întii s-au uitat chiorș la ceata de euli și djahuri veniți în semn de pace și să le ceară îngăduința de a poposi o noapte la ei în ierburi. Mohoriți îi priveau localnicii: dacă vor părădui iarba, cu caravanele lor, ce le mai va rămîne?

— Dar fiți înțelegători, o frați din pustie! Venim de un an...

— Nu! Nu! răspundeau localnicii scurt, minăți înainte! Faceți ce știți!

— Dar înțelegeți, o frați! Pier vitele... Și în afară de asta, dacă inimile voastre rămîn împietrite, dacă vă zgirciți, nevoind să împărțiți cu noi colțul ierbii, atunci avem o rugămintă mare...

— Ce mai vreți? Luați rugămintele și zeii vă aibă în pază...

— ...Avem o rugămintă mare, și dacă ne-o veți împlini-o, neuitați veți rămîne în sufletele noastre și-n cintecele deșertului...

Cuvîntătorul a făcut un semn din braț în urmă, și a fost minată în față, înaltă, Pietroasă și mohorită în inserare, mama lui Tciu-ga; abia ținîndu-și grumazul lung în sus, Tciu-ga se oprise sub pîntecele ei.

— Iată, a grăit djahurul mai departe; vă rugăm, fiți buni și primiți în tain acești oaspeți, vă plătim cu cinste dacă-i țineți pe apă și pe mîncare cum cer pravilele omeniei! Cit ne-ați cere pentru nouăzeci de zile de ospetie, pînă la întoarcere.

Și djahurul era gata să umble la bani.

— Hei... asta e... a dat glas un moșneag. Cum spuneai că-l cheamă pe acest ghiduș?

— Tciu-ga, după muntele unde s-a născut...

— Tciu-ga... hei... prieteni! Cum a biruit drumul?

— L-am adus într-o traistă cusută din piei de yak, pînă a prins o leacă de putere...

— Bine, bine, a adaus moșneagul. A făcut semn în urmă, către femeile ieșite în priveală. Ia-n aduceți băutura! Și, zi, în piei de yak! Vă poftim oaspeți, să rezeziți peste cap cîteva oale cu băutura!

Grăind, moșneagul tot căuta către Tciu-ga și abia-l vedea prin ceața serii și prin ceața ochilor. S-a întors către ciobanii lui și a ținut cu ei sfat scurt, mai mult din ochi, apoi s-a întors la loc către oaspeți:

— Cu voia obștei noastre, vă deschidem cîmpul pentru cîtă vreme binevoîți! Pentru asta să dați laudă și slavă lui Tciu-ga care ne-a umezit ochii și ne-a înmuiat inimile. Deci, ierburile vă sînt deschise! Ridicați oalele!

Și s-a întemeiat sobor lung cu băutura amăruie, de orz, cu turte coapte în spuză și cu amintiri despre drumuri și caravane de demult. Licoarea a înmuiat inimile înăsprite, a înmuiat glasurile. Și încet-încet își depăneau istoriile zbuciumului, localnici și călători.

— Pe mine mă chiamă Li-Tciu și sînt din depărtare înfricoșetoare, tocmai de la Djahuria. Așin la Huen-Yan calea călătorilor din Răsărit și mă tocmesc călăuză și cămilar în leafă.

— Eu sînt Wang-Lang, din Hambalic, căruia oamenii de azi îi spun Peking. Din tinerețe sînt soț de drum al stăpinului meu, mătăsar cu faimă.

— O, frați păstori, a început a-și arăta al treilea obirșia și starea. Sînt neguțător mătăsar și fac a cincea oară drumul de la Hambalic căruia îi spuneți Peking!

Apoi, cu cit creștea numărul oalelor băute, toți la rînd dădeau știre în amănunt asupra vieții și pățaniilor. Niște coarde s-au trezit în corturile din preajmă și niște glasuri calde de fete și niște glasuri mai aspre de băr-

bați. S-au întrerupt istoriile și cîntările parcă erau o rugă către pîlpitorii luceferi asiatici. Se auzeau în răstimpuri caii sforăind în ierburi și mugetele yakilor. Apoi, a adormit tabăra de-a valma, printre oalele răsturnate.

În zori, cînd s-au trezit localnicii, nimic nu mai era din satul vremelnic al caravanei în drum spre Lhasa. Teiu-ga își ridică botul către ugerul maicii sale, dar gitul îi era prea lung și încă prea moale. S-au dus localnici să-l ajute, l-au apucat pîrticică cu pîrticică și cînd Teiu-ga a dat de lapte a prins a flutura strașnic din ciotul de coadă, și localnicii rideau molcom uitîndu-se cînd la el, cînd la zorii de aramă către care se scursesese caravana.

Aveau de mers zile și nopți pînă la fluviul Murui-usus. Abia-și mai amiteau acum de valea ierburilor. Cu cit urcau, frigul era tot mai înfricoșător. Era un ger de sticlă pe platouri și călătorilor le înghețau lacrimile pe ger și le crăpau obrazii. Iar a prins a secera pieirea în vite și ei le-au înfășurat în pături și în piei de yak și înălțimile munților Tant-La urcau neînțecat. Urcau din munți în munți, ca pe niște trepte lucrate de colași, în negura preistoriei. În sfîrșit, cînd au ajuns pe platoul cel mai de sus, nu mai puteau răsufla din pricina frigului. Și au tot mers pe platou paisprezece zile și paisprezece nopți. Alte paisprezece zile și paisprezece nopți le-au trebuit la coboriș de pe-un munte pe altul, trepte zidite de colași la începutul vieții... Au dat de corturi negre, de case de lut, în valea Ua-Tchu, unde au schimbat yakii și au mers mai departe către țara Pam-pu, cu cîmpii bine rînduite. Satele de piatră abia se deslușeau printre arbori; terasele albe, turnulețele cu steaguri, totul arăta o țară bine întemeiată.

Într-o dimineață, de pe un deal, au zărit Lhasa, într-un pojar uriaș al zorilor. Sclipea pe muntele Buddha-La, templul uriaș al lui Dalai-Lama, parcă ardeau în flăcări plăcile de aur ale acoperișului. Au deslușit templele de jos, peristilurile aurite, curțile rotunde, iar jos de tot, la poalele muntelui, se desfășura Lhasa cu acoperișurile ei multicolore. Caravana a întirziat o vreme pînă ce oamenii și-au făcut rînduială în bărbi și-n vestminte, apoi, cum se apropiau se deslușea mai bine larma străvechii cetăți lamaice din inima Asiei. Au intrat printre casele cu multe caturi, cu blările ușilor și ferestrelor spoite în galben și roșu. Ulițele largi erau pline pînă-n ziduri de amestecul oamenilor. Băteau ciocanele în ulițele aurarilor și argintarilor indieni de peste Bramaputhra. În uși, pe niște ulițe, se vedeau musulmani de la Kashmiria, cu mari și bine rînduite bărbi, poftind lumea să cumpere covoare și mătăsuri și lemn scump din Ceylon. Lamași cu camanacuri galbene foiau ca viermii în toate părțile și peste larma omenirii s-auzeau gongurile, departe, la temple, locașurile liniștii. Caravana abia-și făcea loc prin mulțimi, printre alte caravane. Au tras la gazdă și în scurt timp s-au răspîndit, fiecare la rostul lui, să vîndă scumpătățile și să cumpere alte scumpătăți. S-auzeau toate graiurile Asiei, toate culorile, toate rasele. Indieni, Kașmirdeni, Chinezi, Ceylonezi, Arabi, se încrucișau făcîndu-și loc, schimbau mărfuri, se tocmeau cu alții pentru alte mărfuri, în marea cetate a platourilor.

În vremea aceasta, spre muntele Buddha-La mergeau credincioșii în mare mulțime, se lăsau cu fața la pămînt pe cărări și apoi se uitau iar în sus, către templele cu plăci de aur, către peristilurile aurite în umbra cărora trona Buddha-Viu, Dalai-Lama...

Dar mai mare era foirea la minăstirea Lhasa-Mara din mijlocul cetății; către porțile ei mai năzuiau lamașii, călări pe yaki, pe boi, pe asini. Alții mînau către muntele Khal-Dan, la Răsărit, la minăstirea unde doarme de veci preafericitul Tsong-Kaba, cel ce a reformat buddhismul.

Și astfel, viermătul era același, neconținut, neîntrerupt de cincisprezece veacuri, de când M-al-Tahori-mian-chal a urcat de la India cu cetele lui de oști, aici în inima singurătății, în verile blinde și în iernile teribile ale vremurilor. Puține zvircoliri din istorie au întrerupt viața Lhassei; poate s-a întrerupt când regele Strontza-Gambo cucerea pământuri până la Tian-Shan și până la izvoarele fluviului Sik-Daria; i-a întrerupt pacea Gingis, când a venit la 1206, cu potopul pustietor al hoardei. Însă neliștiții timpurilor s-au întins în grădinile cimitirelor, sub movilele de pământ și frunze; au putrezit grădinile, peste ele s-au așezat straturile de pulbere, alte grădini au răsărit deasupra și-au putrezit și ele, după pravila prefacerilor neîntrerupte. Lhasa a rămas mai departe cetatea himerii, râvna tuturor dreptredincioșilor care cred în dobândirea fericirii prin renunțare, și-n migrarea sufletelor.

Wang, cel de la începutul acestei istorii, n-a mai avut inimă să mai infrunte drumul înapoi către Cin-Hai, marea pustietăților. După ce și-a căpătat prețul osteneții, s-a însoțit cu alți drumeți; mergeau spre Răsărit, la Tcen-Tu și el li s-a adăugat la număr, dar mai întâi și-a primestru straiul rupt, apoi a colindat pe la minăstiri, s-a înfricoșat de mizeria dominată de lucirile de aur ale templelor. A văzut sărăcimea Lhassei, și s-a întrebat cum e cu puțință... A înțeles că toată avuția Tibetului, tot aurul, toată arama, tot argintul, curge în haznalele pîntecoșilor zei și-n chimirele lamașilor. S-a înfiorat Wang și n-avea altă dorință decât să ajungă înapoi în singurătatea deșerturilor. Au pornit într-o dimineață și aveau de mers luni de zile, către Răsărit. Au trecut riul Bo-Tehu în bărci și au nimerit în valea mănoasă Debsin-Dzaz. Au ajuns la Midhu-Kung, au urcat până au ajuns la omăturile eterne ale munților Lhuma-Ris urcînd pe o cărărușă săpată în piatră; au străbătut platouri cu frig arzător ca focul, apoi au ajuns la zone mai calde unde ninge de săptămîni și luni; spre a putea înainta, minau înainte yakii, să deschidă troienele cu pieptul. Au străbătut văi, au urcat munții Khon-Ku-La, iar au coborît apoi, urmînd cărărușa seculară, prin munții Triam-Bo; străbătînd după aceea alte pustii albe, au ajuns în valea roditoare Ba-Thang și au aflat caișii înfloriți și pămîntenii adunînd a doua recoltă de orez și porumb; erau gata coapte piersicile; harbujii plezneau de coțți. Au cotit spre Nord, prin valea Ta-So, prin păduri de sălcii, caișii înfloriți și rodii; apoi au urcat alți munți, luînd în piept vîntul înghețat al Nordului; apoi, cărărușa s-a pierdut în văi, acoperită de apele ploilor. Așa au ajuns la cetatea Li-Thang, după chinuri înspăimîntătoare, călcînd în două luni de mers peste cinci mii *li*.

Au trecut fluviul Ya-Lung, pe frîngii tari din piei de yak, stînd în șea cu scări și trăgînd zdravăn la scripet.

Cu toate greutatețile, cei cinci mii *li* i s-au părut sărmanului Wang jucărie, față de drumul de la Huen-Yan. A ajuns la Tcen-Tu și s-a împămîntenit.

După ce și-a sfîrșit istoria, a tăcut mult, după obiceiul bunilor povestitori.

Ascultătorii și-au ridicat ochii către șosea și i-au înțeles și mai bine prețul, pînănd-o în cumpăna judecății lor, lîngă drumurile de odinioară. Treceau camioanele în fugă, claxonînd înția oară printre monumentele milenare de la Tcen-Tu. Salutau biruința civilizației. Secolul nostru cu toate descoperirile lui bune, urca spre Streșina-Lumii; drumul i l-au deschis pionierii lui Mao, înfruntînd geruri cumplite, ploi torențiale, sete arzătoare.

Au urcat pe E-Lan-Shan, la trei mii de metri, apoi pe Tse-Toa-Shan, la patru mii, unde ninge neîntrerupt, de la începutul anotimpurilor lumii. Au

săpat oștenii bocna veșnică, abia respirînd, trăgînd parcă foc pe nări. Au ajuns la cinci mii de metri, prin păduri gigantice. De la Tcen-Tu, pînă-n Lhasa, sînt șase mii de *li* și drumul urcă cinci rînduri de munți pe sub zăpezii, prin ninsori, prin ploii și grindină.

7

Cel ce vede munca pionierilor lui Mao, înfruntînd potopurile ninsorilor, la cinci mii de metri înălțime — cel ce-i vede cit de îndrăzneți sînt, nu se mai apropie de Marele Zid, nici de Marele Canal ca de niște minuni; sînt lucruri obișnuite, la poporul sobru și modest din adîncul Soarelui-Răsare...

Thibetul și Lhasa indeosebi erau rămase cu secole în urmă noastră, poate în vremea cînd a sculat colburile Gingis. Lipsa punților de aur, a ținut civilizația la torsul linei de Yak; bogățiile pămîntului, aurul, arama, fierul, erau scoase cu mijloace primitive; griul, orzul, porumbul, se lucrau ca înainte cu milenii... Să ne închipuim cît se va schimba străvechea cetate a lamașilor, cînd se vor zidi uzine, cînd hornurile fabricilor se vorridica printre străvechile pagode cu acoperiș de aur! Azi, pe șoseaua Tcen-Tu-Lhasa urcă neîncetat caravana de camioane ducînd unelte. Pe baloturi se pot ceti numele orașelor Shanghai, Kanton, Peking... Cu aceste caravane urcă medici, ingineri, profesori. Caravanele de demult vor rămîne amintiri dramatice. Încet-încet, se dau la o parte din fața civilizației. Nu leregetă nimeni, cum nu regretă nimeni colburile furtunilor.

La Tcen-Tu, unde odinioară sublimul poet Du-Fu cînta tragedia carelor de război în trecere, unde se odihnea han-Kubilai după ce se strîmba spre lume, — la Tchen-Tu, azi, se încrucișează mașinile secolului nostru; unele se duc spre Lhasa, altele vin; bătrînele cămile care mai au în sînge istovitoarele urcușuri, se uită speriate la faruri; se dau la o parte, rămîn în urmă, din ce în ce mai în urmă, și mașinile trec biruitoare, înainte... Trec peste Min-Kiang, străbat lanțurile munților Erlan-Shan, urcă pe munții Rila-Shan, cotesc spre Cean-Do, apucă de-acolo spre Sud. După ce trec fluviul Me-Kong, întîlnesc fluviul Lu-Kiang în munții Ela-Shan, ajung pe crestele de la Puma-Lin la Taici-Ia-O și peste cîteva zile se zăresc turlile de aur și peristilurile din Lhasa... Lucește în soare lăcașul de pe Buddha-La, unde domnesc vestiții Dalai-Lama, din adîncul secolelor. Ulițele largi, cu chiparoși bătrîni, sînt înșesate de pelerini: lamași, călări pe yaki, pe asini, pe catiri, legându-se între burdufurile cămilelor, lamași din toate întinderile Asiei, coboriți din pustnicii, ajunși după luni de mers, se opresc să facă loc camioanelor pe care le văd întîia oară acum; și după ce camioanele trec, ulițele largi iar se umplu din zid în zid de pelerini pe yaki, pe catiri, pe asini, pe cămile, și se aud toate graiurile Asiei. Prin ușile larg deschise ale templelor se văd uriași Buddha spoțiți cu aur. Strigă lamașii, strigă neguțătorii de pietre scumpe. Și marea de pelerini curge neîncetat, pe yaki, pe catiri, pe asini, pe sub chiparoșii întunecoși. La întoarcere vor duce în depărtările pustiei noutăți din Lhasa, istorii despre minunile civilizației.

MAMEI

*La șaptezeci de ani trecuți,
Roșești ușor ca o codană
Și lacrimi izvorăsc prea iuți
Sub bolta frunții, diafană.*

*Suavă ca o figurină,
Părei născută pentru-n valț,
Etern plutind într-o lumină
Egală, cu luciri de smalt.*

*Dar lumea veștedă, haină,
Te-a strâns la sânul ei uscat
Și tu, prea gingașă tulpină,
I te-ai robit, i te-ai plecat.*

*Ai fost prea slabă, prea sfioasă,
În tine n-ai crezut destul,
Și-n colivia fioroasă,
S-a depănat al vieții sul.*

*„De ce, din umbra lumii voastre,
Tu nu te-ai smuls, n-ai fost bărbat?
Erau și-atuncea zări albastre
Și luptători care-au luptat!“*

*Așa-ți strigam, când, de copilă,
Mă chinuia un gând rebel.
Azi, o-nțelegere și-o milă
Nu m-ar lăsa să strig la fel.*

*Dar pentru tot ce-a fost odată
—In veacul tău — strivit, deșert,
Nici azi, când tîmpla mi-e brumată,
Nu pot de tot, de tot să-ți iert.*

*Și totuși, prin mărunta-ți viață,
Prin cenușiul ei văzduh,
A străbătut, de foc și ghiață,
Al dragostei puternic duh.*

*Pe aripile-i larg deschise
El te-a purtat, tremurătoare,
Și-ai cunoscut și slăvi și-abise,
Și tu, și tu, micuță floare.*

*Prea bine nu știi ce înseamnă
Să uiți de tine, pentru toți.
Dar pentru câți din jur, o, mamă,
Te cheltui tu, și nu socoți!*

*Firave mîini, cu porțelanul
De munci și vreme vătămat
Și puțintelul trup, sărmanul,
Ca dintr-un colb de nea suflat,*

*Trudesc și freamătă, respiră,
Doar pentru alții, pentru noi.
...Ci azi, cînd frunza se respiră
Și înțeleg copacii goi,*

*Spun: „floare mică, ești salvată“,
Și blindă mîna mea o plimb
Pe fruntea-ți albă, luminată
De al iubirii dulce nimb.*

Septembrie 1955.

ÎN SATUL MEU

*Mă duc acasă să mai prind putere,
Căci mi-a rămas în sat pușinul de avere:
Un legământ cu locurile natale
Ce m-au purtat în calde și materne poale.*

*Pe locul unde făceam focul
Un vârteș de vânt își are jocul.
Pe unde creștea iarba, bălăria,
Țăranii muncitori își au gospodăria.*

*În locul primitivei arii,
Primit-au o combină gospodării
Și-alătura de ei muncește și pîrăul
Ce-și flutură prin straturi zurgălăul...*

*Din satul meu mă-ncarc de bucurie
Ca pasărea ce cîntă pe cîmpie
Și aș brăzda, în zbor, întreg pămîntul
Să-mi duc și bucuriile și cîntul.*

ZIȘII PRIETENI

*Zișii prieteni aruncă întii și-ntii cu piatra,
Cătînd să-ți stingă focul, să-ți nimicească vatra,
Ei umblă pe ogorul cu trudă semănat
Și văd numai neghina din grîul înspicat.*

*În visul alb ei varsă noroiul din hîrdău
Și-n mlaștina lor cată să-ți afle gîndul tău.
Îți laudă poemul ce bate într-o strună,
Zicînd că pentru asta ai merita cunună...*

*Te-ntîmpină în cale zîmbind prieteneste,
Dar cînd privești mai bine, se bucură minzește,
Așa cum e dușmanul, ascuns și ticălos,
Pîndind cum să-ți înfigă cuțitul pîn' la os.*

SLOVE DE CALĂTORIE

I

*Merg înspre Bărăgan. Cu voieșie.
Apusă-n veci e jalea grea și veche
In satul meu. Vești despre-o lume dragă
Imi flutură multe la ureche!*

*Dar prea adînc trăiesc de mult în mine
Figuri de ceară, doine de obidă,
Ca să le pot cu ușurință smulge
Din suflet ca pe-o simplă pălămidă.*

*Aleargă trenul afumînd văzduhul,
Printre cătune mici, ca tras de-o ață.
Din cînd în cînd văd cîte un steag, ca focul,
Al noii noastre-orînduiri de viață.*

*E soare mult, e cald. Cu ochii verii
Se uită zarea, cîmpul, pe fereastră.
Și încăperea sufletului parcă
Din ce în ce îmi este mai albastră.*

II

*Cobor din tren zîmbind. Chiar de la gară
Mă-ntîmpină mlădițe noi de viață.
Un pionier, un pui de nuc de-o palmă,
Și-un motănaș cu-o firavă mustață,*

*Șef de brigadă este pionierul.
Așteaptă vesel pe peron să pice
Din sat copiii cu cravate roșii
Să meargă pe tarla s-adune spice.*

*Și motănașul cu mustață spîină
Aud mirat că-i va-nsoți la treabă,
Să prindă șoareci. Săltăreț pufnește
Din nasu-i cenușiu. Ii e de'grabă.*

*Iar lîngă el nucuțul cel de-o palmă
Rizînd vișează-mbrățișat de soare
Să crească, să dea nuci cui i le-o cere
Și umbră pe peron, răcoritoare.*

III

*In față un siloz cu zeci de caturi
Ca un zgîrie-nori își nalță fruntea
Spre cer. Și parcă-aștept un transatlantic
Gigant, la cheiuri să-și întindă puntea.*

*Să șuiere prelung de acostare.
Să vad cine coboară și rămîne
Pe cheiu-nchipuit, căci mi se pare
Că-s într-un port, nu într-un cîmp cu grîne.*

*Fiindcă dintr-o zare pînă-n alta
Cît pot cu ochii în cuprinsul firii
Să scormonesc, sînt numai mări de spice
Ce îmi încîntă razele privirii.*

*Din vârful unei cruci, într-o răscruce
Imi strigă bun venit o ciocîrlie
Și sorb din adierea-mbălsămată
Cu tinere mirezme de cîmpie.*

IV

*La dreapta-i o pădure veche, deasă,
De ulmi, arțari, de carpeni și jugaștrii,
Pe care noaptea-n liniște coboară
Panglici de raze albastrii din aștrii.*

*De-acolo-un lup adulmeca, odată,
Spre-un mînz al nostru adormit în țarnă;
Munceam la un boier de-o săptămînă
Ca să plătim porumbul luat din iarnă.*

*Acum îmi spune-un om ivit în cale
Că se clădește o maternitate
Acolo, și că vestea asta duce
Mănunchi de flori și bucurie-n sate.*

*— 'Nainte ne mureau pe țepi de miriști
Femeile născînd în caznă mare! —"
...Și omul meu țintind ceva în sine
Își răsuțește-o coșcogea țigare.*

V

„Pe lângă păduricea asta veche
 Munceam tot la boier în altă vară.
 Iar tata se dusesese la batoză
 Cu snopi. Zbura o barză peste gară.

Iar mama ne-adunase lângă dînsa
 Cu-o chiseliță searbădă de prună.
 Cînd, oh! zărirăm o căruță-n goană
 Ce nainta spre noi ca o furtună.

In ea era tăicuțul plin de singe.
 Opri cu greu căluții, tot o apă.
 — Ce-i Ionică, ce-i, îi zise mama,
 Cin'te-a bătut, vedea-l-aș mort în groapă!

Și-n plînsul nostru, tata îi răspunse
 Cu-o ură ce și-acum în mine-i vie:
 — Boierul, 'tui iordanurile mă-sii!
 A vrut să mă omoare, fă Marie!

VI

Ce se-ntîmplase? — 'N drum către batoză
 S-a prăvălit un snop din car. Și-n spate
 Tocmai atunci nu-ș'cum scosese dracul
 Boieru-ntr-un docar cu două roate.

Strunind sirepii, ce băteau pămîntul,
 Opri-ncruntat. Il salutase robul.
 Dar el cătă, nemernicul, pricină
 Cu snopul care-și scuturase bobul.

— M-ai sărăcit, mirlane! Și „albastrul“
 Zvirlea cu ochii fulgere și-alice
 Și-atunci cînd tata-a descărcat căruța,
 A pus vechilu-n furcă să-l ridice.

El însă-a dat un chiot strașnic. Căii
 L-au scos de sub primejdie, ca vîntul! —
 Pe unde-o fi acel boier acuma,
 Pe unde oare face azi pe sfîntul?!“

VII

Hei,doamne! -mi zic încet cătînd în urmă,
 Și reîngrop această amintire.
 Dar ce văd? Iată, se arată-n zare,
 Printre copaci, o chipeșă clădire.

Un cărăuș atent, ghicînd plăcerea
 Ce m-a cuprins privind în zarea-albastră:
 Imi spune: — Casa aia e-o uzină
 De egrenat bumbac, mindria noastră.

*Cînd sună dimineața din sirenă,
Parcă-i mai multă-ncredere în sate
Nu știu de ce, dar gîndul ni-i mai ager
Și inima în piept mai iute bate.*

*...Da, vasăzică-acei cu teoria
Că Romînia este-eminamente
O țară-agrară — și văd înmormîntată
In veci minciuna, fără complimente.*

VIII

*Din vorba cărăușului acesta
Văd că-i un om de tinere destine
In Bărăgan. Imi este drag deodată.
Are-un altoi de viață nouă-n vine.*

*Ii zic prietenește: — Ești de-ai noștri?
— Păi da, - s colectivist, tovărășele!
Venii la gară după niște scînduri
Și văd că-n-au sosit! ... de dușumele.*

*Am construit un grajd, o frumusețe.
Or să domnească vitele, la iarnă...
Și-urmă: — E grîul bun. De multă vreme
Nu ne-am mai bucurat ca azi de țarnă!*

*— Cum stați cu lămurirea? Mijlocașii
Nu intră și ei în gospodărie?
— Mulți încă stau la gînduri, dar nici unul
Din ei nu vor iar granguri cu moșie!*

IX

*Mă-ntreabă omul unde merg. — Acasă!
— In care sat? — Buești! — Urcă-n căruță
Că te-oi repede-n trap pînă acolo.
Eu-s ghimpețean din neamul lui Nunuță!*

*— Di! zice el. Și caii-o iau la fugă.
E-un roib, și-un murg. — Sînt caii mei, adică
Au fost, acuma sînt ai colectivei.
Da-mi place să-i mai mîn. — Di, măi roibică!*

*Gonim pe sub o salcie, pe lingă
Un puț de piatră-nalt tare-acătării! ...
Se vede „apa morților“ departe
Cum șerpuieste pe sub poala zării.*

*E o lumină vie: — Te orbește
Văpaia, cărăușul meu mai zice, —
Și grîul mare-n jurul nostru cîntă
O simfonie doldora de spice.*

X

Acum dăm peste-ntinderi de porumburi,
 Ca niște ape-albastre-verzi și-i parcă
 Mai răcoroasă adierea moale.
 Și fantezia gândul mi-l încearcă:

Ce m-aș plimba pe apa asta verde
 Cu-o luntre ca pe-o mare liniștită,
 Să părăsesc căruța săltăreață,
 Ce dogorește ca o-ncinsă plită.

De vină-i poate soarele fierbinte
 Că mă simt chiar pe valurile mării...
 Mă-mbie să plutesc „Fata Morgana“
 Și n-o ajung în nici o parte-a zării.

...Colectivistul însă, mai cuminte
 Ca mine, mă trezește din visare:
 — Vezi dacă e prășit mai des, porumbul,
 Habar nu are de-arșiță, de soare!

XI

Mă rușinez de visu-mi, ce mai vorbă!
 Pe-un grind ne fac cu ochiul niște mure.
 Și de odată iată și Bueștiul
 Ce de departe pare o pădure.

E-un sat ivit prin vremi cu-o mânăstire,
 Mai înainte mult de Cuza-Vodă,
 Cu deși și vechi salcimi ce fiecare
 Ar merita să i se scrie-o odă.

Căci ei au fost de multe ori refugiul
 Drag, oamenilor puși sub grea poruncă,
 Când fugăreau călugării iobagii
 Să îi trimeată înjugați la muncă.

...Apuse-s azi acele vremi. Dar unchii
 Transmit de la părinții lor cuvîntul
 De înfierare ca să știe lumea
 Cu câte lacrimi și-au udat pămîntul.

XII

Pînă în sat mai e cît bate-o pușcă.
 Ii spun colectivistului: — Oprește!
 Ii mulțumesc. Fumăm cîte-o țigare
 Apoi o-ntind spre sat apostolește.

*Pe muchea unui șanț, rupînd din iarbă,
Se bucură un șir voios de rațe.
Noiane de-amintiri îmi ies în cale
Dar eu pe una doar o iau în brațe.*

*E amintirea unei fărtișe
De fată. O prietenă de joacă.
Făceam cu ea din praf pe uliți turte
Gîndind că astfel foamea,-o să ne treacă.*

*S' pentru că s-a prăpădit flămîndă
De bucurii, de soare și de pîine,
Azi o ridic în brațe ca să vadă
Intinderile de porumb și grîne.*

XIII

*Inaintez pe ulița centrală
A satului, spre poarta vetrii noastre.
In locul școlii vechi se-nalță-o casă
Cu țigla și ferestre largi, albastre.*

*E-o școală nouă. In jur plutesc mirezme
De pomi, de pruni, de meri cu ramuri grele
De roade. Și-mi zăresc ca-ntr-o oglindă
Imaginea copilăriei mele.*

*Suită într-un dud cu crengi golașe
Ce singur se-nalță în curtea școlii
De-atunci, fiindcă-n loc de pomi cu fructe
Săltau burice de pămînt sobolii.*

*...Poporul însă-și face-o altă viață
Și m-aș dori o epigramă vie,
Cînd mă gîndesc c-am întîlnit adesea
Poeți spunînd că nu au ce să scrie.*

XIV

*Desigur că în școala asta nouă
Nu mai sînt snoave proaste cu stafia
Lui Barbă-Roșie, care sta în sobă
Și care-mi îngrozea copilăria.*

*— Da, nu mai sînt, îmi spune-nvățătorul,
Căci și Căminul Cultural și școala
Imprăștie lumină. Totuși încă
Mai este o redută: baba Ghioala.*

*Însă puterea ei e tot mai mică.
Degeaba cheamă ea pe „Sarsailă”
Să stea-mpotriva zorilor științei —
S-a săturat și el de-o-așa fosilă.*

*Azi leacurile și descîntul babei
Doar cîte-un slab de minte le mai cere.
Azi omul crede-n medicul comunei
și răsîndește-n jurul său putere.*

XV

*In alte dăți cînd am mai fost pe-aicea
Mă încerca un sentiment de milă.
Fiindcă mama-n clonț cu sârăcia
Ce-o-nconjura, trăia un trai de silă.*

*Venea desculță să-mi deschidă poarta
Și ca o bălărie de răzoare
Purta în cap, legată după ceafă,
Cîte-o bazma ieșită rău de soare.*

*Dar i s-a dat și ei un colț de glie
Să-și crească de-ale gurii. Și-azi o altă
Femeie cu găteală nou-nouță
Mi-apare-n drum și parcă-i mai înaltă.*

*Glumesc: — Parcă-i fi mamă-o domnișoară!
— Cu vremurile astea-o duc mai bine!
Am contractat să-ngraș cîteva giște
Și cu opt poli mi-am luat ce vezi pe mine!*

XVI

*Privesc la casă. 'N față, lingă prispă
Și-a sădit mama-un soi de floare-albastră,
Un dud și-un vișin pentru umbră dulce.
Și are și-o mușcată în fereastră.*

*Eu știu că i-a plăcut întotdeauna,
In orice vreme frumusețea vieții.
Dar astăzi văd că-n sufletul ei crește
Mai vie primăvara tinereții.*

*— Ești trainică măicușă, ca stejarul.
Ești bucuroasă. Ai priviri senine.
— Da-s bucuroasă cum nu-i alta-n lume,
Fiindcă știu... te am poet pe tine!*

*— De unde știi? — Mi-au spus colectivității
Că au cutie de-alea care cîntă!
— Da, sînt poet, dar tu ești mult mai mare
Poet ca mine, mamă, mamă sfîntă!*

XVII

*Căci de la tine-am moștenit iubirea
De frumuseți. Prin tine văd cîmpia
Și Ialomița cum coboară-n vale.
Prin tine-mi cîntă Lia-Ciocîrlia.*

*M-ai învățat să-mi fie dragă munca
Și veselia, hora și poporul.
Și urmărind cocorii primăvara
Cu tine-alături simt ce este dorul.*

*Mi-ai arătat ce-i binele și răul.
Și într-o vară lungă și fierbinte
Mi-ai luat cămașa de la riu, ca mama
Lui Creangă, să mă fac băiat cuminte.*

*Și însuși dudul, vișinul cu umbră
Și chiar mușcata ce stă-alit de bine
Căsuței noastre vechi, arată, mamă,
că ești poet mai mare decât mine!*

XVIII

*In timp ce stau cu mama de voroavă
Sub streășina natalei mele vetre
Pe uliță apare-un om cu carul:
Chiaburul Niculae Oană Petre.*

*Mi-e cunoscut, mi-a fost coleg de școală.
Mă vede și mă-mpunge cu-ncruntate
Priviri. Pe urmă parcă-ar vrea să ridă.
Dar își ia seama. Intră-n demnitate.*

*Și pentru că e încrezut și este
Săteanul cel mai înstărit de-aicea,
Pricep e-așteaptă să-i salut prezența,
C-alifel, cîndva el va umbla cu pricea!*

*Așteaptă... Apoi își atinge caii
Cu biciul, apucat de dușmănie.
Și-n goană mare supără un cîine
Culcat în drum ce-l latră să-l sfișie.*

XIX

*Și cum mai am un dor ce nu mă lasă
In pace, plec spre Ialomița dragă
S-o văd. Orezării și cîmpi de varză
Ii sug din apa-i dulce ca o bragă.*

*De-aceea-i mai subțire ca-nainte,
Ca-n timpul meu de fragedă-ncîntare
Cînd învățam să-nnot cu tata moșu,
Cu-o tigvă agățată de spinare.*

*Zăresc aceleași sălcii despletite.
Aceiași arbori infruntară anii.
Și pe deasupra tuturor se-nalță
Acelaș plop bătrîn din Cotul Stanii.*

*De cine știe când, aici, din frunze
El cîntă ca din mii de mandoline.
Ascult vrăjit ca-n vremuri de pruncie
Și zărilor îmi sînt tot mai senine.*

XX

*Despre-acest plop știa bunica, multe.
Cică-nainte cînd umblau prin țară
Cete-otomane după jaf și fete
El era ochiul satului-nafară.*

*Stătea în vîrful lui un om de strajă
Și cînd vedea primejdia în zare
Striga: — Fugiți, fugiți că vine turcul!
Iar lumea s-ascundea printre lăstare.*

*Și după ce trecea prin sat turcimea
Acelaș om striga de sus cu plopul:
— Uuuu, Uuuu! Intoarceți-vă-acasă
Ruminilor, că a trecut potopul!*

*...Da, plopule, așa-i s-a dus potopul
turcesc. Și-acum plecat-a și zăporul
Boierilor. Deci cîntă fără grijă.
Fiindcă-n țară azi e domn poporul!*

ȘTEFAN IUREȘ

RĂMÎI TU ÎNSUȚI

*Nu mai privi spre palidele stele
Rîvnind să schimbi cu ele raza ta.
Pe cer s-au risipit niște mărgele...
Sclipiri străine nu împrumuta.*

*Rămîi tu însuți, steaua mea polară,
Ca de viclene stînci să nu mă sfärm,
Pe unii, alte stelele-i înșelată,
Cu tine — nava va sosi la țärm.*

ȘOAPTA FIERBINTE

*Ășa li-e dat acestor dragi cuvinte:
Să fie rostite în șoapte
Și să strecoare suflul lor fierbinte
În zori, în amiază, în noapte.*

*Te însoțesc ca umbra, pretutindeni.
Motoarele aprig să urle,
Să bată ploi asurzitor, cu grindeni,
Copiii să sune din surle.*

*Tu prinzi o șoaptă ce-ar topi și gheața,
Un sunet distinct, omenesc,
Intrețesut în tot ce-și umple viața
Te iubesc. Înțelegi? Te iubesc.*

DACĂ ȘOVĂI

*Dacă șovăi și din rîndu-mi
Mai în urmă am rămas,
Tu mă mustri, arătîndu-mi
Cum să fac întîiul pas.*

*Dacă mîngîti de pe maluri
Spuma valului — și plec,
Tu mă-ndemni să intru-n valuri
Fără teamă de înec.*

*Dacă sînt rănit și sînger
In adevăratul chin,
Tu, călindu-mă-n înfrîngeri
Mă-nsănătoșești deplin.*

*Dacă-n loc de rana asta
E doar umbră și deochi
Tu deschizi, rîzînd, fereastra,
Soarele mi-l zîrli-n ochi.*

*Dacă lumii-i dai vreodată
arme cu tăiș tocit,
Tu, asprime minunată,
Le întorci la retopit.*

*— Oare dorul meu statornic
Poate totul să-ți redea?
Îți rămîn mereu datornic
Ție, bucuria mea...*

NICOLAE TĂUTU

ZBOR DE NOAPTE

Piesă în 3 acte (5 tablouri)

PERSONAJELE

TUDOR RINCU	— locotenent colonel, 35 de ani, comandantul regimentului
DAN STANCU	— maior, 34 de ani, locțiitorul politic
VICTOR MAREȘ	— căpitan, 27 ani
MARIA MAREȘ	— 26 de ani, soția lui
ION FRUJINA	— locotenent major, 25 de ani
GAL FERENCZ	— locotenent, 23 de ani
VLAD SPIREA	— locotenent, 21 de ani
STAN SURU	— plutonier, 59 de ani
SANDA SURU	— fata sa, 16 ani, cantinieră
HERCULE EPAMINONDA-CARAIMAN	— 60 de ani
ELVIRA CARAIMAN	— 44 de ani, soția lui Hercule
ROZALIA TRANDAFIRESCU	— 63 de ani, mama Elvirei
MIRCEA POMPILIU	— 41 de ani, fost comandor de aviație
VANDA STRĂINU	— 23 de ani, pupila lui Pompiliu
RĂDUCU	— 6 ani, copilul căpitanului Mareș

ACTUL I

Decor: Un hol spațios în locuința familiei Caraiman. Holul e comun. În fund, ușa de la intrarea principală. În stînga, ușa camerei locuită de Vanda Străinu și în planul II, ușa camerei familiei Caraiman. În dreapta, ușa camerei locuită de căpitanul Mareș. Mobilierul vechi denotă o totală lipsă de bun gust, un amestec discordant și strident de diferite stiluri. În hol se mai află o pianină și un telefon. Pe pereți se observă contururile unor tablouri scoase de curînd. Dezordine.. La ridicarea cortinei se aude țîriitul prelung al telefonului.

ROZALIA: *(Apare din camera familiei Caraiman, într-un capot multicolor. Abia își stăpînește nervozitatea, mai ales că e gata să se frigă cu fierul de păr)* Taci că nu chemi pompierii... *(La telefon, cu vocea îndulcită)* Da, casa domnului Caraiman... A, cu Elvira... „mersi“... „mersi beaucoup“. *(Lasă telefonul, se îndreaptă spre locuință)* Elvira!

ELVIRA: Ce-i maman?

ROZALIA: *(Arătîndu-i telefonul)* Răspunde-i, că arde.

ELVIRA: *(Imbujorată)* Pompiliu?... *(La telefon, cu pasiune)* My darling?... Cum? Ți-e dor, ți-e dor tare, tare de mine...

ROZALIA: (*Filozofic*) A rămas iar fără bani...

ELVIRA: (*La telefon*) Ce spui? Să văd dacă e acasă Mareș? Așteaptă...
(*Privește prin ușa lui Mareș, gest care stârnește Rozaliei o subită pasiune de a cerceta prin gaura cheii. Revenind, cu vocea mai scăzută*)
E acasă. E cheia în ușă... Bine, am să-l rețin. Vino de revelion...

ROZALIA: S-a dus dracului curcanul...

ELVIRA: Vino repede, repede. Ia un taxi...

ROZALIA: Ia el și fără să-i spui tu...

ELVIRA: (*La telefon*) Te sărut, de o mie de ori... Da, da, și maman te așteaptă și te sărută...

ROZALIA: Asta ar mai lipsi...

ELVIRA: (*După ce a închis telefonul*) Ce-ai cu Pompiliu?

ROZALIA: Între mine și comandorul tău, stau cele câteva zeci de mii de lei pe care ni i-a păpat... și altele pe care ni le va păpa. (*Arătându-i urmele de pe pereți*) Dumnezeu să-l ierte. Mieluțul spunea: „Să cumpărăm tablouri, cartofii se strică, dar pînzele rămîn, capital sigur“. Și cît de sigur a fost! Nici urma nu s-a ales din ele...

ELVIRA: Ți-am spus, maman, să nu mai vorbim despre asta. Ai să înțelegi odată... Știi prea bine că nu pentru el adună banii!

ROZALIA: Și pentru cine, mă rog? M-am săturat să-l tot aud: „Ne trebuiesc fonduri! Fără bani nu se poate realiza nimic în viață...“ Ce-a făcut din casa noastră! Ne-a adus-o pe mironosița asta, pe pupila lui, pe Vanda, de parcă la el acasă n-ar avea loc... Pe deasupra, și pe ofițerul ăsta de aviație. A ajuns casa noastră cazarmă, nu alta...

MAREȘ: (*Ieșind îmbrăcat cu mantaua*) Bună seara!

ROZALIA: (*Schimbînd tonul*) Tii, ce bine arăți!

ELVIRA: (*Cu interes*) Sînt geloasă pe toate femeile care te vor întîlni astăzi. Și unde ne grăbim? Un rendez-vous?

MAREȘ: De loc. Mă reped să dau o telegramă soției și lui Răducu. Mîine e anul nou... Obligație...

ROZALIA: (*Insinuant*) Așa spuneam și eu în tinerete: „obligație, obligație“ pînă m-am trezit în a patra lună...

ELVIRA: Maman...

ROZALIA: Ce tot dai cu maman?... A fost, și gata... Să nu mai vorbim. Dar cum te lasă soția atîta timp, singurel? De cînd te-ai mutat la noi niciodată nu s-a arătat!

MAREȘ: Din cauza accidentului lui Răducu. Stă cu băiatul la sanatoriu...

ELVIRA: Atîtea luni?

MAREȘ: Nu din vina mea. O fractură de picior se vindecă greu.

ELVIRA: De-ai ști cît de curioasă sînt să-ți cunosc soția. E frumoasă?

MAREȘ: (*Jenat*) Am uitat cum arată de cînd n-am mai văzut-o.

ELVIRA: Tină ră?

MAREȘ: (*Mai jenat*) Cred că n-a îmbătrînit în patru luni.

ROZALIA: (*Elvirei*) Cum ai vrea să arate soția unui ofițer? Și încă de aviație? Pe vremea mea...

ELVIRA: (*Luîndu-i vorba*) Nici nu era aviație, maman..

ROZALIA: (*Autoritară*) Elviro! (*Luî Mareș*) Roiau escadrilele în jurul meu. Ce-a fost a fost... Mai bine să aranjăm pietrele pentru un remi.

MAREȘ: Să nu pierd poșta...

ROZALIA: Cîteva pietre. Hai, toată lumea muncește astăzi. La pietre, domnilor!

MAREȘ: Mi-e imposibil...

ELVIRA: (*Dezbrăcîndu-i haina*) Pînă vine comandorul Pompiliu..

MAREȘ: Mi-e imposibil...

ROZALIA: (*Aranjînd pietrele*) O mînă, două... Că nu arde...

MAREȘ: Să nu vă refuz. (*Se așează*)

ROZALIA: Cînd ai venit te uitai ca pisica în calendar și acum nu mai câștigă omul o partidă din cauza dumitale. Pocinog. (*Face cruce peste pietre*)

ELVIRA: (*Impărțind pietrele*) Să-ți schimbi parfumul, iar nu-mi place. Ți-am spus: pentru bărbați, numai „Tabac“. Cînd o veni soția dumitale vom fi o partidă completă...

MAREȘ: Soția mea (*cu greutate*) nu știe remi, e o femeie simplă...

ROZALIA: Nu știe remi? Nemaipomenit!... (*Către Elvira*) Are haz, nu vezi, glumește...

ELVIRA: Categoriu glumește... (*Se aude soneria*) Pompiliu. (*Aleargă la ușă*)

ROZALIA: (*La intrarea lui Pompiliu*) Iacă-l și pe al patrulea. Repede, cît sînt calde... Închide ușa, mă ucide sciatica.

POMPILIU: (*O eleganță căutată, afectat*) Salut, zburători! După cum văd, nu pierdeți timpul. (*Lui Mareș*) Prietene iubit, am străbătut toată iarna de-afară să-ți aduc cadoul promis... (*Scoate din palton o carte*) Un cadou unui prieten vechi, pentru un an nou. Dar ce văd? (*Îmbrățișîndu-l*) La mai mare, căpitane. Patria răsplătește cum se cuvine zburătorii încercați...

ELVIRA: (*Stringîndu-i mîna*) Nici nu ne-ai spus...

ROZALIA: Vino să te pup, maiorule! (*Mareș se ferește*)

MAREȘ: Maior? Un adevărat record... Sînt căpitan abia de patru ore...

POMPILIU: (*Făcîndu-i cu ochiul lui Mareș*) Iart-o pe maman. În tinerețea ei n-a cunoscut gradele decît de la maior în sus.

ROZALIA: (*Cu falsă jenă*) Uite, invidiosul, regretă că a stat nouă ani cu gradul de căpitan.

POMPILIU: (*Risipînd pietrele*) Nu cu remi se cinstește un asemenea eveniment. Cu rom. Așa se sărbătorec aviatorii.

ROZALIA: Cînd aveam handul ca și făcut...

ELVIRA: Maman, trei păhărele cu rom.

ROZALIA: (*Înțepată*) Patru... că bei și tu.

ELVIRA: Maman... sciatica...

ROZALIA: (*Ieșînd*) Cine ți-a mai băgat în cap și sciatica asta?

MAREȘ: (*Citînd titlul cărții*) „Cum am ajuns as“ de O. Brunex.

POMPILIU: Un as al Olandei. Am reușit să-l cunosc, mai de mult, la Paris. O excepție și în zbor și pe pămînt. Îți rădea firul ierbii cu elicea, cu avionul, și pe pămînt era atît de alcoolizat că-l îmbătai și cu apă de flori...

MAREȘ: Am încercat și eu odată să tai iarba cu avionul, dar am auzit prin radio: „treci la formație, zbor colectiv...“

POMPILIU: (*Rizînd*) Cum ți-au spus, zbor colectiv? Iată că am ajuns cu colectiva și în cer... Dragul meu, eu sînt pentru o luptă de clasă, cît mai ascuțită, pe pămînt. Dar nu are ce căuta lupta de clasă în cer... (*Rizînd*) Că n-o fi și cerul împărțit în clase. Cerul e împărțit între zburători. Și tu faci parte dintre cei mai buni... Ești dator să-ți respecti talentul. Să nu te lași uniformizat... Nu uita: personalitatea, inițiativa, individualitatea, păstrează-le...

MAREȘ: (*Urmărînd în carte*) Extraordinară figură de zbor. Uite-l, zboară pe spate la cîțiva centimetri de pămînt... Trebuie să încerci o senzație...

POMPILIU: Te privesc cum îți ard ochii și inima mi se umple de o bucurie pe care doar noi, zburătorii, o înțelegem. Numai lângă un pilot ca tine mă simt bine. Pricepe pe un bătrîn și neputincios aviator... *(Cu lirism)* Te simt că vii dintre nori, din ceață, din cer, că miroși a ozon, a soare și a benzină... E tot ce mi-am dorit. Dar de la accidentul din '46, am „capotat“... Am rămas un biet pensionar, un șoim cu aripile tăiate. Șontic, cu ochii galeși către voi care zburăți...

MAREȘ: *(Cu entuziasm)* Ei, află că nu te fac de rușine. Am să-l întrec pe asul dumitale. Și pe toți așii... Să audă și ei de căpitanul Mareș... Voi tăia iarba cu avionul...

POMPILIU: Da, da, să se ducă vestea despre faima aviației noastre. Voi sînteți obligați să duceți gloria și mai departe. Noi, cît am putut...

ELVIRA: Dar mai reveniți odată și pe pămînt...

POMPILIU: *(Zărind-o pe Rozalia cu păhărelele)* Da, da, sus paharele, zburători! *(Se aude un plugușor)*

ROZALIA: *(Elvirei)* Au pornit răgăii, ia auzi-i cum urlă. Fugi și închide găinile, că anul trecut am început anul nou fără cocoș... Și ce cocoș!

ELVIRA: Ah, maman, ce prozaic...

ROZALIA: Prozaic? Ai să calci tu găinile dacă o să fure cocoșul?

ELVIRA: Of... of... *(iese)*

MAREȘ: *(Ciocnind)* Pentru succesul aviației!

POMPILIU: Pentru gloria viitorului as!

ROZALIA: *(Bind din cele două păhărele)* Pe rînd, pe rînd, că mă-nnet.

MAREȘ: *(Privind la ceas)* Repede! Se închide la poștă. *(Din ușă)* Salut zburători! *(Iese)*

POMPILIU: Să nu întîrzii la revelion! Salut.

ROZALIA: Te așteptăm. Vino! *(După plecarea lui Mareș)* Cine te pune să-l mai chemi și pe bărzăunul ăsta?

POMPILIU: *(Radiind de bucurie)* Strașnic. Extraordinar!

ROZALIA: *(Îmitîndu-l)* Ce găsești „strașnic“, „extraordinar“?

POMPILIU: *(Complezent)* Coafura dumitale, maman. Te întinerește cu cel puțin cincizeci de ani.

ROZALIA: *(Măgulită)* Stai, stai, am ajuns la biberon. Lingușitorule... Cu inima sînt tînără ca de 16 anișori...

POMPILIU: *(Ridicîndu-i „melcul“ caraghios de pe frunte)* Parol. Nu arăți nici șaptezeci de anișori.

ROZALIA: *(Revoltată)* Și tu arăți cu mai puțin șapte ani... Cei șapte ani de-acasă... *(La ieșire, lovindu-se de Elvira)* Încet. Nu ți-l fură nimeni..

ELVIRA: Iar ai supărat-o pe maman. De ce ai alungat-o?

POMPILIU: Nu pricepi? Am alungat-o ca să rămînem singuri...

ELVIRA: *(Alintîndu-se)* Miști.

POMPILIU: Cine ar putea să mintă o asemenea făptură? Abia aștept să te pot răpi acestui banal și stupid Hercule Epaminonda, pe deasupra și Caraiman, fost PTT-ist, astăzi „responsabil Aprozar“... Dar vei scăpa și de el... Să ne vedem noi în străinătate...

ELVIRA: *(Visătoare)* În străinătate! Nu mai sper...

POMPILIU: Pentru că nu știi să lupți. Depinde de noi ca să putem evada cît mai repede...

ELVIRA: De noi sau de Mareș?

POMPILIU: De noi! Mareș a început să gîndească binișor cu mintea noastră. Trebuie să grăbim clipa cînd Vanda îi va putea spune: „Trebuie să fugim departe de aici“! În avionul lui va fi loc și pentru

- noi amîndoi... Apoi Nisa... Monte Carlo... Viața de aici e prea strîm-
tă pentru aripile noastre lungi, de necuprins...
- ELVIRA: Parisul! Cum pot trăi oamenii fără să vadă Parisul?
- POMPILIU: Așa cum ai trăit și tu pînă acum.
- ELVIRA: Am fost o jumătate de om!
- POMPILIU: Curînd îți vei recăpăta și cealaltă jumătate. Gloria ne așteaptă!
Vanda o va cuceri cu pianul, tu cu talentul tău dramatic, Mareș
va ajunge un mare zburător. Iar eu... Eu vă voi aplauda pe toți
și îmi voi spune: „Iată-i, le-ai dat aripi!” Sus, sus zburătoarea
mea! (*O ia în brațe*)
- ELVIRA: (*La telefon, din brațele lui Pompiliu*) Cine?... Tu ești Hercu-
le, dragule... (*șoptește lui Pompiliu*) Bărbatu-meu. (*Se des-
prinde din brațele lui Pompiliu. La telefon*) Să punem stegulețele
roșii... Bine... bine... A, mă plictisesc grozav... Bine, te sărut...
(*Închide telefonul*) De aș scăpa odată! O singură zi pe o scenă pari-
ziană...
- ROZALIA: (*Auzind soneria de la intrare, prinde ultimele cuvinte ale Elvirei.
Aparte*) Iar gărgăunii... (*Cu voce tare*) N-auziți soneria?
- ELVIRA: Mamă, poate chiar în anul care vine vei sta în prima lojă la
cel mai mare teatru din Paris... Te vor invidia toți că ești mama mea!
- ROZALIA: Sau pe tine că ești fata mea. Vom vedea noi... Dar deschide
ușa...
- ELVIRA: Deschide mata, maman, noi mergem să ne îmbrăcăm.
- POMPILIU: (*Rozaliei*) Arăți admirabil, maman. Dacă aș avea cu două-
zeci de ani mai puțin, știi ce ți-ai spune?
- ROZALIA: (*Cu interes*) Îndrăznește, că-ți arăt eu!
- POMPILIU: Bunicuță, dragă bunicuță. (*Fuge împreună cu Elvira*)
- ROZALIA: (*Își aranjează moțul în oglindă, se îndreaptă spre ușă*) Mai în-
cet. Nu arde! (*Deschide ușa. Apare locotenentul major Frujină. Sec*)
Nu-i acasă...
- FRUJINĂ: (*Entuziast, vesel, simpatic. Scuturîndu-se de fulgi scoate un pachet
de sub manta*) Știu. Ne-am întîlnit pe drum. A spus să-l aștept...
- ROZALIA: (*Cu indiferență*) Fie... (*Ii arată un scaun. În clipa cînd se în-
dreaptă spre camera sa, soneria sună din nou. Aparte*) Iarmaroc, nu casă.
(*În prag apare locotenentul Gall*) Așteptați... (*Pleacă în camera ei
rostind aparte*) Sală de așteptare, nu casă. Unde ești, Mieluțule?
- GALL: (*Foarte tînăr, entuziast, vesel*) Cikalov! Ai aterizat? (*Admirîndu-i
pachetul*) Ce-ai adus? (*Are un pachet la fel de mare*).
- FRUJINĂ: Strict secret. Dar tu?
- GALL: Mai întîi tu. (*Se repede la Frujină. Soneria sună*) Deschid eu pînă
vine biplanul acela arhaic... (*Arată spre ușa Rozaliei*) Să nu te atingi
de pachet că... (*Deschide ușa. În prag apare locotenentul Spirea cu
un pachet asemănător*)
- SPIREA: (*Tînăr, slăbuț, visător, elegant*) Am întîrziat?
- GALL: Ca întotdeauna.
- SPIREA: Dacă ați ști din ce cauză!
- FRUJINA: Ca totdeauna... Blondă?
- GALL: Brună?
- SPIREA: Ați ghicit. La tramvai. O fată extraordinară. Ce ochi! Ce păr!
Ce zîmbet! Cînd mergea, parcă dansa. Cînta zăpada sub picioare.
Plutea.
- FRUJINA: Ho, ho, mai încet, poctule, mai redu din înălțime, că nu avem
parașutele la noi!

SPIREA: Ce știi voi, bătrînilor... Nici nu știi tînd i-am compus:

„Marga mea, de unde vii
Înima de cînd mi-o știi,
De tresare, se-nfioară,
Cînd te vede prima oară“.

FRUJINA: Marga? Ai și cunoscut-o?

SPIREA: Se putea altfel? De ce am întîrziat?

GALL: (*Repezindu-se la pian*) Să încercăm un tangou... (*Cîntă în ritm de tangou*) „Marga mea de unde vii... Nu. Mai bine o romanță. (*În ritm de romanță*) „Marga mea de unde vii“. Stați. Am găsit. (*În ritm de fox*) Fox. „Marga mea de unde vii“.

SPIREA: Excelent. S-o numim „Fata fulgilor“...

GALL: (*La pian*) Hai cu toții. (*Cîntă. Soneria sună. Rozalia deschide, rostind aparte*): Balamuc, nu casă! Au adus și fanfara!

VANDA: (*Elegantă, sobră, tristă*) Un adevărat concert. (*Se scutură de fulgi*)

FRUJINĂ: (*Zărind-o primul, îi anunță uluit pe ceilalți*) Alarmă, alarmă!

VANDA: (*Scuturîndu-și fulgii din păr*) Cîntați. De ce v-ați oprit? Ninge atît de frumos! Toți oamenii ar trebui să cînte, să cînte într-o asemenea noapte...

ROZALIA: (*Plecînd, aparte*) Asta ar mai lipsi. Unde ești, Mieluțule?

FRUJINA: (*Aranjîndu-și ținuta*) În numele escadrilei noastre, vă cer scuze.

VANDA: (*Îndreptîndu-se spre camera ei*) Scuze? Muzica nu poate supăra pe nimeni. Ca dovadă, îmi las paltonul și mă întorc să cîntăm... (*Iese*)

SPIREA: (*Surprins, cu emoție*) Ea e... Fata de la tramvai... „Fata fulgilor“... Ochii... Părul... Zîmbetul... Plutește...

VANDA (*Revenind într-o rochie elegantă*) Să ne cunoaștem.

FRUJINĂ: (*Făcînd prezentarea*) Locotenentul aviator Gall, compozitorul escadrilei... Locotenentul Spirea, poetul escadrilei, și eu... eu, locotenentul major Frujină, dirijor, ales prin voința masei... Acum o surpriză (*Făcînd cu ochiul lui Spirea*) Dumneata ești Marga...

VANDA: (*Zîbind*) Îmi spune Vanda... Vanda Străinu...

FRUJINĂ: (*Cu înțeles, către Spirea*) Gol de aer, poetule. Cum e cu Marga?

SPIREA: (*Încurcat*) E tot aia, ce te rățoiești? Poftim!

„Vanda mea de unde vii
Înima de cînd mi-o știi...“

FRUJINA: Vorbim noi. (*Vandei*) Tovarășă Vanda, vrem să pregătim o surpriză comandantului nostru. Compozitorul și poetul au compus un cîntec escadrilei. (*Ii întinde partitura*) Cînd va suna căpitanul, să-l primim cu cîntecul nostru. Se votează? (*Toți ridică mîna*) În jurul pianului, adunarea.

VANDA: (*Privind partitura*) E un examen greu. (*Se aude soneria*)

FRUJINĂ: (*Alarmat*) Fiți gata. Unu, doi, trei... decolarea... (*Merge și deschide ușa. Cîntecul începe tumultuos. În prag apare Hercule Epaminonda Caraiman*)

HERCULE: (*Slab, pipernicit, veșnic cu mîncare de birou, ridicol și timorat, îmbrobodit, perfid*) Iertare... (*Nu știe ce să facă cu pachetele*) Sînt Hercule Epaminonda Caraiman...

FRUJINA: Tovarășe Hector, a fost o greșeală...

HERCULE. (*Slugarnic, timorat, îndreptîndu-se spre camera sa*) Hercule, dar se poate și Hector... Nu face nimic, îmi plac și greșelile... (*Dispare pe ușă*).

MAREȘ: *(Intră neobservat pe ușa lăsată întredeschisă de Hercule)* Ce văd?
Toată escadrila!

FRUJINĂ: *(Surprins, încurcat)* Tovarășe căpitan, escadrila noastră „Vulturii 101” vă felicită cu ocazia avansării anului nou... Nu, cu ocazia avansării la gradul de căpitan... *(Se încurcă)* Eu, adică noi... nu, noi, ba eu... *(repezit)* Pe scurt: V-am adus acest dar... *(Desface pachetul și scoate o frumoasă machetă de avion).*

MAREȘ: Tovarășe Demostene, un adevărat discurs...

SPIREA: *(Uluit)* Și eu, tovarășe căpitan... *(oferă o machetă identică)*

GALL: *(Consternat)* Eu... idem, tovarășe căpitan. *(In hazul tuturor oferă a treia machetă)*

VANDA: *(Inveselită)* Pot jura că n-a mai rămas nici o machetă de avion. *(Sună soneria. Vanda deschide. In prag apare Suru).*

SURU: *(Bun, cald, părintesc, cu humor)* Tovarășe căpitan, în numele personalului tehnic v-am adus acest dar. *(Desfăcând cu greu pachetul, înmânează a patra machetă de avion. Privește uimit celelalte trei machete).*

MAREȘ: *(Aranjînd machetele pe pian)* Bine. S-a completat escadrila noastră...

SURU: Să-mi tăiați mustața dacă pricep. *(Către ceilalți aviatori).* A... Imi dau seama de ce veneați pe rînd la atelier: „Nene Surule, fă-mi o machetă...” Dar am mai adus ceva. *(Ține pachetul ascuns)* Să-mi spuneți dacă ați mai primit o carte în dar?

MAREȘ: *(Incurcat).* Eu... Da... Despre aviație... despre pilotaj...

SURU: Te-ai ars, Surule! Atunci primiți-o încă odată.

MAREȘ: *(Luînd cartea și citind)* „Servesc patria” de Cojedub. N-am mai primit-o... *(Lui Suru)* Cred că ți-a plăcut?

SURU: *(Fisticit)* Se poate... Noi bătrînii... știți, cu ale noastre... nu prea citim...

MAREȘ: E vreun bătrîn în escadrila noastră? *(Piloții răspund „nu”)* Vezi Surule, ți-am mai spus să-ți mai tai din mustață...

SURU: *(Jenat)*... In escadrila noastră n-o să mai fie nici un bătrîn... Să-mi tăiați mustața.

FRUJINĂ: Tovarășe căpitan, vine rîndul unui alt dar. *(Face un semn discret Vandei și piloților)* Unu... doi... trei... Decolarea!... *(Cîntecul pornește tumultuos)*

„Escadrila noastră „Vulturi”
Cînd se urcă sus spre nori
Draga mea te rog să-mi scuturi
Cel mai alb buchet de flori.
Le voi lua în zbor spre stele,
Florile din mîna ta,
Florile patriei mele,
In furtuni m-or îndemna:

Refren:

(Tot mai sus sburători!
)Tot mai sus vinători!
(Cerule larg s-apărați,
)Dragostea s-o păstrați,
(Tot mai sus,
)Tot mai sus sburători!

Tot mai sus și tot mai iute
 Draga mea cu noi vei fi,
 Drumuri lungi nestrăbătute
 Patriei vom dăru-i.
 Le voi lua în sbor cu mine
 Patria și fața ta,
 Iar privirile-ți senine
 În furtuni m-or îndruma.

(În timpul cântecului apare familia Caraiman. Pompiliu, zărindu-l pe Suru se retrage grăbit și discret. Toți aplaudă. Cântecul reîncepe cu energie sporită, tumultuos. Soneria. Rozalia deschide. Nimeni nu observă intrarea Mariei, care este îmbrăcată modest și ține un brăduț sărăcăcios în mână).

ROZALIA: *(Distantă)* Pe cine cauți?

MARIA: *(Timidă)* Victore! *(Cântecul continuă)* Victore! *(Mai tare)* Victor!

VICTOR: *(Surprins)* Maria! *(Cântecul se oprește brusc. O pauză lungă, penibilă)* Ai venit, Maria! *(Imbrățișind-o grăbit)* Ce face Răducu?

MARIA: E aproape vindecată! *(Speriată de lumină)* Ce casă frumoasă! Te orbesc luminile! Aici vom locui? *(Admirînd covorul)* Ți-e milă să calci...

VICTOR: *(Vizibil jenat)* Desigur... O casă obișnuită!

MARIA: *(Lui Suru și lui Frujină care sar să o ajute)* Să nu vă murdăriți! Lăsați! Le duc singură...

FRUJINĂ: Știți, tovarășă Maria, sora mea a absolvit facultatea... Întrebă ce-ați făcut cu studiile.

MARIA: *(Incurcată)* Eu... am absolvit bucătăria.

VICTOR: *(Neplăcut impresionat)* *(Către familia Caraiman)* Mă iertați, am uitat să vi-o prezint pe soția mea... *(Luîndu-i bagajul și ducîndu-l în locuința sa)*. Vă rog să o scuzați, e după drum...

ROZALIA: Mai ales cu drumurile de azi!... Totdeauna fumul trenului mă îmbolnăvește... Nu ți-a făcut rău?

MARIA: Sînt obișnuită. La fabrică mă duceam în fiecare zi cu trenul...

ROZALIA: Ce? Ați avut fabrică?

MARIA: *(Rizînd, către Mareș care se întoarce)* Auzi, Victore, întrebă dacă am avut fabrică? *(Rozaliei)* Nu, am fost ucenică... Am lucrat în fabrică împreună cu Victor...

ROZALIA: *(Elvirei)* Auzi, sărăcuța! Cîte nu trage omul...

ELVIRA: *(Incercînd să repare)* Maman, munca e o cinste!

ROZALIA: De aia te-ai spetit tu muncind!

HERCULE: Că mare vorbă ai mai spus, maman!

ROZALIA: *(Lui Hercule)* Aici erai? Că vasele s-or spăla singurele? *(Descosînd-o pe Maria)* Și ce ai lucrat în fabrică? Nu ți-a fost frică?

ELVIRA: Maman, e obosită după drum...

MAREȘ: Iertați! *(Jenat, luînd-o de braț pe Maria)* Hai, draga mea, mai întîi să te schimbi... Ne prinde revelionul așa! *(Din ușă)* Cîntați mai departe! Mă întorc îndată!

ROZALIA: Haidem! Cam așa stau deci lucrurile!...

VANDA: *(Atmosfera de cîntec și veselie e spulberată. Familia Caraiman se retrage demonstrativ. Forțat)* Ce liniște. Ciudat. O liniște fără margini, parcă s-ar fi sîrșit o viață, nu doar un an. *(Observînd că ofițerii se îmbracă)* Plecați?

FRUJINĂ: Decolăm. Trebuie să instalăm pianul la Casa Ofițerilor...

GALL: (*Vandei*) Și e musai să veniți cu noi. Vrem să prezentăm și cîntecul nostru...

VANDA: E un ordin?

MAREȘ: (*Intră și aude ultimele cuvinte*) Da, e un ordin, Vanda. La revelion va fi toată garnizoana și nu vrem să ne facem escadrila de rușine.

VANDA: Și dacă refuz? (*Lui Suru*) O să-mi tăiați mustața?

SURU: Un ordin? Ordinele nu se discută...

FRUJINĂ: (*Din prag*) Sperăm că o veți convinge dumneavoastră, tovarășe căpitan. (*Salutînd*) Escadrila „Vulturii 101” vă așteaptă. Să trăiți. (*ies*).

MAREȘ: De ce nu vii? Mi-ai promis că facem revelionul împreună?

VANDA: Ai uitat? (*Arătînd spre camera lui Mareș*) Nu mai ești singur. De altfel mi-ar place să sărbătoresc revelionul în felul meu...

MAREȘ: Singură?

VANDA: Cum singură? Ai uitat pianul. Și apoi... (*Il duce la fereastră*) Privește. Uite cîți sîntem.

MAREȘ: Fulgii?

VANDA: Da, fulgii. În fiecare fulg e un prieten. Ce durează mai mult, un fulg sau o prietenie?

MAREȘ: (*Luîndu-i mîna*) Ți-am mai spus că prietenii nu se măsoară cu fulgii...

VANDA: E drept. Uneori fulgii îngheață și rămîn așa luni întregi. Pe creștele munților rămîn vieți întregi... Totu-i să-i ferești de căldură... (*Se depărtează*) De prea multă căldură...

MAREȘ: (*Oprind-o*) Nu se poate. Vreau să fim împreună.

VANDA: Pînă acum cîteva clipe, am dorit-o și eu.

MAREȘ: Inseamnă că nu știi să dorești. Soția mea nu poate fi o piedică în prietenia noastră.

VANDA: Dar eu pot fi o piedică soției tale.

MAREȘ: Ce vrei să spui?

VANDA: Că vei petrece revelionul cu soția ta.

MAREȘ: (*Autoritar*) Vanda, la ora douăsprezece fără un sfert, te aștept la Casa Ofițerilor, în stația de tramvai. Am promis, vom merge împreună... Și nu pentru mine.

VANDA: Bine. Atunci voi veni...

MAREȘ: Să-mbraci rochia mov...

VANDA: Voi îmbrăca-o dacă ții atît de mult. (*Iese*).

MARIA: (*Intră cu brădulețul în mîna*) Pot să pun bradul pe bufet?

MAREȘ: (*Distrat*) Pune-l.

MARIA: Sau mai bine pe măsută...

MAREȘ: Mai bine...

MARIA: Nu, pe bufet e mai nimerit.

MAREȘ: (*Nervos*) Pune-l unde vrei și lasă-mă în pace. (*Cu regret*) Nu, draga mea, ai dreptate, pe bufet va căpăta mai multe reflexe din oglindă... Să te ajut? (*O ajută să împodobească pomul*) La ce te gîndești?

MARIA: La primul pom. Ți amintești? L-am împodobit împreună și afară ninge, ninge de parcă tot cerul ar fi coborît pe pămînt... (*Pauză lungă*) Credeam că venirea mea o să te bucure...

MAREȘ: (*Bănuitor*) Ți pare rău că ai venit?

MARIA: Nu trebuia să-l las pe Răducu singur. Dar nu-i nimic. Am să-i

duc brădulețul cu toate jucăriile, să știe că în noaptea asta ne-am gândit la el... I-ai cumpărat ceva?

MAREȘ: (*Surprins, minșind cu greu*) Ce întrebare? (*Se aude o frîntură dintr-un colind îndepărtat*) Uite, nu o jucărie, patru. (*Arată machetele de avion*) Va avea ce strica!

MARIA: (*Scrie pe oglindă: „Noroc bun anului 1951“*). Parcă ieri am scris „Anului 1945“... E scris frumos?

MAREȘ: (*Plictisit*) Da. Scris. Cum să fie? (*Auzind ușa camerei familiei Caraiman, o conduce pe Maria în camera lor*) Hai, repede, îmbracă-te, să nu te mai vadă așa...

POMPILIU: (*După plecarea Mariei, se îndreaptă spre camera Vandeii*) Vanda. (*Lui Mareș*) Ce sălbăticiune de fată!

MAREȘ: Ce ai cu ea? Am uitat să-ți spun. E invitata mea la „Casa Ofițerilor“. Ne va cânta la pian... Azi o lansăm ca pianistă...

POMPILIU: (*Cu o bucurie reținută*) Ei, atunci o las, cu tinerețea nu pot lupta. Așa-i? (*Zărind scrisul pe de oglindă*) Dar ce vād? (*Rizînd în hohote*) E opera lui Hercule, numai la Aprozar mai poți vedea... Ba, și la frizerie...

MARIA: (*Intrînd, aude ultimele cuvinte*) Nu. Eu am scris.

MAREȘ: (*Jenat*) Soția mea...

POMPILIU: A, soția... Iertați-mă... E pitoresc scrisul... Vă amintește probabil de cabanele de pe Bucegi. Dacă ați fi pus și cîteva cetini... Brad proaspăt... O adevărată poezie...

MARIA: N-am fost pe Bucegi. E un obicei al nostru.

POMPILIU: (*Complzent*) Tradiția, frumos, sfînta tradiție! (*Iese*).

MAREȘ: (*Nervos*) Ce te-ai repezit ca o leoaică?

MARIA: Cînd nu știi să mă aperi, o fac singură.

MAREȘ: Ce să apăr? Lipsa de bun gust?

MARIA: Nu. Pe soția ta. Altădată scriam împreună. Acum numești asta lipsă de bun gust...

MAREȘ: Altădată, nu eram căpitanul aviator Mareș.

MARIA: A, ai fost avansat... (*Cu ironie*) Păcat că soțiile nu avansează odată cu soții lor...

MAREȘ: Ar trebui să se avanseze ele singure!

MARIA: Ce vrei să spui?

MAREȘ: Că ai rămas în urmă. Parcă ai fi venit din pădure, așa te-ai speriat de lumini, de covoare... E umilitor pentru un soț...

MARIA: De ce te-ai oprit?

MAREȘ: Trebuie să înțelegi și singură că soția unui căpitan nu arată așa... cum arăți tu! (*Cu regret*) Hai, hai, n-am vrut să te supăr! Am să-ți cumpăr o rochie frumoasă... De ce rîzi?

MARIA: O rochie m-ar schimba? Atît de puțin ceri unei soții? Ai dreptate, Victore. Eu am greșit. Dar nu acum, ci atunci cînd m-am retras de la cursul de bibliotecare. Atunci mi-ai spus: „Ai muncit destul, odihnește-te!“ Acum îmi spui: „Ai rămas în urmă!“ Și gîndești: „A fost nimerită ca soție a strungarului Mareș, dar nu și a căpitanului Mareș!“

MAREȘ: Cum îndrăznești?

MARIA: Te sperii de gîndurile tale? Crezi că mie mi-a fost ușor cînd m-a întrebat Frujină ce-am făcut cu studiile? Mi-e ușor cînd mă întîlnesc cu tovarășele din școală? Mi-e ușor cînd tu te rușinezi de mine? Să

- nu se rușineze și copilul meu cu mine... Mă voi reînscris la școală!.. Chiar anul acesta.
- MAREȘ: Așadar vrei să pleci! Fie, dar în casa asta nu te mai întorci! Știi prea bine, am fost un copil părăsit. N-am spus niciodată „mamă”. Vreau ca Răducu să spună și pentru mine: „mamă, mamă!”
- MARIA: Ai mai spus-o... Am dreptul să-mi hotărâsc și eu drumul. Și noi nu privim viața la fel...
- MAREȘ: Am nevoie de o mamă pentru copil și nu de o savantă...
- MARIA: De-o bucătăreasă, de-o femeie de serviciu...
- MAREȘ: Termină!
- MARIA: Ordoni? Nu ești la cazarmă! Școala o voi termina cu orice preț!
- MAREȘ: Stai, că n-au intrat zilele în sac... (*Imbunat*) Ți-am spus, nu e ușor să fii soția unui ofițer. (*Privind ceasul*) E foarte greu... Obligații...
- MARIA: Nu-ți face gânduri... Gretuțiile nu mă sperie...
- MAREȘ: Vezi, draga mea, ai venit atât de departe ca să facem revelionul împreună și eu chiar în noaptea asta sînt de serviciu pe unitate.
- MARIA: Nu-i nimic. Facem revelionul mâine. (*Se aude un plugușor. Maria se apropie de Mareș, își sprijină fruntea pe pieptul lui*) Ții minte cum spuneam: „Ce poate să ne doboare cînd sîntem împreună”? Nimic. Hai, du-te, să nu întîrzi... Du-te...
- MAREȘ: Ești atât de înțelegătoare și de bună. Nu plec pînă nu îmi vei spune ce culoare vrei să aibă rochia?
- MARIA: Nu știu... Mă voi gândi la noapte și mâine am să-ți spun.
- MAREȘ: Nu. Tu dormi, draga mea. Am toată noaptea să mă gîndesc eu, și îți voi aduce o rochie după gustul meu...
- MARIA: (*Ajutîndu-l să se îmbrace și conducîndu-l spre ușă*) Atunci va fi frumoasă. Foarte frumoasă. (*Il sărută*) Vrei să-ți aduc niște corăbioare făcute de mine?
- MAREȘ: Nu. Mîine vor fi și mai bune. (*O sărută*) Să te odihnești. Ți-ai un ordin adevărat. (*Iese*)
- MARIA: Dragule, drag. (*Așa o găsește Vanda care, elegant îmbrăcată, se îndreaptă spre ieșire*). Petrecere frumoasă.
- VANDA: (*Surprinsă, se oprește*) Cum?
- MARIA: Petrecere frumoasă. (*Admirîndu-i rochia*) Ce rochie frumoasă! Acum știu ce culoare îmi place: mov. Oare lui Victor o să-i placă?
- VANDA: (*Punîndu-și paltonul*) Singură?
- MARIA: Uneori. Soțul meu e de serviciu pe unitate.
- VANDA: De serviciu?... (*Se îndreaptă spre ușă. Apoi, cu remușcări*) Cum să rămîi singură...?.. Nu... Vom rămîne împreună...
- MARIA: De ce ?
- VANDA: (*Ezitînd*) Sînt unele lucruri pe care nu știi cum să le explici. Simplu. Fiindcă așa vreau...
- MARIA: Să rămîi cu mine? Nu. Ești atât de tînără, atât de frumoasă! Altfel trebuie să începi un an nou. Cu muzică, veselie, dans, confete, tinerețe... Și apoi, desigur, el te așteaptă...
- VANDA: (*Bănuitoare*) El?... Care el?
- MARIA: (*Zimbind*) N-ai vrea să-mi spui că într-o asemenea noapte nu te așteaptă nimeni?... Du-te, du-te, s-ar putea supăra pe mine. Și diu cauza mea n-aș vrea să sufere nimeni, niciodată, înțelegi?
- VANDA: Nu. Rămîn. Vom începe nu numai un an nou, ci mai mult, o prietenie... Să-mi spui Vanda.

MARIA: Și mie, Maria. (*Se aude sgomotul unui automobil și apoi soneria. Vanda deschide. Apare locotenent-colonelul Rîncu și maiorul Stancu.*)

MARIA: (*Cu bucurie nereținută*) Tovarășe comandant! Tovarășe Stancu! Nu mă așteptam, ce fericită sînt...

STANCU: Ne-a spus Frujină că ai sosit și am trecut cu automobilul să vă luăm. Repede!

MARIA: Iertați-mă. Să vă prezint pe prietena mea, Vanda. Tovarășul locotenent-colonel Rîncu, comandantul soțului meu. Tovarășul maior Stancu, locțiitorul politic și fostul maistru al meu și al lui Victor. Cînd se supără își schimbă glasul. (*Imitîndu-l*) „Mă fată, măi, nu te pripi, domol“...

STANCU: (*Calm, hotărît, blajin*) Nici pînă astăzi n-ai uitat. Despre dumneata, tovarășă Vanda, am auzit. Ești cea mai bună pianistă din cîte cunosc. Între noi fie vorba, ești prima pianistă pe care o cunosc...

RÎNCU: (*Energic, voinic, expansiv*) Te așteptam la Casa Ofițerilor. E cineva care nu-și găsește astîmpăr pînă nu te-o vedea... (*Vanda tresare*) Ce, nu vrei să crezi?

MARIA: I-am spus-o și eu... (*Vandei*) Mai zici ceva?

RÎNCU: (*Zimbînd*) Hai, hai, nu nega... Știi doar că te așteaptă Spirea ca un îndrăgostit. Și nu știi ce înseamnă cînd iubește un aviator? Viteză plus înălțime. Cerul e mai larg, mai senin, mai luminos, cu mai multe stele, mai... mai... na, că am uitat. Sînt mulți ani de atunci, nu-i așa, Stancule? Dar tu n-ai de unde să știi. Ești infanterist...

STANCU: Toți pornim ca infanteriști... Dar să ne grăbim, revelionul nu așteaptă.

RÎNCU: Atunci, echiparea!

MARIA: Dar cum să merg fără Victor?

RÎNCU: Na, na, na, mai mă bagi și la bucluc. Dar cine crezi că te ia fără Victor? Vrei să-mi aprind paie în cap? (*Vandei*) Nu știi ce geloși sînt aviatorii...

VANDA: (*Simțind situația*) Pe mine vă rog să mă iertați. Nu pot veni. O migrenă...

RÎNCU: Nu face nimic. Avem loc în mașină și pentru migrenă... O lăsăm pe drum...

VANDA: Altă dată, cu plăcere. Bună seara.

RÎNCU: Tinerețe, tinerețe... Vezi, Stancule, am îmbătrînit. (*Vandei*) Dar nu uita promisiunea.

VANDA: Vă rămîn datoare... Bună seara. (*Iese*)

MARIA: Cu regret, dar o să plecați singuri.

RÎNCU: Cum singuri? Dar voi?

MARIA: Mă mir că nu știți. Victor este de serviciu pe unitate.

RÎNCU: De serviciu? Asta-i bună. Vinzi pepeni grădinarului. Nu știam eu dacă-i de serviciu?...

MARIA: Cum?

RÎNCU: (*Încurcat, dîndu-și seama de gafă*) Adică... da, se poate... Nu ți-am spus eu, Stancule, că am îmbătrînit? S-a dus memoria.

MARIA: (*Ca să-și mascheze nervozitatea*) Am și uitat, am niște corăbioare... (*Iese*)

RÎNCU: Stancule, am făcut-o, nu?

STANCU: Nu înțeleg...

RÎNCU: Lasă că înțelegi mai bine decât mine. Știi că nu mă pricep decât la avioane, la motoare și la zbor. Inima e de resortul tău. În problemele familiale sînt un urs... un adevărat urs...

STANCU: Vreau să vă spun că problemele familiale sînt și ele legate de conduita pilotului, de zbor...

RÎNCU: Lasă, mi le spui la ora politică. Acum repară, te rog, această „pană“ de căsătorie... (*Observînd-o pe Maria care ține o tavă în mînă, ia o prăjitură*) Excelentă. (*Mai ia una*) E atît de bună că trebuie să-i schimbăm denumirea. În loc de corăbioare, să-i spunem aripioare. (*Căutînd o scăpare*) Tii... automobilul. Am uitat să-l opresc. Să pun lanțurile, e un alunecuș afară... Un alunecuș... (*Iese*)

STANCU: (*După o pauză*) Tu ai făcut corăbioarele?

MARIA: (*Hotărîtă*) Să lăsăm corăbioarele. Să nu fugim de adevăr, tovarășe Stancu. Îți amintești, cu ani în urmă, mi-ai pus o întrebare...

STANCU: E prea mult de atunci... Să nu ne mai amintim...

MARIA: Ba, să ne amintim. Ți-am răspuns că între noi doi nu poate fi iubire. Doar o prietenie...

STANCU: (*Cu greutate*) Să uităm ce-a fost.

MARIA: Poate odată voi dori să uit și eu această noapte. Dar ești dator să-mi răspunzi la fel, cinstit, deschis...

STANCU: Pentru mine e mult mai greu să-ți răspund... (*Se aude clopoțelul unei sănii îndepărtate*)

MARIA: (*Apropiindu-se de Stancu, privindu-l în ochi*) E de serviciu?

STANCU: Nu.

MARIA: Unde-i?

STANCU: Mai mult, nu știu nimic... (*Încearcă sunetul pianului. Apoi liniște apăsătoare. Observă pe Maria care își face bagajul*) Ce faci?

MARIA: Ceea ce trebuie să fac...

STANCU: Pleci?

MARIA: S-ar putea să rămîn?

STANCU: Așa ar fi procedat și o cucoană supărăcioasă, cu ani în urmă...

MARIA: Nu știu cum ar fi procedat o cucoană, dar știu ce voi face eu.

STANCU: Nu uita: tu ai în el și un prieten, nu numai un soț...

MARIA: Un prieten care minte... care nu mă lasă să-mi termin studiile...

STANCU: Ajută-l...

MARIA: În dragoste nu folosesc proptelele și lipiturile. N-am să-ți cer niciodată: „Tovarășe locțiitor politic, fii bun și lămurește-mi soțul să mă iubească“.

STANCU: Măi fată, măi, nu te pripi. Ia-o mai domol, poate nu-i vorba de dragoste.

MARIA: Poate. Dar se rușinează de mine. Vrea să mă știe doar la hucătărie... De ce taci? Cînd am venit nu știa cum să mă ascundă... De ce taci?

STANCU: Mă gîndesc la Victor.

MARIA: Și-ți spui în gînd: „Victor are dreptate!“

STANCU: Maria! Maria!

MARIA: Spune ce gîndești, tovarășe Stancu. Știu, am rămas în urmă. Din vina cui?

STANCU: A lui Victor.

MARIA: Și din vina mea, din vina ta...

STANCU: A mea?

MARIA: Da, tovarășe locțiitor politic. Nu te mai codi. M-ai ajutat vreodată? M-ai sprijinit?

STANCU: Maria! Înțelege, știi bine de ce te-am ocolit...

MARIA: Te-ai mulțumit să mă feliciți de 1 mai, la 7 noiembrie, sau să mă inviți, ca acum, la revelion... Acestea sînt roadele. Să le culegem.

STANCU: *(Copleșit)* Ce-mi rămîne de făcut?

MARIA: Un singur lucru: să mă conduci cu mașina la gară, să nu pierd trenul. *(Ia brăduleșul)* Să ne grăbim. *(De la ușă se întoarce și cu un gest nesigur șterge de pe oglindă „anului 1951”, rămîne doar „noroc bun”. Stancu privește împietrit. Maria îl ia de braț. Gest observat și de Rozalia prin ușă întredeschisă)* Hai, tovarășe Stancu, noi avem alt drum, astăzi... Hai!... *(ies)*

ROZALIA: Veniți aici! Elvira... Ce-am văzut?

POMPILIU: *(Alergînd în urma Elvirei și a lui Hercule)* Hei, mușchetari, ce s-a-ntîmplat?

ROZALIA: În casa noastră... Ptii, lupanar, nu casă... Unde ești, Mieluțule?

ELVIRA: Spune odată, maman.

ROZALIA: Mai bine orbeam. Să fi văzut cum îl strîngea în brațe... Ce poamă! Ce pramatie! Să fi făcut fetița mea una ca asta. .. Doamne iartă-mă...

ELVIRA: *(Rușinată)* Vai, maman. E păcat să vorbești așa.

ROZALIA: De-abia a venit, și gata: amantul, bagajul, mașina la scară.

ELVIRA: Și cum arăta jerpelitura! Cînd colo... un amant.

ROZALIA: Nu unul, ci doi... Celălalt aștepta în automobil... Tot regimentul... *(Către Hercule)* Și tu, mototolule, nu zici nimic?

HERCULE: *(Timorat, surprins)* Eu?... Da-a-a... ce să zic? Mi-e o foame!

ROZALIA: Cîrپă, otreapă, nu bărbat... Ce fel de responsabil de Aprozar ești tu? Și dacă ți-ar fi răpit-o pe Elviruța? Asta numai așa, că altfel o știi ce femeie e...

HERCULE: S-o răpească? Hm... Asta-i bună... Și de ce s-o răpească?

ROZALIA: Fugi, fugi, ceapă degerată. Fugi și pune masa, de asta ai fi și tu bun... Auzi, să ajungă femeile egale cu bărbații? Eu egală cu mototolul ăsta? Mor și nu mă las...

HERCULE: *(Lui Pompiliu)* Generale, mă ajuți să aducem masa? Unui fost PTT-ist...

POMPILIU: Aviația și PTT-ul colaborează ca totdeauna. *(Ies împreună)*.

ROZALIA: *(Cu invidie)* Ai văzut, Elviro? Doi bani nu dădeai pe ea. Mașină la scară, doi deodată... așa cap mai zic și eu. Crezi că ea îi întreține? Ea le dă miile? Ce-a ajuns fata mea... Ce fel de artistă vrei să ajungi tu?

ELVIRA: Termină, pentru Dumnezeu!

ROZALIA: Nici n-am început. Cînd eram ca tine, cinci învîrteam pe degete. Și ce mașini! Ești toată tată-tu. *(Observînd pe cei doi care se întorc cu masa)* Tu trebuie să-ți respecti soțul chiar dacă e mototol și nu știe măcar să aducă o masă. De aia nu l-au mai ținut nici la PTT. *(Lui Hercule)* Ce-ai făcut toată ziua? Te miști ca un melc reumatic...

HERCULE: Dar la serviciu, maman?

ROZALIA: La serviciu? Ești responsabil! Fac alții pentru tine. *(Observînd că Hercule aranjează niște stegulețe roșii pe masă)* Ce pavoazezi acolo? Dă-le jos...

POMPILIU: *(Sentențios)* Ba nu. Aceste stegulețe pot servi. E bine ca în timp de furtună să porți umbrelă. Să ai paratrăznet la casă...

HERCULE: De cînd îi spun, generale, că vrea să-mi rateze cariera de la Aprozar, să creadă cineva că nu sînt comunist!...

- ROZALIA: (*Lui Hercule*) Taci și vino să-ți pun mîncarele și șortul, că te-apucă anul nou tot neprimenit. Hai, pătrunjel uscat. (*Ies*).
- ELVIRA: (*Romantică*) Cum aș vrea să evadez de aici... departe, departe... Scena... Reflectoarele... Aplauzele... Ziarele...
- POMPILIU: (*Plictisit*) Te voi duce și mai departe... (*Înviorat*) Am uitat să te întreb: curcanul e tot umplut?
- ELVIRA: (*Pasionată*) Cum îți place ție, iubitul! (*Se repede și îl sărută. Așa îi surprinde Hercule care vine cu tava cu pahare. Rozalia, în urma lui, salvează situația*)
- ROZALIA: (*Către Hercule, sărutîndu-l*), Ei, a sosit și anul nou. Hai, săruțați-vă, că odată e revelionul în an. (*Lui Hercule*) Tu nu spui nimic, conopidă plouată?
- HERCULE: Eu... Da... (*Către Elvira și Pompiliu*) Păi, la mulți ani atunci și toate din plin.
- ELVIRA: (*Sărutîndu-l pe Pompiliu*) Bravo, ai fost superb, my darling.
- HERCULE: (*Privind ceasul*) Și totuși, domnule, mai este un sfert de oră pînă la douăsprezece.
- ROZALIA: Totdeauna ești în urmă.
- HERCULE: (*Privind ceasul*) Un Omega mi-a dat pe el și eu, ioc. Îmi pare rău că n-am făcut schimb...
- POMPILIU: (*Cu paharul în mînă*) Zburători, vine un an mare, anul mult așteptat. Anul marilor împliniri!
- ROZALIA: Să te-audă dumnezeu, dar asta o spui din '46...
- POMPILIU: (*Grav, solemn*) Acum v-o spun pentru ultima dată. Dragă Elviro, poate la anul pe vremea aceasta vei primi aplauzele străinătății. Vanda va fi o pianistă renumită. Totu-i să-l atragem pe Mareș.
- ROZALIA: Acum, cînd soția l-a părăsit... Dacă-l vom căsători cu Vanda înseamnă o bătălie cîștigată!
- HERCULE: (*Înfricoșat*) Mai încet, să nu se audă. (*Trage grăbit storul*).
- ELVIRA: Dar Vanda? Vanda ezită.
- POMPILIU: Chemăți-o!
- ROZALIA: Mironosița asta ne strică tot cheful. (*Se îndreaptă spre camera Vandei*) Suflețel. (*E liniște. Se aude o pendulă bătînd de douăsprezece ori*).
- HERCULE: (*Fericit, privindu-și ceasul*) Ei, cine a avut dreptate, domnule? E la fix... Nu l-aș da pe o mie de Omega... Tii, ce mă bucur!
- ELVIRA: Ai avut și tu odată dreptate. (*Stingînd lumina*) Să ne sărutăm din nou, atunci.
- ROZALIA: Aprindeți lumina! (*La ușă*) Văndulica! Suflețel!
- VANDA: (*Apare în ușă cînd se aprinde lumina*) Ce-aveți cu mine?
- POMPILIU: (*Cu paharul în mînă*) Bem pentru fericirea ta. Pentru viitorul tău, la care mă gîndesc...
- VANDA: (*Apropiindu-se de Pompiliu*) Ce vrei?
- POMPILIU: (*Vorbesc cu glasul scăzut, în timp ce familia Caraiman își continuă masa*) Pentru ce nu te-ai dus? L-ai lăsat pe Mareș să aștepte...
- VANDA: N-am putut... Uneori...
- POMPILIU: Fără sentimentalisme. Trebuie să ajungem cît mai repede la Paris.
- VANDA: Nu el m-a oprit, ci soția sa... M-a înduioșat...
- POMPILIU: Duiosie? Acest cuvînt să-l uiți pentru totdeauna.

ELVIRA: (*Apropiindu-se*) N-ai dreptul să-ți îngropi talentul aici... Răspundem toți pentru el...

VANDA: (*Pierdută*) Lasă-mă! Nu pot să mă descurc... Am să fug...

ROZALIA: Și cui îl lași pe Victoraș?... Acum, când l-a părăsit soția?

VANDA: (*Uluită*) Maria? Nu. Nu se poate... Nu cred.

ROZALIA: Și ce bine a putut. Nu un amant, ci doi deodată...

POMPILIU: (*Rozaliei*) Lasă-ne, maman. (*După ce Rozalia se retrage la masă*) Pentru cine te-ai înduioșat? Poftim unde te-au adus visurile, poeziile, fleacurile... Acum ai cale liberă... Fără ezitare... (*Printre dinți*) Auzi? Cu tine vorbesc... De ce șovăi? Îl vei ajuta și pe Mareș să se realizeze ca pilot... Nu uita contractul pe care l-ai semnat... Bani pe care i-ai primit...

VANDA: (*Intimidată*) Voi face tot ce va fi cu putință!

POMPILIU: (*Auzind soneria deschide. În prag apare Mareș*) Ei, zburătorule? (*Mareș e tulburat, frământat. Se repede la telefon. Ezită. În cele din urmă ridică receptorul*)

MAREȘ: Allo, gara? Ce tren am spre București? Cum, pînă dimineața nici unul? Cum? La ora 7... (*Închide telefonul*)

VANDA: (*Apropiindu-se cu emoție, îi strînge mîna*) Iartă-mă că n-am venit...

ROZALIA: Ptii, bată-vă norocul, că bine vă potriviți! (*Elvirei*) Porumbei, nu alta... (*Lui Mareș*) Ce-a fost a fost, bine-i c-ai scăpat... Era o aia...

ELVIRA: Virtutea e un lucru rar... mai ales astăzi...

HERCULE: (*Mestecînd*) Ce-i drept, e drept.

MAREȘ: (*Se dezbracă cu gesturi mecanice*) Dați-mi un pahar.

POMPILIU: (*Intinzîndu-i un pahar*) Se întîmplă... N-are nici un rost să pleci... E dialectic să-ți schimbi avionul cînd ești învățat să zbori la o înălțime de 5.000 de metri și vechiul avion nu urcă decît la 2.000. Legea progresului. Cînd urci, unele greutăți e recomandabil să le azvîrli... Este?

MAREȘ: Să lăsăm asta... (*Își umple un nou pahar*)

POMPILIU: (*Cu paharul într-o mîna și cu un steguleț în cealaltă*) Fii bine venit în această familie onestă, ospitalieră, demnă, cu vechi tradiții democratice. Să închinăm primul pahar pentru talentele noastre: pentru un aviator excelent, pentru o pianistă care va deveni celebră și pentru o artistă care se va realiza! Mult succes tuturor! (*Primul bea Mareș, apoi, cu mers împleticit se apropie și cu palma șterge ușor ultimele cuvinte scrise de Maria: „noroc bun“*).

C o r t i n a

ACTUL II

TABLOUL II

Peste cîteva luni. O luminoasă noapte de iunie. Pe aerodrom, în stația de conducere a zborului. O stație simplă: un acoperiș format din foi de cort. O masă de lucru, scaune, bănci, un aparat de radio cu ajutorul căruia comandantul ține legătura cu piloții în timpul zborului. De la punctul de zbor din apropiere, se aude din cînd în cînd sgomotul aparatelor. Zbor de noapte. Fișile luminoase ale reflectoarelor vor străbate, din timp în timp, cerul. Vor cădea și pe fețele piloților. În depărtare se vor zări rachete luminoase de diferite culori. De undeva se aude

îndepărtat un acordeon. Un telefon de campanie. Stația e luminată de un bec cu lumină albăstruie).

SPIREA: (*Aranjându-și ținuta de zbor*) Tovarășă Sanda.

SANDA: (*Fără să fie văzută*) Li-i sete vulturilor?... Vin... (*Apare peste câteva clipe. O fată de optsprezece ani, sveltă, sportivă, aduce un cărucior cu prăjituri, sirop, sticle cu suc de fructe*) Salut escadrila vulturilor.

SPIREA: Voiam să-ți spun că voi zbura numai pentru tine. Să mă privești, auzi?

SANDA: Altceva nu mai dorești? (*Vrea să plece*)

SPIREA: Nu pleca. Un suc...

SANDA: De smeură, sau de cireșe?

SPIREA: Dă-mi de care vrei: de zambile, de ghiocei sau de lalele... (*Bea cu lăcomie*) E a opta sticlă pe ziua de azi. Dacă ai fi lângă mine când zbor, știi ce ți-aș spune?

SANDA: Că te prăpădești după suc...

SPIREA: Nu. Ți-aș spune că te iubesc. Dar pe pământ nu pot. N-am curajul... Uite ce ți-am compus... (*Scoate din buzunar o hîrtie și citește*)

„Vanda mea de unde vii
Înima de cînd mi-o știi...”

SANDA: Cum Vanda, cînd mie îmi spune Sanda?

SPIREA: (*Încurcat*) La mașina de scris... O greșeală. În loc de S a ieșit V...

FRUJINĂ: (*Intrînd echipat de zbor*) Sanda, pariez că ți-a citit și ție poezia scrisă pentru Vanda.

SANDA: Vanda?... (*Privind cu înțeles spre Spirea*) Așa, mașina de scris... (*Vrea să plece*)

SPIREA: (*Reținînd-o*) Încă un suc.

SANDA: De lăcrămioare, sau de „nu mă uita”? E a noua sticlă...

FRUJINĂ: (*Făcînd cu ochiul Sandei*) Prea mult suc mărește tensiunea.

SPIREA: (*Supărat*) Cui mai folosește tensiunea mea?... (*Lui Frujină*) Prinde-mi-o pe bluză. (*Îi întinde un trifoi cu patru foi lucrat în metal*).

FRUJINĂ: (*Mirosind*) Ptii, strașnic parfum. (*În șoptă*) De la Sanda?

SPIREA: Aș!... O amuletă. Mi-aduce noroc la zbor.

FRUJINĂ: Noroc? (*Rizînd*) Un trifoi cu patru foi? O să te roadă caprele cu el... (*Sandei*) Nu pleca. Primește un dar din partea poetului nostru... (*Îi dă amuleta*) Peste o sută de ani să-l predați Academiei...

SANDA: Un trifoi cu patru foi? Îl păstrez... Mi-aduce noroc. Mai ales duminică la meci...

FRUJINA: Ce?

SANDA: Voi fi cea mai bună jucătoare de pe teren... Unu la zero pentru Sanda. (*Vrea să plece dar o prinde Gall.*)

GALL: Stai. Ai învățat cîntecul escadrilei noastre?

SANDA: Nu pot să învăț cîntecele fiecărei escadrile...

FRUJINĂ: Noi sîntem o escadrilă oarecare?

SPIREA: Sau cea mai bună escadrilă?

SANDA: Nu. Cea mai încrezută escadrilă. Știi cum vă spun ceilalți? „Escadrila păunilor”.

FRUJINĂ: Cum? Noi păuni? Bine!... (*Sandei*) Nu vei pleca pînă nu înveți cîntecul. Adunarea. (*Piloții o înconjoară*).

SPIREA: Acum e 1—1... Să începem cîntecul.

FRUJINĂ: 1... 2... 3... Decolarea. (*Cîntecul escadrilei începe tumultuos. Sanda nu poate scăpa de cercul piloților. Așa-i găsește Mareș.*)

SPIREA: Comandantul!

SANDA: (*Scapă din încercuire*) 2—1 pentru Sanda.

FRUJINĂ: (*Raportînd*) Tovarășe căpitan, escadrila „Vulturi 101” este gata de zbor. Raportează locotenentul major Frujină Ioan.

MAREȘ: Pe viitor să nu confundați stația de zbor cu o sală de concerte. (*Sandei*) Nu beau nimic.

SANDA: (*Cu timiditate*) Eu... aș dori... un sfat...

MAREȘ: Sfaturi nu dau în orele de program. Ce vrei?

SANDA: Nu știu dacă mai vreau... Mă gîndeam să mă fac aviatoare...

MAREȘ: De mîine zbori dumneata și eu voi servi suc...

SANDA: (*Contrariată*) Cum?... Vă mulțumesc. (*Iese aproape fugind*).

MAREȘ: Greu cu femeile. Toate se vor aviatoare, savante... Da, da, Frujină, de mîine o să-ți alăptezi singur copilul...

FRUJINĂ: Soția mea e doctoriță și pînă acum nu mi-am alăptat copilul.

MAREȘ: (*Repezit*) Te privește personal. (*Desface harta*) Comandantul va conduce zborul de astăzi. Faptul că sîntem cea mai bună escadrilă supără pe mulți... Așa-i?

SPIREA: Vom dovedi-o.

GALL: Vom zbura ca niciodată.

FRUJINĂ: A început să se spună despre noi că am fi înfumurați. Ne numesc „Păunii 101”.

MAREȘ: (*Neplăcut surprins*) Păuni... Îți răspund cu un exemplu tot din lumea păsărilor. De la un timp vorbești cam multisor, Frujină. Nu uita, pasărea care vorbește cel mai mult, sboară și cel mai prost... Da, da, e papagalul...

• SURU: (*Cu mustața scurtă, vine lălăind același cîntec; se oprește la vederea lui Mareș și raportează*) Tovarășe căpitan, avioanele sînt gata de zbor.

MAREȘ: (*Tăios*) Și dumneata, judecînd după cîntec, gata de joc...

SURU: (*Nesezisînd ironia*) Taman așa. Ce bine ați spus! (*Ștergîndu-se de ulei*) Totdeauna cînd aud că motoarele avioanelor bat ca niște inimi, zău că-mi vine să joc...

MAREȘ: Să te mutăm la Ansamblul Armatei... la balet...

SURU: Cînd aud avioanele zburînd uit și de casă, de babă și de tot... Îmi pare că am patru inimi și le ascult pe toate colo sus... Tic-tac, vîj-vîj... Să nu-i credeți pe cei care spun că mecanicii rămîn pe pămînt cu hangarele. Nu, ei sînt lîngă fiecare pilot, lîngă fiecare motor... Și pînă nu văd pasărelele pe pămînt nu-s bun de nimic, nici de o țuică măcar...

MAREȘ: (*Observînd o carte în salopetă*) Ce citești?

SURU: (*Șugubăț*) V-am spus: n-o mai fi nici un bătrîn în escadrila noastră...

MAREȘ: (*Observînd pe Rîncu și pe Stancu*) Drepti. Tovarășe locotenent colonel, escadrila „Vulturi 101” este gata să-și îndeplinească misiunea. Raportează comandantul escadrilei, căpitanul Mareș Victor.

RÎNCU: Se va executa exercițiul numărul 104. Tovarășe căpitan, împarte sectoarele de lucru.

MAREȘ: Locotenentul major Frujină, Sector I, locotenentul Spirea, II, locotenentul Gall, III...

RÎNCU: Dumneata, căpitane Mareș, lucrezi la verticala aerodromului. Deasupra noastră!

MAREȘ: Am înțeles. (*Iese împreună cu toată escadrila*)

- RINCU: (*Oprindu-l pe Suru*) Verifică radioul. Ptii, ptii, dar ce observ, și-a zburat vrăbiuța de sub nas...
- SURU: (*Verificînd aparatul*) Mi-am luat angajamentul să întinereș. Într-o escadrilă ca a noastră, un moșneag nu-i „reglementar“...
- STANCU: (*Privind după piloții plecați*) Cînd îi văd cum se îndreaptă spre zbor, mă simt ca o cloșcă sărmană, care crește pui de rață. Cînd puii se avîntă în larg, cotcodăcește părăsită pe mal...
- RINCU: (*Rizînd*) Ca o cloșcă, hai?... Va veni și aprobarea și va zburas lîngă pui, sus...
- STANCU: Pînă atunci îl întrec pe Suru în mustață... Ce zici, Surule?
- SURU: Eu totdeauna zbor lîngă puișori... (*Se aude pornind un motor*) N-auziți, mi-a pornit inima. (*Ascultînd, cu mîndrie*) Și ce inimă? 'Ceasornic. Și ce ceasornic? Aur.
- STANCU: Am impresia că în escadrila voastră nimeni nu suferă de prea multă modestie...
- SURU: Ferească dumnezeu! Veți vedea, azi zbor...
- MAREȘ: (*Prin radio*) „Pajura 56“... Aici „Vulturi 101“... Permiteți decolarea... Permiteți decolarea...
- RINCU: (*În aparat*) „Vultur 101“... Aici „Pajura 56“... Permit decolarea... (*Se aude primul avion înălțîndu-se de la pămînt*)
- SURU: (*Privind cu admirație*) Asta nu-i avion. E rîndunică. Și ce rîndunică... Așa, Surule, te-ai înălțat ca pentru fotograf...
- FRUJINĂ: (*Prin radio*) „Pajura 56“... Aici e „Vultur 102“... Permiteți decolarea...
- RINCU: (*Prin radio*) „Vultur 102“... Aici „Pajura 56“... Permit decolarea... „Vultur 103“ decolează... „Vultur 104“ decolează... (*se aud pe rînd avioanele înălțîndu-se de la pămînt, luminițe colorate care se pier a zare*).
- SURU: (*Admirativ*) Toate inimile în plină turație!
- RINCU: (*Prin radio*)... Luați înălțime... Intrați în sectoare.
- MAREȘ: (*Prin radio*) Sînt „Vultur 101“ ajuns în sector. Permiteți să încep lucrul...
- RINCU: (*Prin radio*) „Sînt „Pajura 56“ către „Vultur 101“, „102“, „103“, „104“. Permit începerea lucrului în zonă... (*Se aud motoarele în aer*).
- SURU: Îmi tai mustața dacă mai zboară vreo escadrilă ca noi. Și porumbii ar putea învăța...
- RINCU: (*Urmărind și prin radio*) „Vultur 101“... păstrează locul în zonă... Nu ieși din zonă... Păstrează înălțimea... Nu coborî... nu coborî...
- SURU: (*Privind cu atenție*) Tovarășul căpitan coboară... zburdă ca un armăsar nărăvaș, care nu prea stă la ham... Nu-i place zăbala.
- STANCU: Știi cum se numește „armăsarul nărăvaș“? Vedetă. Și alte denumiri străine de zburătorii noștri...
- RINCU: (*Privind cu enervare*) Poftim, zbor rasmuth.
- SURU: Hangarul... Să nu lovească hangarul...
- RINCU: (*La aparat*) „Vultur 101“... Aici „Pajura 56“... Ce înseamnă asta? Cabrează. Cabrează... Neobrăzare... Cabrează... Îți arăt eu ție... (*aparte, glas duios, părintesc*) Să nu i se întîmple ceva băiatului. (*Din nou la aparat, aspru*) La înălțime... Intră în zonă... Cine te-a învățat asta? (*Nervos*) „Vultur 101“... „Vultur 101“... Aici „Pajura 56“... Aterizați imediat... Opriți exercițiul... Aterizați imediat... (*Lui Suru*)... Cît voi fi comandant, căpitanul vostru nu se mai urcă în avion...
- STANCU: De neînchipuit... Merită o critică...

- RINCU: Critică? Nici o critică. Voi cere telegrafic radierea de la zbor. N-am nevoie de vedete, în regimentul meu... (*Avioanele se aud zburînd din ce în ce mai aproape*).
- VOCEA LUI MAREȘ: (*La aparat*) „Pajura 56“... „Pajura 56“... Aici „Vultur 101“... „Vultur 101“... Permiteți intrare în tur de pistă pentru aterizare...
- RINCU: (*Prin radio*) „Pajura 56“... Aici „Pajura 56“... „Vultur 101“... „Vultur 101“... Permit aterizarea... (*Lui Stancu*) De cînd a plecat Maria a ajuns de nerecunoscut... Întîrzie la zbor, e înfumurat peste măsură... Și astăzi...
- STANCU: Parcă spuneți că familia, problema familiei este un fapt particular, o chestie personală... N-are nici o legătură cu activitatea pilotului... cu zborul...
- RINCU: Susții că din cauza acestei rupturi familiale a ajuns la un asemenea zbor?
- STANCU: Se condiționează reciproc...
- MAREȘ: (*Prin radio*) „Pajura 56“... aici „Vultur 102“... Permiteți aterizarea...
- RINCU: (*La aparat*) Aici „Pajura 56“... „Vultur 102“... Permit aterizarea... (*Avioanele se vor auzi aterizînd în clipele următoare*).
- SURU: (*Grăbit*) Tovarășe colonel, permiteți să primesc avioanele... Să le văd cum au ajuns la pămînt...
- RINCU: Da, Surule. Piloții să se prezinte imediat la stație.
- SURU: (*Salutînd*) Să trăiți, tovarășe colonel. (*Iese*).
- RINCU: Cum îți explici totuși, comportarea lui Mareș?
- STANCU: E o boală care se întîlnește la unii din noi — ridicăți în muncă... Înălțimea la care ai ajuns, te orbește. La un moment dat, uști pe cei care te-au ridicat. Ai impresia că numai datorită meritelor proprii... Te pierzi într-o admirație... Te stăpînește un fel de miraj...
- RINCU: (*Zărîndu-i*) Am să-l trezesc din acest miraj.
- STANCU: (*Prevenitor*) E o boală grea, care se vindecă cu mult tact.
- MAREȘ: (*Prezentîndu-se cu întreaga formație*) Tovarășe colonel, am aterizat la ordinul dumneavoastră...
- RINCU: Rămîne numai comandantul escadrilei. (*Ceilalți piloți salută și ies*) la loc. (*Mareș se așează*) Cine te-a învățat să zbori?
- MAREȘ: Dumneavoastră.
- RINCU: Eu? Nu cred...
- MAREȘ: Mi-ați fost instructor...
- RINCU: Cînd te-am învățat să tai cu avionul firul ierbii? Să părăsești zona? Să calci disciplina de zbor? Cînd?
- MAREȘ: Știu să stăpînesc avionul.
- RINCU: Știi să te angajezi în figuri de zbor inutile, nepermise, ca un vechi as. Pentru ce?
- MAREȘ: E o inițiativă, o manifestare a personalității.
- RINCU: Ce vrei să spui?
- MAREȘ: Că nu pot fi îngropate, stăvilite.
- RINCU: Inițiativă? Personalitate?... Aceste ieșiri descreeierate, aceste sboruri demente, le numești „inițiativă“ și „personalitate“?
- MAREȘ: Trebuie să se facă o deosebire între un pilot care de-abia învață să țină mașna și...
- RINCU: (*Luîndu-i vorba*) ...căpitanul Mareș, vedeta. (*Pauză*) Nu te gîndești cine a făcut avionul pe care vrei să-l sfarmi cu acrobații descreeierate...

MAREȘ: Eu cred...

RINCU: (*Aspru*) Știi ce crezi. Pentru călcarea disciplinei de zbor ești oprit o lună de la zbor. Noi nu vrem să facem din aviatorii noștri ași adevărați? Nu stimulăm oare curajul, inițiativa? Ceea ce ai executat, însă, e o nebulie curată...

MAREȘ: Tovarășe locotenent colonel, să nu zbor o lună?

RINCU: Da. O lună. Să ai timp să meditezi ce înseamnă inițiativă creatoare, curaj și ce înseamnă descreierare, risc, spirit de aventură, huliganism, mercenarism... Să-mi aduci carnetul de zbor.

MAREȘ: Îl aduc. (*Salută și pleacă*).

STANCU: Tovarășe colonel, ați fost prea aspru, l-ați numit aventurier, huligan... Mareș este totuși un...

RINCU: Știi cât îl iubesc și îl apreciez pe Mareș. A fost cel mai bun elev al meu. Mândria unității. Mândria mea. Poate de aceea, nu m-am putut stăpîni... Da, asta-i...

MAREȘ: (*Intrînd, întinde carnetul*) Poftiți, tovarășe colonel...

RINCU: (*Luîndu-și cascheta*) Zborul va continua la ordinul meu. (*Aparte lui Stancu*) Scoate-i mirajul din cap, că nu mai vede avionul. (*Iese*).

STANCU: Ai văzut ce-ai făcut? L-ai supărat pe comandant, l-ai făcut să-ți spună cuvinte tari...

MAREȘ: „Spirit de aventură“... „Huliganism“. Și dumneavoastră știți că viața mea e zborul... Respirația...

STANCU: Cu atît mai mult. Cum îți explici cele întîmplute?

MAREȘ: Explicația o știți și dumneavoastră.

STANCU: Care explicație?

MAREȘ: Cînd cineva ajunge să zboare mai bine decît comandantul său, e normal să fie oprit de la zbor.

STANCU: Ce-ai spus? Pînă aici ai ajuns?

MAREȘ: Mă iertați, dumneavoastră, nu zburati și... ca un... ca un...

STANCU: (*Luîndu-i vorba*) Ca un pifan.. Hai, nu te opri, spune. Eu ca un pifan, ca un infanterist, nu pot înțelege...

MAREȘ: Am vrut să spun că nu-i tot una să judeci de pe un scaun obișnuit sau din carlinga avionului. Noi, piloții, sîntem oameni care gîndim aparte...

STANCU: Aparte? Căpitane Mareș, ai uitat cine ți-a dat aripile ca să poți zbura? Pentru cine zbori?

MAREȘ: Aripile au crescut din dragostea, din pasiunea mea pentru zbor. Și nimeni nu mi le va tăia...

STANCU: Stai jos... Să uităm că sînt șef. Să vorbim ca atunci cînd mîncam împreună o pîine amară...

MAREȘ: (*Așezîndu-se*) Tovarășe Stancu, nu uita, e o distanță de la ucenicul Mareș la căpitanul aviator Mareș.

STANCU: Păi, măi băiete, măi, domol, nu te pripici, tocmai aici e buba. Ești ca puiul de vrabie care urcă pentru prima oară. Uneori, din cauza înălțimii ametește, și dacă se prăbușește e gata să-l înhațe uliul sau pisica.

MAREȘ: Am ajuns cu lupta de clasă și în cer! Nu uita, tovarășe Stancu, nu s-a născut încă uliul care să mă înhațe...

STANCU: Încearcă să deschizi ochii. Te-au orbit înălțimile. Trezește-te. Te rupi de noi... Te rupi de familie...

MAREȘ: Nu-i drept. Maria m-a părăsit...

STANCU: Din contra. Ea încearcă să se apropie. Studiază. (*Scoate din port-*

hart o scrisoare și un ziar) În ziar vei găsi un articol scris de ea. Pentru început, destul de bun. Iar în scrisoare întrebă de tine...

MAREȘ: (*Ironie*) Curios, adresa mea a uitat-o.

STANCU: Ți-a scris trei scrisori.

MAREȘ: Probabil că nu le-a pus la cutie...

STANCU: N-ai dreptul să o învinuiești.

MAREȘ: Ca întotdeauna, vinovatul sînt eu...

STANCU: Nu umbra cu șoalda. Tu, măi băiete, măi, ai ajuns vultur și te-ai rușinat să mai zbori lîngă o sărmană vrăbiuță!

MAREȘ: De aceea a plecat? Fiindcă am ajuns eu vultur?

STANCU: Nu. Ca să învețe să se înalțe și ea, să zboare ca tine, să fiți alături. Înțelegi? Să devină vulturică.

MAREȘ: (*Insinuant*) Și vulturica s-a lăsat foarte călduros condusă la gară...

STANCU: (*Surprins*) Ce vrei să spui?

MAREȘ: Că la părăsirea căminului nostru, Maria a mai fost îndemnată de cineva. Cineva care o iubea încă din fabrică. Cineva care a profitat de o rătăcire a mea și a trimis-o să devină bibliotecară... (*arătînd ziarul*) Ziaristă... Să dăm cărțile pe față. Dumneata ești ăla, tovarășe Stancu.

STANCU (*Calm*) Da. E adevărat. E adevărat, dar numai în parte ceea ce spui. E adevărat c-am iubit-o... Poate o mai iubesc. Dar regret un lucru: că n-am fost eu inspiratorul drumului pe care și-l-a ales. Iar în privința „căldurii de la despărțire“, nu pot decît să zîmbesc. Măi băiete, măi, n-am barosul lîngă mine, că ți-aș arăta eu... Atîta încredere ai în tovarășul tău?

MAREȘ: (*Dezarmat*) Mi-au spus-o gazdele...

STANCU: Învață-te să cunoști oamenii.

MAREȘ: O familie de oameni cumsecade, mă apreciază, mă iubesc, mă înțeleg...

STANCU: Fiindcă iubești pe toată lumea îți închipui că și tu ești iubit de toți. Și înțeles de toți. Gîndește-te. (*Întinzîndu-i ziarul*) Cel puțin citește-l. Lunea aceasta, Maria va absolvi școala și...

MAREȘ: (*Punînd ziarul pe masă*) Nu mă interesează. Nu-i cer decît copilul.

STANCU: (*Zimbînd*) Atît de puțin îi ceri. Îți închipui că-i atît de puțin un copil? (*Luîndu-și cascheta*) Căpitane Mareș, mai gîndește-te! Voi vorbi și cu Maria. Adună escadrila și predă comanda.

MAREȘ: (*Devenind disciplinat*) Am înțeles, tovarășe maior. Să trăiți.

STANCU: (*Întorcîndu-se după cîțiva pași*) Și nu uita: Maria. (*Iese*).

MAREȘ: (*La telefon*) Dă-mi legătura cu orașul... Dă-mi 5402... Allo, casa Caraiman?... Vanda, chiar tu? Nu, sînt supărat... Vreau să mergem împreună. Bine. Atunci, la patru... Nu, sînt vesel, uite, rîd. (*Rîde forțat*) La revedere. (*Închide telefonul odată cu intrarea lui Suru, care a auzit rîsul lui Mareș*) Ce-i, Surule?

SURU: Rîdeți, tovarășe căpitan, așa, ca un soare cu dinți.

MAREȘ: Cum stăm cu avioanele?

SURU: Acum avioanele se odihnesc... Numai piloții n-au liniște... Sbîrr, sbîrr încoace și-ncolo...

MAREȘ: (*Cu interes*) Moș Surule, îmi ești ca un tată. Spune-mi, cum am zburat azi?

SURU: De v-aș fi tată, ași fi început cu o urecheală zdravănă. Ați zburat taman ca domnișorii-n treizeci. După ce trăgeau toată noaptea la măsă, se urcau în avioane... Ziceau că te trezește mai dihai decît ciorba de potroace. Cîte unul nu se mai trezea de loc... Era cules

cu avion cu tot în pătură... Și atuncea escadrila avea un erou mai mult... Și era păcat de avion. (*În tot timpul convorbirii, aranjează un buchet de flori*)

MAREȘ: Nu ți-a plăcut zborul meu?

SURU: Cum să-mi placă, când un asemenea zbor mi-a ucis băiatul? Era adjutant în aviație. Zbura alături de un as renumit. Când i-au atacat fasciștii, asul a început un zbor ca al dumneavoastră, și pe aici ți-e drumul... (*Pauză*) Băiatul meu a rămas pentru totdeauna în Tatra...

MAREȘ: Și „asul“?

SURU: Știți ce înseamnă să-ți cadă singurul zburător din familie? (*cu duioșie*) M-aș gândi... Dar mai bine să nu vă mai spun.

MAREȘ: (*Îmbunat*) Hai, îndrăznește...

SURU: M-aș gândi să vă rog să vorbiți cu Sanda.. Dacă i-o plăcea, s-o îndemnați să se facă aviatoare...

MAREȘ: (*Jenat*) De ce tocmai eu?

SURU: Fiindcă vă respectă mult. Are mare încredere în dumneavoastră.. Când zburați, e cu ochii pe cer!

MAREȘ: (*Încurcat*) Bine. Vom vedea noi. Dar ce faci cu florile?

SURU: (*Șugubăț*) Sînt pentru baba mea... Împlinește cincizeci și maiștie dracu' cîți de ani. Dar în fiecare an, de ziua ei, i-am adus cîte un buchetel... E frumos?

MAREȘ: Nici nu se putea mai frumos.

SURU: Dar, nu vă supărați, când are ziua de naștere nevasta dumneavoastră, că niciodată nu i-ați dus flori?

MAREȘ: Da, da... S-a născut în... s-a născut în ianuarie și atunci nu-s flori. (*Observînd că s-au adunat și ceilalți piloți*) Tovarăși... tovarăși de zbor... (*Cu emoție și sinceritate*) Predau comanda escadrilei locotenentului major Frujină Ioan!

FRUJINĂ: Preiau comanda escadrilei „Vulturi 101“.

MAREȘ: Timp de o lună nu voi zbura... Dar... (*cu greutate*) Tovarăși, voi fi lîngă fiecare zburător. Da, mos Surule, și lîngă dumneata. Și... (*Copleșit*) Puteți pleca... (*Ofițerii se retrag*) Să nu uitați: zburați la fel de bine. Nu uitați, sîntem escadrila „Vulturi 101“. (*După plecarea ofițerilor, întinde mîna încet, încet, spre ziarul dat de Stancu*)

— C o r t i n a —

T A B L O U L I I I

Holul din primul act. La ridicarea cortinei, Rozalia, Hercule, Elvira și Pompiliu joacă remy.

ROZALIA: (*Lui Hercule*) Tii, dar uscată mîna mai ai! Opiatră nu mi ai dat ca lumea... Hai să schimbăm locurile...

HERCULE: Le-am schimbat pentru a patra oară.

ROZALIA: Parcă ți-e gîndul la remi?

HERCULE: Miine avem verificarea magazinului și...

ROZALIA: Și tu stai la remi. O să înfunzi ocna... Șterge-o.

ELVIRA: Să terminăm partida, maman!

ROZALIA: O terminăm și fără el! (*Lui Hercule*) Mai ești aici? Nu uita roșiile pentru bulion...

HERCULE: (*De lîngă ușă*) Roșiile? Dar verificarea... verificarea....

ROZALIA: Frumos! Ce-ți pasă, mă rog? Tu ai să stai la ocnă, și noi, biete, acasă fără bulion... Halal soț! (*După plecarea lui Hercule*) Uite, așa ne mîncă toată ziua...

POMPILIU: Culoare!

ROZALIA: Cum? Nemaipomenit! (*Elvirei*) Dar mai gîndește-te și la joc, pentru dumnezeu... (*amestecă îndelung pietrele*) Ori ai și început să te vezi în străinătate!

ELVIRA: Mareș, fără copil nu va pleca...

POMPILIU: Ne privește pe noi! (*Se aude o mașină oprind*)

ROZALIA: De-ar avea și-o duzină de copii! (*Se aude soneria*) Balamuc, nu casă (*Merge și deschide ușa*) Poftiți! A! Ce surpriză!...

STANCU: (*Insoțit de Maria și Răducu*) Căutam pe căpitanul Mareș.

ROZALIA: Poftiți! Trebuie să sosească din clipă în clipă! (*Mîngîindu-l pe Răducu*) Tii, ce drăguț! Bine ați făcut că i-ați adus copilașul... Strașnic ce-i seamănă. Leit taică-su!

ELVIRA: De ce stați în ușă? Luați loc... Noi am terminat partida... (*Se retrage cu Pompiliu și Rozalia*) Poate doriți un șerbet?

MARIA: Nu. Mulțumim! (*Rămasă numai cu Stancu, privind în jur*) Nimic nu s-a schimbat... La fel ca în noaptea revelionului...

STANCU: Numai oamenii s-au schimbat, Maria. Da, oamenii. Tu ești cu totul o altă Marie. Te întorci cu o diplomă de bibliotecară, cu un carnet de corespondent de presă...

MARIA: Fără dumneata nu m-aș fi întors niciodată în această casă. Mi-am călcat pe inimă și...

STANCU: Era de datoria ta să te întorci. Mai ales după felul în care ai plecat...

RĂDUCU: Mamă, aici e casa noastră?

MARIA: A tatii, Răducule.

RĂDUCU: Adică a noastră... Pot să mă joc... Nu?

STANCU: (*Scoțînd din buzunar un planor mic de metal*) Na, am uitat să-ți-l dau... Ți place, tovarășe Răducu?

RĂDUCU: De la tata?

STANCU: (*După o pauză*) Mai întrebă?... Sigur, de la tata...

RĂDUCU: (*Mariiei*) Pot să merg afară să mă joc?

MARIA: Mergi și te joacă! Dar numai în curte. (*După plecarea copilului*) Nu-mi vine să cred că m-am reîntors... E atît de lung drumul pe care l-am făcut azi...

STANCU: Dacă-l măsoari cu mîndria e foarte lung. Cu inima, dacă-l măsoari, e mai scurt decît îți închipui... Avem la noi în unitate un post de bibliotecară. Dar ce bibliotecară! Una ca tine...

MARIA: Am absolvit școala o sută și cincizeci de bibliotecare...

STANCU: Da, dar numai una îl poate salva pe Mareș. Trebuie să-l salvezi, să-i vorbești...

MARIA: Să-l văd? Să-i vorbesc? Tot timpul a fost lîngă mine. Citeam o carte, era alături. Vorbeam cu Răducu, era lîngă noi. La școală, era cu mine. La teatru, împreună. Înțelegi?

STANCU: (*Ridicîndu-i capul de pe pieptul său*) Plîngi?

MARIA: Am fost nehibzuită, tovarășe Stancu... Îmi pare rău că l-am părăsit. Sînt vinovată... În fiecare dimineață deschideam ferestrele, ascultam avioanele cum zboară... Mă întrebam: care este avionul lui? Număram avioanele în gînd... Îmi spuneam: numai să nu i se întîmple ceva... Crezi că e ușor?

STANCU: (*Mîngîindu-i părul și capul lipit de pieptul său*) Să fim tari...
(*Fără să se poată reține, îi sărută ușor, abia simțit, părul. Își revine apoi, și se îndreaptă brusc spre fereastră*).

MARIA: Ce-i, tovarășe Stancu?

STANCU (*Privind pe fereastră*) Nimic... Da, spuneam că atunei cînd ne doare trebuie să fim tari...

MARIA: Victor a fost pentru mine ca un soare...

STANCU: Și ai uitat că și soarele are pete... Chiar și soarele.

MARIA: Credeam că-l cunosc îndeajuns.

STANCU: Îndeajuns? Nici într-o viață întregă nu cunoști un om. Nouă ne place să ne închipuim oamenii perfecți... Mai ales pe cei pe care-i iubim...

MARIA: Ar fi trebuit să-l ajuți, să-l transformi...

STANCU: Îți închipui că pot înfăptui minuni? Nu noi schimbăm oamenii ci viața, faptele ei. Rolul nostru e de-ai face să înțeleagă just viața...

ROZALIA: (*Intrînd cu tava cu șerbet*) Nu trebuie să ne refuzați... Apa e de la gbiață... E o zăpușeală afară...

MARIA: Vă mulțumesc! Nu știți, va întîrzia nult?

ROZALIA: (*Insinuant*) Cine mai ține socoteala timpului cînd e îndrăgostit?

MARIA: Ce-ați spus?

ROZALIA: Ce să spun?... Pe aici ne pregătim de nuntă. Are și biata Vanda noroc...

MARIA: De care nuntă e vorba?

STANCU: Aveți un fel ciudat de a glumi. La etatea dumneavoastră... (*pe ușa întredeschisă apare Mareș însoțit de Vanda*)

MARIA: (*Surprinsă*) Victor? Tu?!

ROZALIA: (*Către Stancu*) Fiecare glumește în felul lui... (*Iese*)

MAREȘ: (*Căutînd amabil să se stăpînească*) Mario! Da... L-ai adus pe Răducu.. Unde-i?

VANDA: (*Observînd emoția lui Mareș*) Victore, cum te-ai schimbat! Ce-ai?

MAREȘ: Nu mi-am văzut de atîta timp copilul... (*Către Stancu*) L-ați adus? Unde-i?

STANCU: Liniștește-te! Răducu e afară. Dar mai întîi s-o felicîți pe Maria.

MAREȘ: (*Încurcat*) S-o felicîți...

STANCU: Ce mai aștepți. Și-a luat cu succes toate examenele.

MAREȘ: Vasăzică s-a întors... A, examenele!... Și acum... acum...

STANCU: Da, și acum va lucra la noi la bibliotecă.

MAREȘ: Va lucra... Foarte bine... Desigur, va fi liberă... Eu n-o mai opresc... Fiecare cu drumul său... (*Mariei*) Îți urez succes!

VANDA: Mă iertați... Eu mă retrag...

STANCU: (*Cu intenție*) Desigur, iar o migrenă!

MAREȘ: Rămîi, Vanda! Eu mă întorc îndată! Trebuie să mă schimb, să plec la aerodrom. (*Pleacă în camera sa.*) Să-l duc și pe Răducu la aerodrom... De cînd aștepta el! (*Iese*)

VANDA: Maria! Cum să încep... știi...

MARIA: (*Parînd situația*) De ce nu vrei să stai... (*Vanda se așează*) Lasă, n-am uitat. Îmi amintesc cum ai spus: „Sînt unele lucruri pe care nu știi să le explici...” Nu. Nu voi cere nici o explicație... Acum n-ai să mai fi singură, Vanda...

VANDA: Dar tu?

MARIA: Eu? Îl am pe Răducu. Și munca... Da, cărțile...

VANDA: (*Nereținută*) Maria, dar el... el te iubește pe tine. N-ai văzut cum s-a schimbat la față? Cum a tresărit? Cum a plecat acum? Pentru

mine are un sentiment trecător... Îi place să-și mîngîie orgoliul, să fie invidiat... Înțelegi?... (*Se aude de afară plînsul lui Răducu*) Plînge cineva...

MARIA: (*Tresare*) Iar s-a lovit!... Răducu!... (*Din ușă*) A sbughit-o pe poartă... (*iese*).

STANCU: (*Apropiindu-se de Vanda*) Avem prea puțin timp. Să nu ne ascundem după vorbe. Îl iubești?

VANDA: Dacă nu l-aș iubi ar fi mai ușor... mai ușor...

STANCU: Dacă îl iubești e bine, tovarășă Vanda.

VANDA: E absurd... Ce înseamnă: „bine“?

STANCU: Fiindcă nimeni nu-și poate întemeia dragostea pe nefericirea altora. Mai ales pe nefericirea unui copil.

VANDA: (*Pe lacrimi*) Nu... Nu voi putea suporta... E greu...

STANCU: Te-nțeleg, tovarășă Vanda. De opt ani, știu cît e de greu. De opt ani iubesc fără să pot mărturisi.

VANDA: (*Tresărind*) Dumneata? (*Bănuitoare*) Pe Maria, nu?

STANCU: De ce te miri? Crezi că eu nu pot iubi?... Uneori în dragoste trebuie să știi renunța. E o trăsătură specifică omului. Dacă iubești pe cineva, nu-l condamni cu dragostea ta, nu-i impui sacrificii. (*Se aude glasul Mariei și plînsul lui Răducu*) Hai, șterge-ți ochii, nu trebuie să se observe prețul unei omenii! Nu uita: actele mari se fac simplu, tăcut.

MARIA: (*Intră cu Răducu. Copilul e lovit la un picior*) Ți-am spus să te astîmperi...

RĂDUCU: (*Plîngînd*) Am căzut cu planorul de pe gard.. Am vrut să mă urc prea sus!

STANCU: Așa pătesc îndrăzneții!

MAREȘ: (*Puțin amețit*) Răducule, ce-ai pățit, pilotule?

RĂDUCU: (*Repezindu-se în brațele lui Mareș*) Tăticule! (*Ride și plînge*) Acum nu mă mai doare! Am căzut cu planorul pe care mi l-ai dat... Dar planorul nu s-a stricat...

MAREȘ: Care planor?

RĂDUCU: Pe care mi l-ai trimis prin nenea Stancu!

MAREȘ: (*Vizibil jenat*) Să te bandajezi! Hai cu mine în cameră. (*Iese cu Răducu*)

MARIA: (*Lui Stancu*) Ei, tovarășe Stancu, cred că-i timpul să plecăm!

VANDA: (*Dreaptă, hotărîtă*) Dacă trebuie să plece cineva din această casă, cred că eu sînt aceea! Da. Numai eu. (*Mariei*) Știu că vei înțelege fără întrebări.

MARIA: Vanda! Să nu hotărăști pripit... Eu nu vreau...

VANDA: Îți amintești ce mi-ai spus și tu atunci... „Din cauza mea n-aș vrea să sufere nimeni, niciodată“! Eu vreau același lucru. Nimeni n-o să mă oprească... Am nevoie de aer, de mult aer! (*Iese afară*)

MARIA: Ce s-a întîmplat, tovarășe Stancu?

STANCU: E firesc. Și se întîmplă oamenilor!

MAREȘ: (*Vine amețit, cu paharul de rom în mînă*) Să-l vedeți pe Răducu dormind în patul său... (*Privind în jur*) Dar Vanda? Unde e Vanda? (*Pauză*) De ce tăceți? A, ați reușit s-o alungați... S-o îndepărtați... Caritabilă operă... Admirația mea...

MARIA: Am ajuns să te văd și beat.

MAREȘ: A, dumneata, tovarășă savant, sînteți fosta mamă a copilului meu. Ce vă uitați așa la mine? Da. Am băut, (*Lui Stancu*) Am

băut... Soția m-a părăsit. Am fost oprit de la zbor... I-am spus escadrilei: „Predau comanda“!!! Cine predă comanda? Un aviator oarecare? Nu. Căpitanul Mareș... *(Vrea să bea)*

MARIA: Nu mai bea!

MAREȘ: Am înțeles, băutura compromite știința. Probabil că știința merge cu iaurt. La aviație e altfel. Pilotul care bea rom... Iacă-așa!
(bea)

MARIA: Ți-a fost rușine să apari cu mine de revelion! Ei află, astăzi mă rușinez eu de halul în care arăți...

MAREȘ: Pentru asta ai venit?

STANCU: N-a venit din proprie inițiativă. Eu am adus-o... Mai speram...

MAREȘ: Și acum nu mai sperați. Ei, bine, aflați că de Victor Mareș se va mai vorbi....

MARIA: După cum ai început-o, desigur că se va vorbi mult.

MAREȘ: N-am nevoie de aprecieri. De la dumneata doresc un singur lucru.

MARIA: Anume?

MAREȘ: Copilul!

MARIA: Și cum îl vrei: cu proces verbal sau cu inventar?

MAREȘ: E dreptul meu de tată.

MARIA: Nu ți-l dau! E dreptul meu de mamă.

MAREȘ: N-am să ți-l mai las o singură zi.

MARIA: Copilul va alege singur la cine vrea să meargă. Așa hotărăște legea...

MAREȘ: Îmi spui toate acestea pentru că știi cât îmi iubesc copilul.

MARIA: Nu. Ți le spun pentru că nu știi cât îl iubesc eu pe Răducu.

MAREȘ: A avut dreptate Pompiliu când mi-a spus: „O să te șantajeze. N-o să-ți dea copilul. Să te aibă la mână!“ Ce vrei să învețe copilul de la tine? Șantajul!

MARIA: Rușine! *(Lui Stancu)* Să plecăm imediat! Imediat!

MAREȘ: Pleacă! Dar nu uita, Mario, că eu știu să lupt. Știi de unde am plecat...

STANCU: Maria n-a uitat de unde ați plecat. Totul e să nu uiți tu, Victore! Alege-ți bine prietenii...

MAREȘ: Sper că prietenii nu ne sînt fixați prin regulament.

STANCU: Ai dreptate. Prietenii ni-i alegem singuri Prin regulament e hotărît altceva: ținuta și comportarea ofițerului. Așa cum arăți, îți interzic să te prezinți astăzi la aerodrom. Îți ordon să rămii acasă. Iar mâine te vei prezenta la comandant să-ți primești pe-deapsa! *(Iese împreună cu Maria)*

MAREȘ: *(Uluit după plecarea lor, se repede la ușa Vandei)* Vanda! Vanda!
(Bate în ușă) Vanda, deschide!

POMPILIU: *(Atras de sgomot, ieșind din camera familiei Caraiman)* Ce s-a întâmplat?

MAREȘ: Ce bine că ești aici! Ascultă, m-au părăsit cu toții! Sînt singur... Înțelegi?

POMPILIU: Prietenul la nenorocire se cunoaște! Hai, să nu luăm lucrurile în tragic. Nu-i chiar atît de negru dracul după cum pare! *(Din ușă)* Elviro, două păharele cu rom... Ți-am spus: talentul îți va crea o serie de neplăceri. Când într-un cor de coțofane apare o privighetoare, e izolată... Ți-am mai spus, cîntă numai pe glasul tău!...

MAREȘ: Știi ce înseamnă să rămii singur? Părăsit...

ELVIRA: *(Venind cu păharelele)* Cum părăsit? Dar noi unde sîntem? Bea! O să te întremeze...

ROZALIA: (*Din prag*) Să vă aduc o cafeluță! Una fără năut...

ELVIRA: Ce mai întrebi! Hai, s-o facem împreună! (*Iese*)

POMPILIU: După cum vezi, nu ești chiar singur... Optimism. Viața cere o doză de optimism și de curaj!

MAREȘ: Optimism! Oprit de la zbor. mîne împlinesc treizeci de zile de cînd n-am zburat! Zici: optimism! S-ar putea ca mîne să mai iau o pedeapsă. Iar: optimism! Dacă voi continua în acest fel, mă vor radia de la zbor. Știi ce-nseamnă să nu mai zbori? Inseamnă să nu mai respiri...

POMPILIU: Filozofie. De ce te agiți atîta? Sînt convins că oricare țară din lume, cu o aviație excelentă, se va mîndri cu pilotul Mareș!

MAREȘ: Ce vrei să spui?

POMPILIU: Ceca ce ai înțeles. Nu poate fi aviație care să respingă un asemenea pilot...

MAREȘ: (*Bind, amețit*) Cum? Adică și străinătatea?

POMPILIU: Nu mă gîndesc numai la străinătate. (*Abil*) Bunăoară, ți-aș putea facilita oricînd trecerea în aviația civilă. Să vedem ce-o să zică atunci? Da, pilotul Mareș va avea posibilitatea să zboare oricît va voi în cadrele avieției civile.

MAREȘ: In aviația civilă?

POMPILIU: Desigur. E un cîmp larg de activitate pentru talentul tău. Vei scăpa de rigiditatea regulamentelor militare de zbor. Apoi, crede-mă, vei avea posibilitatea să vezi și străinătatea. Nu te-ar tenta să cunoști pe așii zborului din Praga, Budapesta sau Paris, Roma? Numai așa se progresează. Străinătatea!

MAREȘ: Și crezi că eu aș putea să-mi părăsesc aerodromul, tovarășii...

POMPILIU: Fleacuri. Parcă în aviația civilă nu sînt tovarăși? Și apoi să-ți spun de la inimă la inimă, vei primi și mai mulți bani...

MAREȘ: Ce-ai spus?

POMPILIU: Că vei avea retribuții speciale... Apoi diverse avantaje... Prime...

MAREȘ: (*Răsucindu-se, sculîndu-se brusc*) De ajuns! Crezi că-s atît de amețit să merit această propunere jignitoare? Află un lucru: căpitanul aviator Mareș nu este un mercenar.

POMPILIU: Ajutorul meu îl numești propunere jignitoare?

MAREȘ: Cînd depășește limitele bunei cuviințe, da, e o jignire. Și eu nu pentru leafă zbor. Nu pentru bani. (*Amețit, sparge un pahar*) Să înțelegi odată pentru totdeauna: căpitanul Mareș nu-i de vînzare! Și nu va fi niciodată!

Cortina

ACTUL III

TABLOUL IV

Holul din tabloul precedent. O după amiază de vară. Lumina va scădea treptat, treptat, pînă la culoarea violetă, cenușie a amurgului. Vanda cîntă la pian „Nocturna a II-a“

ELVIRA: De ce nu te duci la el?... Vanda, mă ascuți sau nu?

VANDA: (*Cîntînd mai departe*) Să te ascult? Il prefer pe Chopin. Mai ales această nocturnă... Auzi stropii de ploaie! Foșnetul pădurii... Nu simți cum te izbesc frunzele în față?... Frunzele ude... Ascultă...

- ELVIRA: (*Lovind-o ușor peste frunte*) La naiba cu stropii, cu stejarii, cu frunzele! Pentru noi mai important e Mareș...
- VANDA: (*Oprindu-se pentru o clipă*) Uii un lucru elementar. Nu pierzi în viață decât pe bărbatul după care alergi... (*Observă intrarea lui Mareș. Cîntă mai departe, în timp ce Elvira se retrage discret*) Vino mai aproape, Victore!
- MAREȘ: Vanda! Te-au supărat? Te-au îndepărtat! (*Vanda cîntă mai departe, răspunde negativ din cap*) Atunci de ce ai plecat?
- VANDA: (*Oprindu-se*) De ce am plecat? (*Zîmbind*) E simplu. Ne-am întîlnit două femei. Categorie, una trebuia să cedeze. Maria avea dreptul asupra ta. Și copilul. Eu te aveam în schimb pe tine, dragul meu. N-am așteptat milostenie. Te-am cedat eu. Ei, dar de ce te încrunți așa? Un act formal. Știam cu certitudine că vei fi al meu...
- MAREȘ: Cum ai putut să faci una ca asta?
- VANDA: O simplă porțiță de evadare convenabilă dintr-o situație penibilă. Am evitat astfel o explicație nu tocmai plăcută. Și apoi am tăiat din rădăcini eventualele remușcări de mai târziu...
- MAREȘ: E odios ce-ai făcut. Dezonorant... N-am s-o pot ierta niciodată.
- VANDA: Dezonorant? Vorbești parcă am trăi în Evul Mediu. Crede-mă, e ridicol! O mică diplomatie e mai prețioasă decât orice luptă, decât oricare dispută fără sens...
- MAREȘ: Asta ți-e toată dragostea... Toată...
- VANDA: Ori poate îți imaginezi că demnitatea mea ar fi suportat ca Maria să mi te azvîrle ca pe o monedă unei cerșetoare?
- MAREȘ: Vanda, nu te mai recunosc!
- VANDA: (*In timp ce Vanda se apropie, Mareș se îndepărtează*) Acum de ce fugi de mine?... Mă dezaprobi... Mă desconsideri... Sînt o lașă!... Ce să fac, n-am ștofă de erou ... Știu ce gîndești: Maria n-ar fi procedat așa... Poate Maria...
- MAREȘ: De Maria, te rog să nu te atingi...
- VANDA: Interesant! Felicitările mele pentru ea. Iată cum un incident neînsemnat spulberă visul nostru!... Curios cît de șubred a fost clădit... Ai uitat cine o să ajungă celebra pianistă Vanda Mareș, soția renumitului pilot Victor Mareș? Lasă, știu eu că vei fi înțelegător pînă la urmă... Raționează!
- MAREȘ: Înțelegător?... Am înțeles destule și azi. Și mai ales mă gîndesc cu teamă la cine ar fi putut ajunge soția mea! (*Iese trîntind ușa*)
- VANDA: (*Copleșită, încearcă un acord la pian*) Mă sufoc! Oameni, unde sînteți?... De-ar ști cît îl iubesc!... Victore!... Așa trebuie să fie... Victore!... (*plînge ușor*)
- ROZALIA: (*Intră cu pași ușori*) De ce-l alungi? Așa face o fată bine crescută? Frumos!
- VANDA: (*Energică*) Educația încep să mi-o fac singură!
- ROZALIA: Ce să zic, frumoasă educație! Halal! (*în șoptă*) Fă-i pe plac măcar pînă la căsătorie. După aceea arată-i ce poți... Că de ceartă aveți tot timpul...
- VANDA: Frumoasă educație! Iți mulțumesc. (*Pleacă în camera ei*)
- ROZALIA: Incăpățînata! (*Inchide pianul. Vrea să plece dar îl zărește pe Răducu care vine de-afară și se îndreaptă spre pian*) Hei, aici e casă, nu codru! Să nu cînti...
- RĂDUCU: Și în casă se cîntă, tante.
- ROZALIA: Ai să mă înveți tu unde se cîntă? Hai? (*urechindu-l*) Ia, să-ți

- acordez eu puțin urechile? Ai să mai cânti? (*Zărindu-l pe Mareș*)
Cîntă, îngerășule! Cîntă cît poți mai tare, bucuria casei...
- MAREȘ: (*Gata de plecare*) Poate vă deranjează?
- ROZALIA: Asta-i bună, mă faci să rîd. Ți-ai găsit, el și deranjul!
- MAREȘ: L-ași lăsa cu dumneavoastră pînă vine Maria să-l ia.
- ROZALIA: (*Insinuant*) Ei, bine faci că nu mai vrei s-o vezi pe Maria...
Nu merită...
- MAREȘ: (*Tăios*) N-am spus asta. V-am rugat dacă veți putea avea grijă de copil...
- ROZALIA: Ca de ochii din cap! Nu-i așa, suflete!
- RĂDUCU: Nu rămîn, tătucule! Nu rămîn cu tante. Mă ciupește și-mi „racordează“ urechile...
- ROZALIA: Mînca-l-ar tante, ce imaginație are!
- MAREȘ: (*Sărutîndu-l*) Hai, te-ai jucat destul. Treci și te culcă pînă vine mama. (*Il duce în camera sa*)
- ROZALIA: (*Conducîndu-l pe Mareș*) Să n-aveți nici o grijă...
- POMPILIU: (*Izbindu-se de Mareș în ușă*) Succes! Azi e prima zi de zbor. Și, nu mai fi supărat pe mine. Poate ieri nu m-am exprimat cum trebuie...
- MAREȘ: A trecut... Abia aștept să mă văd în avion... Acolo sus, în timpul zborului se limpezesc toate...
- POMPILIU: Să zbori și pentru mine. Cît mai sus. Dar să nu faci concesii celor de pe pămînt. Să-ți aperi talentul, personalitatea. Succes! (*După plecarea lui Mareș*) E ceva schimbat în el... Nu-mi place...
- ROZALIA: Schimbat? După cum mi-a vorbit astăzi pot jura că-i faliment... Să-i fim recunoscători Vandei...
- POMPILIU: (*Indreptîndu-se spre camera Vandei*) Vanda! Vreau să-ți vorbesc!
- VANDA: Ce s-a întîmplat (*Zărind-o pe Rozalia*) A, probabil roadele educației dumitale!
- ROZALIA: (*Înțepată lui Pompiliu*) Ei, ce mai zici acum? Ai văzut-o?... Cine are dreptate? (*Ieșind*) Eu nu vreau să mă amestec.
- POMPILIU: Ce s-a întîmplat între tine și Mareș?
- VANDA: Pe ce ton îmi vorbești?
- POMPILIU: Să lăsăm tonul, forma... Hai, draga mea, îți vorbesc ca un tată care tremură pentru viitorul, pentru succesul tău...
- VANDA: Atunci să nu mai tremure! Fii sigur, Mareș se va întoarce...
- POMPILIU: Ah, logica feminină... De ce v-ați certat? Pentru Dumnezeu!
- VANDA: Îți amintești că m-ai surprins la fel și în noaptea revelionului?... Da, da... Sînt fapte care mă depășesc. Uneori mă stăpînește o sensibilitate neînțeleasă.
- POMPILIU: Condamnabilă, nu neînțeleasă!...
- VANDA: Poftim, condamtabilă, dacă vrei. În aceste clipe sînt atît de bună că mi-ași da și sufletul. Așa a fost cînd a venit Maria și Stancu. M-au înduioșat. Am cedat. Lui Mareș i-am spus că am făcut-o numai ca să evit un scandal, și el...
- POMPILIU: Pentru ce? Pentru ce?
- VANDA: Aceste crize sufletești îmi trec repede. Redevin logică și...
- POMPILIU: Logică! Niciodată n-ai fost logică! „Crize sufletești“, „sensibilitate?“ Dar unde e sensibilitatea pe care trebuie s-o ai pentru propriul tău talent? Pentru sacrificiul pe care l-am făcut ca să te întretin în școală, în pension, în conservator? Un astfel de moment de ezitare, de slăbiciune, ne poate face să pierdem totul. Adio Pa-

ris, Milano, Viena... Adio concerte, succese... Acum, cînd sîntem gata să ne vedem visul cu ochii, poftim, ce ai făcut? Vom merge în clipa asta la Mareș să reparăm totul.

VANDA: La aerodrom?

POMPILIU: Da, la aerodrom. În starea sufletească în care e Mareș, se poate împăca ușor cu Maria și....

VANDA: Dar el mi-a interzis să-l vizitez la aerodrom.

POMPILIU: Vom găsi o scuză, o motivare plauzibilă. Trebuie să-i vorbim imediat... Cu orice risc, imediat...

VANDA: Nu înțeleg această grabă subită!

POMPILIU: E suficient că o înțeleg eu. Hai, draga mea, cu ajutorul lui, după căsătorie, vom lua drumul străinătății, drumul succesului. Haide îmbracă-te!

VANDA: E illogic tot ce spui. Nu mă sili!

POMPILIU: Lasă logica pentru mine. Grăbește-te! Știi ce se poate întîmpla dacă nu ajungem la timp!

VANDA: Imi închipui. Va fi o pianistă mai puțin în străinătate... De altfel și aici sînt pianе destule...

POMPILIU: Dar nu pentru tine! Ești nebună, ce vorbești!

VANDA: Nu voi merge. Nu mă forța. Eu nu mă plec în fața lui Mareș.

POMPILIU: Fleacuri! Îmbracă-te! Uiți contractul pe care l-am încheiat cu societatea muzicală din Paris. Cît am luptat pentru el, o știi preabine!

VANDA: Și mai știi că un contract se poate rezilia.

POMPILIU: Rezilia? Dar banii pe care i-ai primit cum îi vei da înapoi? Să te aud!

VANDA: Banii? Poftim! (*Aduce din camera ei un maldăr de rochii și blănuri*) Poftim. Dă-le banii înapoi!

POMPILIU: (*Pierzîndu-și controlul*) Du hainele la loc!

VANDA: Nu. Dă-le înapoi. Și rupe contractul într-o mie de bucăți.

POMPILIU: Ce-ai spus? Vanda!

VANDA: Nu mai mi-e teamă nici de tine!

POMPILIU: (*Lovînd-o*) Nu ți-e teamă! Nici acuma...

VANDA: Nici acuma! Te-am urît de la prima palmă pe care mi-ai dat-o cînd aveam trei ani și pînă la asta de astăzi... (*Vrea să plece*) Rămîi cu contractul! Eu îl consider reziliat...

POMPILIU: (*Calm*) Stai. Nu pleca! (*Scoțînd contractul din buzunar*) Află că unele contracte nu se pot rezilia decît odată cu viața...

VANDA: Ce insinuezi?

POMPILIU: Citește! Te vei convinge!

VANDA: (*Citînd*) „Societatea „D.U.X.“, Paris“ Ei, și ce-i cu asta?

POMPILIU: Dragă mea, în tot Parisul nu se află nici o societate muzicală „D.U.X.“...

VANDA: Atunci?

POMPILIU: În schimb se află o altă societate care are nevoie să afle imediat cîte avioane se află pe aerodrom...

VANDA: (*Uluită*) Spionaj?...

POMPILIU: Numește-o cum vrei! (*Arătîndu-i contractul*) Aici nu se precizează... Sîntem mai modești...

VANDA: Spionaj! De aceea urmăreai să-l atrag pe Mareș! Să afli informații...

POMPILIU: Exact. Și la timpul oportun să ne luăm zborul. Noi avem toată înțelegerea și pentru talente...

VANDA: Talente? Ce naivă am fost! O pianistă mediocră... E îngrozitor! Vă implor... Vă urăsc!... Mi-e teamă!

POMPILIU: (*Sigur de sine, zîmbind*) Tremuri, ți-e teamă! Totul e în regulă. Omul nu poate trăi fără teamă. Înfricoșat, e docil, înțelegător, clarvăzător, și mai ales supus...

VANDA: Dumnezeule, înnebunesc! Ce-mi rămîne de făcut!

POMPILIU: Nimic decît să te îmbraci în zece minute! Și încă ceva: fără „sensibilitate“. Momentele de slăbiciune ne duc la pieire. Vin să te iau cu automobilul! Fii gata (*iese*). (*Vanda se îndreaptă spre telefon. Ridică grăbită receptorul. Se întoarce*) E prea tîrziu... Lasă telefonul! Dacă încerci te va costa mai mult și pe tine și pe Mareș. Ai observat că nu sîntem timizi și nu diletantismul ne caracterizează. Dacă vrei, îți dau și numărul de telefon al Securității! Fii rezonabilă! (*Iese*)

VANDA: Dumnezeule, în ce cursă am căzut!... Unde m-a adus ușurința mea... Ce să fac?... Nu mai scap... (*Vrea să ridice receptorul*) Nu. Mi-e frică... Pe cine să chem? (*Se îndreaptă spre ușa familiei Caraiman*). Nu. Pe ei îi urăsc!... (*Spre ușa lui Mareș*) El nu-i acasă... Între aceste două uși m-am zbatut. Între aceste două uși ca între două lumi am rătăcit, am ezitat, m-am frămîntat toată viața. Pe una n-am știut s-o închid, iar pe alta n-am știut s-o deschid... (*Privește la ceas*) Cîteva minute! Nu. Nu mă voi duce la aerodrom. (*Se întoarce din casă cu un pahar de apă*) Iată scăparea. (*Bea. Privește spre ușa lui Mareș*) Iartă-mă! N-ai să mai afli cît te-am iubit. Da, sînt lașă... Cum arde!... Parecă tot focul pămîntului mă mistuie. Dar... dar nu-mi mai este teamă. (*Ridică receptorul*) Allo, cu căpitanul Mareș... Nu-i în birou? Căutați-l, să vină imediat acasă... Repede... (*scapă receptorul*) Repede, cît mai e timp... (*Se aude o mașină, apoi soneria*) El e! Acum știu să te înfrunt, domnule Pompiliu. N-ai să scapi! (*Deschide ușa. Apare Maria*) A, tu, Maria!

MARIA: Am venit după Răducu...

VANDA: (*Pierdută, strîngîndu-i brațul*) Maria! Ce rochie elegantă! Dar de ce o culoare închisă? Viața e frumoasă!

MARIA: (*Sprijinînd-o*) Ce-i cu tine? Vanda, ce-ai făcut? (*Ridică paharul*) Nu se poate...

VANDA: M-au ucis. Din leagăn m-au ucis. În fiecare zi cîte puțin.. Să-ți spun...

MARIA: (*Așezînd-o pe fotoliu*) Bine că sînt cu automobilul. Hai, repede! (*Bate la ușa familiei Caraiman. Apare Elvira*) Ajutați-mă pînă la mașină...

ELVIRA: Vanda! Fata noastră! Copilule!

VANDA: (*Sprijinită de Maria și Elvira*) Aer... aer... Pleoapele ca de plumb.. (*Mariei*) Cum mi-ai spus: tovarășă Vanda?... Tovarășă Vanda... (*Iese dusă de Maria și Elvira*)

ELVIRA: (*Din prag*) Ce-ai făcut, fetițo! (*Se reîntoarce singură. Se repede la telefon*) Nu-i acasă! (*Sună*) Unde o fi, doamne! (*Deschide cu teamă. Apare Pompiliu*) Te-am căutat! E groaznic!

POMPILIU: (*Calm*) Ce s-a întîmplat?

ELVIRA: (*Gituită de emoție*) Vanda... Vanda...

POMPILIU: Ce-i cu Vanda? Vorbește odată!

ELVIRA: S-a... S-a otrăvit... E la spital...

POMPILIU: Ai înnebunit! Nu!... Nu se poate! Sînt pierdut! (*Caută grabnic în jur*) N-a lăsat nici o scrisoare... Vreo urmă... Caută și tu, ce mă privești? Și tocmai în noaptea asta cînd aveam atîtea nevoie... Caută

peste tot... De ce-ai lăsat-o?... Caută, ce stai... Mai putea vorbi? Telefonează la spital... Repede... Dacă n-a murit... Stai... Nu telefona... Ar fi un indiciu. Nu telefona...

ELVIRA: Cred că pînă la spital s-a sfîrșit...

POMPILIU: Crezi... Crezi, și viața mea e în joc... Trebuie să fug, să dispar... Oriunde... (*Observînd-o pe Elvira*) De ce fugi?

ELVIRA: Nu știu nimic... Lasă-mă! (*fuge în casă*)

POMPILIU: Fugi! Ha, ha, ha, ți-e teamă. (*Se aude soneria*) Au venit, de aceea ai fugit. (*Privește în jur*) Pe unde să scap? (*Încearcă ușa*) Elviro! dă-mi drumul! Te-ai închis... (*Soneria sună din nou*) N-am nici o scăpare... (*Ascunde pistolul în cămin*) Gata! S-a sfîrșit! Luați-mă! (*Deschide*) A, dumneata! (*Căzînd la picioarele lui Mareș*) Prietenul meu! Salvatorul meu!

MAREȘ: Unde e Vanda?

POMPILIU: Ai venit la timp să-mi vezi nenorocirea. Lumina ochilor mei s-a stins. Visul de aur al anilor mei întunecați s-a spulberat. Am crescut-o ca pe fiica mea. Nici îngerii nu sînt crescuți mai bine. Am ferit-o să n-o atingă nici măcar lumina lunii. Și-acum cu mîna ei mică, pură, să-mi ia lumina ochilor și bucuria bătrîneții? Cine îmi va închide pentru ultima oară pleoapele ostenite? Cine va spune ultima rugăciune pentru sufletul meu frămîntat? Nu-i așa, am dreptul să sper că nu va muri, că minunea cerului și doctorii o vor salva! O, nu-mi spulberați această speranță, mai bine îngropați-mă de viu, dar lăsați-mi nădejdea...

MAREȘ: (*Indurerat*) Cum s-a întîmplat, prietene? Lasă, durerea ne va uni și mai mult.

POMPLIU: Nu știu decît că s-a sinucis... Să mă duc la spital... (*Deschide ușa și dă să plece*)

MAREȘ: Stai! Nu pleca așa... Revină-ți întîi în fire, stai jos! Vom merge după ce te odihnești...

POMPILIU: (*Căutînd o scăpare*) Mai bine tu să nu mergi acum...

MAREȘ: De ce?

POMPILIU: Îți voi spune tot adevărul... (*In același timp, Maria apare la ușa rămasă deschisă*) Dar cu o singură condiție: să nu afle nici odată Maria!

MARIA: (*Hotărîtă, din pag*) De ce să nu afle? Spune tot ce știi!

MAREȘ: Ai venit, Maria! (*Lui Pompiliu*) Vorbește!

POMPILIU: În sfîrșit, dacă insistați! E bine să rămîna între noi. Azi după amiază am avut o discuție cu Vanda... Martoră e familia Caraiman... Ea suferise în urma unei certe cu Victor. Am căutat s-o încurajez. Mă gîndeam la Maria, la copil... Dar... dar...

MAREȘ: Nu te opri, spune!

POMPILIU: M-a amenințat, ori căsătorie, ori...

MARIA: Minți! Îmi permiți o întrebare?

POMPILIU: (*Din nou stăpîn pe sine*) În definitiv nu sînt dator nimănui explicații! Cu ce drept să-mi puneți întrebări?

MARIA: (*Închizînd ușa*) Cu dreptul fiecărui om cîstit de a trage la răspundere pe un ticălos...

POMPILIU: Cum îți permiți?

MARIA: Pe un trădător, pe un spion...

POMPILIU: Insultați un om! Ce fantezii stupide!

MARIA: De mult ai încetat de a mai fi om. Aceste „fantezii“ au fost consemnate de procuror în ultima declarație a Vandei...

- POMPILIU: (*Încearcă să se ridice, să se îndrepte spre cămin*) Nu .. E o calomnie!
- MAREȘ: Stai jos! Nu te mai mișca de pe scaun. (*La telefon*) Allo, cu ofițerul de serviciu. Aici căpitanul Mareș. Trimiteți-mi mașina cu un ostaș. Cum? A și plecat spre mine? Vine Suru cu un ordin. Bine, atunci nu mai este nevoie. Da, noroc. (*Închide telefonul*).
- POMPILIU: La mijloc e numai o confuzie... Iar o anchetă va fi neplăcută pentru toți trei...
- MARIA: De ce ai îndemnat-o pe Vanda să-l atragă pe Victor? O confuzie... Unde vroiai să mergi cu Vanda în seara asta? O confuzie? Ai batjocorit un copil, l-ai amăgit, l-ai predat cu ochii legați în mâna unor netrebnici... (*Se aude mașina stopînd*) Pregătește-te să răspunzi.
- POMPILIU: Ce vrei să faci cu mine? (*Se aude soneria*)
- MAREȘ: (*Deschizînd*) Tot ce se face cu cei de soiul tău!
- SURU: Să trăiți, tovarășe căpitan. Am venit să vă iau la zbor. Și încă ceva. Are loc azi o recenzie strașnică. (*Face cu ochiul Mariei*) Și știți cine o ține? Să spună tovarășa bibliotecară... Eu o țin și mai e ceva.
- MAREȘ: Surule, cel mai important lucru e să-l conduci la maiorul Mircea pe dumnealui... (*Arată spre Pompiliu*)
- SURU: A, domnul comandor Pompiliu. De ce cînd ne întîlnim pe stradă mă ocoliți? Știu, dumneata mi-ai părăsit copilul în luptă... Nu te ascunde! (*Către Mareș*) Crezi că ne mai poți aluneca printre degete? Că mai poți trece prin orice năvod...
- MAREȘ: Avem un năvod special!
- SURU: Nu mai scapă el! Mă jur că-mi rad mustața dacă mai scapă... (*Lui Pompiliu*) Sînteti gata de drum? (*Căutîndu-l prin buzunare*) Ei, acum toaleta e gata! Strîngeți-mă cît mai tare și e sănătos să vă amintiți că eu cu pumnul ăsta doboram și tancul!
- POMPILIU: Ei, bine! Ne veți mai simți... (*Revenindu-și*) Nu! Iertare!
- MAREȘ: Afară, secătură! Na! (*Merge și-i aduce vechea carte*) Păstrează-o! Hai, ieși!
- HERCULE: (*Asistă neputincios la întreaga scenă, după plecarea lui Pompiliu*) Cum să vă mulțumesc! De 15 ani aștept această clipă... (*Se retrage intimidat, dispăre în locuință*).
- MAREȘ: Maria! (*Maria nu aude, intră în camera lui Mareș*) Maria! (*În drum spre telefon se oprește o clipă în dreptul camerei Vandei. Închide ușa. La telefon*) Allo, tovarășul maior Stancu? Voi întîrzia o clipă. Am să vă povestesc. La zbor? Nu. Căpitanul Mareș nu va mai zbura niciodată. Da, mi-am hotărît singur pedeapsa: demisia. Pentru nimic în lume nu renunț. Să trăiți! (*rămîne lângă telefon*)
- MARIA: (*Cu Răducu de mîină*) Victore, noi plecăm! (*Pauză*)
- MAREȘ: Nu. Voi veți rămîne. Vă cedez camera...
- MARIA: (*Înțelegătoare*) Știu. E greu să mai stai în casa asta. Te înțeleg. Vanda ar fi putut fi un om!
- MAREȘ: Maria, trebuie s-o iau de la capăt. Să-mi simt picioarele zdravăn pe pămînt... Da, chiar și un aviator!
- MARIA: E atît de gravă greșeala? S-a hotărît acum la telefon?
- MAREȘ: Da. S-a hotărît. Voi porni din nou la drum, dar de jos...
- MARIA: Singur? Nu-i de loc ușor...
- MAREȘ: Cu atît mai bine!

MARIA: Victore, (*arătându-l pe Răducu*) noi n-o să te lăsăm, vom porni împreună... Toți trei...

MAREȘ: Cum să-ți mulțumesc! Știam că ai să fi înțelegătoare, bună, și ai să-mi aprobi hotărîrea. Mi-am dat demisia.

MARIA: Cum? Tu singur ți-ai hotărît demisia?

MAREȘ: Recunoaște că n-ai fi putut să mă vezi cu fruntea plecată. Căpitanul Mareș, un învins... Cum crezi că voi putea da ochii cu tovarășii de care m-am rupt datorită greșelilor mele? Eu, care am încălzit un șarpe la sîn, pe Pompiliu. Eu, care am fost un orb, un... În sfîrșit, voi demisiona. E o chestiune care mă privește personal.

MARIA: Avionul pe care-l conduci, comanda pe care o ai, le numești chestiuni personale? Vorbești cu gîndurile lui Pompiliu... Același lucru și poate mai mult l-ar fi dorit și el. Să-ți fie rușine!

MAREȘ: Rușine? Rușine mi-ar fi dacă ași rămîne mai departe. Mi-ar rîde toți în față. M-ar călca în picioare ca pe o rîmă. Așa cum, dacă s-ar putea, m-ași călca eu acuma... Cine? Căpitanul Mareș? Nu se poate...

MARIA: Un om a murit lîngă tine. Poate l-ai iubit, dar n-ai înțeles nimic din disperarea sa. (*Lui Răducu*) Hai, hai să mergem, Răducule!...

MAREȘ: Ai tot dreptul să pleci. Să mă părăsești pentru a doua oară. Ciudat! Rolurile s-au inversat. Da, da, Maria se rușinează de strungarul Mareș! Foarte bine, plecați! Corabia se scufundă, sabotorii fug! Nu vă stă nimeni în drum! Plecați!

C o r t i n a

T A B L O U L V

Aceeași stație de conducere a zborului, din tabloul 2. Noapte. Vînt. O ploaie mărunță și repede se va auzi neconținut pe foile de cort. Farurile și reflectoarele străbat cu greu în pîcla deasă a ploii. Cei trei piloți ai escadrilei „Vultur 101”, echipați de zbor, ascultă repetiția recenziei lui Suru. Din cînd în cînd se aud motoarele avioanelor. și, mereu mereu, ropotul nesfîrșit al ploii...

SURU: (*Cu ochelarii pe nas, citește gesticulînd*) „Cartea lui Kojdeub „Servesc Patria“ este pentru piloții și tehnicienii armatei noastre un îndrumător prețios. Această carte trebuie ținută în carlinga avionului, pe biroul pilotului sau lîngă inima lui.“

FRUJINĂ: (*Aplaudînd cu ceilalți piloți*) Bravo, nene Surule.

SPIREA: Bis! Bis!

SURU: (*Ștergîndu-și sudoarea*) O citesc pentru a patruzecia oară. Patru zile de concediu am dăruit acestei recenzii. De, prima mea recenzie. Dacă n-ați fi în alarmă v-ași invita să o cinstim...

GALL: Lasă, cînd te întorci din concediu...

SURU: Nu plec pînă nu o cinstim. (*Privind afară*) Tii, cum zburăți pe-o așa vreme...

GALL: (*Ridicînd receptorul*) Cu tovarășul Suru?... (*Intinzînd receptorul*) Cu orașul...

SURU: (*La telefon*) A, allo, numai să-mi pun ochelarii. Cum, tovarășul maior Mircea?... E arestat?... A și mărturisit... Voi veni... Să trăiți. (*Inchizînd telefonul*) De ați ști ce veste! Uite, așa joc... (*Bate cîțiva pași, piloții privesc uimiți*) Mă iertați, dar trebuie să joc... (*Intris-*

tîndu-se brusc) Însă și promisiunea... (*Piloții privesc alarmați*) Ce spuneți?

FRUJINĂ: (*Privind cu îngrijorare spre ceilalți*) Da, știu eu?

SURU: Chiar în fața dumneavoastră. Aveți o oglindă?

SPIREA: (*Intinzînd o oglindă*) Nene Surule...

SURU: (*Cînd rîzînd, cînd întristîndu-se*) O prind lîngă radio... Acum să-mi aduc instrumentele... (*Iese în fugă*)

FRUJINĂ: Ce-o fi cu bătrînelul nostru? Cînd zburdă, cînd plînge...

GALL: N-o fi din cauza cetitului?... E puțin lucru să repeți de patruzeci de ori o recenzie? Pe căldura asta...

SPIREA: Și la etatea lui...

GALL: Și doctorul încă n-a venit.

SPIREA: Să-l anunțăm!

FRUJINĂ: Pînă atunci să-l luăm cu binișorul, ușurel... Totu-i să nu-l contrazici. Să-i facem pe plac. Măcar pînă vine doctorul... și cînd...

SURU: (*Apare cu briciul în mîină*) Acum s-a zis. O să fiți martori.

FRUJINĂ: Nene Surule, liniștește-te.

SPIREA: (*Incercînd să-i ia briciul*) Orice, dar fără brici...

SURU: Și ce, n-am voie să fac ce vreau?

FRUJINĂ: (*Făcînd un semn lui Spirea*) Cine spune asta? Fă ce poștești...

SURU: (*Zîmbind*) Intîi să mă săpunesc.

GALL: Ei, asta e o idee bună... Săpuneste-te cît vrei... Așa trece mai ușor timpul...

SURU: Repede. Să nu mă prindă căpitanul.

FRUJINĂ: (*Observînd că se bărbierește*) Nene Surule, nu te supăra, dar ne-am bărbierit împreună acum două ore... (*Face semne disperate celorlalți*)

SURU: Aia a fost. Acum e alta... E un supliment de rație...

GALL: Lăsați-l să se bărbierească...

SURU: (*Cu emoție*) Patruzeci de ani se duc. (*Cu briciul în aer*) Hrșt, și gata. (*Filozofic*) Ce repede trece viața!

FRUJINĂ: Foarte repede.

SPIREA: Înțeleaptă vorbă. (*Făcînd cu ochiul lui Gall*) Avem să-i spunem ceva medicului.

SURU: Medicul n-a venit. Acum închideți ochii.

FRUJINĂ: (*Cu ceilalți, speriați*) Ce? Asta-i prea de tot...

SURU: Doar pentru un minut. Două nu vreți... Priviți. (*Incepe să-și radă mustața*) Ce ziceți?

SPIREA: Oprește-te, nene Surule, oprește-te... Ce faci?

SURU: Eu? (*Rîzînd*) Ce să fac? Imi rad mustața...

FRUJINĂ: Cum să-ți razi mustața?

SPIREA: Ești copil?

SURU: (*Oprindu-se*) Nu mai înțeleg nimic. Înainte îmi spuneți toți: „Nene Surule, rade-ți mustața, ne compromiți escadrila, îmbătrînești echipajul“... Acum vreau să mi-o rad... Cu toții vă repeziți: „Nu ți-o rade“. Zău, mă încubuniți...

GALL: Are dreptate. Rade-o dacă-ți face plăcere.

SURU: Că doar n-am primit-o cu inventar de la magazie. (*Șugubăț*) Dacă nu vreți, iaca, n-o mai rad... Numai cu jumătate de mustață...

FRUJINĂ: (*Speriat*) Nene Surule, dacă ne iubești, taie-o toată.

GALL: Pentru ce o tai?

SURU: (*Grav*) Nu se spune. Secret. Secret de stat.

FRUJINĂ: Dacă-i așa, te rugăm, nu ne spune.

SURU: (*Terminînd să se radă*). Gata. Cum arăt? (*Piloții fac cîțiva pași înapoi, uluiți.*)

SPIREA: Aoleu...

FRUJINĂ: Săracul... Știi, îți stă foarte bine. Arăți ca un flăcău. (*Zărindu-l pe Mareș*) Tovarăși ofițeri. (*Ofițerii iau poziția de drepți. Suru se retrage, ascunzîndu-și gura cu mîna*).

MAREȘ: (*Oprindu-l pe Frujină să raporteze*) Astăzi vei comanda tot dumneata. Ai făcut doar pregătirea exercițiului...

FRUJINĂ: (*Numai lui Mareș*) Tovarășe căpitan... Tehnicului... nu-i e bine...

MAREȘ: Lui Suru? (*Tare*) Unde ești, Surule?

SURU: (*Ținîndu-și încă mîna la gură*) Aici, să trăiți.

MAREȘ: L-ai dus? Care-i rezultatul?

SURU: (*Luîndu-și mîna jos*) Priviți... Mi s-a dus mustața.

MAREȘ: L-au... (*face semnul mîinilor legate*)

SURU: L-au... A și mărturisit... Zău, că nu-mi pare rău. Ași mai tăia-o odată...

SANDA: (*Intrînd cu tava cu prăjituri*) Tată, te-așteaptă cu recenzia... A venit și mama...

SURU: A venit? Baba? Să merg... Să merg...

SANDA: (*Zărindu-l fără mustață*) Tată... Unde ți-e mustața?

SURU: Ce te miri atîta? Am uitat-o acasă și gata...

MAREȘ: Tovarășă Sanda! (*Suru iese singur, uitînd recenzia pe măsută*)

SANDA: O cafea sau o prăjitură?

MAREȘ: Nu. Vreau să vorbesc cu o viitoare pilotă. Era cineva care voia să ajungă aviatoare...

SANDA: Și cineva i-a răspuns să rămînă la suc, la prăjituri...

MAREȘ: M-am interesat. Peste o lună încep înscrierile la școala aviației sportive...

SANDA: O să-mi dea voie tata?

MAREȘ: E mai greu... Dar fii sigură, o să-l conving...

SANDA: Cum să vă mulțumesc?

MAREȘ: Doborînd recordul de înălțime... Ar fi o mulțumire... (*Sanda iese*)

STANCU: (*Intră pe ultimele cuvinte*) Ce-am auzit? Căpitanul Mareș un adevărat agitator pentru ridicarea în muncă a femeii?... (*Piloților*) Sosește comandantul. (*Piloții ies afară și se aliniază*) Ei, puiul de vrăbiuță s-a trezit cînd uliul era să-l înhațe... Nu?

MAREȘ: Și uliul a rămas fără ghiare.

STANCU: Dar scump plătit! Cu un om... Cu Vanda. Și acum cu un al doilea, cu tine...

MAREȘ: Cu mine?

STANCU: Da. N-ai înțeles că dușmanul care zîmbește e mai periculos decît cel înarmat? Și acum nu înțelegi că prin această demisie continui să-i faci jocul...

MAREȘ: E cu totul altceva. M-am gîndit îndelung. E singura cale. (*Îi arată demisia scrisă*) S-a dus mirajul!

STANCU: Măi băiete, măi, nu te-ai trezit încă? Demisia? Negustorul a făcut o afacere și nu a reușit. De frica falimentului, dă foc la prăvălie... Asta-i demisia... (*De afară se aude glasul lui Frujină, raportînd*) Comandantul.

RÎNCU: (*A intrat urmat de piloți*) Ați pregătit exercițiile?

FRUJINĂ: Pînă la unu.

- RÎNCU: Să vedem. (*Dînd cu ochii de Mareș și Stancu. Cei doi ofițeri salută*)
Vezi, căpitane Mareș, că nu merge de unul singur... Tot la noi te trage așa...
- STANCU: I s-a împlinit termenul.
- RÎNCU: Ei, spune drept: ai vrea să zbori?
- MAREȘ: (*Inaintînd demisia*) Tovarășe locotenent colonel, vreau să înaintez un raport prin care... (*Sună telefonul*)
- FRUJINĂ: (*Ridicînd receptorul*) Alarmă. (*Intinde receptorul lui Rîncu, în timp ce Mareș se retrage cu demisia.*)
- RÎNCU: (*La telefon*) Tovarășe colonel, aici locotenent colonel Rîncu. Da, am înțeles, am luat comanda. (*Către piloți*) La avioane! (*Piloții, în afară de Mareș și Frujină, ies*) (*La telefon*) Situația? Da, tovarășe colonel... în careul 56?... Înălțimea variază... Direcția... Da... (*Lasă receptorul, urmărește pe hartă.*)
- SPIREA: (*Radio*) Vultur 103... Gata.
- GALL: (*Radio*) Sînt Vultur 104... Gata.
- RÎNCU: (*După ce însemnează ceva pe hartă, prin radio*) Aici Pajura 56... Vultur 103 decolează... Decolează... (*Se aude avionul decolînd*) Vultur 103 merge în careul 52... (*Urmărește pe hartă*). Înălțimea 2.000... Viteza normală.
- SPIREA: (*Radio*) Sînt Vultur 103... Am înțeles... Recepție...
- SURU: (*Intră ud de ploaie*) Să trăiți, tovarășe locotenent colonel. Am uitat recenzia... E sala plină...
- FRUJINĂ: Ssst... Alarmă!
- SURU: (*Cu recenzia în mîină*) Au îndrăznit să treacă prin careul nostru?
- FRUJINĂ: Ssst...
- SPIREA: (*Radio*) Sînt Vultur 103... Pajura 56... Am ajuns la locul ordonat... Nu zăresc ținta...
- RÎNCU: (*La radio*) Sînt Pajura 56... Vultur 103... Intră în careul 54... Vultur 104... Decolează...
- GALL: (*Radio*) Sînt Vultur 104... Decolez... (*Se aude sgomotul avionului*)
- RÎNCU: Vultur 104... Înălțime 2.000 metri... Intră în careul 58...
- SURU: (*Uitînd de recenzie*) Inconjurăm pe brigand... (*Se aud bubuituri.*)
Trage și antiaeriana...
- STANCU: Șurule, recenzia.
- SURU: Incă n-au venit toți, tovarășe maior.
- SPIREA: (*Radio*) Pajura 56... Aici Vultur 103... Găsit ținta... Incep urmărirea... Recepție.
- GALL: Aici Vultur 104... Văd pe 103 și ținta... Trec în urmărire... Recepție...
- FRUJINĂ: (*Insemnînd pe hartă*) Mai are o singură scăpare: prin fugă. (*Auzind telefonul se oprește și ascultă*)
- RÎNCU: (*La telefon*) Da. Incă o țintă... Am înțeles, în careul 21... Avion necunoscut... (*Privește pe cei doi piloți*) Il cunoaștem noi și încă bine!...
- FRUJINĂ: (*Se întoarce*) Vor să se strecoare prin altă parte....
- MAREȘ: (*Băgînd demisia în buzunar*) Mă duc eu...
- FRUJINĂ: (*Pregătindu-se de zbor*) Tovarășe locotenent colonel...
- RÎNCU: (*După ce îi cîntărește bine din ochi*) Căpitanul Mareș, la avion.
- MAREȘ: (*Emoționat*) Să trăiți, tovarășe locotenent colonel.
- SURU: (*Lui Mareș*) Merș cu dumneavoastră.
- MAREȘ: Ești în concediu.
- SURU: Credeți că am uitat să pornesc avionul? (*Iese împreună cu Mareș.*)

- SPIREA: (*Radio*) Sînt Vultur 103... Ținta fuge.
- GALL: (*Radio*) Sînt Vultur 104... Ținta refuză lupta... Fuge...
- RÎNCU: (*Radio*) Aici Pajura 56... Către Vultur 103 și 104... Continuați urmărirea pînă la ieșirea din zonă!
- MAREȘ: (*Radio*) Pajura 56... Sînt Vultur 101... Permiteți decolarea...
- RÎNCU: (*Radio*) Vultur 101, decolează... Mergi în careul 21. Înălțimea 1.500 metri... Viteză medie...
- MAREȘ: (*Radio*) Sînt Vultur 101... Decolez... Am înțeles... (*Se aude decolînd*)
- SURU: (*Cu manuscrisul făcut ferfeniță, cu hainele îmbibate de ulei, vine de afară*) Acum s-a zis cu dumnealor.
- FRUJINĂ: Ssst... (*Pe hartă*) Avem trei avioane în aer... Misiunea lui Mareș e mai grea... (*Se aud tunurile*) Antiaeriana e la post...
- SPIREA: (*Radio*) Sînt Vultur 103... Ținta a ieșit de zonă... Recepție...
- RÎNCU: (*Radio*) Sînt Pajura 56... Către Vultur 103, 104... Veniți acasă... (*Lui Stancu*) Acum să-l vedem pe Mareș.
- STANCU: E un examen greu, mai ales pe o așa vreme. Dar să nu uităm, e comandantul „Vulturilor 101“!
- SURU: (*Filozofic*) Așa-i escadrila noastră: tai pe unul, le curge tuturor sîngele. (*Întîlnind privirea lui Stancu*) Da, ca toate escadrilele de altfel...
- MAREȘ: (*Radio*) Pajura 56... Sînt Vultur 101... văzut ținta. Somez... somez... Nu răspunde la somație... (*Se aude un sgomot de mitralieră*) Mă atacă... trage... mă atacă... intru la atac... atac... atac... (*zgomot puternic de motor și de mitralieră*)
- SURU: Dați-l, e și pentru recenzia mea. (*Către Stancu*) De patru zile am pregătit-o și acum nu pot să o țin...
- RÎNCU: (*Radio*) Sînt Pajura 56... Vultur 101... raportează situația... (*Toți se adună în jurul aparatului*) Răspunde dacă mai auzi... Răspunde... Trec pe recepție...
- STANCU: S-o fi întîmplat ceva?
- FRUJINĂ: L-o fi lovit pe căpitan? De ce nu răspunde?
- MARIA: (*Intrînd cu un bloc-notes în mînă*) Tovarășe locotenent colonel, mi-ați permis să vin să scriu reportajul cu zborul de noapte...
- RÎNCU: Da... Ai nimerit-o prost... (*Incurcat*) Nu cumva... (*Maria vrea să plece. O oprește*) Rămîi, tovarășă Maria... Poftim... Scrie despre un zbor în condițiuni speciale. Ia loc. De ce nu scrii? Avem fapte...
- MARIA: (*Se așează*) E primul reportaj pe care-l scriu. (*Lui Stancu*) A început de mult?
- STANCU: Astfel de exerciții nu țin mult. Cît o flacăară. Atît!
- RÎNCU: (*Radio*) Sînt Pajura 56... Trec pe recepție... Răspunde... (*Liniste, o liniște apăsătoare. Se aud doar rafalele ploii și vîntul. Stancu discută încet cu Maria*).
- STANCU: Scrie, de ce nu scrii?
- MARIA: Ce fel de exercițiu?
- STANCU: Nu e chiar exercițiu... Luptă aeriană... Au încercat să pătrundă pînă la noi. Vor primi pedeapsa... Te-ai împăcat cu Mareș?
- MARIA: (*Privind în jur*) Probabil că și-a dat demisia. Nu-l văd aici.
- STANCU: Crezi?
- MARIA: Era hotărît... Nimic nu putea să-i schimbe hotărîrea. Il cunosc bine!
- STANCU: (*Zîmbind*) Sînt și argumente mai puternice! Bunăoară, un om vine cu demisia în buzunar. Deodată se anunță „Alarmă“... Patria

- este amenințată. Toate cele mărunte sînt uitate... Înțelegi? Patria mai presus de orice...
- RINCŪ: *(Radio)* Sînt Pajura 56... Vultur 101... Răspunde... Mă auzi? Trec pe recepție...
- MAREȘ: *(Prin radio, foarte slab, așa cum va vorbi tot timpul)* Pajura 56. Pajura 56...
- MARIA: *(Ne mai putîndu-se ține)* Victor! El e! Victor!
- STANCU: Maria, nu-i voie de vorbit...
- MAREȘ: *(Radio)* Sînt Vultur 101... Lupta s-a terminat... Am doborît ținta... Am doborît ținta...
- STANCU: *(Plin de entuziasm.)* Serie, tovarășă Maria, scrie.
- MAREȘ: *(Radio)* Sînt lovit... Sînt lovit... Nu am controlul aparatelor de bord.
- MARIA: Victore! *(Aproape pe lacrimi)* Victore! Scapă oare?
- RINCŪ: *(La radio)* Așteaptă unde ești... Vultur 101... Așteaptă unde ești... *(Precipitat, lui Frujină)* Ia comanda. Casca. *(O scoate din capul lui Frujină)* Fii atent la aterizarea lui Mareș. *(Iese în fugă).*
- MAREȘ: *(Radio)* Aștept... Aștept...
- STANCU: *(Radio)* Măi, băiete, domol, nu te pripici... Vine Vultur 01... *(Se retrage. Mariei)* Îl auzi? E mai tare decît noaptea, ploaia, tunetul, furtuna, moarlea...
- RINCŪ: *(Radio)* Pajura 56... Sînt Vultur 01... Permiteți decolarea...
- FRUJINĂ: *(Radio)* Vultur 01... permit decolarea... *(Se aude avionul decolînd. Tunurile au tăcut. Doar ploaia firiiie).*
- MARIA: *(Către Stancu)* Va scăpa? Il mai văd? Victore...
- STANCU: Dacă ai încredere, ai să-l mai vezi. Curînd...
- MARIA: Parcă ași fi lîngă el... Ne întoarcem amîndoi... De undeva, de foarte departe... *(Se aud avioanele).*
- SPIREA: *(Radio)* Sînt Vultur 103... permiteți aterizarea.
- FRUJINĂ: *(Radio)* Vultur 103... Vultur 103... aterizați... Rămîneți la avioane. *(Se aud avioanele aterizînd)*
- MARIA: N-a fost Victor? Va ajunge teafăr?
- STANCU: Domol... nu te pripici... *(Ridicîndu-i capul)* Nu cu lacrimi se scrie reportajul...
- RINCŪ: *(Radio, către Mareș)* Sînt Vultur 01... către Vultur 101... Te-am găsit... Te văd... *(Toți cei prezenți se apropie de aparat)*
- MAREȘ: *(Radio)* Sînt Vultur 101... Nu te văd... nu te văd...
- RINCŪ: *(Radio)* Sînt stînga... stînga și-n față...
- MAREȘ: *(Radio)* Vultur 01... te văd... te văd...
- SURU: Nu v-am spus eu? *(Tot el)* Ssst, liniște!
- RINCŪ: Vultur 101... Urmărește-mă... Urmărește-mă...
- MARIA: *(după o pauză)* De ce nu se aud, tovarășe Stancu?
- STANCU: Cînd sînt doi în aer, victoria e singură. Să ții minte, în căsătorie e la fel... *(s-aud puternic avioanele)* Vin. Se apropie.
- RINCŪ: *(Radio)* Vultur 101... facem viraj... stînga viraj... Înclină ușor... Păstrează distanța și intervalul... Vezi balizele?... Recepție...
- MAREȘ: *(Radio)* Văd balizele... Am înțeles... Recepție...
- RINCŪ: *(Radio)* Vultur 101... Redu din motor... Gata... scoate trenul... Flapsul... Înclină... Executăm virajul. Sînt Vultur 01... Pajura 56.. Proiectoarele...
- FRUJINĂ: Sînt Pajura 56... Aprind proiectoarele... *(La telefon)* Allo, proiectoarele. *(Lumină, puternică)*

- RÎNCU: (*Radio*) Vultur 101... Panta și virajul după mine... Atenție la aterizare... Aterizez... (*Se aude aterizînd primul avion*).
- FRUJINĂ: (*Radio*) Aici Pajura 56... Vultur 101... Redu... redu complet... (*Toți sînt atenți și privesc spre pista de aterizare*) Mai trage... încă puțin... Așa, pe direcție... Așa...
- SURU: (*Ștergîndu-se de sudoare*) Ptii, am făcut-o și pe asta... Să văd avionul... (*Iese în fugă*)
- STANCU: (*Mariei*) Ei, cum va fi reportajul, tovarășă ziaristă? (*Intră Rîncu urmat de Mareș. Ultimul e plin de ulei, de sudoare, de ploaie*)
- MARIA: Un reportaj fără pereche, tovarășe Stancu. (*Se repede, îl sărută pe Mareș, murdărindu-se pe față de ulei*) Victor!
- MAREȘ: (*Raportînd*) Tovarășe locotenent colonel, misiunea a fost îndeplinită. Avionul necunoscut care a încercat să violeze teritoriul Patriei a fost doborît...
- RÎNCU: (*Zimbitor*) Va să zică l-ai doborît...
- MAREȘ: Oricare dintre noi ar fi luptat la fel...
- RÎNCU: Începi să ai dreptate. Ai coborît pe pămînt... (*Insinuant*) Ei, ai văzut? „Colectivul“ ți-a dat o mîna de ajutor... Nu te-a lăsat. Ce zici: e greu, de unul singur. Nu?
- STANCU: Ca și în viață de altfel. Ași vrea să vă spun...
- RÎNCU: Stop. Uită-te la Maria, privește-i fața și nu mai spune nimic.
- STANCU: (*Lui Rîncu*) Parcă spuneți că nu vă pricepeți la inimă...
- RÎNCU: Îmi mai amintesc, cîteodată. Și în fond știu ce vrei să spui: acum v-ați împăcat, să fiți ca doi porumbei... Este? (*Lui Mareș*) Ei, voiai să-mi dai un raport? Nu?
- STANCU: (*Făcînd cu ochiul Mariei*) Da, un raport într-o chestiune personală...
- MAREȘ: (*Ștergîndu-se de ulei, încurcat*) Nu chiar personală.
- STANCU: Mai mult familială... Un raport prin care cerea să se mute în noile locuințe de pe aerodrom...
- RÎNCU: Cum, Stancule? Tu vorbești așa? Problema familiei este o „chestiune personală“, „familială“? Care nu-i legată de conduita pilotului, de conduita de zbor?... (*Lui Mareș*) Dă-mi raportul.
- MAREȘ: (*Se caută încurcat prin buzunare*) Să vedeți... Poștiți...
- MARIA: (*Luînd raportul din mîna lui Mareș*) Nu mai e nevoie, tovarășe locotenent colonel, se mută în locuința mea...
- RÎNCU: Vezi, așa scăpăm de birocratism. Veți ocupa și camera tovarășului maior Stancu.
- STANCU: Camora mea?
- RÎNCU: Da. Mîine pleci la școala de pilotaj. Ți-a venit aprobarea și vei mări numărul grănicerilor cerului...
- SURU: (*Intrînd împreună cu Spirea și Gall*) Tovarășe locotenent colonel, permiteți... Permiteți să continuăm recenzia, de patru zile am pregătit-o. (*Scoate manuscrisul făcut ferfeniță*)
- STANCU: Mai poți să citești?
- SURU: (*Aruncînd manuscrisul*) Nu-i nevoie. O știu pe de rost... De patruzeci și două de ori am repetat-o...

Cortina va cădea pe cîntecul puternic difuzat:

„Escadrila noastră „Vulturi“

SARCINA NOBILĂ A LITERATURII SOVIETICE *)

Oamenii sovietici sint contemporani ai unor evenimente mărețe și participă activ la ele. Înfăptuirile poporului nostru, condus de partidul comunist, pot fi numite cu adevărat titanice.

Partidul îi cheamă pe scriitori să creeze cu înțelegerea cuvenită măreței lupte a clasei muncitoare și a întregului popor sovietic pentru întărirea continuă a societății socialiste, construită în țara noastră, și pentru victoria comunismului. În mesajul adresat celui de-al II-lea Congres unional al scriitorilor sovietici, Comitetul Central al P.C.U.S. a arătat: poporul sovietic așteaptă de la scriitorii săi să creeze figuri veridice și luminoase ale glorioșilor noștri contemporani, care rezolvă sarcinile colosale legate de dezvoltarea neîncetată a industriei grele, ale contemporanilor noștri care înalță gigantice centrale electrice, perfecționează metodele de construcție, valorifică milioane de hectare de pământuri înțelenite, luptă pentru ridicarea întregii agriculturi și pentru o mai bună satisfacere a nevoilor crescînde ale oamenilor muncii.

Ce grandios tablou se deschide privirii pasionate și agere a artistului în zilele noastre! Oriunde ai privi, peste tot clocotește munca constructivă, creatoare. Însuflețiți de patosul creației, oamenii sovietici încheie cu succes cel de-al cincilea cincinal. Privind cu încredere în viitor, oamenii muncii din țara noastră participă activ la elaborarea unor planuri și mai mărețe pentru cel de-al șaselea cincinal. Hotărîrile istorice ale Plenarei din iulie a C.C. al P.C.U.S. au înarmat poporul nostru cu un vast program de luptă pentru avîntul continuu al industriei, pentru progresul tehnic. Întreaga țară se pregătește să întîmpine Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice cu noi victorii în construcția pașnică.

În țara noastră munca a devenit creație. În activitatea pentru binele poporului apare adevărata frumusețe a omului, se manifestă din plin bogăția talentelor sale, se afirmă personalitatea sa. Această frumusețe se vedește și în faptele vitejilor veterani ai clasei muncitoare, ale oamenilor muncii din agricultură, și în năzuința patriotică a școlarului de ieri, venit în uzină să completeze rîndurile glorioasei gărzi muncitorești.

Noi trăim într-o epocă de mari înfăptuiri. Realitatea care ne înconjoară este izvor de inspirație pentru creația artistului realist.

---

*) Articol de fond apărut în ziarul „Pravda” nr. 261 (13559).

Cum se oglindesc însă toate aceste procese în literatură? Literatura sovietică a acumulat o bogată experiență în prezentarea vieții poporului. Dar, deși literatura noastră a făcut și face mult, cerințele față de ea sporesc tot mai repede, depășesc creșterea ei.

Pot oare scriitorii noștri să afirme că în operele lor viața eroicei clase muncitoare a Țării Sovietice este redată așa cum se cuvine? Atunci când abia se iveau zorile revoluției noastre, talentul pasionat și puternic al lui Maxim Gorki a creat chipul de o forță nepieritoare al unui fiu demn al clasei muncitoare ruse. Din paginile romanului „Mama”, muncitorul rus și-a proclamat înaintea lumii întregi dreptul său, voința sa de a transforma viața, de a deveni stăpînul ei. Astăzi clasa muncitoare a Țării Sovietice a devenit cu adevărat stăpîn al vieții. În literatura noastră însă există încă prea puține imagini artistice ale muncitorilor înaintați, zugrăvite cu aceeași forță a adevărului vieții, cum a făcut-o M. Gorki.

Literatura sovietică a dezvoltat cu drag această temă. Încă în anii de după 1920 a fost creat „Cimentul” lui F. Gladkov. Tema clasei muncitoare, a tineretului muncitoresc, și-a găsit intruchiparea în proza lui N. Liașko și V. Bahmetiev, A. Karavaeva și I. Krimov, L. Leonov și M. Șaghinian, N. Ostrovski și A. Makarenko, A. Malîșkin și V. Ketlinskaia, B. Gorbатов și B. Polevoi. În anii de după război au atras atenția cititorilor opere ca „Tinăra gardă” de A. Fadeev, „Departee de Moscova” de V. Ajaev, „Neamul Jurbinilor” de V. Kocetov, „Cercetătorii” de D. Granin, „Karaganda” de G. Mustafin, „Sondorii din Așșeron” de M. Gusein, „Evenimente mari în Nauia-mestis” de I. Dovidaitis etc. Nu degeaba un erou atît de îndrăgit de cititori ca Ilia Jurbin, reprezentantul unei glorioase dinastii de constructori navali sovietici, spune cu neascunsă mîndrie: „Clasa muncitoare este o clasă creatoare...”

Pentru literatura noastră nu există o cinste mai mare decît a arăta în întreaga ei măreție eroica clasă muncitoare, viața și faptele ei. Totuși, noile lucrări consacrate acestei teme, care apar în reviste sau în ediții separate, nu corespund încă — nici prin numărul lor, nici prin nivelul măiestriei, nici prin profunzimea pătrunderii în caracterele oamenilor — cerințelor pe care zilele noastre le pun literaturii.

Pină și schița, genul cel mai operativ și combativ al literaturii, nu dă o imagine fidelă și clară a felului în care trăiește țara noastră în momentul de față.

Literatura sovietică a cîntat romantismul eroic al vieții sovietice. Ea și-a captivat cititorii prin năzuința de a fi la fel cum au fost neînfricatul Cikalov, îndrăzneții biruitori ai Arcticei, curajoșii cuceritori ai stratosferei. Dar scriitorii n-au învățat încă să dezvăluie cu aceeași forță romantismul vitejiei în muncă, să captiveze oamenii prin frumusețea lumii spirituale a omului muncitor, prin poezia activității muncitorului în țara noastră, în munca lui de zi cu zi la furnal, la laminor sau la volanul combinei, creînd o viață nouă.

Au trecut nouă luni de la cel de-al doilea Congres unional al scriitorilor sovietici. La Congres s-a constatat că literatura noastră nu acordă destulă atenție temeii clasei muncitoare. În aceste nouă luni de activitate revistele de literatură și artă n-au oferit încă cititorilor lucrări puternice despre faptele de astăzi ale muncitorului sovietic.

Tema clasei muncitoare a fost și rămîne tema conducătoare a literaturii noastre. Ea nu epuizează însă bogatul material pe care îl oferă viața timpurilor noastre. Cîte lucruri atrăgătoare, captivante, găsește scriitorul în viața satului nostru, în activitatea multilaterală a intelectualității

noi, ieșite din popor! Niciodată în fața literaturii nu s-au deschis asemenea posibilități inepuizabile. Dar, cu toate operele valoroase pe care le-a creat, trebuie să recunoaștem că literatura este mult mai săracă decât viața care ne înconjoară, care se afirmă la fiecare pas și care așteaptă să fie înfățișată în opere de artă!

Pentru ca să înfățișeze viața omului sovietic într-un mod vrednic de ea, în toată bogăția conținutului și în întreaga măreție a faptelor ei, scriitorii trebuie să-și ridice neobosit măiestria. Literatura realismului socialist este o creație curajoasă, puternică prin profunzimea ei, prin adevărul și prin credința ei în victoria noului asupra a tot ce și-a trăit traiul. O asemenea creație cere artistului un penel viguros, o privire ageră și curajoasă asupra lumii înconjurătoare, priceperea de a cînta victoria obținută prin biruirea oricăror greutăți ce se ivesc în fața constructorilor lumii noi.

Nivelul literaturii trebuie să se ridice la nivelul înfăptuirilor poporului cărui îi slujește, ea trebuie să trăiască cu pasiune ideile vremurilor ei, să redea mai profund viața și faptele poporului, să-l călăuzească cu curaj înainte.

Scriitorul va găsi pe eroul iubit al cititorilor noștri în adîncul vieții poporului. El se află pe schelele noilor șantiere, pe întinderile pămînturilor înțelenite, în mină, în hala luminoasă a unui gigant industrial, în biblioteca clubului muncitoresc, în școală și în institut, în colectivele de artiști amatori și pe stadionul uzinei. Scriitorul trebuie să fie mereu împreună cu eroul său, să împartă cu el bucuriile și greutățile lui, să trăiască visurile și faptele lui. Pe eroul său, cititorul îl va îndrăgi pentru înaltele sale gânduri și sentimente, pe scriitorul său pentru adevărul vieții și profunzimea cunoașterii ei, pentru frumusețea curajoasă a redării ei inspirate.

TEORIE ȘI CRITICĂ

LUCIAN RAICU

TITUS POPOVICI: „STRĂINUL“

Spirit agitat și mobil, îndeosebi spirit critic, vioi, rapid, de altfel autor foarte tânăr, de o tinerețe dezarmantă — dezmințind regula — rar obișnuită la un prozator și îndeosebi la un romancier, scriitor de trilogii în imediată perspectivă, tocmai de aceea stîrnind de o parte speranțe și mari admirații, de altă parte rezerve și sceptice clătînări de cap — Titus Popovici înscrie în urma sa, în anii ce au succedat debutului, o traiectorie nu tocmai ușor de urmărit. E fără îndoială unul din reprezentanții caracteristici și înzestrați ai generației noastre și, de va urma să se afirme în acelaș ritm, cu aceeași siguranță și voință de a se depăși, are în față o admirabilă dezvoltare. Dar exagerările, în orice direcție, sînt puțin indicate. Dezvoltarea rapidă a scriitorului e urmărită cu satisfacție, dreptă desigur, la romanul de curînd apărut, care va găsi un răsunset viu în publicul cititor. În sfîrșit, numele lui Titus Popovici se va impune cu certitudine. Dar căldura firească, bunăvoința cu care a fost primit romanul a degenerat oarecum în frenezie, ceea ce nici nu e în folosul scriitorului debutant și nici nu aruncă o lumină favorabilă asupra criticii însăși. S-au folosit în genere epitete excesive. În urmărirea personajului principal, se spune undeva, scriitorul „s-a dovedit un adevărat maestru“ (— „fără să ne jucăm cu vorbele“ — precizează

criticul, conștient de greutatea judecății sale). O modestă replică a unui personaj („Mă tem de viitor“), aruncă pe un cronicar în extaz. Replica aceasta nu-i un lucru oarecare, ea rezumă în chip „magistral“ poziția unei mari categorii de oameni... Nu numai atît. Am constatat cu surprindere că articolele apărute în „Gazeta literară“ și „Contemporanul“ nu formulează nici o rezervă. E cea dintîi carte apărută la noi în ultimul deceniu — probabil — care se bucură de un regim atît de concesiv. În acelaș timp, o cronică a romanului „Un om între oameni“ e scrisă pe un ton rece, rezervat și condescendent, cunoscutul scriitor e tratat cu îngăduință, certat că a introdus în roman propriile sale opinii, fără interes pentru critic, și se contestă — practic — valabilitatea eroului. Ne-am referit la acestea ca la un semn al echilibrului nestabil ce domnește încă la noi, în problema esențială a judecății de valoare. E o practică statornică și, trebuie să spunem, nu lipsită de consecințe rele. În această perspectivă în care ne punem, un examen sobru — unii vor spune insidios, făcut cu răceală — e mijlocul prin care e indicat să ne exprimăm simpatia pentru autor și prețuirea pentru opera sa.

Este caracteristică scriitorului, de care ne ocupăm, puțința de a se deplasa rapid, cu ușurință, în medii dintre cele mai felurite, îmbrățișînd viața din mai multe

unghiuri de vedere ca, de altfel, și vocația de a se adapta cu aceeași ușurință — când va veni cazul voi spune: cu facilitate — modalităților artistice puțin apropiate, chiar divergente.

N-avem indicații de viitor în suita de schițe publicate în „Viața românească“ la sfârșitul anului 1950, în colaborare cu Francisc Munteanu; de altfel principiul însuși al colaborării cu aplicare practică la munca literară, apare vulnerabil. Că rezultatele n-au fost fericite, ne-o arată și influența acestei colaborări asupra personalității și a stilului — în înțelesul limitat — a celor doi autori. A urmat într-adevăr o relativă despersonalizare stilistică, evidentă la Titus Popovici chiar în ultimul roman și la autorul „Lenței“ — poate încă într-o măsură mai mare. Ce se poate totuși desprinde, în cele din urmă, ca notă meritorie, sugerînd o perspectivă în lectura acelor schițe? Mai întîi dispoziția de a stabili un contact viu, jurnalistic-fotografic, cu realitatea, mai propriu zis cu „terenul“, de a prinde în instantanee aspecte ale epocii noastre, ale vieții clasei muncitoare în faza de început a construirii socialismului, trăsături caracteristice ale noilor raporturi morale. Meritul trebuie subliniat mai ales dacă ne situăm în acele condiții specifice, de pionierat. Valoarea literară a acelor prime producțiuni, semnate de cei doi tineri autori nu aduce însă, îndeajuns, cum am spus, indicații de viitor.

Intre timp, după o absență de cîțiva ani, numele tinerilor autori a reapărut, Francisc Munteanu urmînd cu „Lența“, „In orașul de pe Mureș“ și celelalte o frumoasă evoluție; povestirile publicate de Titus Popovici, mai puțin semnificative, au fost remarcate de critică, reținîndu-se îndeosebi nota de „sobrietate și austeritate“. Nu s-ar zice că această notă e caracteristică și romanului. Dimpotrivă, Titus Popovici pare a fi îmbrățișat, între timp, o altă formulă, iar o bună parte din cusururile ce se pot observa sînt legate de o insuficiență stăruință în „sobrietate și austeritate“ stilistică.

Scriitorul se fixează asupra unei epoci hotărîtoare pentru destinul istoric al țării noastre. Sîntem în anii războiului,

mai ales către sfârșitul acestuia prin 1944, înainte de actul revoluționar de la 23 August, — și cîteva luni după aceea; sînt observate reacțiile specifice ale societății românești, la oraș și la sat, în raport cu evenimentele care se succed rapid și decisiv, atitudinea burgheziei și a proletariatului, atmosfera caracteristică epocii — iar pe fondul acestora se urmărește destinul unui adolescent, al lui Andrei, agitația sufletească și intelectuală, treptata clarificare a conștiinței eroului, alăturarea sa forțelor patriotice și revoluționare fiind descrise pe sute de pagini, minuțios și pe linii foarte complicate.

Intîiul roman al evenimentelor din August 1944, deși nu se consacră cu exclusivitate acestora, „Străinul“ lui Titus Popovici vine să adauge un nou capitol, dintre cele mai sugestive și interesante, la marea cronică a istoriei noastre contemporane. Nu e vorba doar de acoperirea unui gol tematic din care ar rezulta importanța romanului, ci calitatea de adevărat eveniment literar ce o reprezintă. E o întregă epocă istorică, de un interes unic, desfășurîndu-se vertiginos sub ochii noștri și a cărei reflectare artistică se impune cu o determinare obligatorie și obiectivă, punctul ei de pornire insurecția populară condusă de partidul comunist împotriva dictaturii antonesciene — fiind esențial în desfășurarea evenimentelor ce ne despart, în timp, de această dată. Fixîndu-se asupra unei epoci istorice de o nemăsurată însemnătate, scriitorul a urmărit să pună în lumină, pe primul plan, destinul unui tînrar intelectual în formare, agitat de a găsi un sens existenței sale, alăturat în cele din urmă partidului comunist, în care — deocamdată — vede personificarea mai mult a unor principii morale decît expresia strictă a necesității istorice. Evenimente ca acelea descrise de Titus Popovici în romanul său, au produs nu odată opere de seamă și autori care și-au legat definitiv numele de numele istoriei însăși. De marele război dus împotriva lui Napoleon, de zguduirea profundă ce s-a petrecut atunci în toate straturile societății ruse nu vorbește nimeni fără să-i vină numaidecît în memorie Tolstoi, „Război și pace“; nimeni nu rostește 1907

uitînd pe Rebreanu și „Răscoala“. La fel, cine vorbește de revoluția de la 1848, de Bălcescu, nu poate neglija miile de pagini scrise de Camil Petrescu în anii noștri, în marginea acestui eveniment. În sfîrșit, de marea revoluție socialistă se leagă numele unor autori de mărimea lui Gorki, Șolohov, Alexei Tolstoi. Din conștiință scriitoricească, desigur, dar și dintr-o sănătoasă ambiție de a fi el, cel dintîi, cronicarul unei epoci atît de importante, a scris Titus Popovici romanul evenimentelor din August. Cine va scrie în viitor, mai bine ori mai rău, în legătură cu anii aceștia, va trebui să țină neapărat seama de „Străinul“.

Scriitorul încercînd o frescă socială desfășurată pe spații mari ori urmărind stările de conștiință proiectate în afară ale lui Andrei Sabin, aduce ceva din atmosfera specifică a acelor ani, ceva din marele răsunset pe care actul revoluționar înfăptuit de Partidul Comunist, în condițiile înaintării pe teritoriul țării a armatelor sovietice, l-a avut și îl are încă în noi. Se poate astfel urmări în parcurgerea celor aproape șase sute de pagini ale romanului pregătirea și înfăptuirea actului de la 23 August cum am spus, însă, nu în primul plan ci proiectîndu-se în conștiința eroului — starea de spirit a maselor caracterizată prin nemulțumire și mînie față de dictatura fascistă, acțiunea forțelor patriotice și în primul rînd a muncitorimii, panica și spaima disperată a burgheziei, vinovatul principal al înjosirii ce o suferise țara, politica de trădare națională a partidelor istorice interesate în cel mai înalt grad să-și pregătească, peste noapte, în orice eventualitate, o fațadă democratică și antifascistă, deruta multor intelectuali, în sfîrșit, apropierea de partidul comunist a acelei categorii de intelectuali, tineri de care se leagă și destinul lui Andrei Sabin. Avem deci, de-aface cu un roman de o pronunțată valoare realistă și, decurgînd de aici, de o semnificație politică de netăgăduit.

Romanul adolescenței e de obicei fructul unei maturități, poezia evocării rezul-

tînd atunci dintr-o superioară ironie și din nostalgia trecerii anilor și a vîrstei pierdute pentru totdeauna.

Nu acesta e cazul nostru. Adolescența și tinerețea sînt observate în chip autocritic de un autor foarte tînăr el însuși, a cărui experiență în mijlocul oamenilor nu atinge nici sfertul de veac. S-ar spune deci că scriitorul nu era deocamdată indicat unei asemenea întreprinderi, dar cartea există, stîrnește curiozități și discuții, prin urmare presupunerile au devenit anacronice. Dimpotrivă, am crede că experiența pornită de Titus Popovici cîștigă în interes prin aerul de autenticitate, de lucru trăit, și aproape simultan descris.

Nu ne întîmpină în partea întîia a romanului o multitudine de planuri prin care societatea romînească să fie fixată din toate punctele de vedere cu interesul unui romancier de epocă, de tipul obiectiv. Scriitorul nu a intenționat să scrie un roman balzacian ci și-a concentrat întreaga atenție în jurul unui personaj principal, cu care aproape se identifică, analizîndu-i stările de conștiință pe fondul unor evenimente contemporane.

Acel aer specific adolescenței, cu falsa blazare a unui suflet în realitate diafan, cu exagerarea stărilor de spirit și orgoliul de a trăi cele mai mari drame, observarea propriei personalități, însingurarea voită, subliniată printr'o țînută distantă în raport cu restul omenirii, autoflagelarea însoțită de o înaltă conștiință de sine compun în cele din urmă o mască sub care intuim fizionomia reală a eroului și în acelaș timp dau cărții o notă caracteristică, ceea ce am numi poezia ei. Impresiile lumii din afară au și ele urmări exagerate, dacă le alăturăm cauzei a căror consecință sînt și se traduc în formule de o ostentație sumbră. Zilelele trec „groaznic de greu“, privirile oamenilor sînt mereu „neliniștite“, cutare maidan raportat la gîndurile eroului pare un „peisaj ireal“, pretudindeni e „desnădejde“ iar lucrurile se cer contemplate cu o „dureroasă uimire“. Cerul e, de bună seamă, de o culoare „ciudată“, pe cînd soarele e „neverosimil“. Propriile reacții sînt studiate cu o străpungătoare luciditate. Indată ce a fost rostită, fiecare vorbă pare „idioată.“

Notele psihologice ale adolescenței sînt pe rînd înregistrate de scriitori, care trăiește pe tot cuprinsul romanului alături ori în lăuntrul personajului său. E o fază în care se afirmă cu exagerare luciditatea, simțul critic. Cutare membru al familiei începe să-l preocupe mai puțin pe erou din punctul de vedere al gradului de rudenie și mai mult sub un aspect rațional. „Unchiul“ e acum o „personalitate“ și prezintă un interes abstract, general omenesc, devenind obiect de observație și analiză.

Adolescentul se pătrunde acum de noțiunea timpului, sentimentul trecutului i se relevă înția oară — ce a fost odinioară nu e un prilej de melancolie ci de analiză, de restaurare a adevărului, prin negația valorilor false. Trecutul e obiect de continuă milă și ironie, tot ce s-a petrecut ieri se consideră o „sfîntă naivitate.“ Eroul se întregeste neîncetat cu alte valori sufletești, începe să-și pună, nu rareori cu o conștiință aparentă marile probleme ale existenței, respingînd mediocritatea și aspectul monoton al vieții, concentrîndu-și energiile morale în creștere spre un ideal, deocamdată nedefinit. Sufletul adolescent e analizat astfel cu finețe, pregătindu-se acel fond omenesc pe care se proiectează, cu urmări decisive, viața agitată a epocii.

Acțiunea critică a eroului se exercită asupra școlii din acea vreme, a cărei solemnitate e stăruitor negată, coborîtă în ridicol. Timiditatea și spaima respectuoasă din anii dinții de studiu, a dispărut făcînd loc unei superioare ironii. Ceea ce cu puțină vreme înainte stîrnise admirație și evlavie, e acum privit de sus în jos, cu ochi critic. În conștiința eroului nu se produsese încă fenomenul de amnezie a laturilor rele și de subliniere lirică a scenelor luminoase, fenomen caracteristic omului de altă vîrstă — acum spiritul critic se exercită nemilos. Așa-l surprindem pe erou în primele pagini ale cărții. Impunătoarele tablouri ale voievozilor care împodobeau zidurile școlii nu-l mai impresionează și e chiar mirat cum asemenea lucruri ridicole îl putuseră zgudui cîndva. Chipul războinic al lui Dragoș Vodă care odinioară îl înmărmurise îl face acum să pufnească în rîs.

Era în realitate un răsfățat. În școală, fiindcă pomenise într-o compoziție despre Richard-Inimă de Leu, i s-a prezis că va ajunge „ca domnul Neculae Iorga“. Asistența la cursuri nu-i decît o formalitate, elevii încep să-l privească cu o respectuoasă invidie. Curînd această ipostază îl obosește și atunci spre a ieși din monotonie, cultivă gesturile anarhice, copiază, face farse, sugerînd în acest chip că e un răzvrătit; la societatea literară vrea să uimească asistența excelînd în citate din Maiorescu și Ibrăileanu, de fapt inventate; pune sub semnul întrebării valorile consacrate, sabotează serbările de sfîrșit de an care i se par stupide. Dar cu timpul i se strecoară convingerea că tuturor acestor gesturi le lipsește „un punct de sprijin“.

Cu „Străinul“ Titus Popovici se înscrie în plină problematică a intelectualului, pe linia unei puternice tradiții existente în literatura romînă. În ambiția aceasta de a se situa într-o problematică tradițională și de a continua pe acci scriitori care, începînd cu Eminescu au dezbătut-o sub toate aspectele, în ambiția de a urma arta unor maeștri — dar de a împinge mai departe datele problemei puse de ei, căutînd o soluție mai convenabilă — în această ambiție deci, vedem un lucru cu totul lăudabil și unul din acele indicii sigure ale unei vocații sigure, înrădăcinate în tradiție. Romanul nu e încheiat, poate că partea cea mai interesantă e aceea în care îl vom vedea pe Andrei Sabin în mijlocul luptei revoluționare, și, mai tîrziu, în condițiile construirii socialismului, pînă în anii noștri — de aceea o caracterizare completă nu e cu putință încă, va fi posibilă abia atunci.

Intelectualul vine în literatură cu o condiție socială și psihologică aparte. Am avut un intelectual așa numit inadptabil, suflet angelic zdrobit de vicisitudinile vieții burgheze, incapabil de acțiune, însingurîndu-se, destrămîndu-se ca personalitate. De cele mai multe ori scriitorul contempla cu o tristețe lirică pe acest om incapabil să se valorifice în condițiile în care trăia, incapabil să reacționeze la loviturile soartei; alteori s-a propus ca soluție posibilă, atitudinea *Luceafărului* eminescian, privind cu răceală învîlmășeala

vieții, cercul strîmt al existenței; în sfîrșit ca în dramaturgia lui Camil Petrescu s-a promovat o filozofie activă ale cărei scheme sbracte mergeau însă paralel cu viața, fără să o poată întîlni vreodată. Se pune astăzi întîia oară în literatură problema intelectualului în condiții radical deosebite, se încearcă o rezolvare mai fericită. E locul să numim ca o contribuție hotărîtoare romanul „Un om între oameni“, semnificativ pentru noul fel de a înțelege condiția specifică a intelectualului. Scriitorul a pus problema sub aspectul esențial al răspunderii intelectualului față de poporul din care s-a ivit. Acum eroul urmărește un ideal concret, realizabil din punct de vedere istoric.

Titus Popovici a adus în romanul său unul din eroii cei mai caracteristici ai societății noastre, mai ales în cei din urmă ani, un erou a cărui problematică specifică e larg răspîndită — și aceasta e o explicație a succesului pe care „Străinul“ îl va avea în rîndurile publicului cetitor. E adolescentul care deschide întîia oară ochii asupra vieții, începe să dezbătă în conștiința sa mari probleme morale, își pune întrebări în legătură cu rostul său în viață.

E, în același timp, în eroul lui Titus Popovici nu doar un adolescent dar un adolescent întovărășit de un intelectual. Andrei e un intelectual în formație, dar își pune, desigur nu în chipul cel mai profund, problemele ce rezultă din situația sa de intelectual, probleme de conștiință, și în primul rînd întrebări privind răspunderea față de colectivitate. În sfîrșit, ca să revenim, eroul se bucură de condiții cu totul speciale, nu e numai un adolescent, nici numai un adolescent întovărășit de un intelectual, dar e și un tînar care tinde să se alătore luptei revoluționare, comunistilor, în plină contemporaneitate. Titus Popovici ni-l prezintă pe eroul său, ca pe un răzvrătit, un tînar cu înalte virtuți morale și intelectuale, care din pricina purității sufletești și mai ales — prin lectură și prin gîndire proprie, — se pune în opoziție cu societatea în care trăiește, căutînd drumul care ar duce la lupta împotriva ei. Am spus că e un inadptabil, un inadptabil activ, fără

slăbiciunea de voință a inadptabililor de tipul clasic, cum îi cunoaștem din opera lui Vlahuță, a lui Sadoveanu. Cu alte cuvinte, vedem că ignorînd prejudecățile, tînarul autor s-a hotărît să dea o replică unor înaintași de mare prestigiu, să continue în alt fel acțiunea lor. Ceea ce scriitorul nu precizează cu destulă siguranță — și aici vedem un defect al cărții, de natură ideologică, dar implicînd și regretabile carențe stilistice — e *calitatea*, caracterul specific al răzvrătirii lui Andrei Sabin. Ce putem desprinde din evoluția eroului? Puritate morală, spirit de sacrificiu, dezgust de trivialitate și josnicie, observarea societății dintr-un punct de vedere critic, nevoia unui ideal. Dar toate acestea nu sînt trăsături exclusiv caracteristice unui om care se alătură comunistilor, ele ar defini categorii sociale dintre cele mai diferențiate.

Ori, scriitorul nu subliniază natura revoltei eroului, dimpotrivă, se identifică total cu Andrei față de care nutrește o neacoperită și vie admirație, opunîndu-l celorlalți eroi. Am spus că de aici rezultă un deficit stilistic și anume o lipsă de sobrietate, o ținută nu îndeajuns de obiectivă în urmărirea eroului.

Simpatia ce o manifestă autorul față de eroul său, fără a fi condamnată în sine, atîta vreme cît se desprinde din mersul natural al acțiunii, din caracterul de organicitate a operei, din realitatea însăși a faptelor prezentate, se impune adesea din afară prin exaltare și o atitudine excesiv lirică. Nu ne nemulțumește procedeul ca atare, diversele formule de creație cîtă vreme se sprijină pe viziunea caracteristică artei realiste fiind egal îndreptățite. Lăsînd deci deocamdată de o parte faptul că unii înclină să stabilească o ierarhie a modalităților de expresie, considerînd formula epice obiective, principal, pe treapta cea mai înaltă, ca pe o mărturie a maturității unei literaturi ce tinde către construcții solide, de tipul clasic, fără să încercăm deci a contesta ori a confirma legitimitatea unei asemenea păreri, o operație cu mult mai simplă ni se impune. E vorba de a judeca fiecare operă în raport cu intențiile al căror rezultat este și cu modalitatea stilistică ce o

include. În „Străinul“ lui Titus Popovici este în afară de orice discuții străduința de a crea o operă epică, încadrată prozei, numită în înțelesul clasic, obiectivă. Pornind de aici, fără a disprețui așadar în nici un fel, intențiile scriitorului, se observă de îndată, cum am mai spus, o stăruință în obiectivitate nu îndeajuns de fermă. Autorul face eforturi vizibile de a se distanța oarecum de erou, de a-l încadra unei existențe obiective, unei lumi reale, fără însă a izbuti la gradul convenit. Aprecierile pozitive la adresa lui Andrei Sabin, efortul de a sublinia cu ostentație marca lui superioritate, înălțimea lui morală în raport cu restul omenirii tulbură în cele din urmă realismul operei, fixând gradul de verosimilitate a eroului într-o zonă mai joasă decât era de așteptat. Scriitorul nu izbuțește să-și acopere atitudinea lirică, exaltarea. E mereu surprins de erou, e pur și simplu entuziasmat de cîte lucruri admirabile e acesta în stare. Uimirea aceasta a scriitorului e împrumutată tuturor celorlalte personaje ale cărții ce nu conțin nesc a căuta și a găsi mereu alte cuvinte de laudă pentru Andrei. „Nu îndrăznesc să te numesc prieten — îi scrie Soslănescu copleșit de venerație—și nici să mă privesc pe mine însumi. Calmul tău, superioritatea ta.... organică și echilibrată, m-a zdruncinat. M-a zdruncinat atît de mult încît mă întreb dacă are rost să-mi tîrăsc și mai departe existența asta mizerabilă și meschină“. Păreră sinceră a autorului este că Andrei n-ar fi niciodată capabil „să aștearnă pe hîrtie scuze atît de înjositoare“. El, Andrei, ar fi scris altfel, de ar fi fost în locul lui Soslănescu, pe un alt ton, „mai bărbătesc“. La tot pasul întîlnim semnele unei simpatii emoționate, în totală neputință de a se obiectiva, fie și într-o măsură modestă. Andrei ne e arătat în nenumărate situații sfidînd lumea înconjurătoare, mereu „cu fruntea ridicată“, mereu cu totul detașat, mereu „cuceritor“. Se înțelege că această defecțiune nu are un caracter dominant, nu se relevă peste tot cu aceeași intensitate, dar e neîndoielnic că se manifestă și e de mirare că recenziții romanului n-au semnalat-o. Scriitorul ar fi avut astfel un prilej de meditație și, desigur, observația nu i-ar fi părut inu-

tilă. Problema, mai complexă decît o prezentăm aici, pe un cuprins limitat, nu poate fi rezolvată în atît de mare grabă, și de altfel nici nu vedem posibilă deocamdată o rezolvare intru totul mulțumitoare.

Sigur e însă că sîntem în măsură să pretindem scriitorului o atitudine mai detașată, mai gravă, mai puțin lirică față de erou. Că scriitorul se poate exprima prin unul sau altul dintre personaje e la mîntea oricui. Dar aceasta e altă problemă.

Tolstoi împărtășește pînă la un punct părerile lui Nehliudov. Dar nu e greu de stabilit o margine a acestei identificări și o atitudine gravă, „tolstoiană“ în fața vieții și în raport cu eroul principal ni se relevă în „Invierea“ nu mai puțin decît în alte opere ale marelui scriitor.

Faptul că ridicăm această problemă în legătură cu romanul tînărului nostru autor e în sine însuși un semn de prețuire a eforturilor sale de a se apropia de formula unei literaturi de un nivel superior.

Scriitorul amestecă deocamdată stiluri din cele mai diferite și după cum alternează pagini de un comic exagerat cu alte pagini, tragice, nu s-a fixat nici stilistic, nici nu s-a oprit asupra unei concepții artistice asupra personajelor, amestecă modalitatea analizei cu aceea a creației (luăm termenii în accepția dată de Ibrăileanu). S-ar spune că așa procedează și scriitorii clasici; desigur, însă acolo eroii sînt simultan creați și analizați sufletește, pe cînd în cazul nostru creația se aplică unor eroi, analiza altora — de unde impresia eterogenității. Romanul e clădit pe o disproporție și vom avea mai departe, pe măsură ce înaintăm în analiză, un spor de argumente. Fără a reprezenta o creație în înțelesul superior, personajul lui Titus Popovici nu e neviabil, dimpotrivă; nu e nici un paradox la mijloc. Andrei Sabin trăiește în memoria noastră printr-o succesiune de stări sufletești, reprezentative pentru un intelectual în formație și justificate în raportul reciproc cu lumea din afară.

În erou se întrunesc reacții caracteristice, firesc determinate de viața însăși. Am văzut că scriitorul ne-a dat în prima partea a romanului un suflet adolescent, observat

cu un realism subtil; superior înzestrat, eroul se află la un moment dat al existenței în ciocnire cu mediul în care evolua, trecând succesiv, printr-o spaimă respectuoasă, spre o atitudine orgolioasă, spre neconformism și o falsă blazare. Fiecare din fazele acestea e observată cu pătrundere, dându-ni-se astfel senzația unei evoluții firești în care ne regăsim noi înșine și scoatem din adîncul nostru sufletească experiență proprie confirmînd adevărul, tipicitatea cazului.

Scriitorul a intuit traiectoria posibilă a personajului: cînd bănuind consecințele, riscînd așa-dar totul, eroul susține într-o teză caracterul absurd al războiului — gestul se explică prin întreaga evoluție de pînă atunci, deși am fi fost înclinați să credem și într-o revenire la temperatura normală, să considerăm spiritul anarhic, neconformist un semn de răzvrătire aparentă, repede convertită, la ordine; spre uimirea tuturor, Andrei arată atunci mai mult îndrăzneală lucidă decît spirit anarhic și revoltă gratuită; e o luciditate a adolescenței într-un fază cînd omul înclină hotărîtor către maturitate și am văzut cît de caracteristică vîrstei, cît de adevărată din punctul de vedere psihologic este această limpezire, această judecată surprinzător de pertinentă care ia locul bravadei infantile. Din acea clipă, lui Andrei agitația fals patriotică și spiritul războinic îi apar fără nici o rațiune. Părăsind școala, ocolit de prieteni, ignorat și disprețuit pe față, privit totuși cu o secretă admirație, condamnat de părinți, Andrei se simte acum, pentru întâia oară și în adevăratul înțeles un străin, singur în mijlocul unor contemporani răi și triviali.

Din voința de a sublinia în mod artificial, prin semne exterioare dramatismul puțin obișnuit al destinului lui Andrei Sabin, și urmărindu-se a se scoate o traiectorie foarte complicată, unii au împins pînă dincolo de orice limite caracterul dureros al transformării eroului, în prima fază a existenței sale. S-au rostit astfel cuvinte grele despre „lanțurile” care-l împiedecau pe Andrei să pășească, despre tragica sa neputință de a fi în mijlocul oamenilor „Eroul nu înțelege evenimentele” — „spune un cronicar, savurînd de

pe acum efectul fabulos al renașterii eroului din această mocirlă, din aceste „lanțuri” — „Ele îl copleșesc pînă la strivire ca un tăvălug uriaș”. E adevărat că Andrei nu înțelege evenimentele, că acestea îl copleșesc, îl strivesc ca „un tăvălug uriaș”, etc.? Nu cred. Andrei e un martor pătrunzător al evenimentelor, le intuiește repede semnificația. Altfel nici nu s-ar putea. Un tînăr intelectual inteligent și cinstit asistă la evenimentele zguduitoare ale războiului. Intre țărani este cutremurat de nedreptățile care i se înfățișează, caută să se amestece, ia apărarea cu energie unui țaran sărac cînd printr-o manevră murdară acesta este trimis pe front în locul unui chiabur oarecare; își dă seama și de trivialitatea cercurilor de politicieni burghezi care pactizaseră cu fasciștii și acum erau în panică; în sfîrșit cunoaște pe comuniști, și în toamna aceluiaș an e martorul crimelor oribile puse la cale de bandele lui Iuliu Maniu. Andrei nu este copleșit, strivit de evenimente. E revoltat cu spontaneitatea unei conștiințe nepervertite și reacționează violent, cu un elan eroic, împotriva părinților, mediului, a prietenilor, a profesorilor.

E împins spre comuniști nu de condiția sa de clasă în primul rînd, nici de cunoașterea din cărți a marxismului, ci mai mult de o spontaneitate tinerească, de dragostea de adevăr, de oroarea de mizeria și convenționalismul ce domnesc în acea societate. Pentru a da o justificare obiectivă lui Andrei Sabin, scriitorul l-a pus în direct contact cu evenimentele politice și sociale în desfășurare, a simțit necesitatea să treacă la un examen, oricît de sumar, al epocii, observînd oamenii, straturile sociale, atmosfera și moravurile, raportînd totul la drama dureroasă ivită în conștiința eroului. Punctul de sprijin se găsea nefîndos în viață, în relațiile complexe și în problemele acute ale epocii. Cum se înfățișa pe atunci viața și ce influență putea să exercite asupra eroului? Sîntem în ultimele luni de existență a regimului fascist, într-un moment cînd soarta războiului era hotărîtă. Față de această situație, care punea problema viitorului, sub un alt chip, toate clasele sociale erau obligate la o strategie determinată.

Scriitorul păsește ferm în complexitatea acestor relații, urmărind societatea în atitudini esențiale, dictate de momentul excepțional care se pregătea. Acel subliniat spirit critic al romancierului și-a găsit aici un fericit mijloc de exercitare.

Scriitorul stăpânește de pe acum pe un plan superior, cîte odată cu o intuiție sigură, arta de a portretiza prin îngroșare apăsată caractere și tipuri de oameni; cu aceste mijloace reconstituie starea de spirit a cercurilor conducătoare — autorități, intelectualitatea burgheză, leaderi național-tărăniști în preajma eliberării țării de către armatele sovietice. Aici romanul înregistrează un câștig remarcabil — cîte odată pagini excelente — printr-o bună stăpînire a mijloacelor de tipizare specifice genului satiric. Se cerea reconstituirea atmosferei caracteristică, amestecul de încordare și nesiguranță, de panică și nerăbdare. Sub acest aspect nu putem imputa scriitorului nici cea excesivă caricare, către care înclină adesea, în dauna omogenității artistice a cărții. Mijloacele comicului sînt acum folosite în chip rațional, fără să impeteze adică asupra caracterului de reflectare realistă a epocii. Salvator Varga, omul politic de „fațadă“, de care baronul Papp de Zerind, șeful țărăniștilor din localitate se folosește ca de o marionetă, împingîndu-l totdeauna în zonele cele mai dificile, spre a încerca tăria terenului, înlăturînd astfel probabilitatea compromiterii partidului într-o întreprindere fără sorți de izbîndă, făptură nevertebrată, amestec de infatuare și umilință, de aparent echilibru și spaimă dizolvată; Spinațiu Lucaci, — directorul liceului din localitate, suflet amorf cu neputință de definit; părintele Potra, singurul om impunător în cercul politicianilor — ferm în convingeri pînă la fanaticism, cu ostentație patetică („Ceasul al unsprezecelea a bătut. Trebuie să-i știm înțelege semnificația“); Guiașu, spirit mai practic, preocupat să tergiverseze transportarea utilajului tehnic în Germania („să nu ne lăsăm“ jefuiți) modalitate de a-și pregăti un prestigiu, „un nume“, în perspectiva timpurilor ce vin — reprezintă succese portretistice ale tînărului romancier; caricarea și nuanța pronunțat satirică nu înăbușă aici liniile

tipice și atitudinile reprezentative. Cu baronul Papp de Zerind scriitorul înscrie, poate, cel mai remarcabil succes al său în materie de caracterologie. Masca de senil, de om îmbătrînit și neputincios, care se retrage spre a face loc altora mai tineri, oameni ai viitorului, simularea lipsei de pricepere în politică, acoperă în realitate o strategie sigură. Simulînd bătrînețea și neputința, invocînd boala, vîrsta înaintată, formația „veche“, depășită, baronul se orientează spre a intui condițiile cele mai favorabile pentru sine, urmărind mai ales să nu se compromită, să împingă răspunderea pe umerii altora. Mai tîrziu, după eliberare, cînd condițiile sînt prielnice și se poate pași cu siguranță, baronul iese din nou la suprafața vieții politice, autoritar și energic, ca omul cărui nu i se poate imputa nimic, nu i se poate stabili nici o vină exactă. Valabili pe planul creației, portretizați exclusiv prin mijloacele caricării în folosirea cărora romancierul își dovedește din nou virtuozitatea, sînt, mai departe, Vișlan, directorul ziarului „Tribuna romîină“, încapabilul și total incultul Vișlan, om cu o strategie proprie, știind totdeauna, fără finețe, cu o intuiție grosolană dar sigură, să găsească tonul corespunzător, știind totdeauna și pretutindeni să renască cu o nesfîrșită candoare și un aer diafan din noroiul umilinței și descompunerii — și cu deosebire Jaquot Robber, tip foarte pitoresc, zgomotos și frămîntat de „probleme“, voios adaptabil împrejurărilor celor mai diferite. Aerul cameleon de lichea al lui Vișlan care știe să se descurce în complexitatea vieții, preocupat mereu să simtă „pulsul“ vremii spre a i se încadra, e bine sugerat în vorbirea personajului: „*Vax. În ultima vreme, parcă mi-a secat izvoarele inspirației. Gazetăria-i meserie riscantă. Prefectul m-a prevenit nu odată: „Vișlane... tonul dumitale mai mult de cît prudent ar putea să dea de bînuit“. Ei o să-i arătăm acum!*“ etc. Sfătuit de prefect să fie atent la „ton“, are un acces de entuziasm profascist repede potolit de eventualitatea unui viitor sumbru. Cu o fericită inspirație așează pe frontispiciul ziarului versul eminescian: „*De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii*“, formulă sugerînd în condițiile

acelea, un înțeles mai complex decît se pare; autoritățile se vor bucura de frenezia întîrziată a ziarului, de simpatia exagerată a acestuia pentru un regim la înălțimea cronicarilor, a rapsozilor, ceilalți, „opozitia“, lumea de mîine — se vor gîndi cu siguranță mai departe la vestul următor, sugerat dar imposibil de rostit în condiții vitrege de teroare: „*Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii*“. La serbarea ce are loc în beciurile prefecturii, la ordinul autorităților germane, în chiar ajunul actului de la 23 August, Vislan vine înarmat cu un aparat fotografic, înregistrînd orice mișcare de simpatie a fruntașilor orașului pentru hitleriști, mod de a-i compromite după eliberare ieșind el în evidență, ca partizan al democrației. Jacques Robber e și el un tip de pitoresc savuros, în înfățișarea căruia scriitorul și-a desfășurat toată verva. Robber ilustrează gradul cel mai înalt al adaptabilității. Găunos pe dinăuntru, mimează agitația „ideilor“, e intelectualul veșnic zguduit de „probleme“ — totdeauna volubil, sonor, simpatizînd cu fascismii („înruparea conceptului de virilitate“) cît timp aceștia sînt în țară, ceea ce nu-l împiedecă, după armistițiu, să încerce să fie, „tovarășul Robber“, gazetar la „Patriotul“.

În marginea aceluia caz stupid de „voluntarist“ al țaranului Cloambeș Iosif, care nesilit de nimeni ar fi cerut să fie trimis pe frontul de răsărit, Robber, la sugestia lui Vislan imaginează un frenetic elogiul al reacțiilor „firești, neprovocate“, mărturie a „receptacolului extraordinar“ de energii care e satul, și, în general, „specificul etnic al nației respective“. Ca intelectual, Robber are însă luciditatea de a se potoli la vreme, strecurînd în articol o aluzie, o formulă cu subînțelesuri care în eventualitatea răsturnării regimului fascist ar confirma un oarecare spirit opoziționist, atitudinea democratică.

Intreagă această galerie de tipuri, bine înfățișate și reprezentînd poate partea cea mai statornic valabilă a romanului, e menită să pună în lumină caracterul reacționar, antipatriotic al atitudinii claselor guvernante și al partidelor așa zis istorice, în primul rînd a național-țărăniștilor în epoca de răsturnare a dictaturii fasciste,

voința acestor cercuri de a întîrzi la ne-sfîrșit ieșirea Romîniei din războiul anti-sovietic iar apoi, cînd lucrul nu mai era cu nici un preț posibil, de a-și confecționa o platformă vag democratică în scopul de păstra mai departe puterea politică în mîinile burgheziei.

Atmosfera caracteristică din ajunul eliberării, cu spaima și destrămarea care dominau în cercurile vinovate de dezastrul național în opoziție cu revolta maselor populare și cu nădejdea acestora într-o existență mai fericită sînt bine surprinse de scriitor. Lupta organizată de comuniști e descrisă în roman mai mult ca o forță colectivă — pe planul acesta scriitorul ne-a dat multe imagini convîngătoare — din păcate însă mai puțin sub aspectul portretizării, al caracterizării de oameni. Activiștii de partid din ilegalitate, Iulia, Mihail Jurca, Gheorghe Jurca, Stoltzman, sînt apariții verosimile dar sumar schițate, greu de memorat în ceea ce au caracteristic. Ca forță colectivă însă, cum am mai spus, prezența lor se face în permanență simțită și cititorul rămîne cu impresia rolului decisiv al comuniștilor în pregătirea actului din August și mai departe în condițiile create prin eliberarea țării de către armatele sovietice. Ar fi fost însă de dorit ca scriitorul să se preocupe mai stăruitor de înfățișarea oamenilor de partid, ridicîndu-se și aici, cel puțin, la înălțimea artistică dovedită în conturarea chipurilor negative: baronul Papp, Vislan, Robber.

Îl găsim pe Andrei în ultimele pagini ale romanului, desprins practic de mediul burghez, lucrînd la „Patriotul“ alături de Schwartz; prietenul său de odinioară, al cărui aparent scepticism îl dezarma — fusese martor la crimele îngrozitoare ale gărzilor național-țărăniște, îndreptate, în scop de diversiune, împotriva populației maghiare și se simțea acum dator să scrie cu sinceritate întreg adevărul. Alături de el mai e Jacques Robber, ale cărui zgomotoase tirade îl cam dezorientează. Volumele următoare ale trilogiei anunțate de Titus Popovici ne vor oferi probabil prilejul unei analize mai detaliate. Vom avea atunci și o perspectivă mai omogenă a epocii descrise. Destinul unor personaje —

și ne gândim în special la Andrei — ne va apare atunci întregit, armonios, înlesnindu-ne puțința de a formula o judecată mai sigură.

Decamdată ne vom opri asupra unora din notele originale și specifice scriitorului, care exagerate și cultivate fără măsură dăunează, surpă unitatea stilistică a cărții, de asemeni asupra laturilor mai puțin reușite ale cărții, sprijinindu-l pe autor să evite în perspectivă primejdiile ce se fac simțite încă de pe acum. E subliniată la tot pasul a anumită ținută intelectuală ca un semn absolut de distincție. În acest spirit sînt urmărite nu numai stările de conștiință dar și clădirile, interioarele mobilate, în sfîrșit natura. Casele au un „aer misterios“ și „sugerează“ prin aspect „coridoare întunecoase și birouri mici unde se pun la cale afaceri necurate“.

Depășind adesea marginile cuvenite, scriitorul privește lucrurile excesiv critic, e mereu sarcastic și împrumută această particularitate tuturor eroilor simpatici. Mitru pleacă fără voia lui pe frontul din răsărit; în zorii zilei își trezește nevasta cu aceste cuvinte amare: „Scoală-te muiere, scoală-te... O venit vremea să mă duc în războiu sînt...“. Simțul critic al autorului, împrumutat eroului principal, țintește stăruitor pînă la stridentă neaoșismul și caracterul tradiționalist. „Opineuța romînească“ e invocată cu ironie; o poezie a „bardului liceului“ are ceva „pastoral“, prin urmare un obiect demn de dispreț.

Nu e indicat scriitorului să se îndrepte exclusiv spre situațiile excepționale, fiindcă dacă aceasta face cartea ușoară la lectură, nu-l lasă pe cititor să mediteze, nu-i inspiră stări sufletești profunde. Rămînem atunci nu cu impresia vieții însăși ci numai cu satisfacția de a cîștiga în memorie un șir de experiențe, de întîmplări, ceea ce nu-i suficient și constituie în orice caz un deficit artistic.

În ce privește romanul lui Titus Popovici, alegerea exclusivă a situațiilor acute se explică și prin caracterul particular al epocii însăși. Acum, în vremuri excepționale, omul nu poate trăi decît acut, diferențierile sînt mai categorice. Asta dovedește din partea scriitorului intuiție. Deficitul artistic a fost compensat oarecum,

dar nu în întregime absolvit. Nici Camil Petrescu nu s-a oprit în „Un om între oameni“ asupra unei epoci monotone, cu toate acestea cititorul n-are senzația că revoluția a întrerupt scurgerea firească a vremii.

Cum am mai spus, cartea se resimte de o oarecare eterogenitate. Întîia parte e scrisă pe un ton de zeflemea, a doua mai mult pe un ton tragic. Mereu scriitorul se întrerupe spre a povesti cu amănunte pitorești, situații pe care le găsește amuzante. Se reconstituie astfel biografia patronului liceului reținîndu-se că e autorul acestor versuri:

*„Din bumbuleul roșu al sînului rotund
„Eu sug plăceri...“*

lirism care—se grăbește să noteze scriitorul — „a zguduit-o profund pe domnișoara Veturia Pop-Ceica“.

Nu avem de-a face cu un roman satiric, deci credința observării obiective e valabilă. Scriitorul e în deficit artistic cînd comentează cu atîta ironie facilă portretul patronului: „*Țintuit în cadrul de mahon, patronul scruta conștiincios depărările istoriei*“ etc.

E, într-un cuvînt, o prea mare ostentație a ironiei; la serbări corurile sînt urmărite „cu emoție“, jucarea dramei „Ctitorul“ e „*finalul care încoronează totul*“, autorul piesei îi adaugă în fiecare an noi amănunte „*izvorite din nesecata-i venerație*“.

Profesorii trec „gravi“, părintele Crăioc e „majestuos“, pășește „solemn“, bețivul profesor de muzică Corian îl privește pe Andrei, cînd acesta e eliminat din școală, cu o „alcoolică înduioșare“, deși momentul e acut.

Stările sufletești sînt prea adesea notate cu ostentație, cu tendința vizibilă și supărătoare de a scoate eroul din comun. Andrei se simte mereu „cu inima grea“, mereu e cuprins de „o tristețe grea, lîncedă“. Sînt prea multe adjective în detrimentul analizei substanțiale. În notația stărilor de spirit ar fi indicat scriitorului să păstreze o măsură care e a artei însăși. Cu alte cuvinte, îi pretindem mai multă sobrietate, austeritate în analiză, în urmărirea reacțiilor, dînd astfel o expresie mai proprie puternicului său talent.

REVISTA REVISTELOR

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR

(An. III. 1954)

*F*iind unica publicație periodică specială de istorie literară și folclor, revista „Studii și cercetări...” este așteptată și citită cu nerăbdare și interes de numărul mereu crescând al iubitorilor de cultură și literatură, alcătuit din oameni de vîrstă și profesii dintre cele mai variate. Dar nu numai această unicitate a stării ei civile — să-i zicem așa — ci în primul rînd valoarea ei intrinsecă, datorită bogăției și varietății materialului ce-l cuprinde, dă revistei prestigiu științific și face din ea, în mare parte, o lucrare pe cît de utilă și instructivă, pe atît de plăcută la lectură. Numărul pe anul 1954, recent apărut, printr-o mai puternică ancorare în realitate, în unele probleme literare, legate de actualitate, s-a bucurat — pare-se, mai mult decît oricare altul din cele precedente, de salutul călduros și de interesul cititorilor, dornici să cunoască problemele literaturii noastre noi, interpretarea științifică a unor scriitori romîni și de peste hotare, preocupări de folclor și istorie literară, etc.

De aceea, credem că revista aceasta trebuie privită în direcția contribuției generale adusă la dezvoltarea culturii noastre noi și nu în felul cum a procedat semnatarul unei note din „Gazeta literară” care, găsind un articol necorespunzător în paginile revistei îl analizează fără a ține seama de ținuta ei generală, lăsînd pentru cititorul neavertizat impresia că aceea ar fi greutatea specifică a întregului număr.

Evident, nu toate materialele revistei — din punct de vedere al realizării lor — sînt la același nivel. Obiectiv vorbind, lucrul e și firesc, cu atît mai mult cu cît în revistă semnează oameni de o deosebită erudiție și

talent, care au în urma activității lor istorii literare și mai multe volume de critică, cum sînt academicienii G. Călinescu și D. Panaitescu-Perpessicius, dar și tineri debutanți ai condeiului și ai cercetării literare evident talentați ca: M. Bucur, Liliana Pavlovici, C. Ciuchindel, T. Virgolici.

Revista se deschide cu un studiu de sinteză asupra activității literare a marelui clasic rus Anton Cehov — semnat de acad. G. Călinescu care analizează cu o putere deosebită, fixînd în judecăți aproape aforistice, nemuritoare opera cehoviană. „Geniul ocoleşte adesea marile tomuri pretențioase și fulgeră asupra compozițiilor celor mai modeste” zice acad. Călinescu, dînd astfel într-o maximă artistică o strălucită și exactă apreciere schițelor lui Cehov, în care „încă de la început, în ciuda stereotipiei fatale a unor atari mărunțișuri, a fost remarcat, acel nu știu ce, care dădea un profil nemăsurat și o semnificație surprinzătoare unor lucruri executate după șablon”.

Cu aceeași forță aforistică, autorul articolului vorbind despre tipul artistic al lui Cehov îl definește ca făcînd „parte din familia lui Cervantes și Molière, adică a acelor genii care au tristețea veselă”.

Autorul articolului analizează succesiv și sistematic schițele lui Cehov, nuvelistica și dramaturgia lui, dezvăluind odată cu frumusețile artistice înalta valoare gnoseologică a operei cehoviene, în care se oglindește întreaga societate rusă din vremea sa, cu marea și mica nobilime coruptă, cu meschina mică-burgheză, — cu dramele ei surde, — din care se recrutează aparatul coercitiv al regimului reacționar, cu cameleonismul,

obscurantismul și avaria ce stăpîneau clasele exploatare.

Dar, spune acad. Călinescu: „Cehov a completat fresca societății lui cu imagini ale lumii de dincolo de sfera puternicilor zilei și a subalternilor lor, constituită din obidiți, umili, declassați“ dîndu-ne astfel „un album cu un număr imens de portrete ale întregii lumi ruse în epoca țaristă, operă de colecționar, nu mai puțin solidă, situîndu-se pe piscurile cele mai înalte ale literaturii universale“.

Tot academicianul Călinescu mai semnează o notă cuprinzînd interesante investigații erudite în opera lui Antioh Cantemir, scriitorul rus de origine romînă, despre care Belinski spune că „a început prin el istoria literaturii ruse laice“.

Academicianul D. Panaitescu-Perpessicius cu cunoscuta-i preocupare față de comorile trecutului nostru cultural, înlătură colbul uitării de pe memoria unuia dintre cei mai de seamă învățați ai noștri din prima jumătate a secolului al XIX-lea, scriind un documentat articol asupra lui „Iordache Golescu, lexicolog, folclorist și scriitor“. Sprijinit pe o informație minuțioasă, autorul articolului relevă rolul lui Iordache Golescu, unul dintre marii protectori ai școlii naționale, un colaborator la înființarea școlii romînești de la Sf. Gheorghe și pregătitor al învățămîntului național al lui Gheorghe Lazăr. O deosebită atenție acordă acad. Perpessicius activității de gramatic, lexicolog și folclorist a lui Iordache Golescu, rezervîndu-și pentru altă dată un studiu asupra scriitorului.

Principala operă de lexicolog a autorului studiat este „Condica limbii rumînești“, „o inepuizabilă mină de neologisme“, o mărturie despre concepția lexicografică științifică pe care o avea chiar la vremea aceea Iordache Golescu. „Acordînd drept de cetățenie în a sa „Condică a limbii rumînești“ tuturor termenilor cît circulau sau nu, în limba noastră atunci, dar care aveau să devină noțiuni și termeni curenți în mai puțin de un veac — spune acad. Perpessicius — Iordache Golescu se afla pe drumul cel bun și nu făcea decît să urmeze pilda înaintașilor săi, un Cantemir, un Radu Popescu, un Axinte Uricarul chiar“.

Subliniînd marea valoare culturală a ace-

tei lucrări — Perpessicius conchide, sugerînd specialiștilor o cercetare mai atentă: „Condica limbii rumînești“ a marelui vornic Iordache Golescu constituie fără îndoială un tezaur prețios, care rezervă, sîntem convinși, multe surprize viitorilor cercetători“.

Autorul se ocupă apoi de opera folcloristică a lui Iordache Golescu, care poartă titlul global:

„Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești, adunate de dumnealui Dvornicul Iordache Golescu, fiul răposatului ban Radu Golescu“, reconstituind și modificînd, după observații proprii, „îci și colo, istoricul manuscrisului“.

Academicianul Perpessicius mai semnează o amplă cronică „Ștefan Petică în lumina noilor manuscrise“, în care — după cîte știm — pentru prima dată în anii din urmă se discută asupra poetului al cărui debut literar se leagă de lupta clasei muncitoare și care s-a stins tragic la vîrsta de 27 de ani, după o rătăcire în simbolism, după ce a dat tribut unor grave confuzii ideologice și politice.

Continuînd seria unor studii de o remarcabilă valoare pentru istoria folcloristicii romînești, ca acelea despre Hașdeu și folclorul sau studiul monografic despre folcloristul Pitiș, publicate în numerele anterioare, Ion Const. Chițimia semnează acum un interesant articol: „Problema clasificării și definirii literaturii populare în proză“.

Din pricina complexității problemelor ce se ridică și într-o oarecare măsură a noutății lor, evident, studiul de față merită o discuție aparte între specialiști, avînd în vedere importanța lui pentru folcloriști cît și pentru învățămîntul mediu și universitar. Deocamdată, studiul acesta e un bun științific cucerit pentru toată lumea pînă la noi părerii.

Lui I. C. Chițimia i se datorește și frumosul articol despre marele poet și învățat polon din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Adam Mickiewicz, de la a cărui moarte, anul acesta, la 26 noiembrie se vor împlini 100 de ani. În aceeași rubrică înțîlnim articolul lui C. I. Botez: „Comemorația lui Henry Fielding“, scris cu prilejul împlinirii a două secole de la moartea marelui scriitor progresist englez, întemeietorul romanului modern.

Mai mult un studiu de sociologie, documentatul articol „Cîntecul de muncă la greci și romani” al lui H. Mihăiescu, fără a se axa voit pe această problemă, furnizează un bogat material studiului problemei de pe poziții marxiste, a originii artei.

Tînărul însușește de pasiunea cercetării istoriei literare, T. Vîrgolici, după numeroase încercări de mai restrînsă însemnătate în diverse ziare și reviste, apare acum cu un studiu monografic „Realismul în opera lui Emil Gîrleanu”; studiul este bine informat, interesant, scris cu căldură, din păcate uneori chiar prea apologetic; autorul ar fi putut să aducă o contribuțiune mai bogată la moștenirea noastră literară, dacă ar fi depus un efort încă mai insistent în adîncirea operei căreia i se consacră.

Un fapt deosebit de meritoriu îl constituie orientarea revistei în mod simțitor spre problemele literaturii de după 23 August 1944, prin publicarea articolelor; „Poezia lui Dan Deșliu” de C. Ciuchindel, „Desfășurarea” de Marin Preda—semnat de M. Bucur și „Dramaturgia lui Mihail Davidoglu” de L. Pavlovici.

Două dintre articole au un caracter monografic — cel despre Deșliu și cel despre Davidoglu — acesta din urmă remarcîndu-se în mod deosebit prin limpezimea compoziției, prin agerimea și subtilitatea observațiilor, cît și prin folosirea unui stil științific adecvat.

După o scurtă privire asupra atmosferei nesănătoase care mai dăinuia în teatrul românesc în momentul apariției primei piese a lui Mihail Davidoglu „Omul din ceatal”, (1947), piesă prin care el cel dintîi dintre dramaturgii noștri „a pășit pe calea găsirii unei formule dramatice noi, marcînd o primă schimbare de atmosferă și de orientare”, autoarea studiului urmărește cu competență afirmarea personalității dramaturgului și contribuția lui la dezvoltarea noii noastre dramaturgii prin cunoscutele piese: „Mine-rii”, „Cetatea de foc”, „Schimbul de onoare”, care au dovedit progresiv că autorul a știut să depășească limitele artistice și ideologice din prima sa lucrare, prin însușirea metodei de creație a realismului socialist.

Fără a fi lipsit de unele merite în fixarea specificului poeziei lui Dan Deșliu, articolul lui C. Ciuchindel suferă din pricina

unor incoerențe, a unor formulări pedante, care merg adesea alături cu obiectivul, ducînd la confuzii și inexactități. Cine ar putea, de pildă, să știe ce vrea să spună autorul articolului printr-o astfel de frază: „... dar mai ales a folosit metoda de tipizare a realismului socialist, atribuindu-i însușirile esențiale omului, masei: optimism, dragoste de viață, un înalt patriotism, o încredere în forțele nesecate ale poporului”.

Lăsînd la o parte faptul că în acest citat sînt încălcate arbitrar legile elementare ale logicii aristotelice, ne întrebăm de unde o fi ajuns autorul la concluzia că metoda de tipizare a realismului socialist constă în atribuirea trăsăturilor esențiale omului, masei? Și dacă tot am început să fim curioși ne mai permitem cîteva întrebări: 1) Ce înseamnă „geologie lirică”, care „s-a schimbat și ea devenind tumultuoasă, vulcanică, cu un aer militant, disprețuind Pegasul și copita lui de măgar”. 2) Oare omul nou, comunistul, e personificat de Dan Deșliu în figura lui Lazăr Cernescu, cum afirmă autorul, sau a lui Lazăr de la Rusca?

După cîte știm, Lazăr Cernescu este prototipul din viață, iar Lazăr de la Rusca este eroul lui Dan Deșliu. 3) Există oare vreun erou în poezia lui Dan Deșliu să se cheme Toader Vînătorul? Dacă e vorba de Toader Doinitorul, atunci e o greșală de tipar prea grosolană.

În general bine scrisă, caracterizată printr-o analiză pătrunzătoare a personajelor și a semnificației nuvelei „Desfășurarea”, cronica lui M. Bucur ni se pare prea rigidă și severă în unele observații; cel puțin cînd se referă la limba eroilor credem că aceste observații sînt neîntemeiate și eronate: „Limba țăranilor din nuvela lui M. Preda — afirmă autorul — este redusă și sărăcită de nuanțe și sensuri. Personajele comunică într-un limbaj extrem de elementar, într-un mod primitiv”, și în altă parte, pentru a-și întări afirmația, spune că: „Petre Petre, Veteranul Furtună sau Mitrea Cocor vorbesc în cel mai autentic spirit popular și totuși cîtă diferență formală între ei și Ilie Barbu, cu toate că vorbesc cu toții în același grai”. Fără a mai comenta mult, socotim că „diferența” — hai să-i zicem ca M. Bucur — „formală” există și între primii, altfel nu ar fi eroi individual-

lizati și n-ar avea valoarea estetică pe care o au. Este evident că autorul articolului n-a înțeles pe deplin legătura organică între particularitățile limbajului nuvelei lui Marin Preda, specifice lumii sufletești a personajelor.

De o deosebită valoare pentru istoria noastră literară, este, „Materialul documentar despre C. Conachi, I. Catina, C. Foca, A. Pann, S. I. Sibleanu, Al. Depărițeanu, N. T. Orășanu, M. Eminescu, I. Creangă, Al. Macedonski, Anton Bacalbașa, Emil Gîr-

leanu, I. A. Bassarabescu și G. Topîrceanu“, de acad. G. Călinescu și Colectivul de documentare.

★

O revistă cu o asemenea valoare pentru specialiști și pentru publicul larg de cititori, e bine să apară mai des, alături de alte reviste literare, putînd astfel contribui mai operativ la rezolvarea numeroaselor probleme legate de dezvoltarea literaturii noastre.

D. B.

CRITICA ÎN „IAȘUL LITERAR“

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7/1955

În acest an, „Iașul Literar“ a pășit într-o existență mai fericită. Se pot citi în ultimele numere pagini cu totul interesante, depășind obișnuita notă meritorie. Acel ton timorat, acea prudență caracteristic provincială, spaima de noutate, de cuvîntul original dar și ostentația opiniilor arbitrare, toate acestea, într-o mare măsură, bat acum în retragere și paginile de critică sînt mai animate, capătă un înviorător aer febril. Se intervine cu autoritate, uneori cu talent, în dezbaterile inițiate de publicațiile noastre, se urmăresc problemele acute ale actualității literare, se scriu note polemice, se ia atitudine, se emit verdicte noi, într-un cuvînt, în sfîrșit, revista se citește cu interes. Cele mai bune studii se ocupă de scriitorii clasici. Se resimt unele bune tradiții ale vechii „Vieți romînești“. Memoria lui Ibrăileanu e cinstită sub toate aspectele. Lui Ibrăileanu i se închină studii, Ibrăileanu e invocat ori de cîte ori situația pare acută. Criticul Al. Dima studiază într-un articol amplu concepția lui Ibrăileanu asupra artei. Ceea ce impresionează aici e în deosebi puțința de sistematizare, spiritul sintetic, limpezimea ideilor. Sînt desprinsse notele realiste, științifice ale criticii lui Ibrăileanu, se arată că opera acestuia se caracterizează în ce are ea esențial, prin vederi materialiste asupra literaturii, prin caracter militant. Am fi așteptat totuși o interpretare mai originală, mai creatoare a criticii lui Ibrăileanu; uneori am avut impresia că autorul studiului e captivat de metoda vulnerabilă

din punct de vedere științific, de a formula teze unanim admise astăzi, ilustrîndu-le prin citate din Ibrăileanu care oarecum „ar corespunde“, „s-ar potrivi“. Studiul operei lui Ibrăileanu trebuie să pornească de la ceea ce criticul ne-a lăsat caracteristic, nu de la ceea ce i-am pretinde noi astăzi, de ne-ar fi contemporan. Interesanta contribuție a profesorului Al. Dima ar fi cîștigat, neîndoielnic, dacă autorul ne-ar fi împărtășit unele puncte de vedere critice față de studiul publicat cu ani în urmă, „Concepția estetică a lui G. Ibrăileanu“.

Mai restrîns, mai puțin important decît cercetarea întreprinsă de Al. Dima, dar lăudabil, bine documentat e articolul „Activitatea lui Ibrăileanu la presa progresistă dintre 1883—1900“ de I. D. Lăudat. Ceea ce aduce nou acest articol e relevarea formației marxiste a criticului ieșan. E citat aici un număr mare de articole semnate de Ibrăileanu, foarte tînăr de altfel, în presa muncitorească a epocii, la „Lumea nouă“, „Munca“, „Evenimentul literar“, „Școala nouă“, subliniindu-se mai ales unele formulări surprinzător de actuale cu privire la legitimitatea mișcării socialiste în țara noastră, lupta de clasă, atingînd chiar problema dictaturii proletariatului. „lucru prevăzut de cel mai mare uriaș al cugetării, de Karl Marx“ (cuvintele sînt ale lui Ibrăileanu).

Articolul lui I. Lăudat suferă pe alocuri de o argumentare nu îndeajuns de îngrijită, sîrînd de la o idee la alta. „Ibrăileanu

— se spune — vede opera de artă de pe pozițiile înaintate ale criticii științifice. Cît de organic își asimilase această concepție o vedem în fraza cu care-și începe această prefață... E banală vorba că literatura e oglinda vieții". Nu s-ar zice că din această frază reiese „cît de organic“ asimilase Ibrăileanu ideea, mai ales că autorul articolului, după ce-și încheie propoziția citată trece liniștit la altceva: „Interesante sînt și observațiile în legătură cu traducerile“.

Rubrica consacrată moștenirii literare cuprinde și un articol substanțial, concis, datorit lui Const. Ciopraga, privind opera lui Dobrogeanu-Gherea, articol care a asigurat prezența oportună a revistei la centenarul primului nostru critic științific. Se caracterizează pe scurt importanța operei lui Dobrogeanu-Gherea, — ca estetică și critică literară, se precizează ideile, rolul jucat de critic în combaterea esteticii maioresciene, se descrie metoda, se apreciază stilul polemic și personalitatea, izvoarele (Taine, Belinski, Brandes). Rămîne cu toate acestea în umbră aspectul de recenzent de autori și cărți, esențial pentru un critic literar. În același timp, scăderile reale nu sînt observate, păstrîndu-se tonul de elogiul pînă aproape de sfîrșit.

În sfîrșit, ca să încheiem rubrica, se cuvine semnalat studiul lui C. Ciopraga „Peisajul și portretul în creația lui Calistrat Hogeaș“, care valorifică multe observații pătrunzătoare făcute la timpul său de Ibrăileanu, demonstrînd în afară de valoarea picturală, valoarea de portretistică realistă și — mai puțin, întrucît opera însăși nu se pretează excesiv, tendința critică.

Istoria literară, spre a rezuma, e în atenția criticilor ieșeni, alimentînd partea cea mai bogată a revistei, depășînd probabil în interes și valoare, rubricile corespunzătoare ale multor alte publicații. Revista ieșană nu se ocupă deajuns cu valorificarea unor mari scriitori clasici, în special Eminescu și Creangă, lucru cu totul regretabil, după cum tot de la criticii moldoveni, mai ales de la ei, așteptăm discutarea mai profundă a moștenirii „Vieții romînești“ și a scriitorilor grupați în jurul acestei reviste.

Dacă, totuși, în acest domeniu revista

„Iașul literar“ a înscris importante succese, paginile dedicate problemelor literaturii actuale nu ne oferă același tablou. Evident, judecată în raport cu anii trecuți, revista e din acest punct de vedere mai vie. Merită a fi amintite un număr de bune recenzii și cronici literare și, în primul rînd, articolele lui C. Ciopraga — critic foarte activ, mereu prezent, despre poemul dramatic „Fata apelor“ (părerăa lui C. Ciopraga în legătură cu discuția acestui poem, este că obiecția privind un anume fond fatalist e neîntemeiată, esențialul în basm rămînînd „conflictul social“) și volumul de poezii pentru copii al Otiliei Cazimir; articolele lui Lucian Dumbravă cu privire la romanul „Pavel Dogaru“. N. I. Popa analizează monografia lui Ion Manole „Anton Pan“; o recenzie a „Evocărilor“ maestrului Sadoveanu, semnează Paul Costin, avînd meritul de a nu rămîne pe terenul locurilor comune, subliniînd originalitatea părerilor critice exprimate de scriitor; calități de analiză dovedește și D. Costea în cronica „Satirelor“ lui N. Țațomir.

Dar preocuparea criticilor ieșeni de actualitate, de problemele de orientare a literaturii noastre, de dezbateră a principiilor realismului socialist, în lumina celui de al doilea Congres al scriitorilor sovietici — nu e totuși mulțumitoare. Surprinde în deosebi lipsa unor studii cu caractere de generalizare, de extragere a teoriei din experiența mereu înnoită a literaturii. Un articol amplu semnat de D. Costea, privind „Idealul revoluționar în poezia noastră“, are calitatea de a ridica o problemă deosebit de actuală, oferind și unele sugestii, însă nu are adîncimea necesară tratării unei teme atît de dificile. Multe idei emise în articol, ni se par depășite, mai mult decît discutabile. Formula estetică pe care se întemeiază înția parte a articolului: „Opoziția dintre ideal și realitate, caracterizează întreaga noastră poezie din trecut“, suferă de primitivism și nu poate explica în nici un caz complexitatea problemei particularităților dezvoltării istorice a poeziei romînești pe un parcurs de mai bine de un veac. E inaplicabilă marilor noștri poeți, ideea, valabilă în alt sens, că „visurile“ lor se îndreptau „într-o direcție în care mersul firesc al evenimentelor nu poate să ajungă niciodată“.

Aceste cuvinte ale lui Pisarev sînt pe deplin caracteristice visătorilor desprînși de viață, iar pe planul creației, romanticilor retrograzi, ceea ce nu e cazul la Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Eminescu, Coșbuc. Pornind de la o premiză falsă, e natural ca D. Costea să ajungă la impresia că „idealul” poezilor noștri „era subiectivist”, — „paseist la Eminescu (în „Scrisori”) sau „evazionist” („în poezii ca „Luceafărul” și „Miron și frumoasa fără corp”). Desigur, minia cu care o notă din „Gazeta literară” tratează aceste afirmații, nu e nimerită, nici n-are legătură cu finuta științifică a unei discuții — dar ideea rămîne, indiferent de formulările mai mult sau mai puțin proprii.

Distribuirea „idealurilor” pe baze strict delimitate, denotă un mod de a gîndi oarecum simplificator. „Primul ideal revoluționar oglindit în poezia romînească — spune criticul — a fost idealul burghezodemocrat.” *Lucrurile nu se leagă cu atîta ușurință! E apoi de semnalat o eroare esențială a articolului: criticul își întemeiază demonstrația pe ideea formulată, e drept, nu tocmai explicit — că idealul revoluționar al poezilor se exprimă în operele care „schitează proiectul unei societăți viitoare”. Se exprimă și aici, dar acest aspect nu e totuși cel hotărîtor, fiind vorba de o concepție organică, de caracter general. „Idealul” lui Eminescu nu se citește numai în versurile citate din discursul proletarului. Apoi, e chiar absolut necesar să facem proces lui Eminescu pentru că versul „Plăcerile egale egal vor fi mpărțite” nu ține seama de ideile noastre asupra egalității socialiste? E acest lucru serios? În general nu ne-am fi așteptat la asta din partea unui critic pătruns de sobrietate, cum e D. Costea. Poezia nu se judecă pe baza unor idei abstracte extrase din cutare vers. Definierea trăsăturii fundamentale a realismului socialist, ca fiind „unitatea indisolubilă dintre romantismul revoluționar și realismul critic”, nu e de loc îndreptățită, avînd iarăși cusurul că simplifică peste măsură.*

Revista face eforturi lăudabile spre a evita platitudinea, dușmanul de totdeauna al spiritului critic și poate tocmai de aceea locurile comune, recenziile de serviciu sînt mai stînjenitoare. Uneori, sub chipul banali-

tăților, se strecoară erori inadmisibile. Citim într-un loc: „Procedul scriitorului de a-l pune pe eroul însuși să povestească isprăvile, conturează și mai bine figura personajului”. De unde această inițiativă în materie de estetică?

Relatarea obișnuită a „subiectului” unei cărți se face adesea la acest nivel, de o finută sprintenă: „Luînd cuvîntul la conferința unională a partizanilor păcii, tînărul inginer aruncă în sală acest avertisment: ...„Și scăpărînd amonințător din ochi inginerul rostește:...” și povestirea se încheie cu o imagine măiestrit adusă din condei: „Cuvintele lui sînt puternic și îndelung aplaudate, de parcă o ploaie de primăvară răpîie cu picăturile ei mari pe un acoperiș de tablă” — după care criticul se retrage cu conștiința definitiv împăcată, ca un om mulțumit de munca sa. Constatări vesele dar cu un adînc înțeles, de tipul „Ivan Fleaghin, ca orice om din popor, are simțul ridicolului”, alternează cu altele de o rezonanță tragică „Încurajînd sentimentul chinuitor provocat de înălțimea grozavă”, etc. Spiritul provincial, timorarea față de lucrurile „consacrate”, n-au dispărut cu totul și se arată încă sub forma aglomerării unor citate, de obicei fără rost, de preferință extrase din articolele criticilor cu notorietate. Astfel, I. Lăudat consideră cu totul indispensabil pentru articolul său să citeze o formulare a lui Ion Vitner, potrivit căreia studiile lui Ibrăileanu își păstrează o „nealterată prospețime”, citat fără de care edificiul critic ridicat de el cu atîta trudă s-ar fi prăbușit. Dar să încheiem cu o observație îmbucurătoare: ultimele pagini ale „Iașului Literar” cuprind note polemice, bine scrise, cu idei interesante, avînd firește și cuvenita doză de ironie.

Cum e obiceiul, se desprind în încheiere unele idei esențiale. Judecata de valoare a operelor contemporane e încă îndeajuns de instabilă, deși disproporțiile nu sînt atît de izbitoare ca în trecut. Se simte necesitatea unor criterii mai stabile, a unor judecăți solide și pe cît se poate de obiective, fără fluctuații stridente, care, dacă se trec cu vederea în lectura curentă a fiecărui număr, nu rezistă unei confruntări efectuate pe perioade mai întinse.

L. R.

ȘMECHERUL LITERAT

A doua zi după ce i-a apărut prima schișă sau prima recenzie sau a încheiat primul contract la cinematografie, șmecherul literat își cumpără o haină de catifea. Odată intrat în costumul de scriitor, orice stingherală dispăre și omul nostru se simte ca și cum toată viața ar fi trăit între muze și s-ar fi spălat în urechi cu literatură.

De aci înainte, oriunde te-ai întoarce în lumea literelor, nu se poate să nu dai nas în nas cu șmecherul literat. Dar ca să nu-ți vină cumva în minte să-l întrebi ce caută acolo, șmecherul nostru ți-o ia înainte și se poartă cu tine ca și cum dînsul te-ar primi la el acasă. Curînd, începe să-ți vorbească cu multă autoritate și să te judece la tot pasul, încît nici nu-ți mai vine în minte să-l judeci tu pe el. De te-ar întîlni și de trei ori pe zi, de trei ori pe zi are să te întrebe „ce mai scrii“ (și asta, bătîndu-te superior pe umăr, de la înălțimea unui maestru care te privește cu bunăvoință). Ți-a apărut ceva, te ține de vorbă pînă te sfîrșești de plictiseală, vrînd să-ți explice, (tot cu multă autoritate), ce ai scris tu acolo și ce anume ai vrut să spui. După fiecare laudă te privește drept în ochi, așteptînd să-i zîmbești sfios, ca un copil cînd își ia premiul. Arătîndu-ți greșelile te va privi din nou, așteptînd parcă să-i spui: „n-o să mai fac altădată“.

Șmecherul literat își dichisește articolele și cuvîntările cu tot felul de formule, pe care le potrivește cu dexteritatea cu care șmecherul

frizer toarnă în capul clientului tot felul de licori din tot felul de sticlufe.

Cînd nu pricepe ceva dintr-un articol sau dintr-o carte, el zice, fără să se tulbure, că lucrul acela „nu-l înțelege cititorul“. Și iată cum, cu ajutorul unei simple formule în loc să apară în postura de prostănac șmecherul nostru apare în aceea cît se poate de onorabilă de nobil apărător al drepturilor cititorului.

Cu deosebire îi place, în ultima vreme, formula „cititorului nedumerit“. Atunci, pare că-l „tachinează“ pe scriitorul sau criticul care i-a stîrnit nedumerirea, că el, șiretul, se preface numai a nu pricepe, a fi simplu și neștiutor. Șmecherul nostru se străduiește cu tot dinadinsul să „facă“ pe prostul, și nici măcar nu bănuiește cît de ușor ar putea ajunge la exact acelaș rezultat, nedîndu-și nici un fel de osteneală.

Văzîndu-l însă cît de bine informat se arată întotdeauna în ce privește necazurile ori bucuriile cititorului, am căzut, într-o zi, pe gînduri. Și iată de ce. Cu rușine mărturisesc acum că ani de zile — și asta, începînd de pe cînd eram prin clasa a patra primară — mi-am închipuit cu multă naivitate că „cititorul“ e un nume comun, o noțiune abstractă, referindu-se la o întreagă categorie de oameni. Abia de cînd am început să citesc articolele șmecherului literat mi s-au deschis ochii și am început să înțeleg. Văzînd cu cîtă siguranță vorbește

el întotdeauna în numele cititorului, mi-am dat seama că acesta, cititorul, trebuie să fie neapărat o persoană în carne și oase, și anume una singură în toată lumea, și care este cu siguranță vreo rudă apropiată sau poate vecină de cameră cu șmecherul literat. Altfel, de unde ar putea ști atât de precis șmecherul nostru, ori de câte ori vine vorba despre o carte, ce i-a plăcut cititorului și ce nu i-a plăcut, ce anume „respinge” acesta și ce primește, dimpotrivă, cu adâncă emoție? Și așa am început să-mi imaginez cum vine Cititorul (înțelegând că-i vorba de o persoană fizică, am început să-i seriu numele cu literă mare) în vizilă la șmecherul literat, cum îi împărtășește acestuia în mare taină opiniile sale literare în timp ce soarbe o cafea neagră și cum șmecherul le notează repede în carnetul său, avînd apoi bunătatea să ni le comunice și nouă, în prima sa cronică. Simțeam cum mă roade invidia gîndind la marele noroc care a dat peste capul șmecherului literat, de a trăi în preajma Cititorului, cînd deodată mi-am dat seama că nu numai un șmecher literat, ci toți par, atunci cînd le citești articolele, a întreține relații la fel de intime cu acest personaj. Oare șmecherii literați să locuiască toți în acelaș bloc și să fie astfel, cu toții, vecini cu Cititorul? Cine știe!

Spuneam deci că, uzînd de o magistrală dibăcie de scamator, înfîlnită și la șmecherii frizeri, șmecherul literat știe întotdeauna din ce sticlufă trebuie să toarne și cît, fără să se încurce vreodată. Dînd scriitorilor lecții din literatura universală, el va cita neapărat aceste două povești, singurele pe care le știe: povestea cu Balzac în fotoliu și cu moartea lui Pêre Goriot, și povestea cu Cehov și cu pușca atîrnată din actul întîi, cu care neapărat are să tragă cineva, în ultimul act. Dar se pare că am fost nedrepti față de șmecherul nostru. Uitasem că mai știe încă o poveste. Cum vine vorba despre satiră el citează imediat cuvintele lui Gogol în legătură cu eroul pozitiv din „Revizorul”. Încît ori de câte ori încep să citesc în articolul său această poveste, încă înainte de a ajunge la sfîrșit, îmi vine să mă ridic în picioare și să strig tare, cum răspund copiii în cor, la școală: „A-ce-sta e-ste rî-sul!”

Cînd șmecherul nostru scrie reportaj li-

terar sau schiță, vei întîlni măcar la fiecare două rînduri unul din aceste cuvinte, cu care, crede el, îi șade reportajului nu se poate mai bine: „vîntoase”, „tălăzuind”, „chipurile”, „pasămite”. Tot așa, în loc să zică: „Am în curte un butoi vechi”, el va zice negreșit „Un butoi vechi am în curte...” și orice prostie ar îndruga îi va suna în ureche, întoarsă și sucită în felul acesta, ca o frază ruptă dintr-o epopee.

Șmecherul nostru va socoti drept pe oricine admiră, laudă sau se indignează după bunul plac al inimii sale, iar nu după ceea ce „se spune” și „se aude”. El unul, nu și-ar îngădui niciodată să ridă în hohote la lectura unei cărți, înainte de a-și fi dat seama, ca de un lucru unanim recunoscut, că autorul ei este un „valoros scriitor satiric”.

Să te ferească Dumnezeu, însă, de ironia sa proprie. Nu există nimic mai greșos și totodată mai jalnic, decît să-l vezi pe șmecherul literat străduindu-se să scrie spiritual, să fie caustic. Căci ideile, modul de a fi, toate în cele din urmă se pot împrumuta pe pămînt, numai ironia și spiritul nu.

De cînd s-a ivit pe lume, în capul șmecherului literat nu s-a născut nici odată, nici o idee. De aceea, bietul de el trăiește într-o veșnică pîndă. Ca un șobolan, caută în dreapta și în stînga: ce mai spune „Gazeta literară? Ce-a mai scris unul? Ce-a răspuns altul? Orice discuție literară se poartă sub forma unor întrebări precipitate: Ai aflat? Ai auzit? sau: Ce se mai aude?

Dacă nu are idei, șmecherul literat are în schimb oricînd în capul său un adevărat tablou al lui Mendeleev aplicat la viața literară. Vei găsi acolo locul precis al fiecărui scriitor sau critic, greutatea lui fiind stabilită după numărul cronicilor și recenziilor ce i s-au făcut și după felul acestora (pozitive ori negative), după locul pe care-l ocupă scriitorul în lungile înșiruirii din articolele de bilanț (între Mihail Sadoveanu și etc.), în sfîrșit, după ce se mai spune, se mai aude și, mai ales, se mai miroase. La ședințele de la Uniunea Scriitorilor, șmecherul literat știe întotdeauna pe cine trebuie să aplaude (și cît) și pe cine nu.

Încă un cuvînt despre dînsul. Șmecherul literat are și el trei protejați pentru care pledează cu lacrimi în ochi ori de câte ori se

ivește prilejul și despre care pomenește întotdeauna când nu are nimic de spus, dar ține totuși, neapărat, să ia cuvîntul. Aceștia sînt: literatura pentru copii, reportajul literar și literatura sportivă. Ascultîndu-l cu cită pasiune apără drepturile acestor genuri oropsite, — care nu sînt deloc minore, așa cum cred unii, ci dimpotrivă, exemplul clasicilor, Creangă, Caragiale, Gorki, Maivovski ne arată etc, etc, — ai putea crede că pînă și cînd mîncă borș cu varză și pînă și noaptea, în somn, șmecherului literat nu-i e capul decît la soarta literaturii pentru copii și a literaturii sportive. Cit despre noi, sîntem siguri că șmecherul nostru mîncă întotdeauna cu multă poftă și că doarme ușor, ca un îngerăș.

Șmecherul literat izbutește adeseori să genereze stări de spirit, numite șmecherism. Să zicem că apare un roman nou. Șmecherismul se manifestă atunci sub forma unei întreceri făcută de-a-ndoaselea, ca în povestea cu cei doi călăreși care au declarat cîștigător pe acela dintre ei ce va ajunge la țintă ultimul. Ca și acei călăreși care nu se puteau hotărî, niciunul, să pornească primul, sînt reviste care așteaptă să vadă întîi ce zic celelalte. Că doar nu-s proaste să se bage primele!

Unde mai pui că în felul acesta, așteptînd să scrie întîi alții, mai cade din cer și cite un prilej fericit de polemică. Și e cu atît

mai fericit prilejul, cu cit sînt mai mulți cei care au scris înaintea ta. Fără îndoială că e cit se poate de plăcut să poți spune: „Nu sînt de aceeași părere cu tovarășul S. în ce privește etc... etc...“. Dar cită voluptate să poți zice: „Nici tovarășul S., dar nici tovarășul R. nu rezolvă problema“. Sau și mai mult: „Căuînd să-i împace pe tovarășii R. și S., tovarășul T. cade și el în aceeași greșeală“. Și închipuiți-vă acum cită fericire pe capul unui om să-și poată spune cuvîntul în legătură cu cinci, șase, șapte, opt, nouă articole scrise înaintea articolului său, să-i împace pe unii preopinienți și să se certe cu alții, să stabilească locul și măsura precisă a fiecăruia dintre ei. Nu încapă îndoială că într-un asemenea moment oricît ai fi de modest din fire, nu te poți opri să crezi, măcar pentru o clipă, că ești însuși dumnezeu, coborît pe pămînt să facă dreptate bieților oameni năcăjiți.

Tot în categoria șmecherului literat intră și șmecherul cititor iubitor de literatură. Acesta e de obicei student, nu citește niciodată nici o carte, știe însă pe de rost orice notiță apărută prin reviste. El crede că în ziua în care a apărut un articol combătînd punctul de vedere al criticului B., criticul B. nici nu mai iese în stradă de rușine sau umblă, cel mult cu o pătură în cap, ca să fie sigur că nu-l recunoaște nimeni.

Sonia Larian

DESPRE VIGNETE

Artele merg mîna în mînd — de adevărul acesta și-au dat seama mai de mult oamenii. De aceea au și creat un decor adecvat sălilor în care se strîng să asculte acordurile muzicii, de aceea împodobesc cu gravuri textele cărților și așează în centrul unor întregi complexe arhitectonice statuile.

Lipsa de gust are efecte nenorocite chiar cînd se manifestă într'o singură direcție. O ramă oribilă insultă cel mai frumos tablou și o hîrtie proastă, o cerneală mizerabilă, cele mai avîntate versuri.

Nu e deci indiferent cum se prezintă revistele noastre literare, și sub aspectul lor

grafic. În legătură cu aceasta, și în legătură cu Nr. 8 din „Tinărul Scriitor“, ar fi ceva de spus. Astfel, redacția s-a gîndit că nu ar strica să „deschidă“ paginile cu cîteva vignete. Ideea nu e în principiu rea, dar felul cum a fost pusă în practică stîrnește o iremediabilă tristeță. Incheind poezia lui Ștefan Iureș „Bătălia belșugului“, cititorul se dă îngrozit îndărăt. Un fel de arătare neagră, smolită, înaintează amenințător asupra lui. Parcă-i un automobil de la expoziția din 1900, parcă-i un tanc sau un fel de casă sburătoare vopsită cu catran. Revenindu-și în fire, uitîndu-se cu atenție și utilizînd arta

divinației, va înțelege că desenatorul a vrut să facă un tractor. Imediat îl așteaptă însă altă surpriză. La sfârșitul nuvelei lui Al. I. Stefănescu „Luca Postolache și cei 15 covrigari“, se zărește o ființă puțin distinctă (probabil unul din „cei 15“ — după coșu-i din față și rotocoalele cu găuri pe care acestea le conține). Printr-un efect curios de perspectivă, covrigarul se ține în aer într-o poziție gimnastică inimitabilă, — ipoteza că ar fi șezînd pe ceva fiind definitiv exclusă, atîta vreme cît ceea ce se vede sub el nu e decît iarăși o mîzgăleală care ar putea aduce a orice, dar în nici un caz a bancă sau a scăunel.

În sfârșit, la pag. 38 apare o altă vigneta. Un tînăr muncitor cu o mînă întinsă țepăn înaintea îi arată unui tip cam exotic (pro-

tabil Mr. Brown după text, după ochelarii negri și cravata papillon) drumul, direcția vîntului sau cine știe, poate chiar viitorul. Cu desenul acesta privitorului i se relevă și înclinațiile alegorice ale ilustratorului. Pe cer sînt trase niște linii închipuînd un fel de ape menite să prelungească gestul muncitorului și să-i dea dinamism. În dosul tancului-tractor se ridică un spic gigantic simbolizînd belșugul. Numai covrigii rămîn covrigi, spre imensa noastră dezolare.

Revista „Tînărul Scriitor“ își îndeplinește nobila misiune de a oferi paginile sale începătorilor în arta scrisului. Le cere totuși să stăpînească regulile elementare ale gramaticii. De ce nu extinde atunci această bună inițiativă și în domeniul artelor grafice?

Ov. S. C.

CEVA DESPRE POLEMICĂ ȘI DESPRE... BUNA CREDINȚĂ

Niciodată în trecut, opera clasicilor literaturii universale nu s-a bucurat de atîta atenție din partea cititorilor din țara noastră. Și asta, pentru simplul motiv că activitatea editorială era călăuzită, cu foarte rare excepții, de principiul că publicul nostru se împarte în două categorii: așa zișii „rafițași“ pentru care clasicii sînt „învechiți“, și „vulgul“ care „nu are acces la cărți grele“. Cît de fals era acest principiu „cultural“ cu o atît de pronunțată coloratură de clasă, o dovedește timpul scurt în care ediții din operele lui Goethe, Shakespeare, Schiller, ale scriitorilor picarescului spaniol (tipărite în tiraje care păreau de-a dreptul inimaginabile în trecut) au fost epuizate.

Astfel încît e foarte firesc ca exigențele față de aceste ediții să fie tot mai mari. Critica literară formulează și ea pretenții îndreptățite condițiilor editoriale în care apar cărțile acestea. Editurile, traducătorii, prefațatorii nu au decît de cîștigat de pe urma activității criticii noastre. Bine înțeles, atunci cînd ea e călăuzită de sincera dorință de a contribui la prezentarea credincioasă, științifică a operelor marilor scriitori.

Din păcate, nu toldeauna cei care se trudesesc să dea în mîna cititorilor o carte cît

mai bună găsesc în opiniile criticii un ajutor pentru desăvîrșirea muncii lor.

Cît de utilă a fost nota apărută în rubrica de „Marginalii“ a „Contemporanului“ (Nr. 28—458) care, dintr-un studiu de 50 de pagini, o primă încercare în critica noastră de a fixa, în lumina învățăturii marxiste, locul operii lui Shakespeare în patrimoniul culturii universale, s-a oprit asupra unei singure fraze, ruptă de context, schițînd asalturi spadatine în jurul unor idei pe care autorul nu le formulase? Fără îndoială că studiul introductiv e departe de ceea ce s-ar putea numi o contribuție definitivă la exegeza operei shakespeareiene. Dar nota din „Contemporanul“ nu se oprește asupra nici uneia din ideile esențiale susținute de studiu, ci asupra unui singur detaliu pe care se pare că-l privește printr-o lupă, mărindu-i și exagerîndu-i proporțiile. Nici nu e de mirare că autorul studiului a răspuns „de sus“ pe un ton atît de categoric și de puțin binevoitor („Gazeta literară“. Nr. 28—70).

Alteori, însă, greșelile unor asemenea critici nu se limitează nici măcar la vicii de metodă, ca în cazul de mai sus. Nota publicată de revista „Steaua“ în numărul 5—1955 relativă la traducerea celebrei comedii

„Norii“ a lui Aristofan, dezvăluie, socotim, o atitudine cu consecințe mai grave.

Criticul care semnează cu inițialele I. t. încearcă, de fapt, să dovedească superioritatea traducerii elenistului clujean St. Bezdechi, publicată în 1924, în editura „Cultura Națională“. Până aici, nimic grav. Dimpotrivă, o luptă de opinii, cu mijloace cinstite, în jurul unei traduceri, ar fi izbutit să lămurească publicul și să-l îndrumeze pe traducător pentru o eventuală nouă ediție.

Ce se reproșează traducerii? În fond, două lucruri: 1. — că a folosit prea mult celebra traducere franceză a lui van Daele și 2. — că a folosit prea puțin traducerea veche a profesorului Bezdechi. Rezultatul acestui îndoit păcat? O traducere ezecrabilă.

Cel puțin, cea de-a doua imputare ni se pare ciudată. Faptul că traducătorii actualei ediții (Demostene Botez și St. Bezdechi) nu au folosit vechea traducere a lui St. Bezdechi, ar putea avea, la prima vedere, o singură explicație: ei și-au dat seama că aceasta din urmă prezintă anumite lacune fie de ordin filologic, fie de ordin poetic, care o fac mai puțin folositoare. Autorul notiței găsește o altă explicație: St. Bezdechi nici nu a fost consultat. Nu știm de unde a obținut această informație. De ce nu a protestat profesorul Bezdechi, văzându-și numele apărând în fruntea unei traduceri la care n-a colaborat și căreia îi asigură, prin însăși prezența sa, a unui elenist cunoscut, calitatea fidelității față de original?

Dar să revenim la remarcile revistei „Steaua“.

Că Demostene Botez (pe care I. t. îl socotește unic traducător, negînd cu îndrjire colaborarea lui Bezdechi) a folosit traducerea lui Daele, nu ni se pare un lucru de rușine. A, dar I. t. susține că autorul „Poveștii omului“ a folosit numai această traducere și nu și originalul sau măcar tălmăcirea din 1924...

L. t. are și unele argumente în sprijinul afirmației sale ... la pag. 77 în loc de „Crotalul, vrei să zici?“ se traduce cu „crotalul vrei să zici“ și autorul notei dă și explicația pentru cei care, eventual, nu ar ști cît de gravă e confuzia între cei doi termeni: „Crotalul — șarpele cu clopoșei“. Pentru cititorul lipsit de prejudecăți, parcurgerea pasajului incriminat e, socotim, concludentă:

„Strepoiade: Uneori desigur

Că ai văzut un fel de piatră frumoasă pe la spișerii. O piatră tare străvezie cu care se aprinde focul.

Socrate: Crotalul, vrei să zici?“

E limpede că aici e vorba numai de o simplă greșeală de tipar. Oricît de puțin ar fi consultat ediția din 1924, e greu de presupus că Demostene Botez nu știa că, la urma urmelor, șarpele cu clopoșei nu e... o piatră.

Iată acum și pasajul supus celei mai înfocate critici. În timp ce Bezdechi interpreta termenul grecesc „gaster“ prin „tobă“, Demostene Botez l-a redat prin „oaie jertfită“, introducînd în acelaș timp, după opinia autorului notei, și o denaturare trivială (cuvîntul „balegă“, care nu ar exista în original), amîndouă greșelile fiind rezultatul folosirii ediției van Daele. Dar iată că, numai o privire fugară a altor ediții din Aristofan arată că și acestea au găsit soluții asemănătoare. De pildă, ediția Zevort: „Tout à coup il se gonfle et éclate, me fixe aux yeux...“ Sau, traducerea mai veche a lui Artaud: „j'avais négligé de le jendre (adică exact „le ventre d'une victime“ împotriva căruia se ridică I. t.)

Rezultat al obscurității stilului marelui scriitor elin, consemnat în repetate rînduri de specialiști, interpretarea diferită a pasajului discutat de „Steaua“ nu demonstrează cîtusi de puțin neglijența vreunui din traducători.

De altfel, și traducerea Bezdechi păcătuiește prin folosirea unor termeni la care Aristofan nici nu se gîndise. Iată, de pildă, cîteva versuri din dialogul Strepoiade — ucenicul:

„... Precum vezi aceasta e Euboca — care se-ntinde hăt departe, ca o pastramă, vorba ceea — O știu, căci i-am călcat cojocul“...

Cuvintele subliniate lipsesc din versiunile a căror fidelitate e mai presus de orice îndoială. Cel puțin din van Daele la care, uneori, I. t. apelează ca să-și susțină argumentația.

Dacă autorul notei în discuție ar fi arătat, cu deplin spirit obiectiv, că Demostene Botez a greșit interpretînd „Kestra“ drept „catîr“ în loc de „barbun“ (pe care I. t. îl numește, cam fără alegere, „oceană“ și „chefal“), desigur că intenția sa bună și

spiritul științific al notei ar fi fost mai evident. Dar așa, hazardându-se în afirmații care nu se întemeiază pe fapte prea evidente și una și alta au devenit discutabile. Că Demostene Botez a ales pentru „Kestra” romînescul „catîr”, e un rezultat al dublului sens al francezului „mulet”. Acest cuvînt înseamnă, e adevărat, „catîr”, dar și „barbun”, care e sensul din „Norii”. De altfel, chiar în pasajul respectiv, și traducerea Bezdechi greșea vorbind despre icre moi, aliment cu desăvîrșire necunoscut grecilor.

Cît despre portret, e foarte adevărat că el contrazice imaginea pe care ne-au lăsat-o, destul de vag, scrierile lui Aristofan despre el însuși. Portretul e o interpretare mai tîrzie, dar păstrează farmecul de netăgăduit al unei sincerități și naivități deosebite.

De altfel, și sculpturile care îl reprezintă pe Aristofan dau foarte puține garanții de autenticitate, ele fiind rodul unei perioade mai tîrzii cu un veac.

Concluzia, după părerea noastră, e că de cîte ori critica e orbită de patimă, pierde din vedere criteriul științific de apreciere, singurul pe care trebuie să-l respecte pentru a fi cu adevărat utilă.

Și, în sfîrșit, o nedumerire: de ce pînă acum în această dispută critică, atît de serioasă, specialiștii nu au luat nici un fel de atitudine lăsînd totul peseama unor diletanți, așa cum se declară autorul acestor rînduri și cum lasă să se înțeleagă că e l. t., autorul notei din „Steaua”?

Gheorghe Dobromir

DESPRE MUNCA ANONIMĂ, UN DICȚIONAR DE SINONIME ȘI O HARTĂ LITERARĂ A ȚĂRII

Există o categorie de oameni, care desfășoară, cu multă modestie, o susținută muncă științifică, adeseori puțin cunoscută. Întîmplarea a făcut să cunoaștem și noi cîțiva dintre acești zeloși anonimi.

Despre ce e vorba?

Doi profesori secundari, unul din Orăștie și altul din Ploiești, au realizat, după o îndelungată muncă în „anonimatul provincial”, lucrări, care în principiu — în detaliu rămîne să se pronunțe specialiștii — sînt de o indiscutabilă utilitate în promovarea și dezvoltarea școlii, culturii și literaturii noastre.

O idee ingenioasă a avut profesorul Ion Dumitru de la liceul din Orăștie, întocmind o hartă literară a țării, datorită căreia, pe calea intuiției, elevii pot să-și însușească și să-și fixeze datele principale ale dezvoltării literaturii de limbă și cultură romînească din scolul al 16-lea și terminînd cu cele mai înalte culmi ale literaturii noastre din secolul al 19-lea. Autorul acestei hărți literare fixează, pe relief literar al țării, locul de origine al fiecărui scriitor, indicînd sub localitatea respectivă principalele opere ale autorului, cu data apariției și scurte caracterizări edificatoare. Prin anumite procedee grafice sînt indicate principalele influențe pe care le-a suferit limba și cultura

romînească de-a lungul veacurilor, de la influența bizantină și slavă la aceea a reformelor religioase din sec. al 15-lea și al 16-lea, — a literaturii ruse și franceze. De asemenea este scoasă în relief influența mișcării muncitorești asupra literaturii, relațiile mișcării muncitorești cu scriitorii străini, cum ar fi de pildă cu scriitorul bulgar Hristo Botev.

Dîndu-ne seama că orice eforturi am depune n-am putea reliefa în deajuns valoarea didactică instructivă și educativă a acestei lucrări, al cărei specific constă în caracterul ei intuitiv, adresîndu-se simțului vizual, ne mulțumim deocamdată cu o simplă semnalare.

Un gol rămas în cultura noastră din vremuri vechi, cînd un cărturar ca Iordache Goleșcu se străduia prin a sa „Condică a limbii rumînești” menită să cuprindă „cîte sînt de trebuință, spre aducerea aminte” — a încercat să-l umple profesorul Pretorian din Ploiești, prin dicționarul de sinonime al limbii romîne, rod al unei munci de peste zece ani. Pentru necesitatea unui astfel de dicționar și a rolului lui în cultivarea limbii noastre literare, credem că nu e nevoie a pleda prea mult. Cîteva exemple spicuite din primele trei pagini ale dicționarului sînt concludente prin ele însele:

- aba, dimie, pănură, șaiac, suman, sucman.
- abac, instrument cu bobife pentru învâțarea calculului la copii, numărător, socotitor, calculator, — abacă, partea superioară a capitelului unei coloane — vîrf, creștet, fronton.
- abandona(a, a se) a renunța, a părăsi, a ceda, a lăsa în voia întâmplării, a lăsa baltă, a lăsa în plata domnului, a pune cruce, a lăsa în părăsire — a oropsi, a urgisi, a năpăstui, a lepăda, a nu vedea de (a-și abandona copiii), a se da (femeia).
- abate (a, a se) se) a da în lături, a depărta, a înlătura, a da altă direcție, a schimba cursul, a răzni, a risipi, a răzleți, a împrăști, a răspîndi, a face să apuce în altă parte, a devia (a abate cursul unui rîu, furtuna a abătut norii) — a părăși drumul apucat, a coti, a cîrmi, a apuca în altă parte (pentru a sta puțin), a trece, a se opri cîțva (trezînd pe lîngă sat s-a abătut pe la un prieten) — a doborî, a tăia, a culca la pămînt, a distruge, a răsturna, a strica, a ruina, a nimici, a prăpădi, a potoli (au intrat cu securile în păduri și au abătut toți copacii) — a se năpusti, a năpădi, a năvăli, a năvrăpi, a bui (un adevărat potop s-a abătut asupra noastră) — a ieși din subiect, a face digresiuni (a se abate de la vorbă, de la subiect) — a-i trece prin minte, a-i cășuna, a-i năzări, a-l apuca, a-i trăzni prin cap, a-i veni gust (i-a abătut acu să plece în străinătate) — a descurața, a întrista, a deprima, a copleși, a lua puterile, a slăbi, a apăsa, a chinui (această nenorocire l-a abătut grozav) — a călca, a nesocoti a nu asculta de, a nu se supune, a înfrînge, a nu respecta (a se abate de la datorie, de la legea morală) — a zori, a se sili, a se grăbi, a se strădui, a-și da silința, a da zor (abate de pornește).
- abateri: schimbare de direcție, deviere — călcare (a unei legi, a unei porunci), — vină, greșeală, neglijență, culpă — infracțiune, contravențiune — derivațiune (abaterea cursului unui rîu) — digresiune — gr. excepțiune (abatere de la regulă).
- abătut: sleit, slăbit, istovit, vlăguit, prăpădit, muncit, chinuit, îngîndurat, doborît (de boală, suferință, durere), obidit, debălat, amărit, mîhnit, trist, întristat, îndurerat, lînced, fără vlagă, tînjitor, galeș, fără chef, — descurațat, copleșit, apăsător, demobilizat, deprimat, desnădăjduit, amărit, nemulțumit, afectat, indispus, melancolic.
- abație: minăstire, larvă, schit, chinovie.
- abces: bubă, buboi, umflătură cu puroi, coptură, furuncul, flegmon, bubon, sugu, panaris — apostimă, tumoare, antrax, v. și bubă.
- aberațiuni: aiureală, turburare, bîguială, prostie, negliobie, nebunie, stupiditate (a minții), rătăcire, neadevăr, greșeală, non-sens, — falsitate, eroare, lapsus, himeră, iluzie, halucinație, imaginație, viziune, miraj, paralogism, sofism, anacronism, prejudecată, — deviațiunea corpurilor cerești.
- abia: cu greutate, cu mare greu, cu anevoie, mai de loc, cu chiu cu vai, foarte puțin, numai, aproape de loc, nu mai mult decît, nu mai înainte decît, numai de puțin timp, — îndată ce, cam fără să treacă mult timp (abia s-a așezat în pat și a adormit).
- abil — îndemînatec, ager, dibaciu, sprinten, destoinic, iute, priceput, harnic, iscusit, hîrșit, meșter, capabil, meșteșugos, marafetos, născocitor — viclean, fin, șiret, pișicher, vulpe bătrînă, ceapcîn — diplomat, ingenios, inteligent, inventiv, savant, doct, erudit, competent, expert.
- abjecțiuni: netrebnicie, scîrnăvie, ticăloșie, înjosire, josnicie, degradare, mîrșăvie, rușine, grosolanie, infamie, mișelie, nevrednicie, nedemnitate — platitudine, servilism.
- aboaală: epilepsie, boala copiilor, boala răului, stropșitură, stropșeală, beteșug, agîmbală, betejeală, nebădaie, nevoie, alte-alea, ceas rău, pedepsie, ducă-se pe pustiu, încleștare, sghihuială, sbihuială.
- Socotim că e bine și necesar ca instituturile de cercetări științifice ale Academiei, în al căror cîmp de activitate se încadrează astfel de probleme, precum și alte organe competente, să ia în discuție astfel de lucrări, de pe urma cărora, școala și cultura noastră, n-au decît de cîștigat.

I. D.

CL. 17

Rugăm stăruitor pe cititorii și colaboratorii noștri să ne comunice observațiile lor critice privitoare la materialul publicat de noi și să ne facă sugestii și propuneri referitoare la cele ce doresc să găsească în cuprinsul revistei.

★

NANUSCRISELE NEPUBLICATE
NU SE INAPOIAZA

★

REDACȚIA: Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București
Telefon : 1.88.85, 1.94.91 și 2.20.40

ADMINISTRAȚIA : Bd. Ana Ipătescu Nr. 15, Raionul
I. V. Stalin, București
Telefon : 1.17.92

★

ABONAMENTE ANUALE : lei 60

ABONAMENTE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUN-
TARI DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

Faceți abonamente pe 3, 6 și 12 luni.

